



# DZIENNIK URZĘDOWY

## WOJEWÓDZTWA DOLNOŚLĄSKIEGO

---

Wrocław, dnia 1 marca 2022 r.

Poz. 1060

### **UCHWAŁA NR XLIII/362/22 RADY GMINY KOSTOMŁOTY**

z dnia 22 lutego 2022 r.

#### **w sprawie przyjęcia Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami Gminy Kostomłoty na lata 2022-2025**

Na podstawie art. 18 ust. 2 pkt 15 ustawy z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (t.j. z 2021 r., poz. 1372 ze zm.) w związku z art. 87 ust. 3 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i o opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2021 r. poz. 710 ze zm.) po uzyskaniu pozytywnej opinii Dolnośląskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, Rada Gminy uchwała, co następuje:

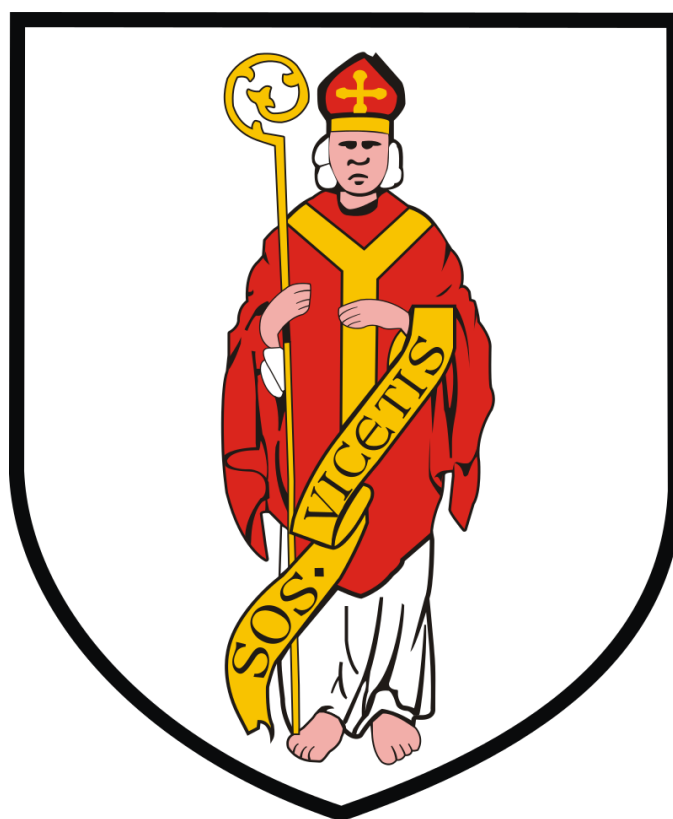
**§ 1.** Przyjmuje się Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Kostomłoty na lata 2022-2025 w brzmieniu, jak w załączniku do niniejszej uchwały.

**§ 2.** Wykonanie uchwały powierza się Wójtowi Gminy Kostomłoty.

**§ 3.** Uchwała wchodzi w życie po upływie 14 dni od dnia jej ogłoszeniu w Dzienniku Urzędowym Województwa Dolnośląskiego.

Przewodniczący Rady Gminy Kostomłoty:  
**Agnieszka Śladowska**

# **GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY KOSTOMŁOTY NA LATA 2022-2025**



**OPRACOWANIE:  
mART Marta Danielska, Jakub Danielski**

**PAŹDZIERNIK 2021**

## Spis treści

1. Wstęp .....	3
2. Podstawa prawna opracowania Gminnego programu opieki nad zabytkami .....	4
3. Uwarunkowania prawne ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce .....	5
4. Uwarunkowania zewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego .....	10
4.1. Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.....	10
4.2. Relacje Gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie województwa i powiatu .....	13
5. Uwarunkowania wewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego .....	16
5.1. Relacje Gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie gminy ..	16
5.2.1. Charakterystyka gminy .....	19
5.2.2. Historia miejscowości oraz rozwój i analiza układu przestrzennego miejscowości.....	19
5.3. Charakterystyka zasobów kulturowych gminy.....	64
5.4. Zabytki objęte prawnymi formami ochrony .....	66
5.4.1. Zabytki nieruchome wpisane do rejestru zabytków .....	66
5.4.2. Zabytki ruchome wpisane do rejestru zabytków .....	68
5.4.3. Miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego .....	70
5.5. Zabytki w gminnej ewidencji zabytków.....	75
6. Ocena stanu dziedzictwa kulturowego gminy – analiza SWOT.....	77
7. Założenia programowe oraz zasady oceny realizacji Gminnego programu opieki nad zabytkami.....	79
8. Instrumentarium realizacji Gminnego programu opieki nad zabytkami .....	82
9. Źródła finansowania Gminnego programu opieki nad zabytkami.....	83
9.1. Dotacje.....	84
9.2. Źródła zewnętrznego finansowania – krajowe .....	89
9.2.1. Programy operacyjne Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego .....	91
9.3. Źródła zewnętrznego finansowania – pozostałe .....	92
10. Podsumowanie.....	92
11. Bibliografia.....	93
12. Spis tabel .....	94
13. Załączniki .....	94

## 1. Wstęp

Przedmiotem Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami Gminy Kostomłoty na lata 2022-2025 (dalej: „GPOnZ”) jest problematyka ochrony dziedzictwa kulturowego gminy. GPOnZ określa kierunki działań w zakresie opieki nad zabytkami: wskazuje konieczne do wykonania zadania i sugeruje sposoby ich realizacji poprzez określenie podstawowych działań organizacyjnych, finansowych, promocyjnych i ochronnych. Niniejsze opracowanie sporządzono zgodnie z art. 87 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (t.j. Dz. U. z 2021 r. poz. 710 z późn. zm., dalej „ustawa”) oraz wytycznymi Narodowego Instytutu Dziedzictwa. GPOnZ sporządzany jest przez wójta, następnie po uzyskaniu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków, zostaje przyjęty przez radę gminy. GPOnZ ogłaszany jest w Dzienniku Urzędowym Województwa Dolnośląskiego. Sporządza się go na okres 4 lat, natomiast co 2 lata organ wykonawczy gminy przedstawia organowi stanowiącemu sprawozdanie z wykonania określonych w nim zadań.

GPOnZ to opracowanie uzupełniające do innych aktów planowania. Jest dokumentem polityki administracyjnej w zakresie podejmowanych działań dotyczących inicjowania, wspierania i koordynowania prac z dziedziny ochrony zabytków i krajobrazu kulturowego oraz upowszechniania i promowania dziedzictwa kulturowego. Działania te określone są w odniesieniu do całej gminy, jako jednostki podziału administracyjnego, a nie odnoszą się jedynie do władz gminy, których bezpośredni wpływ na działalność instytucji sprawujących w różnej formie opiekę nad zabytkami jest ograniczony tylko do nielicznych. Głównym odbiorcą GPOnZ jest lokalna wspólnota samorządowa. W zamierzeniu beneficjentami GPOnZ mają stać się nie tylko prywatni właściciele czy użytkownicy obiektów zabytkowych, ale również mieszkańcy gminy. Istotnym celem GPOnZ jest dążenie do osiągnięcia odczuwalnej i akceptowanej społecznie poprawy w zakresie: stanu zachowania i utrzymania obiektów zabytkowych znajdujących się na terenie gminy, szeroko pojmowanego zasobu dziedzictwa kulturowego oraz zachowania krajobrazu kulturowego. Ważne jest, aby poprawa ta dokonywała się przy partycypacji mieszkańców gminy, w różnych formach ich życiowej aktywności (praca zawodowa, działalność społeczna, działania wynikające z prawa własności lub z użytkowania obiektów zabytkowych) zaangażowanych w opiekę nad zabytkami. Obowiązkiem władz publicznych w tym względzie jest z kolei pobudzanie i usprawnianie mechanizmów regulujących kwestie tej opieki oraz tworzenie i wspieranie inicjatyw mających taką opiekę na celu.

Niniejsze opracowanie stanowi kontynuację Gminnego programu opieki nad zabytkami gminy Kostomłoty na lata 2014-2017, który został przyjęty Uchwałą nr XLVIII/281/14 Rady Gminy Kostomłoty z dnia 29 kwietnia 2014 r. GPOnZ został zaktualizowany w zakresie potencjału dziedzictwa kulturowego i źródeł finansowania oraz dostosowany do zmieniających się realiów dotyczących opieki nad zabytkami w części analizy SWOT, celów i działań.

## 2. Podstawa prawna opracowania Gminnego programu opieki nad zabytkami

Podstawę prawną opracowania GPOnZ stanowi ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, która mówi o obowiązku sporządzania przez samorządy wojewódzkie, powiatowe oraz gminne na okres czterech lat programu opieki nad zabytkami.

W świetle ustawy, ochrona zabytków to aktywność administracji publicznej, która ma na celu stworzenie sprzyjających okoliczności prawnych, finansowych i organizacyjnych służących zachowaniu, zagospodarowaniu i utrzymaniu zabytków, zapobieganie zagrożeniom, niszczeniu, niewłaściwemu użytkowaniu, uszczupleniu zasobów zabytków, a także kontroli stanu zachowania i przeznaczenia zabytków oraz uwzględnianie tych zadań w kształtowaniu polityki planistycznej i środowiskowej. Terminem „opieka nad zabytkami” ustawa obejmuje działania właścicieli zabytków, które tworzą warunki dla naukowego badania zabytków, prowadzenia przy nich prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych, zabezpieczenia i utrzymania ich samych oraz otoczenia w jak najlepszym stanie oraz popularyzowania i upowszechniania wiedzy o nich. W ustawie określono kwestie związane z ochroną i zarządzaniem dziedzictwem kulturowym, a szczególnie zagadnienia tworzenia krajowego programu ochrony i opieki nad zabytkami, organizację organów ochrony zabytków (zadania i kompetencje w zakresie ochrony zabytków wykonuje Generalny Konserwator Zabytków w imieniu ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego oraz wojewódzcy konserwatorzy zabytków działający w imieniu wojewodów), zakres i formy ochrony zabytków którymi są: wpisanie do rejestru zabytków, wpisanie na Listę Skarbów Dziedzictwa, uznanie za pomnik historii, utworzenie parku kulturowego oraz ustalenie ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego, a także zasady finansowania prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków. Zapisy ww. ustawy, zwłaszcza w punktach dotyczących form ochrony zabytków, są komplementarne do zapisów ustaw o samorządzie terytorialnym, ustawy o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz o ochronie przyrody). Ustawa precyzuje zakres zadań dotyczących ochrony zabytków i opieki nad nimi administracji samorządu gminnego i powiatowego.

Art. 87 ust. 2 cytowanej ustawy wyznacza cele opracowania GPOnZ, w szczególności są to:

- 1) uwzględnianie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej;
- 2) zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania;
- 3) wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego;
- 4) podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami;
- 5) określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków;
- 6) podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

### 3. Uwarunkowania prawne ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce<sup>1</sup>

Zabytki zostały objęte w Polsce ochroną zadeklarowaną jako konstytucyjny obowiązek państwa i każdego obywatela. Znaczenie dziedzictwa kulturowego dla rozwoju cywilizacyjnego oraz zadania państwa w zakresie jego ochrony, określają artykuły 5 i 6 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej. Dookreślenie konstytucyjnego obowiązku państwa wraz z podziałem kompetencji na poszczególne organy administracji publicznej i instytucje państwowe następuje na poziomie ustawodawstwa zwykłego.

Ustawa, która zastąpiła ustawę o ochronie dóbr kultury z 1962 r., powiązała ochronę zabytków z ochroną szeroko pojmowanego dziedzictwa kulturowego, umieszczając to zagadnienie w kontekście naszego uczestnictwa w kulturze i historii całej Europy. Nowe prawo zostało dostosowane do zasad obowiązujących w Unii Europejskiej.

Obowiązujące uregulowania prawne, dotyczące ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, zostały zawarte w:

• **Konstytucji RP** (Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. – Dz. U. z 1997 r. Nr 78 poz. 483 z późn. zm.) w przepisach:

– **Art. 5:** „*Rzeczpospolita Polska (...) strzeże dziedzictwa narodowego oraz zapewnia ochronę środowiska, kierując się zasadą zrównoważonego rozwoju*”;

– **Art. 6 ust. 1:** „*Rzeczpospolita Polska stwarza warunki upowszechniania i równego dostępu do dóbr kultury, będącej źródłem tożsamości narodu polskiego, jego trwania i rozwoju*”; *ust. 2: Rzeczpospolita Polska udziela pomocy Polakom zamieszkałym za granicą w zachowaniu ich związków z narodowym dziedzictwem kulturalnym*”;

– **Art. 86:** „*Każdy jest obowiązany do dbałości o stan środowiska i ponosi odpowiedzialność za spowodowane przez siebie jego pogorszenie. Zasady tej odpowiedzialności określa ustawa*”;

• **Ustawie z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami** (t. j. Dz. U. z 2021 r. poz. 710 z późn. zm.), która jest głównym aktem prawnym regulującym zasady ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce. Przy opracowaniu programu opieki nad zabytkami należy uwzględnić przepisy tej ustawy, takie jak:

– **Art. 3**, który definiuje podstawowe pojęcia użyte w ustawie: zabytek, zabytek nieruchomy, zabytek ruchomy, zabytek archeologiczny, instytucja kultury wyspecjalizowana w opiece nad zabytkami, prace konserwatorskie, prace restauratorskie, roboty budowlane, badania konserwatorskie, architektoniczne, archeologiczne, historyczny układ urbanistyczny lub ruralistyczny, historyczny zespół budowlany, krajobraz kulturowy, otoczenie zabytku.

W tym miejscu należy wyjaśnić pojęcie zabytku. Zabytek jest to nieruchomość lub rzecz ruchoma, ich części lub zespoły, które są dziełem człowieka lub związane są z jego działalnością. Stanowią one świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową.

– **Art. 4**, który objaśnia, że ochrona zabytków polega w szczególności na podejmowaniu przez organy administracji publicznej działań mających na celu: „*zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie; zapobieganie zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków; udaremnianie niszczenia i niewłaściwego korzystania z zabytków; przeciwdziałanie kradzieży, zaginięciu lub nielegalnemu wywozowi zabytków za granicę; kontrolę stanu zachowania i przeznaczenia zabytków; uwzględnianie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska*”.

<sup>1</sup> <https://isap.sejm.gov.pl/>

– **Art. 5**, który określa, w sposób otwarty, kwestię opieki nad zabytkami: „*opieka nad zabytkiem sprawowana przez jego właściciela lub posiadacza polega, w szczególności, na zapewnieniu warunków: naukowego badania i dokumentowania zabytku; prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku; zabezpieczenia i utrzymania zabytku oraz jego otoczenia w jak najlepszym stanie; korzystania z zabytku w sposób zapewniający trwałe zachowanie jego wartości; popularyzowania i upowszechniania wiedzy o zabytku oraz jego znaczeniu dla historii kultury*”.

– **Art. 6**, który klasyfikuje w układzie rzeczowym przedmioty ochrony i zarazem stanowi szczegółową definicję zabytku:

„*1. Ochronie i opiece podlegają, bez względu na stan zachowania:*

*1) zabytki nieruchome będące w szczególności:*

- a) krajobrazami kulturowymi,*
- b) układami urbanistycznymi, ruralistycznymi i zespołami budowlanymi,*
- c) dziełami architektury i budownictwa,*
- d) dziełami budownictwa obronnego,*
- e) obiektami techniki, a zwłaszcza kopalniami, hutami, elektrowniami i innymi zakładami przemysłowymi,*
- f) cmentarzami,*
- g) parkami, ogrodami i innymi formami zaprojektowanej zieleni,*
- h) miejscami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji;*

*2) zabytki ruchome będące w szczególności:*

- a) dziełami sztuk plastycznych, rzemiosła artystycznego i sztuki użytkowej,*
- b) kolekcjami stanowiącymi zbiory przedmiotów zgromadzonych i uporządkowanych według koncepcji osób, które tworzyły te kolekcje,*
- c) numizmatami oraz pamiątkami historycznymi, a zwłaszcza militariami, sztandarami, pieczęciami, odznakami, medalami i orderami,*
- d) wytworami techniki, a zwłaszcza urządzeniami, środkami transportu oraz maszynami i narzędziami świadczącymi o kulturze materialnej, charakterystycznymi dla dawnych i nowych form gospodarki, dokumentującymi poziom nauki i rozwoju cywilizacyjnego,*
- e) materiałami bibliotecznymi, o których mowa w art. 5 ustawy z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach (...),*
- f) instrumentami muzycznymi,*
- g) wytworami sztuki ludowej i rękodzieła oraz innymi obiektami etnograficznymi,*
- h) przedmiotami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji;*

*3) zabytki archeologiczne będące w szczególności:*

- a) pozostałościami terenowymi pradziejowego i historycznego osadnictwa,*
- b) cmentarzyskami,*
- c) kurhanami,*
- d) relikdami działalności gospodarczej, religijnej i artystycznej.*

*2. Ochronie mogą podlegać nazwy geograficzne, historyczne lub tradycyjne nazwy obiektu budowlanego, placu, ulicy lub jednostki osadniczej”.*

– **Art. 7**, który określa formy ochrony zabytków:

- 1) wpis do rejestru zabytków;
- 1a) wpis na Listę Skarbów Dziedzictwa;
- 2) uznanie za pomnik historii;
- 3) utworzenie parku kulturowego;

4) ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

– **Art. 16 ust. 1:** „Rada gminy, po zasięgnięciu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków, na podstawie uchwały, może utworzyć park kulturowy w celu ochrony krajobrazu kulturowego oraz zachowania wyróżniających się krajobrazowo terenów z zabytkami nieruchomymi charakterystycznymi dla miejscowej tradycji budowlanej i osadniczej”.

– **Art. 17,** który określa zakazy i ograniczenia na terenie parku kulturowego dotyczące: prowadzenia robót budowlanych oraz działalności przemysłowej, rolniczej, hodowlanej, handlowej lub usługowej; zmiany sposobu korzystania z zabytków nieruchomych; umieszczania tablic, napisów, ogłoszeń reklamowych i innych znaków niezwiązanych z ochroną parku kulturowego, z wyjątkiem znaków drogowych i znaków związanych z ochroną porządku i bezpieczeństwa publicznego, z zastrzeżeniem art. 12 ust. 1; zasad i warunków sytuowania obiektów małej architektury; składowania lub magazynowania odpadów.

– **Art. 18:** „1. Ochronę zabytków i opiekę nad zabytkami uwzględnia się przy sporządzaniu i aktualizacji koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju, strategii rozwoju województw, planów zagospodarowania przestrzennego województw, planu zagospodarowania przestrzennego morskich wód wewnętrznych, morza terytorialnego i wyłącznej strefy ekonomicznej, analiz i studiów z zakresu zagospodarowania przestrzennego powiatu, strategii rozwoju gmin, studiów uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gmin oraz miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego albo decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

2. W koncepcji, strategiach, analizach, planach i studiach, o których mowa w ust. 1, w szczególności:

- 1) uwzględnia się krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami;
- 2) określa się rozwiązania niezbędne do zapobiegania zagrożeniom dla zabytków, zapewnienia im ochrony przy realizacji inwestycji oraz przywracania zabytków do jak najlepszego stanu;
- 3) ustala się przeznaczenie i zasady zagospodarowania terenu uwzględniające opiekę nad zabytkami”.

– **Art. 19,** który wskazuje, że: „1. W studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy oraz w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego uwzględnia się, w szczególności ochronę:

- 1) zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru i ich otoczenia;
- 2) innych zabytków nieruchomych, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków;
- 3) parków kulturowych.

1a. W decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego uwzględnia się w szczególności ochronę:

- 1) zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru i ich otoczenia;
- 2) innych zabytków nieruchomych, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków.

1b. W uchwale określającej zasady i warunki sytuowania obiektów małej architektury, tablic i urządzeń reklamowych oraz ogrodzeń uwzględnia się w szczególności:

- 1) ochronę zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru i ich otoczenia;
- 2) ochronę zabytków nieruchomych, innych niż wymienione w pkt 1, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków;
- 3) wnioski i rekomendacje audytów krajobrazowych oraz plany ochrony parków krajobrazowych.

2. W przypadku gdy gmina posiada gminny program opieki nad zabytkami, ustalenia tego programu uwzględnia się w studium i planie, o których mowa w ust. 1.



3. *W studium i planie, o których mowa w ust. 1, ustala się, w zależności od potrzeb, strefy ochrony konserwatorskiej obejmujące obszary, na których obowiązują określone ustaleniami planu ograniczenia, zakazy i nakazy, mające na celu ochronę znajdujących się na tym obszarze zabytków”.*

– **Art. 20**, który mówi o konieczności uzgadniania projektów i zmian planów zagospodarowania przestrzennego województwa oraz miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego z wojewódzkim konserwatorem zabytków w zakresie kształtowania zabudowy i zagospodarowania terenów.

– **Art. 21:** *„Ewidencja zabytków jest podstawą do sporządzania programów opieki nad zabytkami przez województwa, powiaty i gminy”.*

– **Art. 22:** *„1. Generalny Konserwator Zabytków prowadzi krajową ewidencję zabytków w formie zbioru kart ewidencyjnych zabytków znajdujących się w wojewódzkich ewidencjach zabytków.*

*2. Wojewódzki konserwator zabytków prowadzi wojewódzką ewidencję zabytków w formie kart ewidencyjnych zabytków znajdujących się na terenie województwa.*

*3. Włączenie karty ewidencyjnej zabytku ruchomego niewpisanego do rejestru do wojewódzkiej ewidencji zabytków może nastąpić za zgodą właściciela tego zabytku.*

*4. Wójt (burmistrz, prezydent miasta) prowadzi gminną ewidencję zabytków w formie zbioru kart adresowych zabytków nieruchomości z terenu gminy.*

*5. W gminnej ewidencji zabytków powinny być ujęte:*

*1) zabytki nieruchome wpisane do rejestru;*

*2) inne zabytki nieruchome znajdujące się w wojewódzkiej ewidencji zabytków;*

*3) inne zabytki nieruchome wyznaczone przez wójta (burmistrza, prezydenta miasta) w porozumieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków.*

*6. Właściwy dyrektor urzędu morskiego prowadzi ewidencję zabytków znajdujących się na polskich obszarach morskich w formie zbioru kart ewidencyjnych”.*

– **Art. 89**, który wskazuje, że *„organami ochrony zabytków są:*

*1) minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, w imieniu którego zadania i kompetencje, w tym zakresie, wykonuje Generalny Konserwator Zabytków;*

*2) wojewoda, w imieniu którego zadania i kompetencje, w tym zakresie, wykonuje wojewódzki konserwator zabytków”;*

• **Ustawie z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym** (t. j. Dz. U. z 2021 r. poz. 1372), gdzie w art. 7 ust. 1 pkt 9 zostały określone zadania własne gminy: *„zaspokajanie zbiorowych potrzeb wspólnoty należy do zadań własnych gminy. W szczególności zadania własne obejmują sprawy (...) kultury (...) oraz ochrony zabytków i opieki nad zabytkami”.* Pośrednio do ochrony zabytków odnoszą się zadania obejmujące kwestie: ładu przestrzennego, gospodarki nieruchomościami, ochrony środowiska i przyrody oraz gospodarki wodnej, gminnych dróg, ulic, mostów, placów oraz organizacji ruchu drogowego, bibliotek gminnych i innych instytucji kultury, kultury fizycznej i turystyki, zieleni gminnej i zadrzewień, cmentarzy gminnych, utrzymania gminnych obiektów i urządzeń użyteczności publicznej oraz obiektów administracyjnych, promocji gminy.

Istotne uregulowania prawne dotyczące ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, znajdują się w innych obowiązujących ustawach i rozporządzeniach, w tym w:

• **Ustawie z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym** (t. j. Dz. U. z 2021 r. poz. 741 z późn. zm.);

• **Ustawie z dnia 7 lipca 1994 r. – Prawo budowlane** (t. j. Dz. U. z 2020 r. poz. 1333 z późn. zm.);

• **Ustawie z dnia 27 kwietnia 2001 r. – Prawo ochrony środowiska** (t. j. Dz. U. z 2020 r. poz. 1219 z późn. zm.);

• **Ustawie z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody** (t. j. Dz. U. z 2020 r. poz. 55 z późn. zm.);

- **Ustawie z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami** (Dz. U. z 2020 r. poz. 1990 z późn. zm.);
- **Ustawie z dnia 25 października 1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej** (t. j. Dz. U. z 2020 r. poz. 194 z późn. zm.);
- **Ustawie z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie** (t. j. Dz. U. z 2020 r. poz. 1057 z późn. zm.);
- **Rozporządzeniu Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 2 sierpnia 2018 r. w sprawie prowadzenia prac konserwatorskich, prac restauratorskich i badań konserwatorskich przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków albo na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz robót budowlanych, badań architektonicznych i innych działań przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, a także badań archeologicznych i poszukiwań zabytków** (Dz. U. z 2021 r. poz. 81);
- **Rozporządzeniu Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 26 maja 2011 r. w sprawie prowadzenie rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem** (Dz. U. z 2011 r. Nr 113, poz. 661);
- **Rozporządzeniu Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 16 sierpnia 2017 r. w sprawie dotacji celowej na prace konserwatorskie lub restauratorskie przy zabytku wpisanym na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków** (Dz. U. z 2017 r. poz. 1674);
- **Rozporządzeniu Ministra Kultury z dnia 12 maja 2004 r. w sprawie odznaki „Za opiekę nad zabytkami”** (Dz. U. z 2004 r. Nr 124, poz. 1304);
- **Rozporządzeniu Ministra Kultury z dnia 25 sierpnia 2004 r. w sprawie organizacji i sposobu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych** (Dz. U. z 2004 r. Nr 212, poz. 2153);
- **Rozporządzeniu Ministra Kultury z dnia 9 lutego 2004 r. w sprawie wzoru znaku informacyjnego umieszczanego na zabytkach nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków** (Dz. U. z 2004 r. Nr 30, poz. 259);
- **Rozporządzeniu Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 18 kwietnia 2011 r. w sprawie wywozu zabytków za granicę** (Dz. U. z 2011 r. Nr 89, poz. 510);
- **Rozporządzeniu Ministra Kultury z dnia 1 kwietnia 2004 r. w sprawie nagród za odkrycie lub znalezienie zabytków archeologicznych** (Dz. U. z 2004 r. Nr 71, poz. 650).

Zasady ochrony zabytków znajdujących się w muzeach i bibliotekach zostały określone w:

- **Ustawie z dnia 21 listopada 1996 r. o muzeach** (t. j. Dz. U. z 2020 r. poz. 902);
- **Ustawie z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach** (t. j. Dz. U. z 2019 r. poz. 1479).

Przy planowaniu i wykonywaniu prac konserwatorskich przy zabytkach, należy brać pod uwagę następujące zasady współczesnej doktryny konserwatorskiej, których stosowanie powinno również obowiązywać władze samorządowe:

- 1) *primum non nocere* (po pierwsze nie szkodzić);
- 2) maksymalne poszanowanie oryginalnej substancji zabytku i wszystkich jego wartości (materialnych i niematerialnych);
- 3) minimalna niezbędna ingerencja (powstrzymanie się od działań niekoniecznych);
- 4) zasada, zgodnie z którą należy usuwać to (i tylko to), co na oryginał działa niszcząco;
- 5) zasada czytelności i odróżnialności ingerencji;
- 6) zasada odwracalności metod i materiałów;
- 7) zasada wykonywania wszelkich prac zgodnie z najlepszą wiedzą i na najwyższym poziomie.

Powyższe zasady dotyczą m.in. konserwatorów – pracowników urzędów, profesjonalnych konserwatorów, jak również pracowników samorządowych zajmujących się ochroną zabytków, właścicieli i użytkowników obiektów zabytkowych.

#### **4. Uwarunkowania zewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego**

##### **4.1. Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami**

GPOnZ odwołuje się do dokumentów, które połączono na trzech poziomach: ogólnokrajowym, regionalnym (wojewódzkim) oraz lokalnym.

GPOnZ w swoich działaniach programowych nawiązuje do polityki krajowej, szczególnie w zakresie poprawy stanu zabytków, poprzez przekazywanie środków z budżetu gminy, wykorzystywania dziedzictwa kulturowego w promocji gminy, poprawy przepływu informacji pomiędzy gminą, organami ochrony zabytków oraz mieszkańcami, a także udostępnianiem informacji o zasobie zabytkowym gminy. Ważnym elementem jest również wspieranie działań z zakresu utrzymywania lokalnych tradycji kulturowych oraz wprowadzenie elementów lokalnego dziedzictwa do procesu edukacji oraz działań kulturalnych.

##### **• Krajowy Program Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami na lata 2019-2022**

Krajowy Program Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami na lata 2019-2022 został przyjęty uchwałą nr 82 Rady Ministrów z dnia 13 sierpnia 2019 r.

Głównym celem Programu jest stworzenie warunków dla zapewnienia efektywnej ochrony i opieki nad zabytkami. W okresie 4 lat realizowany będzie we współpracy z państwowymi instytucjami kultury i organami administracji publicznej poprzez trzy cele szczegółowe podzielone na kierunki działania, tj.:

Cel szczegółowy 1: „Optymalizacja systemu ochrony dziedzictwa kulturowego”, podzielony na kierunki działania:

1. Wzmocnienie systemu ochrony na poziomie lokalnym.
2. Wzmocnienie systemu ochrony na poziomie centralnym.

Cel szczegółowy 2: „Wsparcie działań w zakresie opieki nad zabytkami”, podzielony na kierunki działania:

1. Merytoryczne wsparcie działań w zakresie opieki nad zabytkami.
2. Podnoszenie bezpieczeństwa zasobu zabytkowego.

Cel szczegółowy 3: „Budowanie świadomości społecznej wartości dziedzictwa”, podzielony na kierunki działania:

1. Upowszechnianie wiedzy na temat dziedzictwa i jego wartości.
2. Tworzenie warunków dla sprawowania społecznej opieki nad zabytkami.

##### **• Strategia na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 (z perspektywą do 2030 r.)**

Strategia na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 (z perspektywą do 2030 r.), zwana „SOR”, została przyjęta uchwałą nr 8 Rady Ministrów z dnia 14 lutego 2017 r. Jest to aktualizacja Strategii Rozwoju Kraju 2020, przyjętej Uchwałą Nr 157 Rady Ministrów z dnia 25 września 2012 r.

SOR jest strategicznym instrumentem zarządzania polityką rozwoju realizowaną przez instytucje państwa, która określa wskaźniki ich realizacji, wskazuje sposób ich osiągnięcia oraz określa najważniejsze projekty służące realizacji celów SOR.

Głównym celem SOR jest tworzenie warunków dla wzrostu dochodów mieszkańców Polski przy jednoczesnym wzroście spójności w wymiarze społecznym, ekonomicznym, środowiskowym i terytorialnym.

Zadania powiązane z obszarem ochrony zabytków zostały uwzględnione w następujących obszarach:

1. Obszar e-państwo – kierunek interwencji:

– Budowa i rozwój e-administracji – orientacja administracji państwa na usługi cyfrowe.

Wyznaczony projekt strategiczny: Digitalizacja i rozwój kultury cyfrowej – kontynuacja procesów związanych z digitalizacją, przechowywaniem i udostępnianiem różnego typu zasobów dziedzictwa cyfrowego w Polsce (muzealnych, bibliotecznych, archiwalnych, audiowizualnych i zabytków), w tym do celów ponownego

wykorzystywania, w ramach którego digitalizację należy rozumieć jako nowoczesną formę konserwacji i zabezpieczania najcenniejszych zasobów kultury.

2. Kapitał ludzki i społeczny – kierunek interwencji:

– Wzmocnienie roli kultury dla rozwoju gospodarczego i spójności społecznej.

Działania do 2030 r.:

– Ochrona i promocja dziedzictwa narodowego – wykorzystanie potencjału dziedzictwa dla wzmocnienia kapitału społecznego oraz poczucia tożsamości i wspólnoty; inwestycje w dziedzictwo narodowe (dobra kultury, nauki i sztuki, zabytki, rozwój sieci muzeów, wspieranie i promocja dziedzictwa kulturowego wpisanego na listę światowego dziedzictwa UNESCO).

– Wzmocnianie tożsamości, poczucia wspólnoty i więzi międzypokoleniowych, poprzez uczestnictwo i zwiększanie dostępu do instytucji i dzieł kultury na wszystkich poziomach funkcjonowania wspólnoty (lokalnym, regionalnym, narodowym), likwidacja „białych plam” w dostępie do kultury.

### • Strategia Rozwoju Kapitału Społecznego (współdziałanie, kultura, kreatywność) 2030

Strategia Rozwoju Kapitału Społecznego (dalej: „SRKS”) (współdziałanie, kultura, kreatywność) 2030, zwana „SRKS”, została przyjęta uchwałą nr 155 Rady Ministrów z dnia 27 października 2020 r. To kontynuacja i aktualizacja Strategii Rozwoju Kapitału Społecznego 2020. SRKS jest jednym z instrumentów realizacji Strategii na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju.

Głównym celem SRKS jest wzrost jakości życia społecznego i kulturalnego Polaków. Realizacja tego celu odbywa się przez wdrażanie kierunków interwencji zaplanowanych do realizacji w trzech zasadniczych obszarach, których kluczowe znaczenie znajduje również odzwierciedlenie w nowym podtytule SRKS: współdziałanie, kultura, kreatywność. Są to:

- obszar 1: Współdziałanie – społeczeństwo obywatelskie,
- obszar 2: Kultura – tożsamość i postawy obywatelskie,
- obszar 3: Kreatywność – potencjał kulturowy i kreatywny.

Pełniejszego wykorzystania wymaga wpływ wybranych zasobów i narzędzi z obszaru kultury i dziedzictwa narodowego na poziom kapitału społecznego, m.in. w wymiarze budowania tożsamości i kształtowania postaw obywatelskich. Wydarzenia, inicjatywy i zasoby o charakterze kulturalnym mogą wzmocniać poczucie wspólnoty i tożsamości, cementować środowiska lokalne, stwarzać przestrzeń do poszukiwań i inspiracji oraz stanowić miejsce spotkań dla różnych grup wiekowych i zawodowych. Niski poziom kapitału społecznego oraz podziały społeczne utrudniają budowanie wspólnoty państwowej, a także wpływają na osłabienie więzi z państwem i jego instytucjami.

Znaczenie kultury dla rozwoju i jakości kapitału społecznego jest wieloaspektowe. Z jednej strony warunkuje ona zachowania i postawy, ustanawia kody i sposoby komunikowania oraz organizacji społeczeństwa, z drugiej zaś stanowi zasób materialnych i niematerialnych dóbr, które tworzą fundament tożsamości i spoiwo społeczności. Potencjał kulturowy determinuje więc w istotnym zakresie sposoby podejmowania decyzji, umożliwia budowanie atmosfery otwartości i wzajemnego zaufania. Dziedzictwo kulturowe, umożliwiając budowanie i utrwalanie wspólnej tożsamości, jest kluczowym elementem potencjału kulturowego i stanowi bezcenny zasób, który powinien być wykorzystany dla obecnego i przyszłego rozwoju.

Głównym celem SRKS jest wzrost jakości życia społecznego i kulturalnego Polaków.

Projekt zakłada trzy cele szczegółowe Strategii, które obejmują:

- 1) Zwiększenie zaangażowania obywateli w życie publiczne poprzez:
  - usprawnienie mechanizmów wspierania i współpracy instytucji publicznych z obywatelami,
  - rozwój i wzmocnianie zorganizowanych form aktywności obywatelskiej.
- 2) Wzmocnianie roli kultury w budowaniu tożsamości i postaw obywatelskich poprzez:
  - tworzenie warunków oraz budowanie kompetencji dla wzmocnienia uczestnictwa w kulturze,
  - ochronę dziedzictwa kulturowego oraz gromadzenie i zachowywanie dzieł kultury, digitalizacja, cyfrowa rekonstrukcja i udostępnianie dóbr kultury,

- umacnianie tożsamości i postaw obywatelskich przez kulturę, wzmocnienie promocji kultury polskiej za granicą.

3) Wzmocnienie rozwoju społeczno-gospodarczego kraju przez sektory kultury i kreatywne poprzez:

- wzrost udziału sektorów kreatywnych w rozwoju gospodarczym kraju,
- rozwój kompetencji zawodowych na potrzeby branż kreatywnych, wzmocnienie potencjału kreatywnego społeczeństwa.

W ramach celu szczegółowego 2 SRKS wyróżniono ponadto następujące priorytety:

- 2.1. Tworzenie warunków oraz budowanie kompetencji dla wzmacniania uczestnictwa w kulturze,
- 2.2. Ochrona dziedzictwa kulturowego oraz gromadzenie i zachowywanie dzieł kultury,
- 2.3. Digitalizacja, cyfrowa rekonstrukcja i udostępnianie dóbr kultury,
- 2.4. Umacnianie tożsamości i postaw obywatelskich przez kulturę,
- 2.5. Wzmocnienie promocji kultury polskiej za granicą.

Poniżej zostały przedstawione projekty, które związane są pośrednio z ochroną dziedzictwa kulturowego oraz których okres realizacji wykracza powyżej 2021 r. Projekty strategiczne SOR przypisane do zakresu interwencji SRKS:

- Narodowy Program Wspierania Rozwoju Społeczeństwa Obywatelskiego – program obejmujący takie działania, jak: rozwój instytucji dialogu obywatelskiego, zniesienie barier rozwojowych dla organizacji społeczeństwa obywatelskiego, reformę systemu finansowania organizacji przez państwo, edukację obywatelską i historyczną oraz rozwój wolontariatu.
- Niepodległa – program budowania kapitału społecznego i wspólnoty obywatelskiej, zogniskowany wokół obchodów 100. rocznicy odzyskania niepodległości Polski, obejmujący m.in. kształtowanie postaw patriotycznych, budowanie pamięci zbiorowej i spójnego wizerunku Polski, włączanie obywateli do działania na rzecz dobra wspólnego.
- Pakiet dla Przemysłów Kreatywnych – ukierunkowany na wsparcie innowacyjnych produktów sektorów kultury i kreatywnych. Pakiet umożliwi budowanie przewagi konkurencyjnej w sektorze i przeciwdziała odpływowi kapitału kreatywnego. Proponowane działania obejmują m.in. wprowadzenie zachęt dla realizacji produkcji audiowizualnych w Polsce, wprowadzenie wakacji podatkowych dla firm z sektora kreatywnego, ustanowienie tzw. szybkiej ścieżki podatkowej dla międzynarodowych produkcji z segmentu audiowizualnego.
- Program Klub – program wspierający działalność klubów sportowych (skierowaną do dzieci i młodzieży), które stanowią lokalne centra aktywności społecznej oraz są miejscem aktywnego spędzania czasu, budowania więzi społecznych i rozwijania kompetencji, takich jak umiejętność pracy w grupie, wytrwałość czy pracowitość.
- Rozwój Czytelnictwa – projekt ma na celu poprawę stanu czytelnictwa w Polsce poprzez wzmacnianie roli bibliotek publicznych, szkolnych i pedagogicznych jako lokalnych ośrodków życia społecznego stanowiących centrum dostępu do kultury i wiedzy.

SRKS definiuje również dodatkowe projekty strategiczne, które nie znalazły się w SOR. Zostały one opisane we wcześniejszych fragmentach tego dokumentu poświęconych poszczególnym celom SRKS. Lista projektów strategicznych SRKS obejmuje:

- Rozwój turystyki kulturowej – projekt ma na celu realizację działań systemowych dotyczących zabytków znajdujących się na szlakach kulturowych i uznanych za Pomniki Historii, w tym dofinansowanie prac konserwatorskich oraz projektów wspierających proces upowszechniania dziedzictwa kulturowego i jego wartości, a także aktywizujących zaangażowanie społeczne w proces ochrony i opieki nad zabytkami. Celem projektu jest stymulowanie rozwoju społeczno-gospodarczego poprzez wzrost atrakcyjności turystycznej oparty na zasobach kulturowych.

## 4.2. Relacje Gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie województwa i powiatu

Przy sporządzaniu GPOnZ omówiono uwarunkowania zewnętrzne ochrony zasobów dziedzictwa i krajobrazu kulturowego Gminy Kostomłoty wynikające z dokumentów na poziomie:

- 1) wojewódzkim: Program opieki nad zabytkami województwa dolnośląskiego na lata 2021-2024, Strategia rozwoju województwa Dolnośląskiego 2030, Aktualizacja Programu Rozwoju Turystyki dla Województwa Dolnośląskiego, Projekt Planu zagospodarowania przestrzennego województwa dolnośląskiego;
- 2) powiatowym: Strategia Rozwoju Powiatu Średzkiego na lata 2015-2025.

GPOnZ jest zgodny z celami, zasadami i kierunkami wyznaczonymi w w/w dokumentach.

### • Program opieki nad zabytkami województwa dolnośląskiego na lata 2021-2024

Program opieki nad zabytkami województwa dolnośląskiego na lata 2021-2024 został przyjęty przez Sejmik Województwa Dolnośląskiego uchwałą nr XXXIV/686/21 z dnia 24 czerwca 2021 r.

Jest to podstawowy dokument służący inicjowaniu, wspieraniu oraz koordynowaniu prac z dziedziny ochrony zabytków i krajobrazu kulturowego oraz upowszechnianiu i promowaniu dziedzictwa kulturowego przez jednostki samorządu terytorialnego.

Głównym celem Programu jest określenie warunków organizacyjnych i finansowych dla realizacji zadań w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami, zgodnie z kompetencjami Samorządu Województwa Dolnośląskiego.

Za cel strategiczny uznano zachowanie i zrównoważone wykorzystanie zasobów dziedzictwa kulturowego dla wzmocnienia tożsamości Dolnego Śląska. Zgodnie z tym, dziedzictwo to jest zasobem umożliwiającym budowanie i utrwalanie wspólnej tożsamości mieszkańców regionu. Stanowi zarówno przedmiot ochrony, jak i znaczące potencjał, który może i powinien być wykorzystywany w rozwoju społecznym i gospodarczym województwa.

Wyznaczone cele operacyjne, podporządkowane celowi strategicznemu, dotyczą dwóch obszarów działań:

Cel operacyjny 1: Zintegrowane zarządzanie zasobami dziedzictwa kulturowego.

Priorytety:

1. Wsparcie działań związanych z dokumentowaniem zabytków w województwie dolnośląskim.
  2. Wsparcie finansowe działań związanych z ratowaniem i użytkowaniem zabytków.
  3. Budowanie i wzmacnianie współpracy podmiotów zaangażowanych w ochronę dziedzictwa kulturowego.
- Cel operacyjny 2: Wzmocnienie tożsamości i marki regionu poprzez zasoby dziedzictwa kulturowego.

Priorytety:

1. Kształtowanie tożsamości regionalnej przez działania edukacyjne i promocyjne.
2. Wzmocnienie zaangażowania społecznego w zakresie opieki nad zabytkami.
3. Wzmacnianie marki regionu w oparciu o zasoby dziedzictwa kulturowego.

### • Strategia rozwoju województwa Dolnośląskiego 2030

Strategia rozwoju województwa Dolnośląskiego 2030 została przyjęta uchwałą nr XXXII/932/13 przez Sejmik Województwa Dolnośląskiego dnia 28 lutego 2013 r. Strategia wytycza cele i kierunki rozwoju regionu, prezentuje potencjał Dolnego Śląska i określa wspólną płaszczyznę działań poszczególnych regionów.

Jako cele strategiczne wyznaczono m.in.:

Cel strategiczny: Odpowiedzialne wykorzystanie zasobów i ochrona walorów środowiska naturalnego i dziedzictwa kulturowego.

Konkretyzacją tych celów są cele operacyjne (priorytety) oraz przyporządkowane im przedsięwzięcia strategiczne – grupy zadań strategicznych.

Cel operacyjny: Ochrona obiektów i terenów dziedzictwa kulturowego.

Przedsięwzięcia strategiczne – grupy zadań strategicznych:

- Wsparcie przedsięwzięć służących rozwojowi kultury i dziedzictwa kulturowego w regionie.
- Wspieranie i udostępnianie zintegrowanych działań służących ochronie dziedzictwa kulturowego i jego promocji.
- Wsparcie zagospodarowywania i udostępnienia na cele turystyki lub kultury najważniejszych obiektów zabytkowych oraz miejsc historycznych o znaczeniu ponadregionalnym.

W dokumencie nie wyróżniono obiektów z terenu Gminy Kostomłoty.

#### • Aktualizacja Programu Rozwoju Turystyki dla Województwa Dolnośląskiego

Aktualizacja Programu Rozwoju Turystyki dla Województwa Dolnośląskiego została przyjęta uchwałą nr 2696/III/09 przez Zarząd Województwa Dolnośląskiego dnia 28 kwietnia 2009 r. W Programie najważniejszą pozycję wśród turystycznych walorów krajoznawczych, o charakterze kulturowym, zajmują zabytki architektury i budownictwa. Turystyczna waloryzacja zabytków wyłoniła listę najcenniejszych obiektów zabytkowych województwa. Warunkiem zainteresowania turystycznego zabytkami archeologicznymi jest ich odpowiednie wyeksponowanie w terenie i przystosowanie dla potrzeb zwiedzających. Dotyczy to przede wszystkim stanowisk archeologicznych o własnej, czytelnej formie krajobrazowej.

Analiza grup walorów województwa dolnośląskiego pozwala stwierdzić, że:

- liczne tereny i obiekty zabytkowe, dają możliwość tworzenia i eksploatacji szlaków krajoznawczych,
- istnieje możliwość tworzenia szlaków historycznych, edukacyjnych, wykorzystujących lokalizację rzadkich miejsc ważniejszych bitew oraz martyrologii z okresu II wojny światowej. Zwiększenie atrakcyjności zabytków ma odbywać się m.in. poprzez ożywienie zabytków cyklicznymi imprezami, odpowiednią infrastrukturą i kalendarzem imprez. Mocnymi stronami rozwoju turystyki na Dolnym Śląsku są wysokie walory kulturowe łączące dorobek kultur: polskiej, czeskiej, austriackiej i niemieckiej oraz rozbudowana baza turystyczna, zwłaszcza w rejonach górskich i uzdrowiskowych. Program wskazuje także słabe strony rozwoju turystyki na Dolnym Śląsku, do których należą między innymi: zły stan zabytków oraz brak sprawnego regionalnego i lokalnego systemu informacji turystycznej.

W Programie nie wskazano obiektów z terenu Gminy Kostomłoty.

#### • Plan zagospodarowania przestrzennego województwa dolnośląskiego

Plan zagospodarowania przestrzennego województwa dolnośląskiego został przyjęty uchwałą nr XIX/482/20 Sejmiku Województwa Dolnośląskiego z dnia 16 czerwca 2020 r.

Wśród wyznaczonych czterech celów polityki zagospodarowania przestrzennego samorządu województwa jeden związany jest z dziedzictwem kulturowym: Cel 2. Racjonalny i zrównoważony sposób wykorzystania zasobów środowiska przyrodniczego, kulturowego i krajobrazu.

Rozwój przestrzenny terenów zurbanizowanych dokonuje się w oparciu o racjonalne wykorzystanie zasobów przyrodniczych i kulturowych oraz przy uwzględnieniu zróżnicowanych zasobów krajobrazowych, prowadzony jest w sposób minimalizujący szkody środowiskowe i konflikty funkcjonalno-przestrzenne:

- przeciwdziałanie skutkom degradacji krajobrazu jest skuteczne, zasoby krajobrazowe są uwzględniane w zagospodarowaniu przestrzennym a obszary wyróżniające się pod względem krajobrazu zachowują swoją wizualną odrębność;
- obszary cenne przyrodniczo stanowią system odporny na zagrożenia;
- najcenniejsze założenia przestrzenne o historycznym rodowodzie zachowały czytelny układ i stanowią istotne elementy krajobrazu kulturowego;
- cenne zespoły i obiekty zabytkowe znajdują się w dobrej kondycji, są udostępniane, a ich wartości podlegają trwałej ochronie;
- zasoby rolniczej przestrzeni produkcyjnej są wykorzystywane z uwzględnieniem naturalnych uwarunkowań;
- zasoby kopaliny użytecznych są chronione i racjonalnie użytkowane;
- zintegrowany system magistralnych szlaków turystycznych wzmocnienia gospodarczo udostępniane ośrodki i obszary.

W Planie wyznaczono cele i kierunki polityki przestrzennego zagospodarowania województwa dolnośląskiego. Poniżej przedstawione te, które związane są z ochroną dziedzictwa kulturowego.

Cel 2. Racjonalny i zrównoważony sposób wykorzystania zasobów środowiska przyrodniczego, kulturowego i krajobrazu.

Kierunek 2.2. Wykorzystanie zasobów dziedzictwa kulturowego i krajobrazu.

Bogactwo i różnorodność dziedzictwa kulturowego Dolnego Śląska wynika z wielonarodowej i wielowyznaniowej specyfiki regionu. Pod względem liczby zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków województwo dolnośląskie zajmuje pierwszą pozycję w Polsce. Zasoby te stanowią bardzo istotny czynnik umożliwiający budowanie i utrwalanie tożsamości regionalnej oraz rozwijanie potencjału społecznego i gospodarczego. W Planie nie wskazano konkretnych obiektów.

Najważniejszym zadaniem jest poprawa stanu zachowania obiektów zabytkowych oraz historycznie ukształtowanych miejskich założeń przestrzennych, które pilnie wymagają podjęcia prac ratowniczych. Konieczne jest utrzymanie wartości historycznych świadczących o tożsamości i indywidualnych cechach założeń urbanistycznych, takich jak układ przestrzenny z centralnie usytuowanym rynkiem i dominującymi obiektami, ratuszem, kościołem oraz kwartałami mieszczańskiej zabudowy.

Postulaty kierowane do gmin:

1. Uwzględnianie założeń „Programu opieki nad zabytkami województwa dolnośląskiego” w gminnych programach opieki nad zabytkami w celu skoordynowania działań w sferze ochrony zabytków.
2. Wskazywanie w dokumentach planistycznych obiektów i obszarów, które powinny uzyskać ustawową formę ochrony zabytków (wpis do rejestru zabytków lub ujęcie w wojewódzkiej ewidencji zabytków).
3. Realizacja regionalnych szlaków turystycznych oraz powiązanie ich z zasobami przyrodniczymi i kulturowymi gmin z wykorzystaniem systemów lokalnych szlaków turystycznych.
4. Realizacja funkcji turystycznych w ramach rewitalizacji obszarów zdegradowanych.
5. Dostosowanie rozwoju zaplecza turystyki i rekreacji do zmian klimatu poprzez:
  - 1) realizację transportu zbiorowego w obszarach i ośrodkach o atrakcyjnych turystycznie zasobach przyrodniczych, krajobrazowych i kulturowych, jako standardu ich komunikacyjnej obsługi,
  - 2) wykluczenie z realizacji infrastruktury sportów zimowych obszarów o niewystarczających zasobach wód, których eksploatacja dla wytwarzania sztucznego śniegu zagraża lokalnemu środowisku naturalnemu.
6. Integracja szlaków wodnych ze szlakami pieszymi, rowerowymi i konnymi w ich otoczeniu (wzdłuż rzek o sezonowej zmienności poziomu wód).

#### • Strategia Rozwoju Powiatu Średzkiego na lata 2015-2025

Strategia Rozwoju Powiatu Średzkiego na lata 2015-2025 została przyjęta uchwałą nr XVII/82/2016 Rady Powiatu w Środzie Śląskiej z dnia 25 lutego 2016 r.

Dokument stanowi podstawę do prowadzenia przez władze lokalne długookresowej polityki rozwoju. Jest punktem odniesienia dla działań o charakterze rozwojowym, podejmowanych ze środków własnych budżetu Powiatu Średzkiego, ze środków UE oraz innych zewnętrznych źródeł finansowania.

W Strategii wyznaczono wizję, która powiązana jest z zabytkami: Powiat średzki to miejsce przyjazne mieszkańcom, inwestorom i turystom, gdzie wspiera się dziedzictwo przyrodnicze i kulturowe.

Określono wizję także w ujęciu szczegółowym w danej strefie (środowiskowej, gospodarczej i społecznej) m.in.:

- Możemy pochwalić się dobrze zachowanym dziedzictwem kulturowym i historycznym.
- Istniejąca infrastruktura turystyczna, zaspokaja wymagania mieszkańców i osób spoza terenu miasta i gminy.

Poniżej wskazano cele i zadania strategiczne, które związane są z ochroną zabytków:

Cel główny: Zachowanie walorów przyrodniczych, środowiskowych i kulturowych powiatu oraz wykorzystanie ich na rzecz zrównoważonego rozwoju.

Cel szczegółowy: Rozwój oferty turystyczno-rekreacyjnej w oparciu o zasoby przyrodnicze i kulturowe.

Zadania:

- Rozbudowa infrastruktury turystycznej i rekreacyjnej.
- Rozbudowa sieci tras i ścieżek rowerowych.
- Stworzenie i promocja atrakcyjnej oferty turystycznej i rekreacyjnej.
- Popularyzacja dbałości o walory przyrodnicze i kulturowe obszaru.



## 5. Uwarunkowania wewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego

### 5.1. Relacje Gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie gminy

#### • Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego Gminy Kostomłoty

Obowiązującym dokumentem jest Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego Gminy Kostomłoty przyjęte uchwałą nr XXIV/152/16 Rady Gminy Kostomłoty z dnia 23 czerwca 2016 r. w sprawie uchwalenia zmiany Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy Kostomłoty.

Studium opracowane zostało w 2010 r. (uchwała nr L/247/10 Rady Gminy Kostomłoty z dnia 29 marca 2010 r.), zmienione w 2012 r. (uchwała nr XXV/130/12 Rady Gminy Kostomłoty z dnia 30 lipca 2012 r.). Na przestrzeni ostatnich trzech lat zaistniała jednak potrzeba wprowadzenia do Studium drobnych korekt, dlatego też Rada Gminy Kostomłoty zdecydowała o podjęciu następujących uchwał:

- uchwały nr L/289/14 Rady Gminy Kostomłoty z dnia 24 czerwca 2014 r. w sprawie przystąpienia do sporządzenia zmiany Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy Kostomłoty, zgodnie z którą dokonuje się zmiany określonej w studium funkcji terenu położonego we wsi Piersno – wskazanego na rysunku kierunków – z terenu „zabudowy mieszkaniowej wielorodzinnej, jednorodzinnej brutto” na „tereny urządzeń zaopatrzenia w wodę”;
- uchwały nr LII/307/14 Rady Gminy Kostomłoty z dnia 30 września 2014 r. w sprawie przystąpienia do sporządzenia zmiany Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy Kostomłoty, zgodnie z którą wprowadza się uzupełnienia części tekstowej studium w rozdziałach poświęconych: zasadom ochrony środowiska kulturowego oraz kierunkom rozwoju komunikacji.

Studium jest podstawowym dokumentem dla władz samorządowych gminy, na podstawie którego prowadzona ma być polityka i strategia działań, przede wszystkim w sferze zagospodarowania przestrzennego, ale także w sferze społeczno-gospodarczej i ekologicznej, które bezpośrednio lub pośrednio wpływają na kształtowanie struktury przestrzennej i układu funkcjonalno-przestrzennego.

Studium określa cele i kierunki polityki przestrzennej prowadzonej przez samorząd i jest tak zwanym aktem kierownictwa wewnętrznego gminy. Studium po uchwaleniu przez Radę Gminy Kostomłoty nie jest przepisem gminnym i nie stanowi podstawy do wydawania decyzji o warunkach zabudowy i zagospodarowania terenu, lecz jest dokumentem planistycznym zawierającym normy określające kierunki i sposoby działania organów gminy.

W Studium ustala się następujące zasady ochrony środowiska kulturowego:

- zachowanie obiektów zabytkowych poprzez ich konserwację, rewaloryzację, adaptację do współczesnych potrzeb i wymogów,
- zachowanie i porządkowanie historycznych układów urbanistycznych oraz porządkowanie ich struktury przestrzennej,
- rozwój budownictwa w oparciu o istniejące zabytki na zasadzie kontynuacji cech przestrzennych – kształtowanie skali i formy nowej zabudowy w nawiązaniu do historycznej, jako jej twórczej interpretacji,
- rozwój turystyki poprzez wykorzystanie zabytków architektury jako walorów krajoznawczych,
- utrzymanie stref ochrony konserwatorskiej,
- przekształcanie oraz waloryzację obiektów dysharmonijnych i obszarów zdegradowanych,
- podporządkowanie i wpisywanie nowej zabudowy w krajobraz.

Dla osiągnięcia określonego wyżej celu w zakresie ochrony zabytków określa się następujące kierunki działań:

- wyznacza się strefy ochrony konserwatorskiej oraz ustala zasady postępowania w ich obrębie w procesie zagospodarowania terenu,
- utrzymuje się status ochronny obiektów wpisanych do rejestru zabytków województwa dolnośląskiego; ochroną proponuje się objąć również obiekty ujęte w wojewódzkiej ewidencji zabytków architektury i budownictwa,

- proponuje się opracowanie i realizowanie programu konserwatorskiego w celu ratowania najcenniejszych obiektów o walorach kulturowych,
- proponuje się opracowanie i uchwalenie lokalnej polityki finansowej i preferencyjnej dla ratowania obiektów o walorach kulturowych, a także opracowanie systemu promocji dla noworealizowanych obiektów o twórczych rozwiązaniach architektonicznych, w szczególności dla obiektów projektowanych i realizowanych w tradycyjnej konstrukcji i formie,
- proponuje się opracowanie programu popularyzującego zagadnienia związane z miejscową tradycją budowlaną i zabytkami regionu.

W Studium wprowadzono zróżnicowane pod względem przedmiotu ochrony i reżimów ochronnych, strefy ochrony konserwatorskiej. Objęto nimi obszary uznane za szczególnie ważne pod względem przekazu kulturowego. Wyznaczono następujące strefy ochrony konserwatorskiej:

- strefę „A” ścisłej ochrony konserwatorskiej,
- strefę „B” ochrony konserwatorskiej,
- strefę „K” ochrony krajobrazu,
- strefę „E” ochrony ekspozycji,
- strefę „W” ścisłej ochrony archeologicznej,
- strefę „OW” obserwacji archeologicznej,
- strefy ochrony zabytkowych układów zieleni – parki, cmentarze, tereny pocmentarne.

Granice stref ochrony konserwatorskiej oraz obszarów ujętych w wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków – przy sporządzaniu miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego – należy formułować w oparciu o historyczne zasięgi założeń wraz z przynależnymi działkami.

Załączony do Studium spis wojewódzkiej ewidencji zabytków podlega sukcesywnemu rozpoznaniu i bieżącej aktualizacji. Zmiany ewidencji nie powodują dezaktualizacji Studium.

Dla obiektów wymienionych obowiązują następujące wymogi konserwatorskie:

- zachować ich bryłę, kształt i geometrię dachu oraz zastosowane tradycyjne materiały budowlane,
- utrzymać, a w przypadku zniszczenia odtworzyć historyczny detal architektoniczny,
- zachować kształt, rozmiary i rozmieszczenie otworów zgodne z historycznym wizerunkiem budynku, należy utrzymać lub odtworzyć oryginalną stolarkę okien i drzwi,
- w przypadku konieczności przebicia nowych otworów, należy je zharmonizować z zabytkową elewacją budynku,
- stosować kolorystykę i materiały nawiązujące do tradycyjnych lokalnych rozwiązań, w tym ceramiczne lub tynkowe pokrycie ścian zewnętrznych; zakazuje się stosowania okładzin ściennych typu „siding”,
- należy stosować historyczny rodzaj pokrycia dachowego (dachówka ceramiczna w kolorze ceglonym),
- elementy elewacyjne instalacji technicznych należy montować z uwzględnieniem wartości zabytkowych obiektów.

Wykonywanie prac budowlanych przy obiektach w wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków należy uzgadniać z właściwym wojewódzkim konserwatorem zabytków.

Obiekty objęte ochroną konserwatorską na podstawie wpisu do rejestru zabytków objęte są wszelkimi rygorami prawnymi wynikającymi z treści odpowiednich aktów prawnych, w tym przede wszystkim objęte są rygorami ochrony konserwatorskiej wynikającymi z przepisów ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Obowiązuje bezwzględny priorytet wymagań konserwatorskich nad względami wynikającymi z działalności inwestycyjnej. Należy dążyć do pełnej rewaloryzacji zabytków. Rygory te obowiązują niezależnie od położenia budowli czy innego wpisanego do rejestru zabytków obiektu w poszczególnych strefach ochrony konserwatorskiej. Wszelkie działania podejmowane przy zabytkach wymagają pisemnego pozwolenia właściwego konserwatora zabytków.

### • Strategia rozwoju gminy Kostomłoty na lata 2016-2022

Strategia rozwoju gminy Kostomłoty na lata 2016-2022 została przyjęta uchwałą nr XXI/118/16 Rady Gminy Kostomłoty z dnia 16.03.2016 r. Jest to aktualizacja Strategii, która obowiązywała w latach 2007-2015.

Jest to dokument, który jest podstawowym narzędziem dla kształtowania rozwoju gminy na rzecz polepszenia warunków życia jej mieszkańców – prezentuje wizję i misję Gminy Kostomłoty, analizuje potencjał gminy i określa priorytetowe obszary rozwoju, zapewnia efektywne wykorzystanie atutów i zasobów gminy dla jej zrównoważonego rozwoju oraz jasno i precyzyjnie określa cele i kierunki działania.

Poniżej przedstawiono cele i zadania, które przyczynić się mogą do poprawy dziedzictwa kulturowego.  
Cel główny: Zrównoważone wykorzystanie zasobów przyrodniczych, środowiskowych i kulturowych na rzecz rozwoju gminy.

Cel szczegółowy: Rozwój oferty turystyczno-rekreacyjnej o zasoby przyrodnicze i kulturowe gminy.

Zadania:

- Rozbudowa infrastruktury turystycznej i rekreacyjnej, w tym przygotowanie zaplecza i oferty spływu kajakowego na rzece Strzegomce.
- Rozbudowa sieci tras i ścieżek rowerowych wraz z infrastrukturą towarzyszącą.
- Promocja atrakcyjnej oferty turystycznej i walorów gminy.

Cel szczegółowy: Prowadzenie działań związanych z zachowaniem walorów kulturowych i przyrodniczych gminy.

Zadania:

- Uwzględnienie w tworzonych planach zagospodarowania przestrzennego kwestii związanych z zachowaniem dziedzictwa przyrodniczego i historycznego.
- Działania na rzecz zachowania, rewitalizacji, renowacji i odtworzenia obiektów zabytkowych.
- Utworzenie Muzeum Ziemi Kostomłockiej.

W Strategii szczegółowo opisano walory kulturowe gminy.

## 5.2. Charakterystyka zasobów oraz stanu dziedzictwa i krajobrazu kulturowego gminy

Krajobraz kulturowy to niepowtarzalne, indywidualne oblicze miejsca, którego wizerunek jest syntezą elementów przyrody, klimatu i ukształtowania terenu oraz zachodzących na tym terenie procesów politycznych, gospodarczych, społecznych i kulturowych, związanych z aktywnością człowieka. Ujawnia się poprzez dziedzictwo materialne, kształtujące krajobraz przyrodniczy na przestrzeni dziejów oraz dziedzictwo niematerialne – zwyczaje, przekaz ustny, wiedza i umiejętności oraz związane z nimi przedmioty i przestrzeń kulturowa, które są przekazywane z pokolenia na pokolenie i ustawicznie odtwarzane przez ludzi w relacji z ich środowiskiem, historią i stosunkiem do przyrody. Krajobraz kulturowy jest źródłem poczucia tożsamości i ciągłości. Ochrona dziedzictwa kulturowego, którą należy przekazać przyszłym pokoleniom, jest najistotniejszym czynnikiem kształtowania tożsamości i osobowości mieszkańców, by mogli identyfikować się ze swoim miastem i siedliskiem oraz zrozumieć jego historię.

### 5.2.1. Charakterystyka gminy

Gmina Kostomłoty jest to gmina wiejska położona w środkowej części województwa dolnośląskiego, w południowej części powiatu średzkiego. Od północy graniczy z gminą Środa Śląska i Miękinia, od wschodu z gminą Kąty Wrocławskie, od południa z gminą Mietków i Żarów, od zachodu z gminą Udanin.

W granicach gminy znajduje się 27 wsi i 3 przysiółki: Bogdanów, Budziszów, Chmielów, Czechy, Godków (przysiółek Osieczyna), Jakubkowice, Jarząbkowice, Jenkowice, Karczyce (przysiółek Pustynka), Kostomłoty, Lisowice, Mieczków, Osiek, Paździorno, Piersno, Piotrowice, Ramułowice, Samborz, Samsonowice, Siemidrożyce, Sikorzyce, Sobkowice, Szymonowice, Świdnica Polska, Wichrów, Wilków Średzki (przysiółek Wnorów), Zabłoto. Największą miejscowością gminy są Kostomłoty – siedziba władz gminy.

Przez teren gminy – z płn.-zach. na płd.-wsch., przebiega autostrada A4.

Teren gminy stanowi prawie bezleśny obszar, a większe kompleksy leśne (ok. 730 ha), położone są w południowej części, w dolinie rzeki Strzegomki. Gminę cechuje wybitnie rolniczy charakter. Na terenie gminy występują pomniki przyrody, które podlegają ochronie zgodnie z ustawą o ochronie przyrody. Jest to wielogatunkowa grupa drzew 21 sztuk w miejscowości Sikorzyce.

Gmina Kostomłoty położona jest w obrębie lekko pofalowanej Wysoczyzny Średzkiej, stanowiącej część wysuniętej najbardziej na zachód części mezoregionu Równiny Wrocławskiej.

Tereny gminy w części północnej należą do zlewni Średzkiej Wody, część wschodnia i południowo-wschodnia gminy do zlewni Bystrzycy, część zachodnia do zlewni Cichej Wody.

Szerzeniem kultury w gminie zajmuje się przede wszystkim Gminny Ośrodek Kultury w Kostomłotach. Realizuje on zadania ukierunkowane na rozbudzanie zainteresowań i potrzeb kulturalnych społeczności lokalnej, przygotowanie do odbioru i tworzenia wartości kulturalnych. Dodatkowo gmina dysponuje szeroką bazą świetlic wiejskich, które użytkowane są na potrzeby społeczności lokalnej.

### 5.2.2. Historia miejscowości oraz rozwój i analiza układu przestrzennego miejscowości<sup>2</sup>

W oparciu o „Studium wartości kulturowych gminy Kostomłoty” poniżej przedstawiono historię miejscowości z terenu Gminy Kostomłoty. Omówiono układ przestrzenny poszczególnych wsi, gdzie zostały wskazane obiekty zabytkowe.

• **BOGDANÓW** – Uilla Bogodani – 1175; Bogodani, Bogudanj, Bogdanouo, villa de nomine suo (Bogdana) dicto – 1175, 1201, 1202; villa de nomine (Bogdana) ...nunc Nova Curia, Bogdanouo, Nova Curia, Newhoff – 1202, 1216, 1218, 1227, 1244, 1337; villa Bogudunj, Bogdano que Novo curia dicitur, Newhoff, Neuhof – 1175, 1202, 1215, 1337, Neuhoff – 1638, 1666, 1743; Neuhof – do 1945.

W dokumentach wieś wzmiankowana była po raz pierwszy jako *Uilla Bogodani* w 1175 r.

Dobra w Bogdanowie już w 1176 r. wymienione były jako własność klasztoru cystersów z Lubiążu. W 1177 r. włości te zostały sprzedane przez konwent, a wkrótce potem odkupione. W 1201 r. dobra klasztorne zostały wymienione w bulli papieża Innocentego III dla klasztoru lubiąskiego jako *villa Bogudunj*, natomiast w 1202 r. określone jako *villa de nomina Bogdana*, czyli jako przekazane cystersom lubiąskim przez wdowę po grafie Bogdanie. W dokumentach z 1202 r. i 1217 r. przy nazwie miejscowości pojawia się również określenie *Nova Curia*. W 1244 r. książę Bolesław II nadał konwentowi prawo warzenia piwa w Bogdanowie. W dokumencie z 1337 r. książę Bolko świdnicki potwierdził posiadanie majątku przez klasztor. W 1410 r. cystersi wyznaczyli granicę swoich posiadłości oraz założyli przy nich osadę *Neuhof*. W ostatniej ćwierci XVII w. dobra w Bogdanowie zostały czasowo oddane w zastaw. Wieś oraz dobra w posiadaniu klasztornym pozostawały do czasów sekularyzacji majątków klasztornych w 1810 r.

<sup>2</sup> Studium wartości kulturowych gminy Kostomłoty, 2010 r.

W 1811 r. dobra w Bogdanowie wraz z majątkami w Godkowie oraz Ujeździe Górnym i Dolnym zostały zakupione przez inspektora leśnego i policyjnego Nitsche od skarbu państwa za kwotę 85 000 reńskich talarów. Po jego śmierci, od około 1829 r., majątkiem zarządzała początkowo wdowa, a następnie jej spadkobiercy. Wiadomo, że w 1845 r. majątek pozostawał własnością Karla Johanna Gottloba Gustava Alexa Nitsche. W latach 50. XIX w. majątek stanowił już własność rodziny Schaubé, od której to w 1859 r. dobra nabył Edouard von Kramsta.

Po jego śmierci w 1875 r. majątek w Bogdanowie odziedziczył jego wnuk Alfred Gustav Eduard von Wietersheim (1830-1894).

Przedstawiciele rodziny von Kramsta byli inicjatorami przebudowy wcześniejszej prepozytury cysterskiej na pałac, bądź budowy w jej miejscu nowej siedziby w stylu klasycystycznym w 1864 r. Równoległe z budową pałacu zakładany był park. W 1875 r. pałac został przebudowany przez Alfreda Gustava Eduarda von Wietersheim. Siedziba została spalona w 1945 r., rozebrana całkowicie ok. 1968 r.

W 1845 r. do dóbr należał młyn, browar i gorzelnia. W 1886 r. do dóbr należało 418 ha ziemi, w tym zabudowania folwarczne zajmowały 4 ha. W 1891 r. areal majątku wzrósł do 499 ha i obejmował 327 ha pól uprawnych, 45 ha łąk, 121 ha lasu i 6 ha folwarku. W majątku hodowano wówczas konie, bydło, owce i świnie. Przed 1917 r. założono należącą do dóbr cegielnię w Godkowie, którą prowadził mistrz Fiebich.

Po śmierci Alfreda Gustava Eduarda von Wietersheim dobrami zarządzała wdowa po nim – Anna z domu von Kramsta. Wówczas, w 1894 r., z majątków ziemskich w Bogdanowie, Niwnicach w powiecie lwóweckim, i pobliskim Ujowie utworzony został majorat z siedzibą w Bogdanowie. W latach 1902-17 kolejny właściciel majoratu – Walther von Wietersheim rezydował w Niwnicach, a Bogdanów dzierżawił swojemu krewnemu Eugenowi von Wietersheim. Ostatnim właścicielem majątku (w latach ok. 1921-1940) był Alfred von Wietersheim.

W latach 30. XX w. majątek składał się z 579,54 ha, w tym z 380,7 ha pól uprawnych, 41,8 łąk, 8,8 ha pastwisk, 128,4 ha lasu; 5,6 ha zajmował układ wodny, 2,9 ha ogrody użytkowe i 11,9 ha rozbudowany folwark i zabudowa dworska. Uprawiano buraki cukrowe, pszenicę i len.

Po 1945 r. dobra przekazano PGR początkowo do kombinatu w Udaninie, a od 1972 r. w Piotrowicach.

Potwierdzone informacje o kościele w Bogdanowie pochodzą z 1638 r. Z 1616 r. pochodzi inna informacja, z której wynika, że kościół w Bogdanowie miał zostać przyłączony do parafii w Kostomłotach. W sprawozdaniu wizytacyjnym z lat 1651/52 opisany został kościół w konstrukcji szachulcowej. W kolejnym protokole z lat 1666/1667 r. budowla kościelna zostaje określona jako kościółek wzniesiony na wzór domowej kaplicy, murowany i pięknie odnowiony, z piękną wieżą i dzwonnica, z ołtarzem poświęconym Wniebowzięciu Marii, wspomniane zostały też naczynia liturgiczne. Opis ten zapewne odnosił się do kaplicy w prepozyturze (dom pański należący do konwentu lubiąskiego), wymienionej w opisie Zimmermanna z 1785 r. W 1830 r. wymienia się kaplicę, w której odprawiane były nabożeństwa przez księdza z Osieka. Mowa jest również o symultanicznym cmentarzu.

W 1867 r. wzniesiona została katolicka kaplica pw. Najświętszej Marii Panny z inicjatywy właścicieli dóbr – rodziny von Kramsta. Bogdanów należał do parafii katolickiej w Osieku.

Szkoła katolicka we wsi została założona w 1740 r. Od 1883 r. we wsi funkcjonowała ewangelicka szkoła prywatna, która w 1889 r. została publiczną szkołą ludową. Później w miejscowości funkcjonowały dwie odrębne, wyznaniowe szkoły.

W opisie Zimmermanna z 1785 r. w miejscowości należącej administracyjnie do okręgu strzegomskiego odnotowany został pański dom mieszkalny z kaplicą, należący do konwentu lubiąskiego oraz folwark. We wsi znajdowało się wówczas 5 gospodarstw kmiecych, 22 zagrodniczych, 11 chałupniczych, natomiast wśród mieszkańców odnotowano rzemieślników – karczmarza, piekarza, rzeźnika i kramarza; istniał tu wiatrak oraz młyn zwany *Aumühle*. Młyn ten w 1315 r. sprzedany został przez właściciela ziemskiego z Osieka w 1315 r. zakonnikom klasztoru w Lubiążu osiadłym w Bogdanowie. Wieś zamieszkiwało 300 mieszkańców wyznania katolickiego należących do parafii w Osieku.

W 1830 r. w Bogdanowie było 67 domów, wieś liczyła 409 mieszkańców, w tym 3 osoby wyznania ewangelickiego, funkcjonowała tu szkoła katolicka. W 1845 r. w miejscowości odnotowano 68 domów, wieś

zamieszkiwało 469 osób, w tym 24 ewangelików, którzy należeli do parafii ewangelickiej w Mieczkowie. Przy wsi wymieniono dwa młyny wodne – w tym jeden w dominium; do miejscowości przynależał administracyjnie jeszcze jeden młyn wodny – zwany *Aumühle*, położony nad Strzegomką (nieдалеко Osieka). We wsi mieszkało wówczas 18 rzemieślników i 3 kramarzy.

W 1905 r. wieś liczyła 581 mieszkańców. W 1936 r., w wyniku reformy administracyjnej Bogdanów został włączony do okręgu średzkiego. W 1941 r. wieś zamieszkiwały 453 osoby. Przed 1945 r. w miejscowości wymienionych zostało 8 warsztatów rzemieślniczych, 2 sklepy kolonialne, 2 zajazdy i punkt sprzedaży węgla, dwie szkoły – katolicką i ewangelicką.

### **Rozwój i analiza układu przestrzennego miejscowości**

Układ przestrzenny miejscowości i zasięg zabudowy wykształcony do końca XIX w. odpowiada obecnemu.

Bogdanów jest dawną osadą przyfolwarczną, o nieregularnym układzie wielodrożnym, opartym o rozwidlenie drogi prowadzącej z Osieka w kierunku wschodnim do Godkowa i na południe w stronę Bukowa.

Przy rozwidleniu dróg, po południowej stronie drogi do Bukowa, zlokalizowany jest zespół kościoła z cmentarzem, w części zachodniej wsi znajduje się zespół folwarczny z rozciągającym się na zachód i na południe rozległym parkiem. Plac pomiędzy wjazdem na folwark a kościołem poprzez ustawienie pomnika poległym w I wojnie światowej stał się swego rodzaju przestrzenią publiczną i wyznacza obecnie centrum wsi. W niewielkiej odległości od kościoła, po południowej stronie drogi wiodącej do Godkowa znajdowała się szkoła katolicka (obecnie dom mieszkalny nr 15).

Z terenem cmentarza sąsiaduje obecnie posesja domu mieszkalnego nr 32 – budynku dawnej szkoły ewangelickiej.

Wzdłuż drogi prowadzącej na południe, po jej zachodniej stronie, znajdują się okazałe zagrody bogatych rzemieślników – m.in. zagroda nr 26, gdzie znajdowała się przed 1945 r. rzeźnia i wytwórnia wędlin *Polleschner's Fleischerei und Würstfabrik*. Niezwykle okazały dom mieszkalny, wzniesiony zapewne w XVIII w., i noszący cechy architektury barokowej, pierwotnie usytuowany był bezpośrednio przy drodze wiejskiej, która w ciągu XIX w. straciła znaczenie. W wyniku zmiany układu komunikacyjnego dom obecnie znajduje się w głębi parceli, w pewnym obniżeniu terenu, natomiast po obu stronach wydłużonego podwórza wzniesione zostały dwa budynki gospodarcze.

Teren folwarku, parku oraz zajęty przez zabudowę wiejską opada w kierunku Młynówki, nad którą znajdowały się zagrody młyńskie – są to zachowany zespół młyna w obrębie folwarku oraz niezachowane zabudowania młyna zw. *Aumühle*, wysuniętego na zachód, komunikacyjnie połączonego z Osiekiem.

• **BUDZISZÓW** – Buzisou – 1209; Budischow, Budeschow, Budicken, Budischin, Budischow, Baudis Polinisch Baudis – 1332-1533; 1666, 1795, [Polnisch Baudis – do roku 1918]; Baudis – Meesendorf – 1928, do 1945.

Budziszów wzmiankowany został po raz pierwszy w 1332 r., kiedy to Peter Synesel, posiadający jednocześnie wcześniej włości w Sikorzycach, sprzedał swe dobra w Budziszowie liczące 13,5 łana Tyłowi von Seidlitz. W 1353 i 1443 r. wieś obejmowała obszar 14 łanów, z czego 2 łany należały do sołtysa, a 12 do kmieci obowiązanych do płacenia czynszu.

Kolejnym, znanym właścicielem majątności w Budziszowie był rycerz Petsche von Schellendorf Budikin, który w 1395 r. przekazał ją synom Peterowi, Nitschke i Franzke. Prawdopodobnie wówczas budziszowskie dobra uległy dalszemu podziałowi, ponieważ w 1403 r. ich połowa przeszła z rąk rodu von Seidlitz na własność Adelajdy, żony rycerza Heinricha von Rimbabe. W 1410 r. majątek został scalony przez braci Rymbabe. W 1439 r. Heinz Rymbabe przekazał jednak pół posiadłości Sigmundowi Dirskowitz, a następnie w 1465 r. Niclas Rymbabe sprzedał swoją część Joachimowi Smed (Schmidt) burgrabiemu ze Środy Śląskiej.

W 1659 r. odnotowany w źródłach kolejny właściciel dóbr w Budziszowie – Christof von Zeidlitz, który w roku tym zakupił od Hansa von Bedaw, majątność w Ramułtowicach Górnych (*Ober Romolkwitz*).

Spadkobiercy Christofa von Zeidlitz odsprzedali włości w Budziszowie i nieruchomości w Ramułowicach Górnych Christofowi Ferdinandowi von Zeidlitz (†1677).

Do 1 poł. XVIII w. dobra ziemskie w Budziszowie zostały ponownie scalone, bowiem od 1747 r. i w 1795 r. całość nieruchomości oraz majątek ziemski w sąsiednich Sikorzycach znajdował się w posiadaniu tajnego radcy, barona Georg Benjamin von Arnold. W Sikorzycach ulokowano rezydencjonalną siedzibę pańską, w Budziszowie zarząd dóbr. W 1830 r. obie majątności należały do rotmistrza von Münchow, który w 1832 r. sprzedał posiadłość Ludwigowi von Heinen. Następnie poprzez koligacje rodzinne przeszły w ręce rodziny von Wilamowitz – Möllendorf, w której posiadaniu pozostawały do 1945 r. Dnia 7 kwietnia 1867 r. Otokar von Wilamowitz – Möllendorf, przekazał w spadku Sikorzycę i zapewne Budziszów swojej córce księżnej Helenie Waldersee (1850 - †1917), żonie wiceadmirała Franza Waldersee († 1903), która wraz z mężem osiadła w Sikorzycach w 1889 r. Po bezpotomnej śmierci księżnej, oba majątki odziedziczył major Hugo von Wilamowitz – Möllendorf, ich ostatni właściciel przed 1945 r. Zarządcami dóbr byli inspektorzy Hammer i Nagler.

W 1873 r. posiadłość ziemska w Budziszowie liczyła 935 mórg, w tym 849 mórg ziemi uprawnej, 61 mórg łąk i 25 mórg lasu; była przy nich też gorzelnia. W l. 1886-1937 należący do majątku obszar obejmował od 239 do 241 ha, z 207/215 ha ziemi ornej, 16 ha łąk i 5 ha lasu. Po 1891 r. folwark został rozbudowany, bowiem jego powierzchnia z 2 ha została powiększona przed 1902 r. do 5 ha, a przed 1926 r. do 8 ha. Zabudowie gospodarczej towarzyszył dwuhektarowy ogród. W folwarku hodowano bydło, krowy, owce (400 sztuk) i świnie. Przed 1894 r. skupiono się przede wszystkim na hodowli krów mlecznych i w miejscowej serowni wytwarzano sery. Od 1914 r. przy majątku wzmiankowano mleczarnię, która w latach 1922-37 dzierżawił Diethlem.

W 1795 r. we wsi oprócz folwarku pańskiego znajdowały się 3 gospodarstwa wolnych i 8 gospodarstw zagrodników omłockowych, 1 chałupnik oraz jedno inne domostwo; łącznie zabudowę wsi tworzyło 14 zagród z 89 mieszkańcami. W 1830 wieś liczyła 19 domów, olejarnię i 120 mieszkańców, z których 39 było katolikami. Dane statystyczne z 1845 r. potwierdzają istnienie wówczas we wsi kieratu i 20 domostw, zamieszkałych przez 183 osób w tym 74 katolików i 3 rzemieślników. Ludność ewangelicka uczestniczyła w nabożeństwach w kościele w Rakoszycach; katolicka w kościele filialnym w Ilnicy – ob. Ramułowice, należącym do parafii w Chmielowie.

W 1898 r. z inicjatywy księżnej Heleny Waldersee, ówczesnej właścicielki majątku wybudowano w Budziszowie szkołę ewangelicką, do której od 1940 r. uczęszczały dzieci obu wyznań, ob. jest to dom mieszkalny nr 16. Budynek wzniesiono z niewielkimi zmianami wg projektu z 1897 r. autorstwa mistrza murarskiego Fr. Töplera.

Od 1928 r. Budziszów stanowił jedną jednostkę administracyjną z sąsiednimi Sikorzycami. Połączone wsie w 1936 r. zajmowały obszar 519 ha i liczyły w 1934 r. – 313; w 1939 r. – 284 i w 1941 r. 306 mieszkańców.

### **Rozwój i analiza układu przestrzennego miejscowości**

Budziszów jest wsią ulicową o układzie południkowym, założoną wzdłuż drogi prowadzącej do sąsiednich Sikorzyc, stanowiącej odgałęzienie drogi z Ramułowic do Rakoszycc. Południowo-wschodnią część osady, po wschodniej stronie drogi, zajmuje okazały zespół folwarczny. Obecny zasięg zabudowanego terenu wsi niewiele się różni od zasięgu nowożytnego siedliska. W jego obrębie zachowana jest brukowa nawierzchnia drogi oraz szpaler lipowy po jej wschodniej stronie, będący pozostałością wcześniejszej alei.

Zabudowa wiejska skromna. Układ zagród dość nieregularny; w centralnej części wsi, w bezpośrednim sąsiedztwie folwarku, przeważają zagrody z budynkami mieszkalnymi ustawionymi szczytowo w stosunku do drogi, którym towarzyszyły budynki gospodarcze zamykające regularne podwórza. Przykładem tego typu zabudowy jest zagroda nr 1.

• **CHMIELÓW** – Cmelow – ok. 1300; Kmelow, Kmelaw – 1318; Cmelowitzi – 1334; Smelwicz – 1335; Schmellwitz – 1361, 1795, do 1945.

Wieś wzmiankowana po raz pierwszy ok. 1300 r., w 1305 r. wymieniona wśród biskupich dóbr czynszowych. W 1319 r. książę Henryk VI przekazał w zastaw za 90 grzywien swoje prawa do wsi (z wyjątkiem wyższego sądownictwa) Gunzelo von Sidlitz (Seidlitz), a w 1334 r. sprzedał ją braciom Nikolausowi, Konradowi i Heinrichowi von Waczinrode. W 1336 r. Konrad von Waczinrode zyskał też 3 łany przekazane przez braci Piotra, Henryka i Maczeia.

W 1353 r. obszar wsi obejmował 30 łanów, z czego 3 łany stanowiły dobra rycerskie (allodium), 2 należały do plebana, a 2 ½ do sołtysa; była też karczma.

Istnienie kościoła parafialnego w Chmielowie potwierdzone zostało po raz pierwszy w 1353 r., w 1400 r. wymieniono proboszcza Johanna. Od połowy XVI w. do 1653 r. świątynia pozostawała w rękach protestantów. W czasie wizytacji w 1666 r. odnotowano brak tabernakulum. Parafia w Chmielowie istniała do 1945 r., kiedy to spłonęła plebania. Obecny kościół wzniesiony został ok. 1500 r. w stylu gotyckim i zbarokizowany w 1728 r.

Dobra rycerskie w Chmielowie do 1571 r. znajdowały się w posiadaniu rodziny von Seidlitz (m.in. Niclasa von Seidlitz), a następnie Friedricha von Abschatz († 1595). W XVII w. właścicielami majątku byli przedstawiciele rodu von Jaromirsky (w 1666 r. Helena Jaromirski) oraz Johann von Lembhaus († 1679) i jego żona Helena z domu von Tschirnowitz († 1679). W 1719 i 1724 r. posiadłość należała do barona Carla von Abschatz; w 1795 r. do rotmistrza von Raoul; w 1830 r. do pana von Gellhorn, a w 1845 r. do barona Ziethen.

Od 1853 do 1945 r. dobra ziemskie w Chmielowie stanowiły własność rodzin Diederichs i von Richthofen – m.in. rotmistrza Fritza Diederichsa (1839-1897), wymienianego w księgach adresowych w l. 1873-1894 oraz jego córki Marii i zięcia barona Eugena von Richthofen (1867-†1926), wzmiankowanych także w l. 1898-1922, a następnie ich syna barona Hansa-Horsta von Richthofen (do 1945).

W 1873 r. powierzchnia dóbr obejmowała 1319 mórg, w tym 1060 mórg ziemi uprawnej, 135 mórg łąk i 124 morgi lasu. W l. 1886-1937 należący do majątku obszar obejmował od 342 do 401 ha, z 271/318 ha ziemi ornej, 34/49 ha łąk i 33 ha lasu. Największy obszar posiadłości odnotowano w l. 1909-1926. Stale też powiększano powierzchnię folwarku, który w 1886 r. zajmował 3 ha, w 1891 – 5 ha, w 1909 r. – 8 ha, a w 1917 r. – 10 ha; towarzyszył mu pięciohektarowy ogród. Gospodarstwo nastawione było na uprawę buraków cukrowych i hodowlę krów mlecznych, która zastąpiła wcześniejszą hodowlę bydła i owiec (600 sztuk); od 1909 r. odnotowano hodowlę opasów. Po 1945 r. majątek został przekształcony w Zakład Rolny Chmielów, należący do PGR Rakoszyce.

W 1795 r. oprócz pałacu z folwarkiem oraz katolickiego kościoła parafialnego z plebanią, we wsi znajdowały się dwie szkoły wyznaniowe (katolicka i ewangelicka), 5 gospodarstw kmieci czynszowych oraz 4 gospodarstwa wolnych i 12 gospodarstw zagrodników omłockowych, a także 11 innych domostw i karczma. Razem 39 zagród i 314 mieszkańców, wśród których byli piwowar, rzeźnik i kowal. Do wsi należał również las. W 1830 r. wzmiankowano 51 domostw i 318 mieszkańców (w tym 146 katolików) oraz browar, gorzelnię i młyn wodny usytuowany poza wsią. W 1845 r. odnotowano 52 domy i 327 mieszkańców (w tym 148 katolików) oraz szkołę katolicką. Założoną w 1742 r. szkołę ewangelicką zlikwidowano, po wybudowaniu w 1826 r. szkoły tegoż wyznania w pobliskich Lisowicach; ludność ewangelicka należała do parafii w Piotrowicach. Oprócz tego we wsi funkcjonował kierat, gorzelnia i browar oraz 12 rzemieślników i handlarzy. Do Chmielowa należał młyn wodny na Strzegomce – obecnie nie zachowany (przed 1945 r. własność Apolka). W 1893 r. w Chmielowie zamieszkiwało 502 osoby, w tym 266 katolików i 236 ewangelików.

W l. 30. XX w. największe gospodarstwo we wsi zajmowało powierzchnię 26 ha i należało do Hentschela. Było też 14 gospodarstw od 7 do 13 ha i 5 innych mniejszych oraz siodlarz, kowal, rzeźnik i sklep kolonialny. W 1936 r. powierzchnia wsi obejmowała 743 ha; w 1934 i 1941 r. ludność wsi liczyła 342 mieszkańców, w 1939 r. 438 mieszkańców.



## Rozwój i analiza układu przestrzennego miejscowości

Chmielów jest wsią ulicową o układzie południkowym, założoną wzdłuż drogi prowadzącej z Pełcznicy do Lisowic.

W centrum wsi, po wschodniej stronie drogi, znajduje się założenie kościoła filialnego z cmentarzem, przy którym w bezpośrednim sąsiedztwie posadowiony jest pałac i zespół folwarczny. Park rozciągający się na północ od pałacu zachował się w formie szczątkowej. Po zachodniej stronie drogi usytuowany jest budynek owczarni, należący pierwotnie do majątku ziemskiego. Stanowi on pozostałość drugiego majdanu folwarcznego, który w 1826 r. miał kształt zbliżony do litery „L” i zamknięty był od zachodu i południa dwoma wydłużonymi budynkami. Uległ on przekształceniu przed 1936 r., wraz ze zmianą lokalizacji jednego z budynków, który posadowiono wzdłuż drogi. Na południe od budynku owczarni, przy rozwidleniu drogi, po jej stronie zachodniej, posadowiona jest dawna kuźnia.

W centralnej części wsi, na południe od zespołu pałacowo-folwarcznego, w zakolu drogi wykształcił się rodzaj nawsia (szczególnie czytelny na mapie topograficznej z 1936 r.), zamkniętego od zachodu ciekami wodnym, ujętym w kanał, nad którym poprowadzono ścieżkę. Prawdopodobnie na nim usytuowany był okazały cenotaf upamiętniający żołnierzy – okolicznych mieszkańców poległych w I wojnie światowej, widoczny na pocztówkach z okresu międzywojennego.

Zabudowa zagrodowa Chmielowa jest mało okazała, historycznie największe zagrody kmiecie zlokalizowane były w bezpośrednim sąsiedztwie kościoła i zespołu pałacowo-parkowego, po zachodniej stronie drogi wiejskiej. Mniejsze zagrody, skupione podobnie jak kmiece – wokół regularnych podwórz, ulokowano w południowej części osady, z budynkami mieszkalnymi ustawionymi przeważnie szczytowo względem drogi. Najskromniejsza zabudowa usytuowana jest w rejonie nawsia, gdzie domy ustawione są kalenicowo do drogi.

Na zachód od wsi, po północnej stronie drogi prowadzącej do Wilkowa Średzkiego założony został w 1 ćw. XIX w. cmentarz ewangelicki, zaznaczony na mapie topograficznej z 1826 r., przy którym w 2 poł. XIX w. urządzono cmentarz katolicki.

• **CZECHY** – *Chechi* – 1253; *Schech* – 1272; *Tschechen* – 1795, do 1936 r.; *Erlenhein* – 1936 do 1945 r.

Czechy po raz pierwszy wzmiankowane były w dokumentach z 1253 r. jako wieś należąca do wrocławskiego klasztoru św. Wincentego. W 1272 r. opactwo otrzymało potwierdzenie, że dobro opackie Czechy było lokowane na prawie niemieckim. Część wsi była zapewne książęca, bowiem z 1328 r. pochodzi informacja o tym, że książę Henryk VI zastawił wszystkie swoje prawa do wsi za 6 marek u Thilo von Sydelitz. W 1353 r. do wsi należało 18 łanów, z czego 2 łany do sołectwa, a pozostałe do kmieci. W 1356 r. Pasko von Grzebkwitz zrzekł się na rzecz opata klasztoru św. Wincentego Wilhelma wszystkich swoich otrzymanych od biskupa praw do wsi łącznie z prawem sądu i wójtostwem. Czechy pozostały własnością klasztoru św. Wincentego do czasów sekularyzacji majątków kościelnych w 1810 r.

Sołectwo w Czechach zostało wymienione w źródłach z 1353 r. Z wykazów adresowych znane są nazwiska właścicieli sołectwa dziedzicznego (oznaczonego jako nr 2): w 1881 r. sołectwo było w posiadaniu Otto Rückera (wówczas do sołectwa należało 74 ha gruntów), w 1894 r. jego spadkobierców, w latach 1898-1909 właścicielem był Ernst Ritter, w 1912 r. Oswald Seemann, w latach 1917-1920 Fritz Kraupe, w latach 1922-26 Felix Cohn ze Środy Śląskiej, w 1930 r. Karl Wenke, a w 1937 r. Guy Bité.

Po sekularyzacji dóbr kościelnych zniesiona została zależność wsi względem klasztoru. Odtąd dobro lenne należało do dominium w Ujowie, którego właścicielem w 1830 r. był radca ziemski von Woikowsky, a następnie (co najmniej do 1845 r.) najwyższy urzędnik kameralny F. Schaube, który kupił dobra w Ujowie, Czechach, Kostomłotach i Zabociu za 43 000 talarów.

Kolejnymi właścicielami wolnego dobra (w księgach adresowych oznaczonych jako nr 1) byli: w 1881 r. Theodor Schröer (wówczas do dobra należało 218 ha gruntów), następnie w latach 1894-1902 wzmiankowany był Walter Bartach (w tym okresie nie zmienił się areał całego majątku; w jego skład wchodziło 206 ha pól uprawnych, 8 ha łąk, 1 ha lasu, 3 ha ogrodów i dworskiej zabudowy). W 1905 r. dobro należało do podporucznika Waltera Bartscha, a w latach 1909-12 – do zamieszkałej we Wrocławiu wdowy po nim – Marie Unger z domu Schander. Ostatnim właścicielem dobra od 1913 r. był Bruno Saft. Wówczas majątek nieznacznie wzrósł do 222,5 ha.

W 1795 r. w miejscowości znajdowała się siedziba pańska, dobro lenne, 4 gospodarstwa kmiece, 4 wolnych zagrodników, 4 zagrodników omłockowych, karczma, 2 inne domy, łącznie 17 domostw, 66 mieszkańców. W 1830 r. odnotowano 22 domy oraz 146 mieszkańców, w tym 69 ewangelików. W 1845 r. liczba mieszkańców wzrosła do 160 mieszkańców (w tym 74 wyznania ewangelickiego i 2 wyznania mojżeszowego). Katolicy należeli wówczas do parafii w Świdnicy Polskiej, natomiast ewangelicy do parafii w Rakoszycach. W 1906 r. wieś zamieszkiwało 147 osób, w 1936 r. – 160, natomiast w 1941 r. – 158.

Czechy były odrębną miejscowością – gminą wiejską do 31 marca 1938 r., kiedy to stały się przysiółkiem Świdnicy Polskiej. Obecnie ponownie jest odrębną miejscowością.

### **Rozwój i analiza układu przestrzennego miejscowości**

Czechy to niewielka wieś z osią układu przestrzennego w układzie południkowym, wzdłuż drogi z Rakoszyca do Jakubkowiec. Od wschodu do wsi prowadzi droga z Świdnicy Polskiej oraz od zachodu z Piersna. Po zachodniej stronie głównej drogi wiejskiej, w centrum miejscowości znajduje się zespół dawnego lennego dobra oraz sąsiadująca z nim od północy i położona już na skraju miejscowości zagroda sołecka. We wschodniej stronie wsi, wzdłuż ślepo zakończonej drogi wiodącej w kierunku lasu – drobna zabudowa zagrodowa. W widłach głównej drogi wiejskiej oraz drogi prowadzącej do lasu wykształcił się rodzaj niezabudowanego nawisła o kształcie zbliżonym do trójkąta.

• **GODKÓW** – *Godechendorph* – 1175; *Godekendorp* – 1201; *Godcouo* – 1202; *Gotcouo* – 1216; *Kukilhause* – 1339; *Kugelhausen* – 1651/52; *Guckelhausen* – 1638, 1743, 1785, do 1945.

Miejscowość wzmiankowana została po raz pierwszy w 1175 r. w dokumencie fundacyjnym klasztoru cysterskiego w Lubiążu. Własność klasztorna została potwierdzona następnie w 1201 r. Tamtejsze dobra zostały wymienione jako należące do konwentu. W 1339 r. udokumentowana została sprzedaż ogrodu w Godkowie przez opata lubiąskiego. Do czasu kasacji majątków klasztornych wieś należała do opactwa lubiąskiego i podlegała prepozyturze w Bogdanowie.

W 1811 r. klasztorne wcześniej dobra w Bogdanowie wraz z Godkowem i majątkami w Ujeździe Górnym i Dolnym zostały zakupione przez inspektora leśnego i policyjnego Nitsche od skarbu państwa za kwotę 85 000 reńskich talarów. Po jego śmierci, od około 1829 r., majątkiem zarządzała początkowo wdowa, a następnie jej spadkobiercy. W 1845 r. majątek pozostawał własnością Karla Johanna Gottloba Gustava Alexa Nitsche. W latach 50. XIX w. majątek stanowił już własność rodziny Schaubę, od której to w 1859 r. dobra nabył Edouard von Kramsta. Po jego śmierci w 1875 r. majątek w Bogdanowie odziedziczył jego wnuk Alfred Gustav Eduard von Wietersheim (1830-1894). Po jego śmierci dobrami zarządzała wdowa po nim Anna z domu von Kramsta. Wówczas, w 1894 r., z majątków ziemskich w Bogdanowie, Niwnicach w powiecie lwóweckim, i pobliskim Ujowie utworzony został majorat z siedzibą w Bogdanowie. W latach 1902-17 kolejny właściciel majoratu – Walther von Wietersheim rezydował w Niwnicach, a Bogdanów dzierżawił swojemu krewnemu Eugenowi von Wietersheim. Ostatnim właścicielem majątku (w latach ok. 1921-1940) był Alfred von Wietersheim. Przed 1917 r. w Godkowie założono należącą do dóbr cegielnię, którą prowadził mistrz Fiebich.

W XVII w. w miejscowości znajdowało się dziedziczne sołectwo, 3 gospodarstwa kmiece, 4 gospodarstwa wolnych zagrodników i 10 zagrodników omłockowych, 9 gospodarstw chałupniczych, karczma, dom gminny, łącznie wieś zamieszkiwało 222 osób. Wieś należała do strzegomskiego okręgu ziemskiego. W opisie Zimmermanna z 1785 r. we wsi odnotowanych zostało w miejscowości 17 gospodarstw zagrodniczych, 4 kmiece, 5 chałupniczych, miejscowość liczyła wówczas 158 mieszkańców wyznania katolickiego należących do parafii w Kostomłotach. W latach 1781-1796 miały miejsce liczne pożary, które niszczyły wieś. W 1830 r. w miejscowości odnotowanych zostało 45 domów, wolne sołectwo oraz zamieszkujących ją 226 mieszkańców wyznania katolickiego. W 1845 r. w Godkowie było 46 domów, wolne sołectwo, wieś liczyła 243 mieszkańców, w tym 1 osoba wyznania ewangelickiego, wśród mieszkańców odnotowano szynkarza, 8 rzemieślników i 3 handlarzy.

Od końca XIX w. znani są właściciele wolnego sołectwa w Godkowie. W księgach adresowych w latach 1891-1898 jako właściciel wzmiankowany był August Langer (również właściciel dziedzicznej

karczmy); do sołectwa przynależało wówczas 48 ha pól. W latach 1902-1905 wymieniany był Alois Tilgner, a majątek liczył 78 ha. Uprawiane były zboża i buraki cukrowe i prowadzono hodowlę bydła. Kolejnym właścicielem w latach 1909-12 był Julius Müller (do niego należało również dobro określone nr 15). Od 1917 r. w księgach adresowych sołectwo nie było już odnotowywane. Właścicielem dobra (*Gut*) nr 19, które zapewne było wcześniej sołectwem, był do 1922 r. August Langer, w latach 1926-30 Clara Langer, a następnie w 1937 r. – Albert Füsse.

Wieś w 1905 r. liczyła 158, w 1941 r. – 143, mieszkańców; katolicy należeli do parafii w Kostomłotach, natomiast ewangelicy do parafii w Mieczkowie. Po reformie administracyjnej w 1936 r. wieś została włączona do powiatu średzkiego.

### **Rozwój i analiza układu przestrzennego miejscowości**

Godków jest krótką wsią ulicową. Na najstarszym przedstawieniu terenu – na mapie z 1826 r. widoczne są po obu stronach drogi wiejskiej zagrody z zabudową skupioną w większości wokół czworobocznych dziedzińców, założone na regularnie wytyczonych parcelach. Obecny zasięg zabudowanego terenu wsi niewiele się różni od zasięgu nowożytnego siedliska. Wśród zachowanej zabudowy historycznej wyróżniają się zagrody o obecnych numerach nr 10 i 19, które usytuowane są symetrycznie względem drogi, w centralnej części wsi. Zwracają uwagę okazałe budynki mieszkalne, zabudowa gospodarcza oraz brama wjazdowa z monumentalnymi słupami przy domu mieszkalnym nr 19.

W centrum miejscowości, po północnej stronie drogi wiejskiej znajduje się kaplica.

Na zachód od siedliska wsi, w niewielkim oddaleniu na południe od wiejskiej drogi, założony został cmentarz z widoczną w krajobrazie miejscowości aleją.

Przed 1945 r., na południowo-wschód od zabudowań wsi, znajdowały się – niezachowane do dzisiaj – zabudowania cegielni i położone przy cegielni – wybierzysko.

### **• GODKÓW – PRZYSIÓLEK OSIECZYNA – *Hohe Vorwerk* – 1795; *Hochvorwerk* – 1887, do 1945.**

Folwark powstał zapewne w XVIII w. Najstarsze potwierdzone informacje o folwarku pochodzą z opisu Zimmermanna z 1795 r. Był to wówczas folwark polny należący do dóbr w Ujowie, z 3 zagrodami zagrodniczymi. Stanowił własność wrocławskiego klasztoru św. Wincentego.

Po sekularyzacji dóbr klasztornych folwark nadal należał do dóbr w Ujowie. Wiadomo, że w 1830 r. właścicielem majątku w Ujowie był radca ziemski von Woikowski, a w 1845 r. rodzina Schaub.

Jest prawdopodobne, że w 1859 r. od tej właśnie rodziny folwark Osieczyna wraz z innymi majątkami, m.in. w Bogdanowie, nabył Edouard von Kramsta, po którego śmierci w 1875 r. majątek odziedziczył jego wnuk Alfred Gustav Eduard von Wietersheim (1830-1894).

W księgach adresowych od 1886 r. jako właścicielka folwarku Osieczyna i dóbr ujowskich wymieniana była pani von Wietersheim z domu von Kramsta z Bogdanowa. Wiadomo, że właścicielem dóbr w Bogdanowie od 1875 r. był Alfred Gustav Eduard von Wietersheim (1830-1894). Po jego śmierci majątkiem zarządzała wdowa po nim Anna z domu von Kramsta. Wówczas, w 1894 r., z majątków ziemskich w Bogdanowie, Niwnicach w powiecie lwóweckim, i pobliskim Ujowie (wraz z folwarkiem Osieczyna) utworzony został majorat z siedzibą w Bogdanowie. W latach 1902-17 kolejny właściciel majoratu – Walther von Wietersheim rezydował w Niwnicach, a Bogdanów dzierżawił swojemu krewnemu Eugenowi von Wietersheim. Ostatnim właścicielem majoratu (w latach ok. 1921-1940) był Alfred von Wietersheim. W 1941 r. przysiółek zamieszkiwało 29 osób. Po 1945 r. dobra przekazano PGR Ujów.

### **Rozwój i analiza układu przestrzennego miejscowości**

Najwcześniejszy obraz folwarku został ukazany na mapie topograficznej z 1826 r. Lokalizacja folwarku wśród pól oraz przebieg drogi wiodącej do Ujowa i przecinającej drogę z Godkowa do Paździorna w zasadzie nie uległy zmianie od czasów nowożytnych do dzisiaj.

Na mapie z 1826 r. oraz kolejnych – z 1913 i z 1936 r., widoczny jest czworoboczny dziedziniec folwarczny po zachodniej stronie drogi, z zabudowaniami otaczającymi podwórze z trzech stron (ten układ widoczny już na mapie z 1826 r.). Widoczna jest również brama od strony wschodniej. Po wschodniej stronie

drogi dojazdowej, na wysokości folwarku, widoczne są dwa kolejne budynki (na mapie z 1826 r. – trzy budynki ustawione równolegle względem siebie, szczytowo do drogi).

Obecnie z zabudowań folwarku zachował się usytuowany w południowej pierzei budynek mieszkalny – zapewne dawny dom zarządcy oraz ruina – fragment ściany magistralnej – dawnego budynku gospodarczego dobudowanego do budynku mieszkalnego.

Dom zarządcy folwarku został wzniesiony, lub przebudowany prawdopodobnie około połowy XIX w., kolejny raz przebudowany (zapewne nadbudowa 2 kondygnacji) na pocz. XX w. Założony na planie prostokąta, nakryty ceramicznym dachem dwuspadowym, dwukondygnacyjny z użytkowym poddaszem. Okna ujęte są opaskami – w przyziemiu tynkowanymi, w 2 kondygnacji oraz w szczycie – ceglany. Budynek posadowiony jest na kamiennym cokole, naroża budynku artykułowane są gładkimi lizenami. Widoczna jest odsadzka na poziomie stropu parteru. W północnej oraz w zachodniej pierzei wzniesione zostały dwa budynki inwentarskie, rozebrane w l. 80. XX w. Spośród zabudowy po wschodniej stronie drogi zachował się parterowy budynek mieszkalny, pozbawiony obecnie cech zabytkowych.

• **JAKUBKOWICE** – Villa que adiacet Costinlot – 1228; Gut Jacubowo – 1254; Alperti et Jacobi villa – 1298; Villa Alberti – 1306; Alberti villa – 1317; Villa Alberatovicz – 1329; Jacubcovicz – 1329; Jacubcowicz – 1337; Jacobsdorff – 1384; Jacobsdorff – 1651/52, 1743; Jacobsdorf – 1795, do 1945.

Jakubkowice były wzmiankowane w źródłach kilkakrotnie na przełomie XIII i XIV w.

Podobno w 1428 r., podczas wojen husyckich, miejscowość nie została zniszczona i splądrowana przez husytów.

W 1306 r. wymieniony został w źródłach Jacob von Jacobsdorf – właściciel dóbr, który posiadał w Jakubowicach 11 łanów ziemi. W końcu XVIII w. majątek należał do rodziny von Koschenbahr, natomiast wcześniej do rodziny von Schneider. Wówczas wzmiankowana już była siedziba pańska z folwarkiem. W 1830 r. majątek należał do rodziny von Lemberg. W 1845 r. właścicielem dóbr był kapitan von Maltitz. Od 1852 r. majątek znajdował się w posiadaniu rodziny Dyhrenfurth. Już w 1873 r. w dobrach istniała gorzelnia. W latach 1886-1891 w księgach adresowych jako właściciel wzmiankowany był Ludwig Dyhrenfurth. Dobra liczyły wówczas 335 ha gruntów, w tym zabudowania folwarczne zajmowały obszar 6 ha. Hodowano konie, bydło, owce i świnie. Kolejnym znanym właścicielem dóbr był Ludwig Robert Dyhrenfurth (1899-1921). Jego następcą w latach 1894-1920 był Walter Dyhrenfurth. W tym czasie został znacznie rozbudowany folwark – zajmował 16 ha; w 1902 r. przy folwarku wzmiankowano również ogród. Nadal hodowano świnie i bydło oraz prowadzono uprawę różnych gatunków zbóż i ziemniaków. Od 1919 r. jedyną właścicielką majątku była Gertrud Dyhrenfurth, która ufundowała dla wsi w 1916 r. nowy dom gminny (Gemeindehaus), w którym urządzono przedszkole. W wykazie adresowych z lat 1926-1937 jako współwłaścicielka majątku została wymieniona również pani konsulowa Elisabeth von Tippelskirch, z domu von Knobelsdorff. W 1938 r. majątek stał się własnością rodziny Tippelskirch. Po 1945 r. majątek został rozparcelowany.

W 1795 r. w miejscowości znajdowała się karczma, 12 gospodarstw zagrodników wolnych i 11 – zagrodników omłockowych, 7 innych domostw i wiatrak. Łącznie we wsi były 34 zagrody, mieszkało 220 mieszkańców, wśród których wymieniono wówczas właściciela browaru, olejarni, kowala, 3 krawców i 2 szewców. W 1830 r. oprócz siedziby szlacheckiej odnotowano 51 domów, 279 mieszkańców wsi, w tym 79 katolików, ponadto wiatrak, browar i gorzelnię. Dane statystyczne z 1845 r. potwierdzają istnienie wówczas 50 domów, wiatraka, browaru, gorzelnii, wyszynku; wieś zamieszkiwało 324 osób, w tym 110 katolików, którzy uczestniczyli w nabożeństwach w katolickim kościele w Siemidrożycach należącym do parafii w Piotrowicach, ludność ewangelicka również należała do parafii w Piotrowicach; wymieniono ponadto 7 rzemieślników i handlarza zbożem.

W 1856 r. we wsi została założona szkoła ewangelicka, natomiast w 1871 r. wzniesiono nowy budynek szkolny. Dzieci katolickie uczęszczały do katolickiej szkoły w Siemidrożycach. W 1906 r. wieś liczyła 320, natomiast w 1941 – 306 mieszkańców.

## Rozwój i analiza układu przestrzennego miejscowości

Miejscowość założona została wzdłuż drogi prowadzącej z Siemidrożyc do Zabłota. Do wsi prowadzą też historyczne, lokalne drogi z Paździorna i Czech. Wzdłuż tych trzech traktów wykształciła się wiejska zabudowa siedliskowa.

Na mapie z 1913 r., na zachodnim skraju wsi, po południowej stronie drogi wiejskiej widoczna jest zlikwidowana już przed 1936 r. cegielnia, po której pozostałością jest wybierzysko.

Zabudowa zagrodowa Jakubkowic jest mało okazała – wieś jest typową dawną osadą przyfolwarczną. W przeszłości nie wykształciła się duża własność kmiecia – znajdowały się tu wyłącznie gospodarstwa zagrodnicze. Spośród zabudowy wyróżnia się zagroda nr 28, położona u zbiegu głównej drogi wiejskiej i drogi w kierunku Czech, z dwukondygnacyjnym budynkiem mieszkalnym nakrytym dachem naczółkowym, z wejściem ujętym kamiennym portalem o wykroju koszowym, z kliniec na osi, w którym data „1819” oraz monogram „CEFM”. W miejscowości znajdował się również parterowy budynek szkoły wybudowany w 1871 r. oraz przedszkole. Na wschód od wsi założony został cmentarz.

• **JARZĄBKOWICE** – Grzebkowicz – 1292, Grzebkowicz, Gorsebkowicz – 1317; Sorbkowicz – 1334; Gorzebkowicz – 1345; Grzebcowicz – 1406; Schriegwitz – 1795, do 1945.

Wieś wzmiankowana po raz pierwszy w 1292 r. Wymieniana następnie w 1294, 1300 i 1348 r. W 1317 r. bracia Andreas i Peter sprzedali 12 posiadanych w Jarząbkowicach łanów, stryjowi Pasco, który w 1352 r. także sprzedał swój folwark liczący 7 łanów. Weześniej w 1321 r. kupił od Ramwolta Romoliowicz dobra rycerskie (allodium) w Ramułtowicach liczące 10 łanów, wraz z czwartą częścią patronatu nad tamtejszym kościołem.

W 1353 r. w obrębie Jarząbkowic oprócz siedmiołanowego folwarku, znajdowały się ponadto dwa łany należące do sołtysa, dwa łany pozostające w posiadaniu parafii oraz 18 łanów czynszowych.

W 1795 r. dobra ziemskie znajdowały się w posiadaniu radcy (*Kriegs-und Domainnenrath*) von Erlach, który zakupił je od pana von Taubadel. W 1845 r. odnotowano jako właściciela kupca K. U. Köpke. W 1873 r. majątek należał do pana Rathenow, zajmując obszar 1551 mórg, w tym 1323 ha ziemi uprawnej, 178 mórg łąk i 50 mórg lasu. W latach 1885-1891 – do Paula Naumanna kapitana gwardii landwerzystów we Wrocławiu. Posiadłość liczyła wówczas 398 ha, w tym 335 ha gruntów ornych, 45 ha łąk i 13 ha lasu, przy czym folwark zajmował powierzchnię 3 ha. Hodowano w nim konie, opasy wołowe, krowy i owce (500 sztuk). W latach 1886-1898 odnotowano kolejnego właściciela dóbr – Otto Kiregshaim, który zwiększył ich obszar do 404 ha, utrzymując hodowlę bydła, owiec (760 sztuk) i świń. W 1902 r. majątek należał do Reinholda Jürgena z Wrocławia oraz Heinricha Kirchnera rezydującego w Jarząbkowicach. Powierzchnię posiadłości zwiększono do 416 ha, przez rozszerzenie areału ziemi uprawnej do 350 ha oraz łąk do 50 ha. Zrezygnowano też z hodowli owiec, na rzecz krów mlecznych. Wkrótce nastąpiła jednak kolejna zmiana własności, w latach 1905-1909 dobra znajdowały się w posiadaniu Maxa Flehinghaus; przy majątku wymieniano cegielnię, a od 1909 r. park i ogrody o powierzchni 4 ha. Wprowadzono też uprawę buraków cukrowych. Następnie w latach 1912-20 posiadłość stanowiła własność Wilhelma Jesdinski kapitana artylerii polowej z Kębłowic, a po nim podporucznika Waltera Jesdinsky. Dobrami o powierzchni 412/405 ha, z 337 ha pól, 45 ha łąk, 12,5 ha lasu zarządzał nadinspektor Fr. Schanderi Schalkau, a później inspektor Willy Lehmann. Po śmierci Waltera Jesdinsky, jego żona wydzierżawiła majątność w 1942 r. swemu zięciowi Georgowi Heilmann, posiadającemu dobra w Lisowicach. Wówczas majątkiem w Jarząbkowicach liczącym wówczas 284 ha gruntów ornych, 45 ha łąk, pastwisk i lasu, zarządzał inpektor Karrasch. Gospodarstwo nastawione było na uprawę buraków cukrowych i ziemniaków, hodowlę bydła i świń; w majątku była też kuźnia i stelmach.

Po 1945 r. majątek został przekształcony w Zakład Rolny Jarząbkowice, należący do PGR Rakoszyce.

W 1795 r. oprócz siedziby pańskiej z folwarkiem w miejscowości znajdowała się karczma, 7 gospodarstw wolnych i 10 gospodarstw zagrodników omłockowych oraz 2 inne domostwa. Łącznie we wsi były 22 zagrody, zamieszkałe przez 142 osoby. W 1830 r. wieś liczyła 42 domy i wiatrak oraz 280 mieszkańców, w tym 63 katolików. Do Jarząbkowic należała też kolonia *Schreibersau* usytuowana ok. 1,5 km na północ, w której znajdował się folwark, a w 1845 r. wiatrak. Dane statystyczne z 1845 r. potwierdzają istnienie wówczas w Jarząbkowicach gospody, wiatraka i 44 domostw oraz 308 mieszkańców, wśród których

48 było katolikami, 9 rzemieślnikami, a jeden handlarzem. W 1893 r. ludność wsi liczyła 298 osób, w tym 65 katolików uczęszczających na nabożeństwa do kościoła w Karczycach oraz 233 ewangelików należących do parafii w Lutyni.

W 1934 i 1941 r. Jarząbkowice zamieszkiwało 230; w 1939 r. – 223 osoby; w 1936 r. obszar wsi zajmował 449 ha gruntu. Poza majątkiem we wsi było 8 małych gospodarstw chłopskich, sklep i gospoda; parafia katolicka i ewangelicka znajdowała się w Lutyni, a dzieci uczęszczały do szkoły w Karczycach.

### **Rozwój i analiza układu przestrzennego miejscowości**

Wieś Jarząbkowice była niewielką, ulicową osadą przyfolwarczną, założoną na zakończeniu lokalnej drogi, biegnącej na północ od drogi łączącej sąsiednie wsie Bogdaszowice i Ramułtowice. Zabudowa wiejska skupiona jest po obu stronach drogi, wzdłuż której ciągnęły się dwa wydłużone, połączone ze sobą stawy zasilane przez Karczycki Potok. Obecnie stawy te są zasypane (co nastąpiło prawdopodobnie w l. 80. XX w.), a w ich miejscu powstał plac; na którym ustawiono współczesną kapliczkę z figurą Madonny oraz urządzono plac zabaw dla dzieci.

Na północno-wschodnim krańcu wsi, po północno-wschodniej stronie drogi usytuowany jest zespół pałacowo-parkowy z folwarkiem. Droga biegnąca przez wieś okrążała go i prowadziła dalej na północ do kolonii zwanej przed 1945 r. *Schreibersau*, w której znajdował się pierwotnie folwark z budynkami skupionymi wokół regularnego dziedzińca (widoczny na mapie topograficznej z 1831 r.), a później w 1845 r. wiatrak. Na mapie topograficznej z 1936 r. zaznaczone zostały jedynie dwa budynki wraz z przylegającym terenem posesji – obecnie nie zachowane.

Zabudowa wiejska w Jarząbkowicach jest dość skromna. Układ zagród dość regularny, w większości z budynkami mieszkalnymi ustawionymi szczytowo w stosunku do drogi, którym towarzyszą budynki gospodarcze zamykające regularne podwórza. Przykładem takiej zabudowy są domy mieszkalne nr 4 i 15.

Na zachód od wsi, na skraju lasu, przy drodze prowadzącej do Karczyc, założony został w 2 poł. XIX w., cmentarz ewangelicki.

• **JENKOWICE** – *Janussowici* – 1217; *Janisicovici* – 1253; *Jenckowicz* – 1297; *Jenckwitz* – 1346; *Jengckwitz* – 1408; *Jenckwitz* – 1666/67; *Janckwitz* – 1743; *Jänkwitz* – 1795; *Jenkwitz* – do 1945.

W okresie średniowiecza wieś należała do dóbr klasztornych. W 1253 r. Jenkowice miały obowiązek płacenia dziesięciny klasztorowi św. Wincentego we Wrocławiu. W 1297 r. sołtysiem wsi był Lorenz zwany Plascoyt. W 1330 r. miał miejsce spór pomiędzy kościołem św. Wincentego i Pascho zwanym Radak z powodu dziesięciny z 3 łanów w *Jenczicowicz*. W 1353 r. do Simona von Belitz i Jeroslausa von Piscowitz należało 21 łanów wraz z sołectwem. Kolejne informacje o miejscowości pochodzą z 1368 r. i dotyczą sprzedaży wsi przez braci Panczo i Thuringus Radak. W 1468 r. Jenkowice zostały wydzierżawione Heinrichowi Jenckwitzowi. W XVI w. przeszły one w całości na własność miasta Wrocławia. Możliwe jest, że wieś została odkupiona przez miasto Wrocław od Servatiusa Reichela, a następnie w 1560 r. sprzedana jemu z powrotem. W latach 1564-1568 r. wieś była zasiedlana przez wrocławian. W Jenkowicach znajdowało się wówczas 10 gospodarstw kmiecych i 11 zagrodniczych.

W 1795 r. wieś nadal należała do miasta Wrocławia, znajdowała się tu szkoła, karczma, 12 zagród kmiecych, 9 zagrodniczych i 16 innych domów oraz wiatrak. Wieś zamieszkiwało 169 mieszkańców, wśród których wymieniano olejjarza, kołodzieja i kowala.

W 1830 r. wieś należąca do magistratu wrocławskiego liczyła 37 domów, 217 mieszkańców, w tym 25 osób wyznania katolickiego, mieściła się tu szkoła ewangelicka z 1 nauczycielem, gorzelnia i wiatrak. W 1845 r. we wsi znajdowało się 37 domów, wieś zamieszkiwało 206 mieszkańców (w tym 29 katolików), mieściła się tu szkoła ewangelicka dla dzieci z Jenkowic z 1 nauczycielem. Nadal wymieniano wiatrak, gorzelnię, wyszynk oraz 3 inne warsztaty rzemieślnicze.

Największe gospodarstwo we wsi należało w 1937 r. do Kurta Jopicha i było własnością rodziny od 1788 r., liczyło 45 ha pól uprawnych i specjalizowano się w hodowli krów.

W 1906 r. wieś liczyła 198 mieszkańców, w 1941 r. – 251. Ludność wyznania katolickiego należała do parafii w Kostomłotach, natomiast ewangelicka w Ujeździe Górnym.

### Rozwój i analiza układu przestrzennego miejscowości

Jenkowice są niewielką wsią ulicową założoną przy drodze prowadzącej z Środy Śląskiej do Kostomłotów, wzdłuż osi wschód-zachód. W części wschodniej miejscowości wykształciło się niewielkie, niezabudowane nawsie, w obrębie którego znajdują się dwa małe stawy. Obecnie układ nawsia nie jest wyraźnie czytelny, bowiem w miejscu pierwotnej drogi biegnącej po jego południowej stronie (widocznej na mapach topograficznych sprzed 1945 r.), bezpośrednio przy zagrodach, wykształciły się krótkie dojścia do zagród prowadzące od głównej drogi wiejskiej.

Zabudowa wsi ukształtowana została z niewielkich zagród z budynkami wzniesionymi wokół niewielkich czworobocznych dziedzińców. Okazalsze zagrody o numerach 5, 8 i 9 znajdują się po południowej stronie nawsia, w środkowej części wsi. Ich zabudowa powstała około połowy lub w 3 ćw. XIX w. Na zachodnim oraz wschodnim skraju wsi, poza granicami siedliska nowożytnego powstała zabudowa mieszkalna z lat 30. XX w. Obecny dom nr 11 – to dawna gospoda „*Zum deutschen Frieden*”. Przed 1945 r. na wschodnim skraju wsi znajdowała się stara kuźnia, natomiast na zachodnim – wiatrak.

• **KARCZYCE** – *Kerchizi* – 1221; *Kertyzi* – 1250; *Kerschicz* – 1320; *Kerczicz* 1359; *Kortschicz* – 1345; *Kortschiz* – 1550; *Kertschütz* – 1743, do 1945.

Wieś wzmiankowana po raz pierwszy w 1221 r., w dokumencie biskupa Wawrzyńca, który nadał z niej dziesięcinę szpitalowi Św. Ducha we Wrocławiu. W 1250 r. Henryk książę Śląska zatwierdził darowiznę swego brata Bolesława dla tegoż szpitala i za 50 grzywien oddał mu wieś w dziedziczne posiadanie. W 1343 r. wzmiankowano istnienie w Karczycach folwarku, do którego należało 6 łanów. W 1345 r. folwark ten zakupił Pascho von Gorsebcowitz wraz z książęcym prawem do wsi. W 1353 r. obszar wsi obejmował 32 łany, z czego 2 stanowiły uposażenie parafii, 4 należały do sołtysa, a 26 do kmieci czynszowych. W 1343 r. wzmiankowany Thammo Schirowski, w 1600 r. Sebald von Uthmann.

Kościół w Karczycach wymieniony po raz pierwszy w 1335 r. w rejestrze dziesięcin nuncjusza Galharda de Cerceribus. Obecny kościół wzniesiony ok. 1500 r., został przebudowany ok. 1600 r. i zmodernizowany w latach 1880-1881. W latach 1564-1654 przejęty przez protestantów; po rekatolizacji pełnił funkcję kościoła filialnego przynależnego do parafii w Lutyni.

Dobra rycerskie w Karczycach w 1786 i 1795 r. znajdowały się w posiadaniu radcy prawnego von Mutius, który przejął je od wdowy von Kessel. Na pocz. XIX w. należały do rodziny Hermann, a od 1804 r. do Friedricha Samuela Ruprecht (†1840). W 1840 r. odziedziczył je po ojcu Johann Samuel Gottlob Wilhelm Ruprecht wraz z folwarkiem Pustynka i rodzowym majątkiem w Ilnicy (ob. część Ramułtowic). Po śmierci J.S.G.W. Ruprechta posiadłość rozdzielono między jego synów. W 1886 r. odnotowano w księgach adresowych jako właściciela Friedricha Ruprechta, a w 1891 r. już jego spadkobierców. W tym też czasie obszar dóbr ziemskich w Karczycach uległy znacznemu zmniejszeniu. W 1873 r. liczył 947 mórg, z 848 morgami ziemi uprawnej, 40 morgami łąk i 84 morgami lasu. W 1886 r. zajmował powierzchnię 456 ha, w tym 410 ha pól, 11 ha łąk i 25 ha lasu. Natomiast w 1891 r. całkowita powierzchnia posiadłości wynosiła już tylko 249 ha, z 206 ha gruntów ornych, 10 ha łąk i 22 ha lasu. Nie zmienił się natomiast obszar zajmowany przez folwark, który wynosił 11 ha. Gospodarstwo nastawione było na hodowlę bydła, krów i owiec (400 sztuk).

W 1892 r. majątek w Karczycach kupił pułkownik Alfred Skuhr, po którego śmierci w 1926 r. dobra odziedziczyła żona, a później od 1939 r. synowie Curt i Alfred jun. (†1941). Dobra liczyły wówczas 248,5/252 ha, w tym 206 ha pól, 22 ha lasu oraz 22 ha łąk i łożyny. Prowadzono wówczas intensywną uprawę buraków cukrowych, zboża i ziemniaków; hodowano krowy mleczne i we własnej serowni wytwarzano sery. Zmodernizowano folwark, którego powierzchnia zmniejszyła się do 5 ha. Założono też 2,5 he park i ogród, wzmiankowane w księgach adresowych od 1905 r. Majątkiem zarządzali inspektorzy Paul Andersch, Max Schöder i Opitz.

Pustynka pozostała w rękach poprzednich właścicieli rodziny Ruprecht; w 1937 r. był nim Hans Leopold Ruprecht.

W 1795 r. oprócz siedziby pańskiej z folwarkiem, kościoła filialnego z domem parafialnym i szkoły ewangelickiej, w Karczycach znajdowały się 3 gospodarstwa kmieci czynszowych oraz 6 gospodarstw wolnych i 11 gospodarstw zagrodników omłockowych, a także 5 innych domostw, karczma i wiatrak. Razem było

31 zagród i 202 mieszkańców, w tym browarnik, rzeźnik, tkacz i kowal oraz mieszkańcy przynależnego do majątku folwarku polnego Pustynka, przy którym usytuowana była karczma i 3 gospodarstwa zagrodników omłockowych. Na pocz. XIX w. odnotowano w Karczycach tylko jedno gospodarstwo chłopskie, podległe dominium.

W 1845 r. wieś liczyła 50 domów i 383 mieszkańców, w tym 127 katolików i 10 rzemieślników. W 1850 r. wybudowano drugą szkołę z przeznaczeniem dla dzieci katolickich, a w 1937 r. wzniesiono nowy gmach szkoły dla dzieci obu wyznań, usytuowany naprzeciw kościoła (rozebrany w latach 70. XX w.). Ludność katolicka i ewangelicka należała do parafii w Lutynii.

W 1893 r. ludność liczyła 314 osób, w tym 112 katolików i 205 ewangelików. W 1934 r. było w Karczycach – 322; w 1939 i 1941 r. – 320 mieszkańców. W 1936 r. wieś zajmowała obszar 580 ha, było w niej jedno gospodarstwo rolne o powierzchni 30 ha i 10 małych o powierzchni od 5 do 12 ha. Był tu karczmarz, dwóch kowali, stolarz, siodlarz, szewc, rzeźnik, piekarz i sklep kolonialny, przedszkole.

### **Rozwój i analiza układu przestrzennego miejscowości**

Karczyce jest wsią wielodrożnicową o układzie równoleżnikowym, założoną w zasadniczej części wzdłuż lokalnej drogi prowadzącej z Jarząbkowic do Ramułowic.

Na wschodnim skraju wsi, po południowej stronie drogi, znajduje się założenie kościoła filialnego z cmentarzem, przy którym po przeciwnej stronie drogi usytuowany był budynek szkoły – obecnie nie istniejący. W centrum wsi, w jej części południowej, przy rozwidleniu drogi biegnącej do Łowęcic, zlokalizowany jest zespół pałacowo-folwarczny. Obecnie w pałacu mieści się Szkoła Podstawowa; park rozciągający się na południowy-wschód od pałacu został przekształcony w teren sportowy z boiskiem. Majdan folwarczny częściowo wygrodzony wg podziałów własnościowych.

#### **• KARCZYCE – PRZYSIÓLEK PUSTYNKA – *Wüstung* – 1795; do 1945.**

Folwark powstał zapewne w XVIII w. Najstarsze potwierdzone o nim informacje pochodzą z opisu topograficznego F.A. Zimmermanna z 1795 r. Był to wówczas folwark polny należący do dóbr ziemskich w Karczycach, z 3 gospodarstwami zagrodników omłockowych i karczmą. W 1825 r. w przysiółku oprócz folwarku znajdowały się cztery zagrody i jeden budynek przydrożny – zapewne karczma.

W 1840 r. folwark Pustynkę wraz z majątkiem w Karczycach odziedziczył Johann Samuel Gottlob Wilhelm Ruprecht z Ilnicy (ob. część Ramułowic), po swym ojcu Friedrichu Samuelu Ruprecht (†1840). Po śmierci J.S.G.W. Ruprechta majątność rozdzielono między jego synów. W 1886 r. odnotowano w księgach adresowych jako właściciela dóbr w Karczycach Friedricha Ruprechta, a w 1891 r. jego spadkobierców. W 1892 r. majątek w Karczycach kupił pułkownik Alfred Sckuhr, po którego śmierci w 1926 r. posiadłość odziedziczyła żona, a później od 1939 r. synowie Curt i Alfred jun. (†1941). Pustynka pozostała w rękach poprzednich właścicieli – rodziny Ruprecht. W 1937 r. został odnotowany w księdze adresowej jako właściciel folwarku Hans Leopold Ruprecht.

Przed 1945 r. do folwarku należało 217 ha gruntów, w tym 209 ha ziemi ornej i 8 ha łąk. Pierwotnie w folwarku hodowano owce, których stado w 1845 r. liczyło 1520 sztuk.

W 1934 i 1941 r. zamieszkiwało w Pustynce 13 osób. Przed 1945 r. znajdował się w niej też zajazd znany z przedwojennych kart pocztowych, który nie zachował się.

### **Rozwój i analiza układu przestrzennego miejscowości**

Najwcześniejszy obraz Pustynki został zawarty na mapie z 1825 r. obrazującej nowy układ gruntów przynależnych do widmutu parafii oraz mapie topograficznej z 1826 r. Lokalizacja przysiółka wśród pól oraz przebieg drogi wiodącej do Karczyc w zasadzie nie uległy zmianie od czasów nowożytnych do dzisiaj. Kolonia miała wówczas niewielki zasięg terytorialny, ograniczony do wyżej wspomnianych gospodarstw zagrodniczych i obszaru zbliżonego kształtem do prostokąta na zachód od drogi, na którym usytuowany był folwark. Jego zabudowę tworzyły w 1825 r. cztery budynki skupione od wschodu, północy i zachodu przy nieregularnym dziedzińcu gospodarczym.

Na mapie z 1936 r. widoczny jest znacznie powiększony obszar przynależny do folwarku, z wydłużonym, czworobocznym dziedzińcem folwarcznym po zachodniej stronie drogi, otoczonym



z wszystkich stron zabudowaniami. Wjazd na majdan znajdował się w jego płd.-wsch. narożu. Na zachód od zasadniczego podwórza gospodarczego usytuowane były dwa inne wydłużone budynki, połączone ze sobą w kształt litery „L”. Na południe od dziedzińca folwarcznego posadowiony był wolnostojący dom właścicieli lub zarządcy folwarku, otoczony niewielkim zadrzewieniem parkowym.

Obecnie z zabudowań folwarku zachowały się jedynie pozostałości murów obwodowych stodoły i obory oraz zarośnięte samosiewem zadrzewienie parkowe z czytelnym miejscem posadowienia domu właścicieli, bądź zarządcy folwarku.

W północnej części kolonii po obu stronach drogi zachowały się trzy budynki mieszkalno-gospodarcze, pozbawione obecnie cech zabytkowych.

• **KOSTOMŁOTY** – *Kotskin(?)* – 1137; *Costinlot* – 1149; *Costomlot* – 1193, 1253; *Coztomlot* – 1204; *Costinlot* – 1228; *Kostomloth* – 1236; *Costombloth* – 1254; *Cozzenbloth* – 1271; *Costemplot* – 1278; *Costemlot* – 1288, 1316; *Kostenblut* – 1297; *in Cossinbloth* – 1325; *Kostomlath* – 1334; *Costimplot* – 1337; *dfe Cossinplot* – 1338; *Costemplot* – 1339; *Kostenblutt oppidum* – 1651/2; *Kostenpluth (oppidum)* – 1638; *Kostenplot, oppidum* – 1666/67; *Kostenbluth Städt (el)* – 1743; *Kostenblut* – 1795, do 1945.

Pierwsza wzmianka o miejscowości Kostomłoty może pochodzić z 1137 r., kiedy to w źródłach wymieniona została osada *Kotskin*.

Kostomłoty były pierwotnie wsią książęcą, a następnie wiejską posiadłością klasztoru benedyktynów, i później premonstratensów św. Wincentego we Wrocławiu. Fakt ten został potwierdzony w 1149 r., w dokumencie księcia Bolesława Kędzierzawego, wystawionym we Wrocławiu 22 czerwca, w którym wzmiankowana była osada targowa *Costinlot*. W 1193 r. miejscowość wymieniona została pod nazwą *Costomlot* w dokumencie papieża Celestyna III, potwierdzającym posiadłości klasztorne dla pierwszego opata premonstratensów Cypriana. Prawdopodobnie wówczas w Kostomłotach był już wytyczony plac rynkowy. W 1214 r. osadzie należącej do premonstratensów z klasztoru św. Wincentego we Wrocławiu nadane zostało niemieckie prawo miejskie, jakie już miała Środa Śląska. W czasie wojny trzydziestoletniej, w 1635 r. miasteczko zostało całkowicie zniszczone, splądrowane i spalone, podobno ocalał jedynie kościół. Kostomłoty utraciły równocześnie czasowo prawa miejskie. Zostały one odnowione za wstawiennictwem opata premonstratensów przez cesarza Leopolda I w dniu 29 maja 1692 r. Po przejściu Śląska przez Prusy Kostomłoty straciły na znaczeniu i stały się znów osadą targową. Targi odbywały się w Kostomłotach dwa razy do roku. Ostateczna rezygnacja z praw miejskich nastąpiła w 1875 r.

Kościół pw. św. Gotarda w Kostomłotach wymieniony został po raz pierwszy w 1201 r., w dokumencie papieża Innocentego III z 12 sierpnia – określony został wówczas „*ecclesia St. Godardi in Costomlot*”. W 1353 r. określono majątek kościelny jako 2 łany. Wśród proboszczów na uwagę zasługuje postać Ferdinanda von Hochberg, który posługę kapłańską sprawował tu od 1711 do 1720 r., w którym to roku został opatem klasztoru św. Wincentego we Wrocławiu.

Istnienie szkoły katolickiej w miejscowości potwierdzone zostało w dokumencie z 1517 r. Wówczas wymieniony został pisarz kostomłocki Mateus Deichsel. W 1835 r. do szkoły uczęszczało 249 dzieci. W 1847 r. wzniesiono szkołę w Zabłociu, więc liczba dzieci korzystających ze szkoły w Kostomłotach się zmniejszyła.

Miejscowość pozostawała własnością klasztoru premonstratensów św. Wincentego we Wrocławiu aż do czasu sekularyzacji w 1810 r. W opisie Zimmermanna z 1795 r. miejscowość określona została jako osada targowa, w której znajdował się katolicki kościół parafialny, 2 budynki należące do plebanii, szkoła, karczma, 17 zagród kmiecyh, 17 zagrodniczych, 17 chałupniczych i 23 inne domostwa; liczba ludności została określona na 483 osoby. Wśród nich odnotowanych zostało 2 piekarzy, 2 bednarzy, 2 gorzelników, kuśnierz, szklarz, 3 tkaczy, olejarni, kołodziej, 2 siodlarzy, kowal, 6 krawców, powroźnik, stolarz, 4 szewców, koszykarz, 2 kramarzy. Do miejscowości należało miejsce hodowli jedwabników.

Gwałtowny rozwój miejscowości nastąpił w 1 połowie XIX w. W 1830 r. miejscowość liczyła już 107 domów, 751 mieszkańców (w tym 14 wyznania ewangelickiego), 19 wielkomieszczan (*Grossbürger*), 29 drobnych mieszczan (*Kleinbürger*), 36 wolnych chałupników (*Freihäusler*), 22 zagrodników na dożywocie (żyjących ze swojej części gospodarstwa – *Auszugshäusler*). Mowa jest o katolickiej szkole i królewskim patronacie nad nią, 3 wiatrakach, 3 karczmach z 2 gorzelniami, kuźni, zegielni. Wymienia się ponadto

rzemieślników: mydlarza, garncarza, 7 tkaczach lnu i 3 kramarzy. W 1845 r. w Kostomłotach odnotowano 121 domów, wieś była w większości katolicka, zamieszkała była przez 932 mieszkańców (w tym 16 wyznania ewangelickiego, 1 Żyd). Ewangelicy należeli do parafii w Piotrowicach. Przy kościele parafialnym służbę pełniło dwóch kapłanów. Ponadto w miejscowości odnotowano 3 wiatraki oraz 3 karczmy z gorzelnią i browarem. Miejscowość zamieszkiwało wielu rzemieślników różnych profesji (m.in. 3 piekarzy, 2 rzeźników, 3 szewców, 4 rymarzy, 8 krawców, cieśla, 4 stolarzy, 3 kołodziejów, mistrz murarski, szklarz, kowal, ślusarz i zegarmistrz). Znajdujące się w Kostomłotach duże i bogate gospodarstwa, określane były następnie w 2 poł. XIX w. i do 1945 r. jako dobra wielkomieszczańskie (*Grossbürgergüter*). Do tych gospodarstw należało w końcu XIX w. 14 majątków o areale od 40 do przeszło 80 ha. Do najbogatszych gospodarzy należało wówczas do czterech posesji wiejskich. Podobna struktura gospodarstw utrzymała się w Kostomłotach do czasów wojny. W 1937 r. do dóbr wielkomieszczańskich zaliczono 17 własności, do których należało od 14 do 82 ha.

W 1846 r. w Kostomłotach założone zostało Stowarzyszenie Rolnicze (*Landwirtschaftliche Verein*).

W 1895 r. w miejscowości powołano ochotniczą straż pożarną.

Od 4 października 1895 r. w Kostomłotach siostry borromeuszki prowadziły szpital i opiekę ambulatoryjną chorych, przede wszystkim dla chorych obłożnie. Oprócz szpitala prowadziły również przedszkole. W ich klasztorze kaplica domowa została poświęcona 20 maja 1896 r.

W 1906 r. miejscowość liczyła 1030, natomiast w 1941 – 970 mieszkańców.

### **Rozwój i analiza układu przestrzennego miejscowości**

Historycznie ukształtowany układ przestrzenny Kostomłotów nie uległ zasadniczym przeobrażeniom od schyłku epoki nowożytnej. Zasięg zachowanej zabudowy historycznej pokrywa się z zasięgiem obszaru zabudowanego już ok. połowy XVIII w.

Mimo zasadniczych przeobrażeń układu komunikacyjnego w okolicach miejscowości (budowa autostrady i węzła dojazdowego) nie uległ zmianie układ czterech dróg prowadzących do naroży Rynku i przebiegających przez Kostomłoty. Na znaczeniu (jako tranzytowa) zyskała doga dojazdowa do autostrady oraz drogi wylotowe w stronę Kątów Wrocławskich i Środy Śląskiej.

Układ przestrzenny opiera się zasadniczo na osi wschód-zachód, którą wyznacza obecna ulica 1 Maja, której rozszerzenie na odcinku wschodnim (wydłużone, szerokie nawsie) stanowi plac rynkowy. Dawny plac targowy zamknięty jest od wschodu drogą biegnącą z północy na południe (obecne ulice Szpitalna i Wrocławska). Rozległy, wydłużony na osi wschód-zachód rynek stanowi centrum układu przestrzennego Kostomłotów. Pośrodku placu, w jego zachodniej części, usytuowany jest na wyniesieniu kościół parafialny otoczony cmentarzem o nieregularnym, zbliżonym do owalu kształcie.

Przed 1945 r. bezpośrednio do założenia kościelnego od strony zachodniej przylegał teren należący do szkoły katolickiej. Budynek szkolny wzniesiony po wojnie trzydziestoletniej przetrwał do 1823 r. i stał na terenie ogródka przykościelnego, a jego front usytuowany był na wprost wejścia do kościoła. Ściany wykonane były w konstrukcji szachulcowej, z dachem krytym słomą. W 1823 r. wybudowany został nowy budynek szkolny z dwiema klasami. Zgodnie z zachowanymi planami sytuacyjnymi szkoły sprzed 1945 r. teren szkoły przylegał bezpośrednio do muru cmentarnego (obecnie w tym miejscu niezabudowany plac po zachodniej stronie kościoła). Główne wejście prowadziło na teren cmentarza obsadzoną aleją bezpośrednio przy budynku szkoły. W głębi posesji znajdowały się zabudowania gospodarcze – stajnie i toalety. Był to okazały budynek dwukondygnacyjny z użytkowym poddaszem, nakryty dachem dwuspadowym z naczółkami, usytuowany kalenicowo względem drogi wiejskiej. Główna, południowa elewacja budynku była 6-osiowa z wejściem w 3 osi.

U zbiegu obecnej ul. 1 Maja – w jej północnej pierzei (obecny adres: ul. 1 Maja 26) i placu rynkowego, po jego zachodniej stronie zlokalizowana jest okazała zagroda plebańska otoczona częściowo jeszcze zachowanym murem. Sąsiednią posesję zajmowała zagroda sołecka.

We wschodniej części placu znajduje się śródrynkowy blok zabudowy historycznej oraz współczesny kompleks budynków użytkowanych przez bank. W XVIII w. – zgodnie z przekazami Wernhera – w tym miejscu znajdował się zajazd lub dom gminny; obecny budynek o neorenesansowych formach (Rynek 22),

zwany Starym Ratuszem, pełni funkcję hotelu i restauracji wzniesiony został w k. XVII w. (?) – w budynku zachowane są nowożytny piwnice, budynek następnie został przebudowany w poł. XIX w., na przełomie XIX/XX w. oraz w l. 30 XX w. Karczma istniała w Kostomłotach zapewne już w średniowieczu i była to najprawdopodobniej karczma sądowa (*Gerichtkretscham*).

Obecnie średniowieczny pręgierz ustawiony jest po wschodniej stronie kościoła. Do wojny ustawiony był w północno-wschodnim narożniku placu (obecnie w tym miejscu budynek banku), po północnej stronie jezdni, przecinającej niegdyś rynek, której przebieg można zrekonstruować w oparciu o zarys budynku Rynek 22.

Elementem obecnie zasadniczo zaburzającym charakter zabudowy placu rynkowego jest pawilon handlowy usytuowany przy pręgierzu oraz kompleks banku. Na uwagę zwracają również współczesne kreacje artystyczne z lat 70. XX w.: ceramiczna Figura Dożynkowa z wypalanej, barwionej gliny, na betonowym postumencie olicowanym sztucznym kamieniem, ceramiczna grupa rzeźbiarska „Bohaterowie bajek” – smok, krasnal, ufoludek ze statkiem kosmicznym, czarodziej z sową, Szeherazada, Aladyn na latającym dywanie również z wypalanej, barwionej gliny oraz dekoracja ceramiczna „Tańczący” na budynku Banku Spółdzielczego.

Przy ul. Szpitalnej 13 znajdują się zabudowania dawnego szpitala, obecnie samodzielnego Publicznego Zakładu Opieki Zdrowotnej. Budynek szpitala wzniesiony został w 1896 r. i przebudowany ok. 1930 r.

W Kostomłotach, w obrębie historycznie wykształconego układu przestrzennego, zachowana została niemal w całości zabudowa zagrodowa sprzed 1945 r. Wprawdzie część z budynków wskutek przebudów i modernizacji zatraciła cechy stylowe, niemniej jako zespół zabudowy wiejskiej stanowi interesujący i cenny przykład dobrze zachowanej wsi.

Okazała zabudowa zagrodowa zachowała się zwłaszcza wzdłuż ul. 1 Maja oraz wokół placu rynkowego. Są to – m.in. gospodarstwa: ul. 1 Maja 3 i 4, 9 i 10, 14 i 15, 18, 22, wśród których wyróżnia się omówiona już zagroda plebańska, oraz Rynek 4, 5, 7, 15, 22 (ob. hotel i restauracja). Przeważa zabudowa pochodząca z około połowy, 3 i 4 ćw. XIX w.

Wzdłuż ul. Szpitalnej Wrocławskiej, Średzkiej i Krótkiej zachowana drobniejsza zabudowa zagrodowa.

Współcześnie powstająca zabudowa mieszkaniowa nie zaburza historycznego układu przestrzennego miejscowości. Zabudowa jednorodzinna powstaje po południowej stronie ul. Słonecznej oraz przy północnym odcinku ul. Średzkiej. Działki pod zabudowę wytyczone zostały również poza wschodnią granicą historycznego układu przestrzennego Kostomłotów. Współczesna zabudowa oraz wtórny podział działek siedliskowych zostały dopuszczone po północnej stronie ul. Słonecznej (są to wydzielone działki z wydłużonych, historycznie ukształtowanych parcel należących do budynków rynkowych i południowej pierzei ul 1 Maja).

• **LISOWICE** – *Liszeuici* – 1221; *Lissouichi* – 1234; *Lihissovichi* – 1276; *Lyschowe* – 1277; *Unarchowitz, Onarkowicz* – 1288; *Onerckwitz* 1666/7; *Onerkwitz* -1795, do 1945; *Nurkowice* – 1945.

Wieś wzmiankowana po raz pierwszy w 1221 r., w dokumencie biskupa Wawrzyńca, który nadał z niej dziesięcinę szpitalowi Św. Ducha we Wrocławiu. W 1234 r. dziesięcinę tę potwierdził biskup Tomasz I. W 1276 r. dobra w Lisowicach zostały zbyte przez opata augustianów kościoła NMP i proboszcza szpitala św. Ducha we Wrocławiu za połowę ceny wdowie i córce po zmarłym rycerzu Hunarcusie. W 1277 r. jego żona przekazała trzecią część majątności swojej wnuczce o imieniu Maynka.

W 1 ćw. XVIII w. dobra ziemskie w Lisowicach należały do przedstawiciela rodziny von Abschatz. W 1795 r. własność barona von Stillfried, a wcześniej barona von Hemm. Prawdopodobnie w 1828 r. majątek zakupił Kar Heinrich Feist, wzmiankowany jako właściciel w 1845 r., z dopiskiem, że było to wówczas także lenno biskupie. Następnie w 1876 r. w posiadaniu wdowy Rochlitz Lubiatowa, a w latach 1886-1894 jej spadkobierców i zarządzany przez inspektorów: B. Hernatsch, Friedricha Girndt oraz F. Kühnast. W 1898 r. odnotowany w księgach adresowych jako właściciel Frl. A. Feist, a w 1902 r. Frl. A. Feist z Lisowic oraz podporucznik Ernst Seydell. Następnie drogą dziedziczenia posiadłość przeszła w ręce rotmistrza Johanna Ernsta Seydell, wymienianego w latach 1905-30, który między 1920, 1922 r. przekazał jej część synowi

Johannowi Joachimowi Sydell (do 1945 r.). W 1937 r. majątek znalazł się w posiadaniu Georga Heilmanna, dzierżawcy z Lasowic Wielkich.

W 1873 r. powierzchnia dóbr obejmowała 642 morgi, w tym 563 morgi ziemi uprawnej, 31 mórg łąk i 47 mórg lasu. W latach 1886-1937 należący do majątku obszar obejmował od 164 do 169,5 ha (w latach 1926-37), z 138/139 ha ziemi ornej, 8 ha łąk i 12 ha lasu. Folwark do 1891 r. zajmował powierzchnię 6 ha, później od 1894 r. odnotowano jego pomniejszenie do 1 ha; a od 1905 r. zaznaczano istnienie dwuhektarowego parku i ogrodu. Gospodarstwo nastawione było na uprawę buraków cukrowych i ziemniaków oraz hodowlę bydła, krów mlecznych i świń. Po 1945 r. majątek został przekształcony w PGR Lisowice.

W 1795 r. w Lisowicach oprócz domu pańskiego z folwarkiem, znajdowała się karczma oraz 10 gospodarstw zagrodników i 4 inne domostwa. Razem było 17 zagród i 101 mieszkańców. W 1830 r. odnotowano istnienie 19 domów i szkoły ewangelickiej wybudowanej w 1826 r., do której uczęszczały także dzieci z Chmielowa i Ramułowic. Wieś zamieszkiwało wówczas 112 mieszkańców, w tym 54 katolików. W 1845 r. ilość domów się nie zmieniła, wzrosła natomiast liczba mieszkańców do 136 mieszkańców, wśród których było 63 katolików, uczęszczających na nabożeństwa do kościoła parafialnego w Chmielowie oraz 4 rzemieślników i handlarzy. Ludność wyznania ewangelickiego należała do parafii w Rakoszycach. W obecnie częściowo zachowanym budynku nr 7 na pocz. XX w. mieściła się gospoda należąca do Heinricha Glaubltza.

W 1934 i 1941 r. Lisowice liczyły 109 mieszkańców.

### **Rozwój i analiza układu przestrzennego miejscowości**

Wieś Lisowice jest wsią ulicową o układzie południkowym, założoną wzdłuż drogi prowadzącej z Chmielowa do Karczyc. Południowo-wschodnią część osady, po wschodniej stronie drogi, zajmuje zespół dworsko-parkowy z folwarkiem i dawnymi ogrodami użytkowymi. Obecny zasięg zabudowanego terenu miejscowości niewiele się różni od zasięgu nowożytnego siedliska.

Zabudowa wiejska skromna. Układ zagród dość regularny; w centralnej części wsi, w bezpośrednim sąsiedztwie zespołu dworsko-parkowego z folwarkiem, przeważają zagrody z budynkami mieszkalnymi ustawionymi szczytowo w stosunku do drogi, którym towarzyszą budynki gospodarcze usytuowane kalenicowo. Przykładem tego typu zabudowy są zagrody nr 1 i 4. Historyczne domy mieszkalne i budynki gospodarcze jednokondygnacyjne, kryte ceramicznymi dachami dwuspadowymi o symetrycznych połaciach. W obecnie częściowo zachowanym budynku nr 7 na pocz. XX w. znajdowała się gospoda.

• **MIECZKÓW** – *Meckow* – 1310; *Mexscow* – 1315; *Meczcow* – 1335; *Metschke (parochia)* – 1677; *Metzkau* – 1743; *Metschkau* – 1785, do 1945.

Najstarsze wzmianki źródłowe o Mieczkowie pochodzą z początku XIV w. Wiadomo, że w 1310 r. część miejscowości należała do klasztoru św. Wincentego we Wrocławiu. W dokumencie z 1315 r. jako świadek został wymieniony sołtys Hermann von Mexscow.

Kościół w Mieczkowie wymieniony został po raz pierwszy w 1335 r. W czasie reformacji kościół służył ewangelikom. Od 1654 r. w świątyni odprawiano nabożeństwa dla wiernych obu wyznań, a na cmentarzu przykościelnym chowano zmarłych obu konfesji. W 1845 r. uposażenie kościoła wynosiło 56 morgów pół i 1 i ½ morgi łąk.

Zbór ewangelicki w Mieczkowie (tzw. *Bethaus*) wzniesiony został ze środków gminy protestanckiej w 1742 r. Poświęcenie nastąpiło 30 października tego samego roku. Była to budowla drewniana, o prostej bryle, na rzucie prostokąta, nakryta dachem dwuspadowym. W 1859 r. budowla uległa zawaleniu i została rozebrana, w związku z czym nabożeństwa zostały czasowo przeniesione do kościoła katolickiego.

Oddzielna parafia ewangelicka w Mieczkowie powstała w 1864 r. – wcześniej był to kościół o randze filialnego parafii ewangelickiej w Osieku. W tym roku gmina ewangelicka uzyskała zgodę na budowę nowej świątyni, której kolatorem był baron von Buddenbrock. Do 1867 r. prowadzone były prace przy budowie nowego kościoła ewangelickiego, w miejscu po rozebranych drewnianym zborze. W tym czasie nabożeństwa były odprawiane w kościele katolickim. W 1867 r. nowa świątynia została poświęcona. Kościół otrzymał podobno pierwszy na Śląsku stalowy dzwon. Do parafii należały wówczas 2 morgi ziemi. Po II wojnie

świątowej kościół nie był użytkowany; przejęty został przez GS na magazyn zboża; obecnie nadal pełni funkcje magazynowe.

W 1743 r. na niezabudowanym wcześniej placu wiejskim wzniesiono pierwszą plebanię. Kolejny budynek plebanii – zachowany do czasów wojny, wybudowano w 1844 r.

W 1886 r. założono cmentarz ewangelicki. W tym roku miał miejsce pierwszy pochówek mieszkańca tego wyznania na nowym cmentarzu.

Szkoła ewangelicka w Mieczkowie założona została w 1742 r. W 1775 r. ustanowiona została przez Johanna Heinricha Wilhelma Jobsta, barona von Buddenbrock fundacja 1000 talarów na wydatki szkolne i cele dobroczynne.

W 1 połowie XVII w. wieś i tutejsze dominium należało do biskupa wrocławskiego. Wiadomo następnie, że wieś należała do Heinricha vom Mühlheim w latach 1654-57 oraz później do barona Johanna Christopha von Schweidniz, zmarłego w 1698 r. Po jego śmierci wieś została przyłączona do dóbr w Pielaszkowicach. Z majątków w Mieczkowie, Pielaszkowicach z folwarkiem *Johnsdorf* i Sokolnikach (*Zuckelnick*) utworzony został fideikomis, którego właścicielami byli: w 1740 r. – baron von Nostitz, w 1742 r. – Beate Abigail von Nostitz z domu Siegroth, generałowa von Buddenbrock, po jej śmierci w 1771 r. generał, rycerz zakonu joannickiego (maltańskiego) i szef korpusu kadetów baron Johann Heinrich Wilhelm Jobst von Buddenbrock; od 22.11.1781 r. baron Wilhelm Dittrich von Buddenbrock; następnie dobra przekształcone w majorat pozostawały w posiadaniu kolejnych przedstawicieli rodu: w 1886 r. radcy regencji barona Maximiliana von Buddenbrock, a od 1912 r. barona Ericha von Buddenbrock. Dominium miało mieć prawo patronatu nad oboma kościołami.

W XVII w. w miejscowości wzmiankowano 2 domy parafialne, 2 szkoły, 17 gospodarstw kmiecych, 14 zagrodniczych i 3 chałupnicze. Łącznie wieś zamieszkiwało 274 mieszkańców. Do dominium należała piekarnia, rzeźnia oraz wyszynk. W 1677 r. Mieczków posiadał 39 domów. W 1785 r. w należącym do okręgu strzegomskiego Mieczkowie znajdowało się 17 gospodarstw kmiecych, 14 zagrodniczych, 3 chałupnicze, wśród ludności odnotowano rzemieślników, m.in. szewca, krawca i tkacza. Miejscowość liczyła wówczas 274 mieszkańców wyznania ewangelickiego. Do dominium należały browar, karczma, piekarnia i rzeźnia. W 1830 r. we wsi znajdowało się wolne sołectwo, 57 domostw, wiatrak, miejscowość liczyła 374 mieszkańców, w tym 34 wyznania katolickiego. W 1845 r. we wsi odnotowano 62 domy, 425 mieszkańców (w tym 37 wyznania katolickiego), wiatrak, gorzelnię, dwa wyszynki, wśród ludności 16 rzemieślników i 2 kramarzy.

Do gminnej części wsi należało wolne sołectwo, określane później jako dziedziczne. W latach 1891-94 – dziedziczne sołectwo (wówczas nr 1) łącznie z arealem liczącym 79 ha gruntu należało do spadkobierców rodziny Dorn. W 1898 r. jako właściciel wzmiankowany był Heinrich Dorn, w latach 1902-1905 jego spadkobiercy; następnie w latach 1909-1926 Wilhelm Schulze oraz od 1927 r. Hugo Schmidt z Samborza. Areal pól uprawnych wzrósł przed wojną do 150 ha. Sołectwo specjalizowało się w hodowli bydła; uprawiano buraki cukrowe, pszenicę i gatunki jęczmienia do produkcji piwa; w 1927 r. została odnotowana intensywne uprawa warzyw.

W Mieczkowie wykształciły się duże gospodarstwa liczące od 31 do 113 ha (w 1922 r. 10 gospodarstw, w 1930 r. – 12).

W 1903 r. założono w Mieczkowie spółdzielnię mleczarską. W 1913 r. wzniesiono zabudowania nowej mleczarni.

W 1905 r. założona została stacja diakonis dla gmin w Mieczkowie i Pielaszkowicach. Przy stacji później znajdowało się również przedszkole.

W 1905 r. wieś liczyła 500 mieszkańców, w 1941 – 521. W wyniku reformy administracyjnej w 1936 r. Mieczków został włączony do okręgu średzkiego. W nocy z 17 na 18 lutego 1945 r. spalił się ewangelicki dom parafialny, młyn i wiele domów.

### **Rozwój i analiza układu przestrzennego miejscowości**

Wieś założona jest wzdłuż drogi prowadzącej z Gościławia do Wichrowa i dalej do Kostomłotów na osi południowy-zachód – północny-wschód. Na zachodnim skraju miejscowości droga z Gościławia łączy

się z drogą prowadząca z Pielaszkowic. W centrum miejscowości główna droga wiejska krzyżuje się z drogą wiodącą z Osieka i Sokolnik.

Zasięg zabudowy siedliskowej wykształcony w okresie nowożytnym utrzymany jest w zasadzie do dzisiaj. W układzie przestrzennym miejscowości wyróżnia się wydłużone, rozległe nawsie. Nawsie zabudowane jest w szerszej, zachodniej części. Na jego zachodnim skraju usytuowany jest otoczony murem kościół katolicki. W niewielkiej odległości na wschód, przy drodze otaczającej nawsie od północy, wzniesiony został kościół ewangelicki. Wschodnia część nawsia pozostaje niezabudowana, jej środkiem płynie ciek wodny. W centrum miejscowości, na niezabudowanym placu, w 1999 r. ustawiony został fragment pomnika wojennego, wzniesionego po 1871 r., w postaci fragmentu kolumny na prostopadłościennym cokole.

W niewielkiej odległości na północ od kościoła, poza siedliskiem wsi został założony na wydłużonym planie cmentarz – pierwotnie ewangelicki. Od strony kościoła na cmentarz prowadzi aleja.

Zabudowę tworzą okazałe, dawne zagrody kmiecie, z zabudową skupioną wokół czworobocznych dziedzińców gospodarczych powstałą głównie w 3 ćw. XIX w. Zwracają uwagę domy mieszkalne sięgające trzech kondygnacji.

Po południowej stronie nawsia wyróżniają się gospodarstwa o numerach 8, 9, 13 i 18, natomiast po północnej stronie – 27, 34, 38, 40, 44, 45 i 47.

We wschodniej części miejscowości, po południowej stronie drogi wiejskiej znajdują się wzniesione w początkach XX w. zabudowania mleczarni (obecnie w budynku administracyjnym mieści się przedszkole). Na wschodnim skraju miejscowości powstały zabudowania fabryczne – pochodzą zapewne z końca lat 30. XX w. Główna droga wiejska brukowana.

• **OSIEK** – *Osech* – 1198-1201; *Ossek* – 1276, 1497; *Ossek* – ok. 1300; *Strigioniam Ossig* – ok. 1300; *Ossig* – 1666/67, 1743, 1785, do 1945.

Wieś po raz pierwszy wzmiankowana w źródłach w 1200 r., kiedy to biskup Jarosław ponownie zarządził składanie dziesięciny. W dokumencie z 09.03.1276 r. wymieniony jako świadek w Świdnicy został Kirstan, książęcy komisarz mierniczy z Osieka; w dokumencie z 27.01.1315 r. – wystąpił Siffrid, nazywany von Baruth, pan w Osieku; w 1385 r. – Wernher von Owluk (Aulock) pan w Osieku.

W 1315 r. sołtys Tilo von Ossecz sprzedał przeorowi klasztoru w Lubiążu swój „*alte Mühle*” położony w pobliżu Osieka i Bogdanowi razem z 1 i ½ morgami ziemi.

W dokumencie klasztoru lubiąskiego z 1315 r. mowa jest o zobowiązaniach niejakiego Siffrida von Baruth, pana na Osieku, względem klasztoru. W 1319 r. książę Henryk jaworski zezwolił panom Baruth wykupić na własność przed 1 maja 1320 r. wszystkie swoje dobra w Osieku i 15 łanów ziemi od swoich poddanych w Stróży od swojego brata Bernarda.

W początkach XV w. wieś stała się własnością klasztoru benedyktynek w Lubomierzu. W 1407 r. przełożona klasztoru Hedwiga von Waldau odkupiła majątek w Osieku od Nickela von Owluk, natomiast w 1408 r. udziały Conrada von Owluk. W ten sposób prawa do wsi przeszły w całości na klasztor w Lubomierzu. Klasztor miał w Osieku prawo wyższego i niższego sądownictwa. Raz w roku na tak zwany „Dzień Sądu” przyjeżdżała do Osieka opatka z Lubomierza w towarzystwie przynajmniej jednej zakonnicy.

Wieś pozostawała własnością klasztorną do 1810 r. Zarząd dóbr fundacyjnych sprawował powołany do tego wójt. Osiek pozostał wsią chłopską z wyznaczonym dziedzicznym sołtysiem bez dóbr rycerskich do 1812 r.

W 1812 r. majątek klasztorny benedyktynek został wystawiony na sprzedaż: dobra wraz z prawem łowieckim wykupili za 39350 talarów miejscowi gospodarze. Folwark przeszedł w posiadanie sołtysa dziedzicznego Steinera, natomiast grunty zostały podzielone wśród chłopów.

Kościół w Osieku wzmiankowany po raz pierwszy w 1350 r. Budowla średniowieczna zniszczona została zapewne w czasie wojny 30-letniej. W jego miejscu w 1745 r. wybudowany został nowy, barokowy kościół. Była to budowla wzniesiona w drewnianej konstrukcji ryglowej. Do kościoła należała wówczas posiadłość składająca się z 60 morgów ziemi. Patronat nad kościołem sprawowały benedyktynki, a po 1810 r. państwo. Kościół w swej historii zawsze miał wezwanie maryjne. Kościół od czasów reformacji do 8 stycznia 1654 r. pozostawał ewangelicki.

W 1845 r. do uposażenia kościoła należało przeszło 99 morgów pola, 8 morgów lasów oraz około 12 morgów łąk.

Nowy, neogotycki kościół w Osieku, którego projekt budowlany sporządził architekt Happe, wybudowany został w miejscu barokowego w latach 1877-1879.

W literaturze podawane są informacje o budowie nowej plebanii w 1799 r. Po pożarze budynku plebanii w 1945 r. ksiądz mieszkał w budynku zaadaptowanym z dawnej stajni (obecny budynek nr 17). Formalnie parafia w Osieku przestała istnieć w 1972 r. Kościół jako filialny obecnie należy do parafii w Gościsławiu.

Przed 1945 r. do kościoła należał zakład rolniczy. Około 1934 r. budynek stajni tego zakładu przebudowano na salkę katechetyczną.

Szkoła katolicka w Osieku założona przed 1720 r. Budynek wybudowano zapewne ok. 1840 r. Była to szkoła dwuklasowa z mieszkaniem dla nauczyciela. Na parceli szkolnej znajdowała się też stajnia i stodoła. Budynek szkoły w 1962 r. rozbudowano.

W 1938 r., na terenie gminnym, w rozwidleniu dróg do Kostomłotów i Mieczkowa, staraniem nauczyciela Huberta Pietscha, urządzono boisko. Teren obrzeżnie obsadzono.

Od początku XX w. we wsi znajdował się dom zakonny Sióstr Elżbietanek. W 1906 r. ówczesny proboszcz parafii – ksiądz Karl Otte, sprowadził do wsi siostry zakonne ze Zgromadzenia Sióstr św. Elżbiety. W grudniu tego roku przybyły do wsi dwie siostry. Kilka miesięcy później przybyła przełożona nowej placówki matka Rodena Scholzel. Po II wojnie światowej placówka została utrzymana przez kongregację. W 1954 r. siostry zostały przymusowo wysiedlone. W 1956 r. zezwolono im na powrót. W styczniu 1957 r. zakonnice otrzymały pomieszczenia na parterze wcześniej użytkowanego domu. Dnia 25 listopada 1977 r. placówka została ostatecznie zlikwidowana, a budynek sprzedany.

Młyn wodny należący do Osieka istniał już w średniowieczu. Młyn zwany *Aumühle* w 1315 r. sprzedany został przez właściciela ziemskiego z Osieka w 1315 r. zakonnikom klasztoru w Lubiążu osiadłym w Bogdanowie. W 1828 r. młyn ten stał się własnością gminy. Drugi młyn nad Strzegomką zwany Nowym (*Neumühle*), który posiadał również własny browar, znajdował się pomiędzy Pyszczynem a Osiekiem, należał do Udanina i pozostawał w rękach rodziny Pannwitz. Następnie drogą kupna został przyłączony do Osieka. W młynie tym istniała także gospoda. Po obu młynach pozostały rowy młyńskie i ruiny. Na północnym zachodzie wsi znajdował się wiatrak, który spłonął w 1945 r.

W miejscowości w 1785 r. istniały dom parafialny i szkoła, folwark należący do klasztoru benedyktynek z Lubomierza, 23 gospodarstwa kmiece, 12 zagrodniczych, 35 chałupnicze. Wśród rzemieślników wymieniony został golibroda, piekarz, rzeźnik, kramarz, siodlarz, krawiec i szewc; w miejscowości znajdował się również wiatrak. Osiek liczył wówczas 366 katolickich mieszkańców.

W 1830 r. w Osieku było 114 domów, wolne sołectwo, wieś zamieszkiwało 699 osób, w tym 1 mieszkaniec wyznania ewangelickiego. We wsi w 1830 i 1845 r. wzmiankowano browar, gorzelnię i wiatrak. Wieś należąca do okręgu strzegomskiego w 1845 liczyła 131 domów, wolne sołectwo, 833 mieszkańców, w tym 9 ewangelików od 28.10.1836 r. uczęszczających do ewangelickiego kościoła w Mieczkowie. Wśród ludności było 28 rzemieślników, 6 kramarzy. W końcu XIX w. wykształciło się we wsi 10 większych gospodarstw z arealem liczącym od 33 do 92 ha (podobna struktura gospodarstw utrzymała się do 1945 r.).

Osiek liczył w 1905 – 792, natomiast w 1941 – 745 mieszkańców.

Po reformie administracyjnej w 1936 r. Osiek został włączony do powiatu średzkiego. Do 1945 r. ulice w Osieku miały swoje nazwy.

Osiek wraz z Bogdanowem posiadał wspólną ochotniczą straż pożarną. Stara remiza znajdowała się w „dolnej”, czyli wschodniej części wsi, obok kuźni. Nowy budynek remizy z wieżą został wzniesiony około 1925 r. na parceli obok szkoły. Remiza ze względu na swoją wysokość była wykorzystywana jako sala gimnastyczna.

W centralnej części miejscowości znajdowały się przed 1945 r. także dom gminny, gospoda, sklep, kuźnia, rzeźnia, poczta, gabinet lekarza, warsztat maszyn rolniczych, oraz stelmach.

## Rozwój i analiza układu przestrzennego miejscowości

Wieś założona jest na osi północny zachód – południowy wschód. W centralnej części wsi wykształciło się niewielkie nawsie przecięte dawną główną drogą prowadzącą z Ruska i dalej ze Strzegomia w stronę Kostomłotów. Na północnym skraju wsi droga ta rozgałęzia się w stronę Mieczkowa. Przy odcinku drogi do Kostomłotów, na północ od wsi, znajdowało się odgałęzienie prowadzące na tzw. wzgórze szubieniczne.

Główna droga wiejska we wschodniej części wsi prowadziła w stronę Bogdanowa. Zachodni odcinek drogi wiejskiej znajdował swoje przedłużenie w dwóch drogach o mniejszym znaczeniu prowadzących do Gościszawia (jedna z nich to obecnie droga polna; druga dawna droga do Gościszawia zanikła – jej jedynym reliktem jest ustawiona obecnie w polu murowana kapliczka wnąkowa).

Z południowo-wschodniego skraju wsi rozchodziły się dwie drogi do młynów położonych nad Strzegomką, po których pozostały rowy młyńskie i ruiny budynków.

Zasięg siedliska wykształcony w czasach nowożytnych w zasadzie utrzymał się do dzisiaj. Współczesnym przekształceniom uległ układ komunikacyjny i zarazem układ przestrzenny miejscowości poprzez budowę nowej drogi w kierunku Strzegomia przecinającej siedlisko i omijającej dawne główne skrzyżowanie.

Zachodnia część miejscowości zwana była górną (*Ober*), natomiast wschodnia – dolną (*Nieder*).

Kościół otoczony cmentarzem oraz zagroda plebańska usytuowane są w centrum miejscowości, po północnej stronie nawsia.

Przy dawnym głównym skrzyżowaniu dróg znajduje budynek dawnej gospody z gorzelnią (*Oder's Gasthaus und Brennerem*, obecnie zagroda nr 17) oraz gospody zwanej *Hein's Gasthaus*, obecnie dom nr 68.

W obszarze całego siedliska wsi (za wyjątkiem jego skrajnej, wschodniej części) znajdują się liczne, duże zagrody kmiece z zabudową skupioną wokół czworobocznych dziedzińców. Zarody założone są na obszernych działkach siedliskowych. Dawna bogata zabudowa zagrodowa skupiona jest przede wszystkim w zachodniej części wsi – po południowej stronie drogi wiejskiej; w wschodniej części wsi – po obu stronach drogi wiejskiej, przy czym posesje po jej północnej stronie odsunięte od linii jezdni. W części wschodniej wsi znajdują się niewielkie zagrody chłopskie. Drobniejsza zabudowa powstała również wzdłuż drogi prowadzącej w kierunku dawnego młyna *Aumühle*.

Wśród zabudowy wiejskiej wyróżniają się budynki mieszkalne wznoszone około połowy XIX w., dwukondygnacyjne, nakryte dachami mansardowymi lub naczółkowymi, o charakterystycznej artykulacji fasady pilastrami wielkiego porządku, ujmującymi naroża oraz oś centralną z głównym wejściem w arkadzie zamkniętej niszą o wykroju łuku obniżonego. Są to domy o numerach: 17, 25, 60, 61, 64, 66, 70, 78. Wyróżniającą się zagrodą jest zagroda nr 63, 64, tzw. „*Villa Alfred Scholz*”, której właściciel w księgach adresowych w 1912 r. określany był jako wójt gminy (*Gemeindevorsteher*), a gospodarstwo należało do rodziny od 1744 r.

Istotnym elementem krajobrazu wsi są liczne kaplice, rzeźby i krzyże przydrożne. Przy zagrodzie nr 62 znajduje się wzniesiona w 1847 r. murowana kaplica o formach klasycystycznych w redakcji ludowej. Kolejna XIX-wieczna kaplica znajduje się na północ od kościoła, przy domu nr 16. Jest to kapliczka kubaturowa, nakryta dwuspadowym daszkiem, z niewielkim ołtarzykiem z figurami Marii i Chrystusa. Powyżej wspomniana już została kapliczka przy dawnej drodze do Gościszawia.

Przy dawnym głównym skrzyżowaniu, w pobliżu kościoła wystawiona została piaskowcowa kolumna Maryjna – ustawiona na prostopadłościennym cokole, zwieńczona czterema główkami anielskimi, z umieszczoną w zwieńczeniu figurą Matki Boskiej z Dzieciątkiem. Kolumna otoczona jest metalowym ogrodzeniem. Przy wschodnim odcinku drogi wiejskiej znajduje się kamienny pomnik św. Jana Nepomucena, usytuowany przy domu nr 32. W niszy, w szczytce domu nr 27 umieszczona została figura św. Józefa z Dzieciątkiem – wystawiona ok. 1840 r., odnowiona w 1972 r. Zarówno w obrębie posesji, jak przy skrzyżowaniach dróg ustawione są liczne drewniane krzyże przydrożne wystawiane w XIX i XX w. Na skrzyżowaniu ramion umieszczone są żeliwne figurki Chrystusa lub wizerunki Ukrzyżowanego wycięte z blachy i pomalowane (większość tych przedstawień została pomalowana na nowo w latach 60. XX w.).

Główna droga wiejska brukowana.



Na północ od wsi, przy drodze w kierunku Kostomłotów, zlokalizowany jest współcześnie założony cmentarz.

• **PAŹDZIORNO** – *Pauli villa* – 1329; *Paulisdorff* – 1335; *Polschdorff* – 1666/67; *Pohlsdorf* – 1743, 1795; *Pohlsdorf, Ober-, Nieder-* – 1845; *Pohlsdorf* – do 1945.

Wieś i kościół po raz pierwszy wzmiankowane były w źródłach w 1329 r., kiedy to tutejszy proboszcz i proboszcz Jacob z Karczyc wystąpili jako świadkowie w sporach o dziesięcinę. Wiadomo też, że w 1507 r. Wenzel von Haugwitz przekazał dwie grzywny czynszu ze swojego dobra w *Schaulcowicz* kościołowi w Paździornie. W XVI w. kościół przeszedł w ręce ewangelików, natomiast w 1653 r. ponownie już pełnił funkcję świątyni katolickiej. W 1666 r. kościół był murowany, a niekonsekwentny ołtarz zaopatrzony w portatyłe. W 1795 r. przy kościele istniał dom parafialny i szkoła. W 1845 r. kościół nadal posiadał rangę świątyni parafialnej, a do parafii należał widmut; przy kościele funkcjonowała katolicka szkoła. Wiadomo, że w 1941 r. kościół pełnił funkcję kościoła filialnego w Piotrowicach. Kościół pw. śś. Apostołów Piotra i Pawła jest nadal świątynią filialną parafii pw. św. Katarzyny w Piotrowicach.

Pierwsze informacje o dobrach w Paździornie pochodzą z 1335 r., kiedy to Heinrich von Baruth przekazał księciu Bolkowi poddanych i prawa lenne na 10 łanach Johanna Birichina i jego trzech braci w *Paulisdorff*. Następnie Bernhard von Baruth przyznał Siffridowi Schibichinowi von Zeschow *Paulisdorff* u. Stroze uwolnienie od służby i wszelkiego sądownictwa na wsiach *Zeschow, Paulisdorf* i *Stroze*. W 1348 r. królewski wasal Dietrich Pelcke przekazał na zasadzie wymiany dobra w Paździornie niejakiemu Güntherowi Birichinowi.

Kolejne informacje o dobrach pochodzą z początku XVI w. 15.X.1506 r. Nickel von Biedau (Biede) oraz jego małżonka z rodu von Seidlitz zakupili majątek *Paulsdorff* od Wenzla von Seidlitz. Od tej pory majątek należał od rodzin von Seidlitz i von Biedau. Znani są kolejni właściciele dóbr w Paździornie: Friedrich Bieden († 1565), Hans Bieden († 1579) żonaty z Barbarą von Schindel, Siegmund von Biedau († 1612) żonaty z przedstawicielką rodu von Seidlitz, Hans von Biedau, Georg von Biedau († 1617). Wiadomo, że w 1666 r. właścicielem majątku był Christoph von Biedau. Kolejni właściciele to Rudolf Ferdinand von Biedau († 1713), Leopold von Biedau († 1775) żonaty z baronówną von Grutschreiber oraz Franz Xaver von Biedau, którego żoną była Josefa von Garnier. Na nim zakończyła się ta linia rodu.

Jego córka Barbara, poślubiła radcę ziemskiego Emanuela von Woikowsky und Poborow, pana w Dolnych Milikowicach w powiecie świdnickim († 1849). On to 17 sierpnia 1836 r. otrzymał dla siebie i swoich następców najwyższe pozwolenie, nazwisko i herb wymarłego rodu von Biedau. Jego syn i spadkobierca Eduard von Woikowsky-Biedau na krótko przed swoją śmiercią w 1879 r. zatwierdził podział majątku – w części majątku *Mittel-Pohlsdorf* ustanowił fideikomis, czyli majątek niepodzielny i niesprzedajny, natomiast dobra rycerskie *Ober* i *Nieder-Pohlsdorf* pozostawił jako dobra rodowe. Jego z kolei syn Emanuel (II), który poślubił Willhelmine von Garnier, zmarł w 1870 r.

W posiadaniu rodziny von Biedau oraz jej spadkobierców – członków rodziny von Woikowsky-Biedau auf *Pohlsdorf* majątek pozostawał do 1945 r.

Eduard von Woikowsky-Biedau w 1878 r. byli inicjatorem budowy okazałego pałacu o formach neomanierystycznych z wykorzystaniem reliktyw starej siedziby. W 1945 r. pałac został spalony i następnie rozebrany w latach 60. XX w. W 1873 r. przy dobrach była wymieniana gorzelnia.

W 1886 r. do 1922 r. właścicielem majątku był zapewne jego syn kapitan Emanuel (III) von Woikowsky-Biedau. do majątku należało 510 ha ziemi, w tym 15 ha zajmował folwark, do dominium należała gorzelnia i cegielnia. W 1891 r. do części określanej jako *Mittel* należało 210 ha, natomiast do dóbr alodialnych zwanych *Ober* i *Nieder*, 300 ha. Cały areał liczył 510 ha, w tym 415 ha pól uprawnych, 42 ha łąk, 38 ha lasów, 15 ha zabudowy folwarcznej. W folwarku hodowano konie, bydło, owce i trzodę chlewną, a następnie specjalizowano się w hodowli krów i świń. Prowadzono intensywną uprawę pszenicy a później też buraka cukrowego.

W 1922 r. właścicielką części dóbr *Ober* i *Nieder* była Clara von Woikowsky-Biedau, z domu Eunice; ona też dzierżawiła część *Mittel*, należącą do Leopolda von Woikowsky-Biedau. W 1926 r. dobra alodialne należące do Clary von Woikowsky-Biedau Poterow, z domu Eunicke, dzierżawił Wilhelm Rüdiger von

Woikowsky-Biedau-Poderow zamieszkały we Wrocławiu – właściciel fideikomisu (*Mitel Pohlsdorf*). W latach 1930-37 właścicielem całości majątku był już Wilhelm Rüdiger von Woikowsky-Biedau-Poderow. Do lat 30. XX w. do majątku należało 514 ha gruntów. Przed 1937 r. majątek zmniejszony został do 179, 71 ha, w tym 2,71 ha zajmował park i ogród. W latach 20. XX w. hodowlę rozszerzono o konie belgijskie i owce rasy angielskiej.

W 1795 r. w miejscowości oprócz siedziby szlacheckiej z folwarkiem znajdowała się również karczma, browar i dwie kuźnie, o strukturze gospodarstw wiadomo, że były tu 2 gospodarstwa kmiece, 10 gospodarstw wolnych zagrodników oraz 17 zagrodników omłockowych, jak również 11 innych domostw – łącznie było 45 zagród. Wieś zamieszkała była przez 272 mieszkańców; oprócz wymienionych rzemieślników w miejscowości mieszkało także 2 krawców. W 1830 r. Paździornio liczyło 61 domów, 391 mieszkańców, w tym 105 ewangelików; we wsi znajdowała się katolicka szkoła z jednym nauczycielem, wiatrak, browar i gorzelnia. W 1845 r. we wsi znajdowały się 74 domy, wieś zamieszkała było przez 507 mieszkańców, w tym 139 ewangelików. Ponadto w miejscowości znajdował się wiatrak, młyn, browar, gorzelnia i cegielnia, warsztaty swoje miało 19 rzemieślników i handlarzy. Wśród gospodarstw do znaczniejszych należała dziedziczna zagroda (*Erbhof*) zwana *Gertrudenhof*, będąca w posiadaniu rodziny Wiedemann od 1826 r.

W 1906 r. wieś liczyła 559 mieszkańców, w 1941 r. – 494. Przed 1945 r. w Paździornie były dwie szkoły – katolicka jak i ewangelicka, kilka zakładów rzemieślniczych, dwa sklepy kolonialne oraz gospoda z gorzelnią.

Katolicka szkoła parafialna w Paździornie wzmiankowana była w 1795 r.

### **Rozwój i analiza układu przestrzennego miejscowości**

Paździornio jest wsią założoną na pagórkowatym terenie, wzdłuż drogi biegnącej z Wawrzeńczyce do Kostomłotów. Miejscowość rozciągnięta jest wzdłuż osi północ-południe. W środkowej części wsi wykształcone jest wydłużone nawsie. W południowej części miejscowości wykształcił się układ wielodrożny. Siedlisko wsi zachowane jest w swych historycznych granicach. W centrum miejscowości, po wschodniej części nawsia, na wyniesieniu znajduje się założenie kościoła z cmentarzem. Silnie rozczłonkowana bryła kościoła stanowi dominantę w panoramie wsi. Cmentarz otoczony jest murem z łupka, współcześnie wzmocnionym i podniesionym. Na teren cmentarza prowadzą dwa podejścia – wiodące do usytuowanej w południowo-zachodniej części muru bramy – dwuskrzydłowej, neorokokowej z końca XIX w., poprzedzonej jednobiegowymi schodami poprowadzonymi po skarpie oraz drugie wejście na cmentarz prowadzące przez furtę w północno-zachodnim odcinku muru.

W północnej części wsi, po wschodniej stronie drogi wiejskiej znajduje się grodzisko.

Pośród zabudowy wiejskiej wyróżniają się okazałe zabudowania zagrody zlokalizowanej naprzeciwko folwarku, zabudowania zagród nr 26 w północnej części wsi oraz nr 43 na południe od zabudowań folwarcznych, po przeciwnej stronie drogi wiejskiej z domem mieszkalnym wzniesionym około połowy XIX w.

W południowej części wsi w końcu lat 30. lub na początku lat 40. XX w. powstała kolonia domów mieszkalnych. Są to domy parterowe z charakterystycznymi, odeskowanymi szczytami.

• **PIERSNO** – *Persino* – 1217; *Pirsino* – 1217; *Pysino* – 1239; *Persin* – 1253; *Pirsin* – 1274; *Pirchino* – 1335; *Pirschyn* – 1336; *Pirssen* – 1402; *Pirschen* – 1435; *Pirsen* – 1564; *Purschen* – 1743; *Pirschen* – 1795; *Pirschen*, *Pirscham* – 1845; *Perschen*, *Perzno* – 1896; *Pirschen* – 1937; *Pirschen*, *Pirschen-Stusa* – do 1945. *Stosaw* – 1329; *Stusa* – do 1945 (**STOSZÓW – część miejscowości PIERSNO**)  
*Hartau* – 1795, do 1945 r. (**nieistniejący folwark KOZIKÓW**)

Obecnie częścią Piersna jest Stoszów – w okresie powojennym przysiółek, a w przeszłości samodzielna miejscowość. W oficjalnym wykazie miejscowości nie figuruje natomiast Kozików – do niedawna przysiółek, a wcześniej folwark należący do dóbr z siedzibą w Stoszowie.

## Piersno

Piersno na początku XIII w. było wsią książęcą. Wieś wzmiankowana była po raz pierwszy w 1217 r., kiedy to potwierdzono jej przynależność do parafii w Ujeździe Górnym. Wiadomo również, że w 1239 r. wieś została przekazana przez kustosza Lorenza jako prezent dla wrocławskiej katedry.

Kościół w Piersnie po raz pierwszy został wspomniany w rejestrze dziesięcin z 1335 r. W 1400 r. tamtejszym proboszczem był Cunrad Reinsberg. Około 1550 r. kościół pełnił funkcję filialnej świątyni ewangelickiej. W 1653 (1654?) r. został rekatolicyzowany. Dnia 9 listopada 1848 r., na mocy zarządzenia starosty, kościół przekazano parafii ewangelickiej. Po pożarze, który miał miejsce w 1848 r., został odbudowany z ruiny dla potrzeb gminy ewangelickiej i 29.04.1849 ponownie poświęcony. W 1895 r. kościół rozbudowano i dokończono budowę wieży. W 1895 r. ze środków rodziny von Kramsta został przebudowany wraz z nadbudową wieży. Z przekazów źródłowych znane są nazwiska proboszczów w XVI i XVII w. Byli to 1585-1590 Matthias Neumann, 1590-1609 Kaspar Biber, 1609 Christoph Nüssel, po 1619 Georg Jugelt, 1638-1643 Christoph Sommer, 1648-1653 Elias Springer.

Szkoła ewangelicka została założona przez właściciela tutejszych dóbr – barona Heinricha Daniela von Lierlau. Z jego środków w 1781 r. wybudowany został budynek szkolny.

Historia dóbr dotyczy jednocześnie majątku w Stoszowie z siedzibą szlachecką, folwarku w Piersnie oraz polnego folwarku Kozików.

W opisie Zimmermanna z 1795 r. we wsi Piersno obok katolickiego kościoła filialnego znajdował się dom parafialny, 2 szkoły, karczma, 8 zagród kmiecych, 6 gospodarstw należących do wolnych zagrodników oraz 10 do zagrodników omłockowych, ponadto 13 innych domostw. W sumie w Piersnie odnotowano 43 domostwa. Wieś zamieszkiwało 254 osób, wśród nich rzemieślnicy - rzeźnik, tkacz, kołodziej i kowal. W 1830 r. w Piersnie znajdowały się 53 domy, wieś liczyła 334 mieszkańców, w tym 24 wyznania katolickiego. Znajdowała się tu ewangelicka szkoła z 1 nauczycielem. W 1845 miejscowość składała się z 59 domów. Wieś zamieszkiwało 368 mieszkańców, w tym 21 katolików, którzy należeli do parafii w Kulinie. W obrębie wsi znajdował się widmut tej parafii, nadany w wysokości trzech łąnów ziemi w 1353 r. Ludność ewangelicka uczęszczała na nabożeństwa do Rakoszy. W Piersnie nadal funkcjonowała szkoła ewangelicka z jednym nauczycielem. W miejscowości znajdowała się również gorzelnia, wśród ludności było 13 rzemieślników i handlarzy.

W 1906 r. Piersno z Kozikowem liczyło 440 mieszkańców, w 1941 r. – 525. Ludność wyznania ewangelickiego należała do parafii w Piersnie, natomiast katolicy do parafii w Kulinie.

## Stoszów

Pierwsze informacje o wsi Stoszów pochodzą z 1329 r. Niepotwierdzone są również dane, że Stoszów założony został wcześniej niż wieś Piersno. Miał się tu mieścić zamek książęcy – gród położony wśród lasów, przeznaczony na schronienie władcy podczas podróży. W przekazach Stoszów wymieniany był też jako zamek myśliwski św. Jadwigi.

Historia dóbr dotyczy jednocześnie majątku w Stoszowie z siedzibą szlachecką, folwarku w Piersnie oraz polnego folwarku Kozików. Najstarsze informacje o własności majątku w Piersnie pochodzą z 1273 r., kiedy to Unemir von Crapova nadał klasztorowi pw. św. Wincentego we Wrocławiu dziesięcinę z 16 łąnów z majątku *Parve Pirsie*. Dziesięcina ta była przekazywana już w 1253 r. W 1336 r. Peter von Prittwitz sprzedał swoje udziały w miejscowości niejakiemu Peczo Sbramy. W 1347 r. Apeczo von Kumeise przekazał braciom Johannowi i Nicolausowi Runge 3 wolne łąny. W 1353 r. do wsi należało 40 łąnów, z czego 3 należały do uposażenia kościoła, 4 do sołectwa, pozostałe posiadali: Henczil i Heinemann Gallicus, Heinczmann Runge, Jan Runge, Pesch Bramer; znane są również nazwiska późniejszych właścicieli majątku – Peczo Czirm, Apeczo Kumeise i Heinczil Pritczicz.

W XVI w. Piersno i Stoszów należały do rodziny von Reichenbach. W posiadaniu tego rodu majątki pozostawały do 1594 r., czyli do śmierci Konrada von Reichenbach. Majątek wzmiankowany był jedynie jako należący do rodziny Freitag. Przed 1700 r. jako właściciel wymieniany był Ernst Georg von Schweinichen.

W latach 1699-1709 Piersno i Stoszów były własnością Floriana von Seidlitz. Kolejnym właścicielem majątku był w latach 1709-1717 Hans Wolfram von Bock. On to w 1712 r. założył folwark Kozików.

Wybudowany przez niego folwark zwany był *Die Grüne Harte*. Kolejną właścicielką była w latach 1717-27 wdowa po nim – Susanna Sabine von Bock, z domu von Axleben, zw. Magnus. Do niej także należały Bielany (*Flämischdorf*). Spadkobiercą dóbr był Hans Wolfram von Bock, który władał majątkiem w latach 1727-1736. Kolejno dobra przeszły w latach 1737-1738 na jego szwagra Ernsta Balthasara von Brisen, który posiadał również *Zieserwitz* i wkrótce zbankrutował. Następnie majątek został przejęty przez barona Hildebrand Rudolph von Hund, który władał Piersnem i Stoszowem w latach 1739-1746. Kolejno wsie należały w latach 1747-83 do barona Heinricha Daniela von Lierlau, który w Piersnie założył szkołę ewangelicką i w 1781 r. wybudował budynek szkolny. Po nim majątek odziedziczyła jego siostra, żona Hansa Heinricha Juliusa von Schweinitz. Do niego dobra należały od 1790 r. do co najmniej 1808 r. Następnym znanym właścicielem majątku był Hans Heinrich Christoph Ludwig von Schweinitz, wzmiankowany od czasów wojny 1811 r. do 1853 r. Kolejno majątek stał się własnością Ernsta Ferdinanda Joachima Ludwiga Sylviusa von Elsner, który zmarł w 1868 r. W tym roku dobra objęła jego córka hrabina Maria von Carmer z domu Eltzner auf Panzkau. W 1886 r. jako dzierżawca wymieniony został Friedrich Ritter. Majątek liczył wówczas 594 ha gruntów, w tym 6 ha zabudowy dworskiej. W folwarku hodowano konie, bydło i owce. W 1888 r. hrabina Maria von Carmer z domu Eltzner auf Panzkau sprzedała majątek wraz z folwarkiem Kozików. W dniu 28.08.1888 r. dobra zostały zakupione przez Georga von Kramsta, który w następnym roku ze swoich majątków ustanowił ordynację z główną siedzibą w Chwalimierzu. Po jego śmierci spadkobiercami były jego dzieci: Hans Georg (od 1901 r.), Helena Margaretha i Anna. W księgach adresowych od 1912 r. do 1945 r. jako główny właściciel majoratu podawany był Hans Georg von Kramsta auf Frankenthal. Do majoratu należały następujące dobra rodowe – Stoszów z Piersnem i folwarkiem Kozików oraz dobra rycerskie w Rakoszycach. Nie zmienił się areal pól należących do majątku.

W Stoszowie w 1795 r. oprócz pałacu z folwarkiem znajdowała się karczma, wiatrak, 6 gospodarstw zagrodniczych i 5 pozostałych domostw; w sumie w Soszowie znajdowało się 15 posesji, a wieś zamieszkiwało 67 mieszkańców. W 1830 r. wieś liczyła 18 domów, 115 mieszkańców, w tym 2 wyznania katolickiego, znajdowały się tu dwa wiatraki, browar i gorzelnia. W 1845 r. we wsi znajdowały się 23 domy, browar i gorzelnia; wieś zamieszkiwało 120 mieszkańców, w tym 9 katolików. W 1906 r. wieś zamieszkiwało 120 mieszkańców.

### **Rozwój i analiza układu przestrzennego miejscowości**

Piersno jest wsią ulicową założoną wzdłuż osi wschód-zachód. Przez wieś wiedzie obecnie droga o znaczeniu regionalnym ze Środy Śląskiej do Sobótki przez Jenkowice i dalej Kostomłoty. Droga ta przecina centrum miejscowości. Siedlisko wsi ukształtowane zostało wzdłuż wiodącej ze wschodu na zachód drogi z Jenkowic do Stoszowa. Taki układ dróg wynikał z historycznych własności, bowiem w Stoszowie, gdzie droga ta się kończy przy zespole pałacowym, znajdowała się siedziba właścicieli dóbr w Piersnie i w Kozikowie. W centrum miejscowości znajduje się skrzyżowanie omówionej drogi z prostopadłą drogą Środa Śląska – Samborz. Obecny układ głównej drogi jest wtórny.

Niemal na całej długości siedliska wsi wykształciło się wydłużone, rozległe nawsie. W jego obrębie, w centrum miejscowości, przy skrzyżowaniu dróg, znajduje się kościół otoczony cmentarzem. Po południowej stronie drogi otaczającej nawsie, w bezpośrednim sąsiedztwie kościoła założony został nowy cmentarz parafialny. W obrębie nawsia, po wschodniej stronie kościoła, znajdował się zespół plebanii oraz szkoły ewangelickiej.

W zachodniej części wsi, po północnej stronie nawsia, w obrębie posesji nr 61 ok. 1850 r. wzniesiona została kaplica staroluterańska (?), obecnie pełniąca funkcje budynku gospodarczego.

Na wschodnim skraju miejscowości znajduje się rozległy zespół folwarku.

Obecny teren zabudowany wsi mieści się w obrębie historycznie wykształconego siedliska. Zabudowę historyczną tworzą równomiernie rozmieszczone w obrębie siedliska okazalsze dawne zagrody kmiecie i mniejsze – zagrodnicze. Przy skrzyżowaniu dróg, w centrum wsi znajdowała się gospoda „Pod Zielonym Drzewem” („*Zum grünen Baum*”), obecnie zagroda nr 11. We wschodniej części wsi wyróżniają się okazałe zagrody: nr 5 z domem mieszkalnym wybudowanym w 1854 r., nr 70 i 71 z domami mieszkalnymi z ok. połowy XIX w., przy skrzyżowaniu głównych dróg zagrody z dwoma budynkami mieszkalnymi 20, 21 oraz 66,

67. W zachodniej części miejscowości wyróżnia się zagroda nr 16 z ceglanym budynkiem obory i spichlerza z pocz. XX w. oraz gospodarstwa 57 i 64. Zabudowa zagrodowa wznoszona była wokół czworobocznego dziedzińca, z okazałymi domami mieszkalnymi wznoszonymi około połowy i na początku 3 ćw. XIX w.; w kilku zagrodach wjazd na posesję prowadził przez budynki bramne usytuowane wzdłuż drogi.

Główna droga wiejska jest nadal w części brukowana.

**Stoszów** jest niewielką, dawną osadą przyfolwarczną, o układzie ulicówki, z zespołem pałacowym zlokalizowanym na zachodnim skraju wsi, na skraju lasu. Obecny teren zabudowany w części zachodniej wsi pokrywa się z siedliskiem nowożytnym Stoszowa. Historyczny układ przestrzenny miejscowości zaburza wzniesione w części wschodniej osiedle domów wielorodzinnych związanych z istniejącym tu do progu lat 90. Państwowym Gospodarstwem Rolnym. Istotnym elementem w krajobrazie wsi jest widoczna z daleka, z dróg dojazdowych do miejscowości zagroda dawnego młyna (nr 36).

• **PIOTROWICE** – Goiez cum Petres – 1221; Gut Peterwicz, Kekrowo – 1279; Peteriz – 1306; Petirwicz – 1331; Groß-Peterwitz – 1795, do 1945.

Wieś Piotrowice wzmiankowana po raz pierwszy w 1221 r., w dokumencie biskupa Wawrzyńca, który nadał z niej dziesięcinę szpitalowi Św. Ducha we Wrocławiu, pozostającemu pod zarządem kanoników regularnych na Piasku. W 1250 r. wymieniona w spisie dóbr tego szpitala.

Pierwsza wzmianka o istnieniu kościoła w Piotrowicach pochodzi z 1298 r., kiedy to wymieniono proboszcza Benedykta. Kościół ponownie wzmiankowany w 1335 r. w regeście dziesięcinnym nuncjusza Galharda de Caceribus. Kolejnymi proboszczami byli: w latach 1306-1329 r. Witosław, któremu Jan pleban w Kostomłotach nadał dziesięciny z Piotrowic; w 1332 r. Józef; w 1526 r. Jan Reynisch.

Obecna świątynia pw. św. Katarzyny wzniesiona została w 2 poł. XV w., następnie poddawano ją przebudowom w 1753 i 1855 r. Przejęta w 1540 r. przez protestantów, została zwrócony katolikom w 1653 r.

W czasie wizytacji z lat 1666/1667 odnotowano, że parafia w Piotrowicach posiadała grunty orne, młyn, łąkę do wypasu bydła oraz prawo wyrębu w okolicznych lasach. Proboszczem był wówczas Morawianin Krystian Wawrzyniec Gasner; następnie w 1724 r. Franciszek Kindler. Wg konsignacji z 1742 r. kolejny pleban Andrzej Antoni Gebauer otrzymywał dziesięcinę w wysokości 23 talarów 4 groszy w gotówce oraz w zbożu – w postaci 100 korców żyta i 100 korców owsa.

Do parafii należały kościoły filialne w Paździornie, Siemidrożycach i Wawrzęcicach (odłączony w 1888 r.). Parafia w 1925 r. liczyła 1100 wiernych, przed 1945 r. proboszczem był Felix Wolff.

Pierwsze wzmianki o gminie ewangelickiej w Piotrowicach pochodzą z 1540 r., od 1575 r. posiadała ona pastorów, których imiona są znane i zachowane w archiwaliach. Ewangelicy w dobie reformacji przejęli kościół św. Katarzyny w latach 1540-1653. Pierwszy zbór (*Bethaus*) wzniesiony został w Piotrowicach w 1743 r. i usytuowany był przy drodze wiejskiej, przy domu mieszkalnym ul. Główna 74 (d. nr 47). Od wschodu przylegał do niego dom pastora, w którym mieściła się też zapewne szkoła (pastorem była wówczas Jerzy Gottfried Seewald). Zbór ten, grożący zawaleniem, rozebrano w 1830 r. Obecnie istniejący kościół ewangelicki wzniesiony został w 1832 r. Przed 1945 r. do parafii należało 16 miejscowości, a pastorem był Erdmann Schafhirt.

Przed 1279 r. dobra piotrowickie (*Gut Peterwicz* inaczej *Kekrowo*) należały do Simona Galliciusa – burgrabiego księcia Henryka IV, zanim weszły w skład dóbr książęcych.

Na pocz. XIV w. wykształciły się w Piotrowicach dobra rycerskie (allodium), których zaczątkiem było zapewne grodzisko (istniejące od XIII w.) lub też młyn z należącymi doń gruntami, nazywany w 1360 r. *molendium lasanese*, późniejszy *Lazarmühle*. W XIV w. oprócz czterołanowego allodium, wymienionego w 1353 r., istniały też we wsi i inne posiadłości ziemskie, o czym świadczą różnorodnie uiszczane dziesięciny (m.in. w 1332 r. płacono dziesięcinę klasztorowi św. Wincentego). Przynależne do wsi grunty obejmowały wówczas 40 łanów, z czego cztery łany stanowiły wyżej wspomniane dobra rycerskie, cztery łany należały do sołtysa (w 1341 r. był nim prawdopodobnie Peter Ruffelt), jeden do plebana. Pozostałych trzydzieści jeden łanów znajdowało się w posiadaniu kmieci czynszowych. W XIV w. dobra wraz z prawami dominialnymi posiadali: Johann von Reinbabe (Rinbabe), który w 1317 r. sprzedał 4,5 łana oraz 9,5 łanów czynszowych

Kylianowi Haugwitz; Rydygier von Haugwitz, który w 1331 r. sprzedał 10 łanów czynszowych Szybkowi z Cieszowa (Schybschinus von Czechschow); Heinrich Haugwitz (Hugowicz, Haukwitz); Pascho Rimbabe (Rinbab), który w 1348 r. sprzedał 3 grzywny czynszu z Piotrowic Szybkowi z Cieszowa; Tilko von Porsnitz (ok. 1360 r.) oraz Jan de Heynclin, który w 1399 r. sprzedał roczny czynsz ze swych dóbr w wysokości 7 grzywien dla altarysty ołtarza św. Piotra i Pawła, Macieja w kościele św. Idziego we Wrocławiu. W 1340 r. Heinrich von Haugwitz posiadał w Piotrowicach włości o powierzchni 14 łanów, prawo sądenia na ich terenie wszystkich spraw oraz znaczne przywileje, m.in. uwolnienie od służby zaprzęgiem konnym i niektórych obciążeń na rzecz księcia.

Z innych właścicieli w Piotrowicach wzmiankowani byli: w 1306 r. Aleksander; w 1342 r. Hans Seidlitz posiadający 10 łanów czynszowych i część karczmy oraz w 1481 r. mistrz Jan Groman Cieśla.

Nowożytna dobra ziemskie w Piotrowicach wykształciły się z allodium, należącego w k. XV w. do braci Hansa i Nickela Bede, a od pocz. XVI w. pozostającego w posiadaniu przedstawicieli linii rodu von Schindel z Drogomiłowic: Albrechta po 1500 r. oraz Heinricha ok. 1521, 1537. Od 1537 r. dobra rycerskie określano mianem *Burglehn* – wolnego dziedzicznego lenna i stanowiły następnie własność Wentzla Haugwitz, a później Bernarda Schindel. W 1546 r. piotrowickie włości należały do Conrada Nimitz von Silvitz z Żelowic i następnie od 1557 r. Bernharda von Stosch. W 1562 r. ponownie stały się własnością rodu von Nimitz von Silvitz i zarządzane były przez kolejnych jego przedstawicieli: Christopha Ludwiga (ok. 1562); Conrada (ok. 1584); Christopha (1588); Dietricha (ok. 1617); Sigismunda (ok. 1620) oraz Conrada (†1626) piastującego urzędy w księstwie wrocławskim. Po 1626 r. dobra przeszły na własność wdowy po Conradzie – Marianny z domu von Zirn, która w 1632 r. wniosła je w wianie swemu drugiemu mężowi Sigismundowi von Falkenheim. Po jego śmierci przekazała piotrowicką posiadłość swemu synowi Hansowi Christianowi von Nimitz, który sprzedał ją w 1696 r. Hansowi Ernstowi von Pein und Wechmar (1641-†1705) radcy księcia württembergsko-oleśnickiego, radcy dworu cesarskiego, tajnemu sekretarzowi oraz rewerendarzowi czeskiej kancelarii dworskiej i gubernatorowi księstwa wrocławskiego. Po śmierci tegoż dobra piotrowickie wraz z innymi posiadłościami ojca odziedziczył jego syn Ludolf Joseph. Kolejnym właścicielem majątku od 1720 r. był hrabia Heinrich Wilhelm von Wilczek (1665-†1739) generał i cesarski minister, głównodowodzący na Śląsku komendant twierdzy w Głogowie i krajowy zarządca zbrojowni (*Land-Zeugmeister*). Po przejściu Śląska przez Prusy, majątek w Piotrowicach podobnie jak pozostałe włości hrabiego zostały mu odebrane przez króla pruskiego. Jednakże inna informacja została zawarta w inskrypcji upamiętniającej historię dóbr na obelisku wystawionym w Piotrowicach w 1792 r. przez barona Carla von Stillfried und Rattowitz. Wg niej syn hrabiego Heinricha Wilhelma von Wilczka sprzedał w 1747 r. majątność hrabiemu Maximilianowi von Lamberg, który w 1756 r. przekazał ją swemu bratu hrabiemu Leopoldowi von Lamberg. Ten zaś w 1765 r. sprzedał piotrowickie dobra baronowi von Langenthal. W 1760 r. kupiła je od niego hrabina Helena Hedwigis von Schweinitz z domu von Schweid. Jej syn odsprzedał następnie posiadłość w 1780 r. hrabiemu Friedrichowi Wilhelmowi von Zandrasky. W 1785 r. kupił ją hrabia Gottlob Sigismund von Zedlitz, a od niego w 1788 r. Theresa von Rottenberg, która przekazała ją następnie przed 1792 r. baronowi Carlowi von Stillfried und Rattowitz z Nowej Rudy (wymieniany też w 1795). Kolejni właściciele piotrowickich dóbr to: Heinrich Ludwig hrabia von Königsdorf (ok. 1797) oraz jego spadkobiercy (ok. 1814). Następnie ok. 1830 r. majątek stanowił własność przedstawiciela rodu von Wallenberg oraz w latach 1841-1850 Karla Gideona von Wallenberg. Od 1850 r. kolejnymi właścicielami posiadłości byli hrabiowie zu Limburg-Striun: Friedrich Adrian (od 1850 r.); Friedrich Wilhelm (ok. 1886-†1912) pruski poseł i deputowany do Reichstagu; Richard (1912-†1931) starosta (*Landrath*) Lwówka Śląskiego i Środy Śląskiej (od 1917) oraz hrabina Edit zu Limburg-Striun z domu von Bodenhausen 9 w 1937 r.).

Od czasów nowożytnych do 1945 r. dobra piotrowickie wchodzące w skład różnych posiadłości ziemskich miały zawsze rangę głównych dóbr rezydencjonalnych. W 1850 r. dominium obejmowało 443 ha ziemi, w tym 270 ha gruntów ornych, 44 ha łąk, i 113 ha lasu. W 1873 r. jego powierzchnia liczyła 1783 morgi, z czego 1264 morgi zajmowały pola, 195 mórg łąki, a 324 morgi las. W latach 1886-1937 areal gruntów wynosił 455/472 ha, w tym 310 ha ziemi uprawnej, 49 ha łąk, 81 ha lasu. Folwark zajmował powierzchnię 16 ha. Gospodarstwo nastawione było na uprawę buraków cukrowych oraz hodowlę bydła, krów owiec i świń.

Do majątku należały dobra ziemskie w Szymanowicach, Kozłowie i Sokolnikach, a także ulokowany w Piotrowicach browar (ob. dom mieszkalny ul. Fatimska 9, d. nr 64), młyn wodny *Lazarmühle* oraz posadowiona w jego sąsiedztwie cukrownia „*Gräfllich-Limburg-Strium'sche-Zuckerfabrik*”, wybudowana w 1852 r. przez hrabiego Adriana zu Limburg-Strium. Wykorzystywano też wzmiankowane w 1845 r. stanowiska torfowisk, usytuowane wzdłuż Strzegomki.

Wieś po wojnie trzydziestoletniej była niemal całkowicie wyludniona, na co znaczny wpływ miała zapewne zaraza panująca w Piotrowicach w 1633 r. W 1724 r. ludność osady liczyła 300 katolików i 590 protestantów. W 1742 r. sołtysiem był Hans Plattner.

Ok. 1680 r. osiedliła się w Piotrowicach grupa Żydów wypędzonych z Czech, jednak w 1743 r. dawne domy żydowskie tzw. *Judenstadt* (w rejonie m.in. budynków mieszkalnych przy ul. Głównej 70 (d. nr 49), 72 (d. nr 48), 74 (d. nr 47)) ówczesny właściciel dóbr hrabia von Wilczek oddał za czynsz ewangelikom.

W 1750 r. wzmiankowano we wsi istnienie dwóch kościołów parafialnych; katolickiego i ewangelickiego wraz z plebaniami i dwoma szkołami wyznaniowymi oraz siedziby pańskiej z folwarkiem i młyna wodnego.

W 1789 r. w Piotrowicach znajdowało się 13 kmiecych gospodarstw pańszczyźnianych, 17 gospodarstw wolnych zagrodników i 12 gospodarstw zagrodników omłockowych, karczma i dwa młyny wodne. W strukturze ludności wyróżniali się piwowar, felczer, rzeźnik, tkacz, kowal, krawiec i kramarz. W 1795 r. wzmiankowano także 9 chałupników i 14 innych domostw, łącznie 73 zagrody i 495 mieszkańców. W obrębie wsi usytuowane były dwa duże stawy i las; za wsią znajdował się młyn wodny zwany *Lazarmühle*. W 1845 r. wieś liczyła 304 domy i 1714 mieszkańców, wymieniano także browar i gorzelnię.

W 1784 r. wybudowano za 144 talary nową szkołę katolicką, ponieważ poprzedni budynek groził zawaleniem. W 1818 r. i 1829 r. budowlę poddawano rozbudowom, poszerzając kolejno pomieszczenie szkolne i mieszkanie dla nauczyciela; w 1863 r. uczyło się w niej 132 uczniów, a od 1922 r. pracowało dwóch nauczycieli.

Nową szkołę ewangelicką wzniesiono w 1825 r. za kwotę 1754 talarów; w 1827 r. uczyło się w niej 230 dzieci i pracowało dwóch nauczycieli.

W 1850 r. dwa gospodarstwa kmiece w Piotrowicach zajmowały powierzchnię od 40 do 50 ha; cztery – od 30 do 40 ha; jedno gospodarstwo liczyło 25 ha, a sześć od 10 do 20 ha. Pozostałe trzynaście mniejszych gospodarstw zajmowało od 5 do 10 ha. W księgach adresowych z 1930 i 1937 r. podano właścicieli i powierzchnie pięciu gospodarstw, z których jedno jako wolne dobro (*Freigut*) pozostawało w posiadaniu rodziny Stempel od 1776 r. Gospodarstwa te liczyły od 45,4 ha do 35,4 ha

Przed 1945 r. we wsi funkcjonowały: młyn zbożowy, warsztat samochodowy, skład budowlany z tartakiem, stelmach, 2 kowali, ślusarz, dekarz, siodlarz, 2 stolarzy, handlarz bydła, krawiec męski, 2 krawców damskich, wyplatacz koszyków, 2 zakłady szewskie, 2 piekarnie, 2 rzeźników, 4 sklepy, 2 fryzjerów, dentysta, akuszerka, 2 przedszkola oraz 4 zajazdy. Był też dom gminny z celą aresztu i oddziałem banku oraz remiza strażacka.

W 1893 r. ludność Piotrowic liczyła 1160 osób, w tym 510 katolików i 650 ewangelików.

W 1936 r. obszar wsi zajmował powierzchnię 1025 ha; w 1934 i 1941 r. zamieszkiwało ją 947, a w 1939 r. 968 osób.

### **Rozwój i analiza układu przestrzennego miejscowości**

Historycznie ukształtowany zasadniczy układ przestrzenny Piotrowic nie uległ zdecydowanym przeobrażeniom od schyłku epoki nowożytnej. Największe zmiany wprowadzono we wschodniej części miejscowości, gdzie usytuowany był majątek ziemski.

Wieś Piotrowice jest wsią wielodrożnicową, o złożonym układzie topograficznym, wykształconą zapewne z pierwotnej osady ulicowej o układzie równoleżnikowym, w której w części zachodniej zlokalizowane były gospodarstwa kmieci i zagrodników, z kolonią domów wzdłuż drogi na osi płn.-płd.; w części wschodniej zaś kościół p.w. św. Katarzyny z plebanią otoczoną dużym ogrodem oraz majątek ziemski z tzw. *Judenstadt* zamieszkałym od ok. 1680 r. przez Żydów wypędzonych z Czech. W 1743 r. ówczesny właściciel dóbr oddał dawne domy żydowskie w zamian za czynsz ewangelikom, którzy w miejscu tym

wzniesli zbor, zastąpiony następnie w 1832 r. nowym kościołem na wschodnim krańcu wsi, z usytuowanym nieopodal cmentarzem ewangelickim. Podobnie przy zborze usytuowane były w zwartej zabudowie trzy dwukondygnacyjne domy szczytowe (od zach.) oraz dom pastora o podobnej formie (od wsch.). Wschodnią część wsi zdominowała rezydencja pańska z pałacem, rozległym folwarkiem oraz ozdobnymi ogrodami, przekształconymi następnie w park krajobrazowy, ograniczony od płd. rzeką Strzegomką.

Za parkiem, około pół kilometra na wschód od wsi, usytuowana jest nad Strzegomką dawna cukrownia „*Gräfllich-Limburg-Strium'sche-Zuckerfabrik*”, wzniesiona w 1852 r. przez właściciela majątku ziemskiego hrabiego Adriana zu Limburg-Strium. Cukrownię posadowiono w sąsiedztwie dawnego młyna wodnego, zwanego *Lazarmühle*, przebudowanego i wykorzystanego wówczas na mieszkania dla pracujących w cukrowni robotników (ob. domy przy ul. Mostowej 1 i 2 (d. nr 44 i 43).

Na płn.-wsch. od wsi, na wysokości dawnego cmentarza ewangelickiego – ob. parafialnego, znajduje się zadrzewienie na planie prostokąta, które na mapach archiwalnych określono jako „Żydowski Lasek” (*Juden Wäldchen*). Być może w jego nazwie zachowała się tradycja miejsca związanego z Żydami, którzy zamieszkiwali w Piotrowicach od ok. 1680 r. do ok. 1743.

Ponadto do lat 40 XX w. na płd.-zach. od wsi stał wiatrak wzniesiony w 2 poł. XIX w., który został zniszczony prze 1945 r.

• **RAMUŁTOWICE** – Romoltowicz – 1294; Ramould – 1305; Ramolchowicz, Villa Ramoldi – 1306; Romolkowicz – 1361; Romolkwitz – 1378; Romolkwitz Ober- i Nieder- – 1830, 1845. Ylsnicz, Ylnisz – 1329; Ilnyschcz – 1336; Ilnicz – 1337; Ilniz – 1329; Illnisch – 1539; Ilnisch – 1666/1667; Illnitz – 1795; Illnisch – 1830, 1845; po 1945 r. Ilnica – przysiółek do wsi Ramułowice. Illnisch-Romolkwit- 1928; Ramfeld od 1936 r.

Obecna wieś Ramułowice powstała z połączenia w 1928 r. w jedną jednostkę administracyjną, dwóch historycznych wsi Ramułowic (*Romolkwitz*) i Ilnicy (*Illnisch*). Po administracyjnym scaleniu, miejscowość nazwano *Illnisch-Romolkwitz*, a od 1936 r. *Ramfeld*.

Obecnie północna część wsi to dawna Ilnica – wymieniana do l. 90 XX w. jako przysiółek; południowa część wsi to właściwe Ramułowice, historycznie dzielące się od 2 poł. XVII w. na Ramułowice Górne (*Ober Romolkwitz*) oraz Ramułowice Dolne (*Nieder Romolkwitz*), gdzie znajdowały się odrębne dobra ziemskie.

Obie wsie rozdzielał, a obecnie wieś od dawnego przysiółka dzieli Karczycki Potok, na którego północnym brzegu, przy drodze łączącej Ramułowice z Ilnicą, posadowiony był i jest kościół pw. św. Anny. Jego usytuowanie oraz patronat dzielony między właścicieli dóbr rycerskich w Ramułowicach i Ilnicy sprawiły, że wymieniany był w źródłach jako należący raz do jednej, raz do drugiej wsi, choć terytorialnie przynależał do Ilnicy.

Kościół wzmiankowany po raz pierwszy w 1305 r. i następnie w latach 1329 i 1335 jako parafialny. W 1353 r. parafia posiadała trzyłanowy widmut, a patronat nad kościołem należał do właścicieli dóbr w Ilnicy i Ramułowicach (w 3/4) oraz Budziszowie (w 1/3). Świątynia w czasach reformacji przejęta została przez protestantów. Jej ostatni, odnotowany proboszcz Johann Richter z Ilnicy zakupił w 1632 r. dom w Środzie Śląskiej. Kościół rekatolicyzowano w 1654 r. jako filialny, przynależny do parafii w Chmielowie. W latach 1666/1667 świątynia otoczona rozpadającym się murem, wykonana była z drewna i gliny (zapewne w konstrukcji szachulcowej), kryta gontem, z drewnianą wieżą, na której znajdowały się dwa dzwony. We wnętrzu nakrytym stropem umieszczony był stary ołtarz z obrazem św. Anny. Nie istniał już budynek plebanii. W 1827 r. naprawiano wieżę i pokrycie dachowe świątyni.

W 1870 r. rozpoczęto budowę nowego kościoła, który zastąpił budowlę wcześniejszą. Projekt opracował w latach 1869-1871 wrocławski architekt – Carl Johann Bogislaw Lüdecke (1826-†1894). W dniu 27 marca 1873 r. runęło sklepienie i prace zostały wstrzymane. Wznowiono je 8 lipca 1873 r., a 8 grudnia 1874 r. kościół poświęcono. Świątynię remontowano w 1902 i 1925 r.



**Ramułowice** (*Romolkwitz Ober- i Nieder-*)

Ramułowice wymienione zostały po raz pierwszy w źródłach w 1294 r. jako majątek rycerski Ramvilt von Romolowic, wzmiankowanego zapewne następnie w 1305 r. jako Ramold von Romolckwitz. W 1321 r. Ramwolt Romoliowicz odstąpił 10 łanów swego allodium wraz z czwartą częścią patronatu nad miejscowym kościołem Peskowi von Gsrebcowicz z Jarząbkowic. W 1365 r. odnotowany jako właściciel dóbr rycerskich w Ramułowicach Zesko von Borsnitz, który nabył je od Sandreusa. W 1378 r. włości w Ramułowicach i Ilnicy przejął od rodu von Borsnitz wrocławski mieszczanin Peske. Następnie w 1392 r. Agnes Glöcknerin odstąpiła oba majątki swemu bratu Hansowi Glöcknerowi. W 1415 r. George von Seidlitz przekazał swoją posiadłość w Ramułowicach – Peterowi Rose mieszczaninowi wrocławskiemu, wraz z połową patronatu nad kościołem. Kolejnym znanym właścicielem był Conrad Lucknen, który w 1454 r. sprzedał Heinko Hemerden jedną markę rocznego czynszu ze swych dóbr i wsi Ramułowice. Podobnie w 1533 r. Wenzel Grützenschreiber z Sobkowic sprzedał dwie marki czynszu z majątności w Ilnicy i Ramułowicach, mieszczaninowi wrocławskiemu Hansowi Brockendorf. Przed 1539 r. oba dobra znalazły się w posiadaniu Niklosa Bedaw, a następnie zostały sprzedane przez jego spadkobierców.

W latach 1557-1595 włości w Ramułowicach znajdowały się w posiadaniu Caspara von Bedaw (†1595); w latach 1654-1659 Hansa von Bedaw, który sprzedał ich część Christofowi von Zeidlitz z Budziszowa. Prawdopodobnie wówczas nastąpił podział dóbr na Ramułowice Górne (*Ober Romolkwitz*) oraz Ramułowice Dolne (*Nieder Romolkwitz*), ponieważ w 1668 r. spadkobiercy Christofa von Zeidlitz odsprzedali nieruchomość w Ramułowicach Górnych oraz dobra w Budziszowie – Christofowi Ferdinandowi von Zeidlitz († 1677). Ramułowice Górne odziedziczyła po nim Magdalena von Williamowsky z domu Zedlitz wraz z bratem i odsprzedala je w 1687 r. Georgowi Augustowi Görner. Następnie w 1700 r. majątek kupił Ernst Ferdinand Oelsner; w 1715 r. wdowa Eva Maria von Linkern, a w 1718 r. Friedrich Gottlieb von Doebeschütz, pozostający też jego właścicielem w 1730 r. Wymieniona w urbarzu z 1730 r. majątność w Ramułowicach Górnych posiadała wygodny dom pański z sześcioma izbami i pięcioma komnatami, otoczony zarybioną fosą, któremu towarzyszył duży sad. Znajdująca się w dobrym stanie zabudowa folwarku składała się z domu czeladnego, stajni, obory, owczarni, trzech stodół i drewnianej szopy. Gospodarstwo oparte było na trójpolowce; hodowla liczyła 10 koni, 18 krów i 40 owiec. Do czeladzi należało 6 parobków, 3 chłopców do posług, 3 służące i jedna klucznica. Przy majątku znajdowały się także łąki i dwa małe stawy.

W 1732 r. posiadłość w Ramułowicach Górnych kupił Ernst Ludwig von Hellmrich, który przekazał ją zapewne swemu bratu Sylviusowi Rudolfowi, wzmiankowanemu w 1739 r. Następnie nabył ją w 1743 r. Georg Gottlob von Eicke, posiadający także majątności w Ramułowicach Dolnych (*Nieder Romolkwitz*) i Ilnicy oraz później najwyższy urzędnik kameralny, tajny radca baron von Arnold. W 1786 r. Górne Ramułowice należały do rodu Brusckke, w 1788 r. przeszły na własność Johanna Gottlieba Brusckke, którego spadkobiercy w 1795 r. znajdowali się także w posiadaniu majątności w Ramułowicach Dolnych.

W latach 1670-78 właścicielem posiadłości ziemskiej w Ramułowicach Dolnych i Ilnicy był Samuel von Butschky und Buttinfeld (†1678). Wcześniej zapewne ta licząca 6 łanów majątność należała w latach 1666-67 do Sigismunda von Gassen. W 1695 r. nabył ją Ernst Gotthardt von Flandrin, a w 1697 r. Hans Georg von Abschatz, należący do rodu posiadającego wówczas także dobra w Ilnicy, Chmielowie i Lisowicach. W 1717 r. dobra w Ramułowicach Dolnych i Ilnicy wydzierżawił na sześć lat Hans Georg Roebel. W 1723 r. w majątku wysiano 32 korce pszenicy, 64 korce żyta, 38 korcej jęczmienia, 57,5 korca owsa, 4 garnce (*Metzen*) prosa i 8 garnce lnu; hodowla liczyła wówczas 225 owiec i 12 krów. Po śmierci Georga von Absatz, jego żona Maria Sebina, wydzierżawiła majątek w Ramułowicach Dolnych Johanowi Georgowi Steegmann. W 1732 r. dobra w Ramułowicach Dolnych odziedziczył jej syn z drugiego małżeństwa Deogratias Michael von Vogdt, a sprawujący nad nim opiekę Caspar Leopold von Biedau wydzierżawił je Johannowi Heinrichowi Schöfern. W 1742 r. wzmiankowany Siegesmund von Borwitz jako właściciel majątności w Ramułowicach Dolnych i Ilnicy, który sprzedał posiadłość w 1744 r. Georgowi Gottlobowi von Eicke, właścicielowi Ramułowic Górnych od 1743 r. Po nim w 1759 r. majątek odziedziczyła Eleonore Sophie z domu von Kracht, wdowa po panu von Pflugk, następnie żona pana von Rosenbuch. W 1766 r. dobra znajdowały się w posiadaniu

Georga Benjamina von Arnold, od 1758 r. właściciela Sikorzyc. W 1795 r. majątek w Ramułowicach Dolnych należał do Johanna Gottlieba Brusckke, właściciela majątku w Ramułowicach Dolnych od 1788 r.

W 1825 r. oba majątki w Ramułowicach Górnych i Dolnych nabył podporucznik Heinrich von Haugwitz. W 1855 r. kolejnym ich właścicielem był pan von Schickfuß-Neudorf, a w 1860 r. major Guido von Schweinitz z Maniowa koło Mietkowa, który w 1865 r. sprzedał posiadłość swemu zięciowi hrabiemu Lazarusowi Henckel von Donnersmarck. Następnie majątek dziedziczyli: przed 1898 r. Edwin Henckel von Donnersmarck (syn Lazarusa) oraz w 1917 r. Friedrich Carl Henckel von Donnersmarck (syn Edwina), ostatni jej właściciel przed 1945 r.

Zapewne wkrótce po nabyciu posiadłości przez hrabiego Lazarusa Henckel von Donnersmarck, rozpoczęto budowę nowego, okazałego, neogotyckiego pałacu nazywanego „*neue Schloß*”, wg projektu opracowanego w 1865 r. przez wrocławskiego architekta Carla Johanna Bogislawa Lüdecke (1826-†1894) Przed 1872 r. urządzono w pałacu kaplicę św. Cecyli, w której odprawiane były nabożeństwa. Z pewnością wówczas także powiększono park krajobrazowy założony w latach 20. XIX w.

We wcześniejszym, skromnym dworze tzw. *alten Schloß*, wybudowanym ok. 1820 r. zamieszkali zarządcy dóbr lub kolejni ich dzierżawcy. Dzierżawcami byli: w 1873 r. zarządca Klose; w 1886 r. Thiele; w 1891 r. C. Franz; w latach 1894-98 Alfred Vogel.

W folwarku założono hodowlę koni pełnej krwi. Zastąpiła ona wcześniejszą, dużą hodowlę owiec, liczącą w 1845 r. 1000 sztuk oraz hodowlę bydła i krów.

W 1873 r. scalone dobra ziemskie w Ramułowicach obejmowały 1073 morgi, w tym 928 mórg ziemi uprawnej, 69 mórg łąk i 74 morgi lasu oraz 2 morgi zajmowane przez układ wodny. W latach 1886-1937 posiadłość obejmowała obszar 274/271 ha; z 232/208 ha ziemi ornej, 19/17 ha łąk, 20 ha lasu oraz 3 ha zajmowanymi przez folwark, w którym była też serowarnia. Od 1905 r. odnotowywano w księgach adresowych istnienie dwuhektarowego parku i ogrodu. Znacznie też po 1905 r. rozbudowano folwark, obejmujący w 1937 r. powierzchnię 6,5 ha.

Po 1945 r. dobra ziemskie w Ramułowicach przeszły na własność państwa i zostały przekształcone w Państwowe Gospodarstwo Rolne, początkowo samodzielne; w latach 70. XX w. włączone do PGR Rakoszyce; w latach 80. XX w. do PGR Budziszów.

W 1353 r. we wsi Ramułowice znajdowała się karczma, wiatrak oraz 3 rzemieślników i jeden handlarz, a także hodowla 928 merynosów. W 1428 r. wieś została splądrowana przez Husytów.

W 1730 r. w Ramułowicach Górnych znajdowały się 2 gospodarstwa zagrodników wolnych i 6 gospodarstw zagrodników omłockowych oraz karczma. W 1723 r. w Ramułowicach Dolnych swoje gospodarstwa posiadali: wolny zagrodnik Georg Lumke oraz pięciu zagrodników omłockowych – Hans Christoph Wiesner, Gottfried König, Georg Eichelmann, Hans Buche i Michel Schiche. Był też kowal Josef Gruske, pasterz i karczmarz.

W 1795 r. w Ramułowicach Górnych znajdował się dom pański z folwarkiem, szkoła, karczma, 2 gospodarstwa wolnych i 6 gospodarstw zagrodników omłockowych oraz 11 innych domostw. Łącznie we wsi było 12 zagród, zamieszkałych przez 108 osób. W Ramułowicach Dolnych usytuowany był folwark, 2 gospodarstwa wolnych i 5 gospodarstw zagrodników omłockowych oraz 2 inne domostwa. Razem było 10 zagród i 87 mieszkańców.

W 1830 r. w Ramułowicach Górnych i Dolnych odnotowano łącznie 28 domów i 171 mieszkańców, w tym 68 katolików, a także gorzelnię, browar i cegielnię. W 1845 r. ilość domów nie zmieniła się, wzrosła natomiast liczba mieszkańców do 221 osób (w tym 70 katolików, którzy uczestniczyli w nabożeństwach w miejscowym kościele należącym do parafii w Chmielowie; ludność ewangelicka należała do parafii w Rakoszycach. Wzmiankowano też 7 rzemieślników, browar i gorzelnię. W 1870 r. w Ramułowicach i Ilnicy zamieszkiwało 300 katolików. W 1893 r. ludność Ramułowic liczyła 413 mieszkańców, w tym 225 katolików i 118 ewangelików.

W 1911 r. hrabina Wilhelmina Henckel von Donnersmarck wystawiła dom zakonny zgromadzenia sióstr elżbietanek – obecnie budynek mieszkalny nr 45.

**Ilnica** (*Illnisch*)

Wieś Ilnica wymieniona została po raz pierwszy w źródłach w 1329 r. W 1345 i 1353 r. jej obszar obejmował 14 łanów, z czego dwa należały do dóbr rycerskich, 2 do sołtysa, 7 do kmieci czynszowych, a 3 stanowiły uposażenie miejscowej parafii.

W 1336 r. dobra ziemskie w Ilnicy znajdowały się w posiadaniu Petera Zenessil (Genessil), który zastawił je swym szwagrom Johanowi i Heinrichowi, synom Erharda Gallicusa; 9 łanów czynszowych stanowiło majątek żony Petra – Anny. W 1337 r. Peter Genessil sprzedał 4 łany czynszowe Jacobowi von Hundern (Hünern) i jego siostrze Katharinie. Do 1378 r. właścicielem włości w Ilnicy pozostawał ród von Borsnitz, do którego od ok. 1365 r. należały także dobra w Ramułowicach. W 1378 r. obie majątności przejął wrocławski mieszczanin Peske. Następnie w 1392 r. Agnes Glöcknerin odstąpiła je swemu bratu Hansowi Glöcknerowi. W 1533 r. majątki ziemskie w Ilnicy i Ramułowicach posiadał Wenzel Grützenschreiber, a przed 1539 r. Niklos Bedaw.

W latach 1670-78 właścicielem obu dóbr był Samuel von Butschky und Buttinfeld (†1678), który miał przywilej warzenia piwa w Ilnicy. Po jego śmierci, żona Maria Katharina z domu Neumeister wydzierżawiła oba majątki na sześć lat Hansowi Bartsch. W 1684 r. majątność kupiła Maria Elisabeth von Schlebusch z domu von Ecken i wydzierżawiła ją w 1690 r. Georgowi Blicke na trzy lata. W 1695 r. dobra w Ramułowicach Dolnych nabył Ernst Gotthardt von Flandrin; w l. 1697-1734 pozostawały w posiadaniu Hansa Georga von Abschatz. Na pocz. XVIII w do rodu von Absatz należała też Ilnica. W 1717 r. majątności w Ilnicy i Ramułowicach Dolnych zostały ponownie wydzierżawione na sześć lat przez Hansa Georga Roebel. W 1720 r. posiadłość ziemską w Ilnicy odziedziczyła wdowa Eleonora Katharina von Abschatz z domu de Waldin, której córka Maria Sebina von Abschatz, żona Philippa Ernsta von Vogdt, w 1722 r. wydzierżawiła majątek w Ramułowicach Dolnych Johanowi Georgowi Steegmann, a w 1732 r. przekazała synowi Deogratiasowi Michaelowi von Vogdt. W 1732 r. dobra ziemskie w Ilnicy kupił Christian von Hellmich. W 1763 r. należały do Marianne von Rotkirch, z domu von Borwitz. W 1766 r. majątność odziedziczył jako jedyny spadkobierca radca Georg Benjamin von Arnold, właściciel Sikorzyc od 1758 r. Następnie kolejnymi właścicielami byli: w 1788 r. radca kameralny (*Kammer- Kommissionsrat*) Carl Benjamin Fuchsius, a w 1795 r. kapitan Georg Heinrich Wilhelm von Reibnitz, przed którym wzmiankowano radcę wojennego (*Kriegsrath*) Coudelance vel von Bessel. W 1799 r. ilnickie dobra należały do hrabiego Gottloba Magnusa Leopolda Wedella. Po jego śmierci, żona – z domu von Strohbach sprzedała je w 1804 r. Friedrichowi Samuelowi Ruprecht (†1840), posiadającemu też majątność w Karczycach. Po nim posiadłość odziedziczył w 1821 r. syn Johann Samuel Gottlob Wilhelm Ruprecht. Majątek ziemski w Ilnicy do 1905 r. pozostawał w rękach rodziny: w latach 1886-1891 wymieniany w księgach adresowych jako właściciel Wilhelm Ruprecht; od 1894 r. rotmistrz Alfred Ruprecht, wieloletni generalny dzierżawca Rzęszowa. W 1905 r. dobra te kupił Carl von Wallenberg-Pachaly ze Smolca, znany śląski hodowca bydła, wymieniany w księgach adresowych do 1920 r. następnie przed 1922 r. posiadłość przeszła na własność rotmistrza Roberta von Wallenberg-Pachaly, który założył hodowlę koni; w folwarku hodowano także bydło i świnię, a pracowali w nim sezonowi robotnicy z Polski.

W 1873 r. majątek ziemski w Ilnicy zajmował obszar 989 mórg, w tym 882 morgi ziemi uprawnej, 71 mórg łąk i 36 mórg lasu. W 1886 r. liczył 250 ha; w 1891 – 252 ha, a w latach 1898-1937 – 256 ha, w tym 200/209 ha ziemi ornej, 20/26 ha łąk, 2,5/17 ha pastwisk, 12 ha lasu oraz 5,5 ha zajmowanego przez folwark z ogrodem i 1 ha przez układ wodny. Od lat 80. XIX w. wprowadzano zmiany w zabudowie folwarku, ponieważ jego obszar z 3 ha w 1886 r. został powiększony do 9 ha w latach 1891-94. Od 1898 r. wzmiankowano 5,5 ha park wraz z ogrodem.

Po 1945 r. dobra ziemskie w Ilnicy przeszły na własność państwa i zostały przekształcone w PGR; w latach 70. XX w. włączone do PGR Rakoszyce; w latach 80. XX w. do PGR Budziszów.

W 1795 r. w Ilnicy znajdował się dom pański z folwarkiem, szkoła, karczma, 10 gospodarstw zagrodników omłockowych i 3 inne domostwa oraz wiatrak. Łącznie we wsi było 19 zagród i 110 mieszkańców. W 1830 r. oprócz pańskiego folwarku odnotowano 28 domów i wiatrak oraz 149 mieszkańców, z których 56 było katolikami. W 1845 r. ilość domów nie zmieniła się, wzrosła natomiast liczba mieszkańców

do 199 osób (w tym 83 katolików, którzy uczestniczyli w nabożeństwach w miejscowym kościele należącym do parafii w Chmielowie; ludność ewangelicka należała do parafii w Rakoszycach).

Pierwsza szkoła katolicka założona została w Ilnicy przed 1666 r. W 1776 r. grożący zawaleniem budynek szkolny został wyremontowany. Wówczas uczyło się w niej 18 dzieci; nauczycielem był Joseph Barutzky i następnie Joseph Kladny (†1811). W 1801 r. do szkoły uczęszczało 11 dzieci z Ilnicy, 10 z Ramułowic i 7 z Budziszowa. W 1829 r. odnotowano, że izba szkolna miała 7 łokci długości i 6 szerokości a stan techniczny budynku był bardzo zły. Od 1830 r. dzieci z Ilnicy i Ramułowic uczyły się w szkołach w Chmielowie i Lisowicach. W 1835 r. przeprowadzono reperację budynku szkoły wraz z wymianą dachu; uczyło się w niej wówczas 17 dzieci z Ilnicy, 16 z Ramułowic, 12 z Sikorzyc i 11 z Budziszowa; razem 25 chłopców i 30 dziewcząt.

### ***Illnisch-Romolkwit – 1928; Ramfeld***

W 1934 i 1941 r. połączone wsie Ramułowice i Ilnica liczyły łącznie 435 mieszkańców i w 1936 r. zajmowały obszar 615 ha.

### **Rozwój i analiza układu przestrzennego miejscowości**

Obecna miejscowość Ramułowice powstała z połączenia w jedną jednostkę administracyjną, dwóch historycznych wsi: Ramułowic (*Romolkwitz*) i Ilnicy (*Illnisch*), których obszary rozdzielał Karczycki Potok, stanowiąc naturalną północną granicę Ramułowic oraz południową Ilnicy. Zasięg zabudowanego terenu obecnej miejscowości niewiele się różni od zasięgu nowożytnych siedlisk obu historycznych wsi, z wykształconym wówczas układem dróg. Różnice zauważalne są w układzie przestrzennym dawnych majątków ziemskich.

Północna część obecnej miejscowości Ramułowice to dawna Ilnica wymieniana do lat 90. XX w. jako przysiółek. Południowa część wsi – to właściwe Ramułowice, historycznie dzielące się na Ramułowice Górne (*Ober Romolkwitz*) oraz Ramułowice Dolne (*Nieder Romolkwitz*), gdzie znajdowały się odrębne dobra ziemskie.

Ilnica jest dawną wsią ulicową, założoną wzdłuż drogi prowadzącej z Bogdaszowic, przez Ramułowice do Budziszowa. Na jej wschodnim krańcu, po północnej stronie drogi usytuowany jest zespół folwarczny z towarzyszącym mu parkiem rozciągającym się na płd.-wsch. do Karczyckiego Potoku. W bezpośrednim sąsiedztwie folwarku, po południowej stronie drogi znajduje się kolonia trzech oficyn mieszkalnych, należących pierwotnie do majątku ziemskiego. Przy niej usytuowana jest ruina budynku dawnych warsztatów POM-u, wybudowanego w latach 50. XX w.

Poza zasadniczą zabudowę dawnej Ilnicy, przy drodze do Ramułowic, na północnym brzegu Karczyckiego Potoku posadowione jest założenie kościoła parafialnego (dawniej filialnego) z cmentarzem.

Odcinek drogi pomiędzy kościołem, a zespołem folwarcznym obsadzony został aleją lipową.

Historyczne Ramułowice są wsią wielodrożnicową, dzielącą się w przeszłości na Ramułowice Górne – po zachodniej stronie drogi prowadzącej z Bogdaszowic przez Ilnicę do Budziszowa oraz Ramułowice Dolne – po jej stronie wschodniej. W północnej części dawnych Ramułowic Górnych znajduje się zespół pałacowo-parkowy z folwarkiem. W północnej części dawnych Ramułowic Dolnych zlokalizowany jest zespół folwarczny z terenem dawnych ogrodów. Północną, naturalną granicę obu zespołów wyznacza Karczycki Potok.

Zabudowa zagrodowa historycznych Ramułowic i Ilnicy jest mało okazała. Szczególnie Ramułowice mają charakter typowej osady przyfolwarczej, z wielodrożnicowym układem dróg, który wynikał z ówczesnych podziałów własności.

• **SAMBORZ** – *Schambordorff* – 1328; *Zamborndorf* – 1337; *Czamborndorf* – 1361; *Tschambordorf*, *Tschamerdorf* – od XV w.; *Tschammendorf Ober-, Nieder* – 1795.

Miejscowość *Schambordorff* wzmiankowana była po raz pierwszy w dokumencie z dnia 7.03.1328 r., który dotyczył sporu prawnego pomiędzy proboszczem z Kostomłotów a klasztorem św. Wincentego we Wrocławiu. Kolejne informacje pochodzą z 1337 r., kiedy to Andreas von Kniegnitz sprzedał 5 łanów pola ornego i 6 łanów czynszowych niejakiemu Tammo Schirofske, który jeszcze w tym samym dniu przekazał je dożywotnio swojej żonie Elisabeth.

Dobra rycerskie w Samborzu wzmiankowane były od 1 połowy XIV w. W 1340 r. Dietrich zwany von Czamborndorf i jego siostra Elisabeth sprzedali część majątku Heinrichowi zwanemu von Czamborndorf. W tym samym roku Stephan Czamborndorf ze swoją siostrą Anną i jej mężonkiem Ulrichem półtora łanu z terenem dworskim (*Hoffläche*) pozostawili w spadku Nicolausowi von Shibelersdorf. W 1353 r. dobra allodialne w Samborzu liczyły 21 i ½ łana, a sołectwo półtora łana.

Już wówczas część miejscowości należąca do dóbr była wydzielona i określana jako *Oberdorf* lub *Ober Tschammendorf*. Pozostała część miejscowości – gminę wiejską określano *Niederdorf* lub *Unterdorf*. Granica pomiędzy częścią tzw. Dolną i Górną nie była czytelna w układzie miejscowości. Podział przebiegał wzdłuż wschodniej granicy folwarku. Podział wsi na dwie niezależne części utrzymał się do 1 października 1928 r., kiedy to zostały one ustawowo połączone.

Dnia 5.XI.1695 r. dobra w Samborzu zostały zakupione przez niejakiego Ottmanna, określonego w dokumencie jako burmistrz miasta. W 1731 r. do dominium należało 7 i 1/2 łana ziemi. Istniejąca wówczas siedziba została opisana jako kryta dachem gontowym, składająca się z 4 izb, 3 alkow, izby krytej murowanym sklepieniem, przestronnej kuchni i alkowy kuchennej. Obecny pałac powstał w 2 połowie XVIII w., a jego budowę można próbować wiązać z ówczesnymi właścicielami – rodziną von Seidlitz. Nie wiadomo dokładnie, kiedy ród von Seidlitz wszedł w posiadanie majątku, wiadomo tylko, że poprzednimi właścicielami byli przedstawiciele rodziny Hedrich.

W 1780 r. właścicielem dóbr był baron Friedrich Wilhelm von Seidlitz auf Zopkendorf, Magnitz und Tschammendorf (ur. 1730 r., † w 1796 r. w Wilkowie koło Środy Śląskiej). On to sprzedał dobra w Samborzu hrabiemu von Schweinitz.

Według opisu Zimmermanna z 1795 w tej części miejscowości odnotowana została szlachecka siedziba z folwarkiem, karczma, 4 gospodarstwa zagrodnicze, 3 inne domy (łącznie 10 domostw) oraz 45 mieszkańców. W 1830 r. majątek należał do spadkobierców rodziny von Schweinitz. W tej części miejscowości znajdowało się wówczas oprócz pałacu i folwarku 14 domów, a miejscowość zamieszkiwało 82 osoby, w tym w tym 18 katolików. W dobrach znajdowały się ponadto browar i gorzelnia.

Dnia 1 lipca 1840 r. dobra zostały zakupione przez Roberta Ecke (1810-1861) za kwotę 27200 talarów. W 1845 r., w *Ober Tschammendorf* oprócz siedziby szlacheckiej istniało 12 domów, mieszkało 81 osób, w tym 31 katolików; 6 mieszkańców zajmowało się rzemiosłem i handlem. Robert Ecke przekazał następnie majątek, do którego należało 135 ha gruntów, swojemu synowi Heinrichowi Ecke (1833-1900). W 1890 r. majątek rodzinny przejął jego syn Karl (1871-1944). On to w latach 1898-1917 wzmiankowany był jako dzierżawca dóbr należących do jego ojca, a następnie jako samodzielny i zarazem ostatni właściciel dóbr. Od 1930 do 1937 r. w księgach adresowych wymieniany był Hans Georg Ecke jako dzierżawca majątku.

W 1894 r. w skład dominium wchodziło 129 ha pól, 6 ha łąk i szkółka leśna, natomiast zabudowa dworska zajmowała 0,25 ha. Prowadzono hodowlę koni, bydła, oraz owiec. Była tu również pasieka. Następnie wprowadzono hodowlę trzody chlewnej. W 1917 r. powierzchnia folwarku wzrosła do 1 ha.

Wschodnia, terytorialnie większa część miejscowości, zwana *Nieder Tschammendorf* była wsią czynszową miasta Wrocławia. W 1795 r. tu znajdowała się szkoła, karczma, 9 zagród kmiecych, 4 zagrody wolnych zagrodników, 8 innych gospodarstw (łącznie 23 domostwa), wieś liczyła 95 mieszkańców. W 1830 r. w miejscowości odnotowanych zostało 19 domów, 146 mieszkańców, w tym 8 katolików; wzmiankowano ponadto ewangelicką szkołę z jednym nauczycielem. W 1845 r. *Nieder Tschammendorf* stanowiła własność kamery wrocławskiej – z 19 domami, wolnym sołectwem, 151 mieszkańcami (w tym 10 osób wyznania katolickiego) oraz ewangelicką szkołą. Ludność wyznania ewangelickiego uczęszczała na nabożeństwa

w kościele w Mieczkowie, natomiast katolicy należeli do parafii w Kostomłotach. Wśród mieszkańców było 4 rzemieślników.

Wolne sołectwo należało od 1870 r. (1872 r.?) do rodziny Scholz. Od 1917 r. do 1930 jako jego właściciel wymieniany był Emil Scholz, natomiast w 1937 r. Herbert Scholz.

Szkoła w Samborzu znajdowała się w jego części Dolnej. Funkcjonowała od 1742 r. w odrębnym budynku. Nowa szkoła, usytuowana we wschodniej części nawsia – wybudowana została w 1822 r. (obecnie dom nr 12/2). Otwarcie nowej szkoły z mieszkaniem dla nauczyciela nastąpiło 14 lutego. Pierwszym nauczycielem, który zamieszkał w szkole był Johann Gottfried Gabriel. W 1906 r. wieś zamieszkiwało 250 osób.

W 1941 r. w obu, połączonych już częściach miejscowości zamieszkiwało 288 mieszkańców, należących do katolickiej parafii w Kostomłotach oraz ewangelickiej w Piersnie.

### **Rozwój i analiza układu przestrzennego miejscowości**

Wieś założona jest na osi południowy-wschód – północny-zachód, wzdłuż drogi z Kostomłotów do Ujazdu Górnego. W centrum wsi, z główną drogą łączy się droga wiodąca z kierunku Piersna.

Na mapie z 1826 r. Samborz został oznaczony jako krótka wieś ulicowa. Brak jest wyraźnej cenzury pomiędzy odrębnymi wówczas dwiema gminami wiejskimi. Czytelny jest większy czworobok zabudowań w północno-zachodniej części wsi – przypałacowy folwark; pozostałe zagrody były równomiernie rozmieszczone na parcelach wzdłuż głównej drogi wiejskiej.

Wykształcony historyczny układ przestrzenny Samborza jest odzwierciedleniem podziału na dwie niezależne części. W obecnym układzie zwraca uwagę przesunięte w stronę zachodnią nawsie, wykształcone w zachodniej, przyfolwarczej części wsi. W obrębie nawsia budynek szkoły – parterowy, nakryty dachem dwuspadowym z naczółkami, obecnie elewacje pozbawione detalu architektonicznego.

Po jego północnej stronie znajduje się pałac oraz pierwotnie założona wokół wydłużonego wzdłuż drogi dziedzica zabudowa folwarku.

Część wschodnia posiada natomiast układ ulicowy. W tej części miejscowości, w bezpośrednim sąsiedztwie pańskiego folwarku, istniała zagroda sołecka, złożona z dwóch majdanów, natomiast po południowej stronie drogi okazałe, dawne kmiece zagrody.

#### **• SAMSONOWICE – Spelerdorff – 1330; Spelerdorff – 1360; Spillendorf – 1795, do 1945.**

Najstarsze wiadomości o wsi nie są jasne. Prawdopodobnie lokowana na prawie niemieckim w 1228 r. W 1318 r. dwa łany znajdujące się w jej obrębie stanowiły własność kościoła parafialnego w Kostomłotach. W 1330 r. prawo do rocznego czynszu z Samsonowic posiadał kanonik wrocławski Konrad, przy czym wieś należała wówczas do Jenlina von Peschczan z Kostomłotów. W 1376 r. natomiast potwierdzono wszystkie wcześniejsze prawa do Samsonowic, które posiadała wrocławska kapituła katedralna, pozostająca jej właścicielem także w 1795, 1830 i 1845 r.

W 1795 r. we wsi znajdowało się wolne sołectwo, 5 gospodarstw kmieci pańszczyźnianych, 5 gospodarstw wolnych zagrodników oraz 3 inne domostwa. Razem było 14 zagród i 92 mieszkańców. Dziedziczne, wolne sołectwo wzmiankowane także w 1830 i 1845 r. W 1830 r. Samsonowice liczyły 19 domów i 133 mieszkańców, w tym 62 katolików. Dane statystyczne z 1845 r. odnotowały istnienie we wsi kieratu oraz 17 domów na 14 posesjach, zamieszkałych przez 131 osób. Ludność wyznania katolickiego (62 osoby) uczestniczyła w nabożeństwach w kościele w Pełcznicy, ludność ewangelicka należała do parafii w Piotrowicach.

Samsonowice w 1934 i 1941 r. zamieszkiwało 111 osób. Przed 1945 r. dziedziczne sołectwo zajmowało powierzchnię 136 ha gruntu; 3 gospodarstwa od 30 do 50 ha; 4 mniejsze od 5 do 15 ha. We wsi był sklep, gospoda i stelmach.

### Rozwój i analiza układu przestrzennego miejscowości

Wieś Samsonowice jest wsią ulicową, założoną wzdłuż drogi prowadzącej z Pełcznicy do sąsiednich Szymanowic. Obecny zasięg zabudowanego terenu wsi niewiele się różni od zasięgu nowożytnego siedliska.

Przed 1826 r. cztery duże, zapewne kmiece zagrody zlokalizowane były po północnej stronie drogi, z zabudową posadowioną wokół czworobocznych podwórz. Po południowej stronie drogi znajdowały się pojedyncze budynki w luźnym układzie.

Układ przestrzenny zmienił się przed 1936 r., bowiem wówczas trzy największe zagrody we wsi usytuowane były po południowej stronie drogi, zmieniła się też liczba zagród w północnej części wsi, których było sześć z budynkami wokół regularnych, czworobocznych podwórz. Najlepiej zachowanym przykładem historycznej zabudowy wsi jest zagroda nr 10/11.

• **SIEMIDROŻYCE** – *Semidrosici* – 1253; *Semidroschic* – 1298; *Schebekirch* – 1339; *Syndroschicz* – 1353; *Schewbinkirche* – 1400; *Schebekirche* – 1795; *Schöbekirch* – 1830, 1845, do 1945.

Wieś Siemidrożyce wzmiankowana po raz pierwszy w 1253 r., kiedy to potwierdzona została przez papieża Innocentego IV dziesięcina płacona z niej klasztorowi św. Wincentego we Wrocławiu. Ponownie wymieniona w 1298 r. w związku ze sporem o dziesięcinę. W 1443 r. obszar wsi obejmował 16 łanów; w 1652 r. 4 łany należały do kmieci.

W 1301 r. biskup Jan polecił swemu kanclerzowi Walterowi erygowanie w Siemidrożycach parafii, przydzielając na jej utrzymanie dwa wolne łany ziemi oraz odpowiednie dziesięciny. W 1308 r., wzmiankowany proboszcz Konrad, mianowany przez biskupa Henryka; w 1400 r. proboszcz Caspar. W 1333 r. wymieniany kościół parafialny. W 1666 r. drewniana świątynia znajdowała się w stanie ruiny, a w 1796 r. została zniszczona w wyniku pożaru i zburzona. Na jej miejscu w 1797 r. wzniesiono obecny kościół, który w latach 1902-1903 rozbudowano o partię prezbiterium.

W 1340 r. właścicielem dóbr ziemskich w Siemidrożycach był Pasco Radak (Rhadak). W 1795 r. baron von Stillfried, który przejął je od pana von Haupt. W 1830 r. majątność należała do pana von Gellhorn. Od 1872 do 1945 r. majątek znajdował się w posiadaniu rodziny Ruprecht. W księgach adresowych odnotowywani są kolejno: Hermann Ruprecht w latach 1891-1898; Hugo Ruprecht w latach 1902-26 oraz Günter Ruprecht w latach 1930-37.

W 1873 r. powierzchnia dóbr liczyła 960 mórg, w tym 878 mórg ziemi uprawnej, 35 mórg łąk i 40 mórg lasu. W latach 1886-1937 ich obszar obejmował od 245 do 231 ha, w tym 220/200 ha gruntów ornych, 10/14 ha łąk i 10/8 ha lasu. Folwark zajmował powierzchnię 5 ha, od 1898 r. zmniejszoną do 1 ha; od 1909 r. wzmiankowano też jednohektarowy ogród, od 1930 r. dwuhektarowy park. W majątku hodowano konie, bydło, krowy, świnie i owce; przed 1909 r. rozpoczęto uprawę buraków cukrowych.

W 1795 r. oprócz folwarku pańskiego, we wsi znajdowały się 2 gospodarstwa wolnych i 9 gospodarstw zagrodników omłockowych, łącznie 15 zagród i 125 mieszkańców. Na zachód od Siemidrożyc, przy skrzyżowaniu dróg, usytuowana była przydrożna karczma, naprzeciw której posadowiony był wiatrak. W 1830 r. odnotowano siedzibę pańską z folwarkiem, 23 domostwa, wiatrak oraz 164 mieszkańców, wśród których 77 było katolikami. W 1845 r. we wsi znajdowało się 26 domów, zamieszkałych przez 209 osób, w tym 102 ewangelików oraz 13 rzemieślników i handlarzy. Ludność obu wyznań należała do parafii w Piotrowicach.

Od 1883 r. działała w Siemidrożycach szkoła katolicka. W 1893 r. ludność liczyła 209 osób, w tym 119 katolików i 90 ewangelików.

W 1934 r. wieś zamieszkiwało 177; w 1939 r. – 188, a w 1941 r. – 187 mieszkańców; w 1936 r. jej obszar obejmował 282 ha pól, w 37 ha podzielonych między drobnych właścicieli; we wsi był stelmach, sklep i gospoda Scholza.

### Rozwój i analiza układu przestrzennego miejscowości

Wieś Siemidrożyce jest wsią ulicową o układzie równoleżnikowym, założoną wzdłuż drogi prowadzącej z Szymanowic do sąsiednich Jakubkowic.

W centrum wsi, po północnej stronie drogi znajduje się założenie kościoła filialnego z cmentarzem oraz zespół folwarczny z ruiną dworu, do którego prowadzą dwa odgałęzienia drogi biegnącej przez wieś: jedno na wschodnim skraju wsi, drugie poprowadzone wzdłuż muru cmentarnego. Układ dróg oraz obecny zasięg zabudowanego terenu Siemidrożyc niewiele różni się od zasięgu nowożytnego siedliska. W 1826 r. teren przynależny do folwarku był znacznie większy niż obecnie i w 1936 r., bowiem należał do niego od północy obszar o kształcie zbliżonym do zwężającego się ku górze trapezu, graniczący od południa z zabudową gospodarczą. Teren ten został najprawdopodobniej sprzedany przed 1898 r., na co wskazują dane w księgach adresowych.

Zabudowa zagrodowa Siemidrożyc jest mało okazała, ponieważ wieś była typową osadą przyfolwarczną. Układ budynków względem drogi nieregularny.

Na zachód od wsi przy drodze do Jakubkowic usytuowana była przy rozwidleniu dróg przydrożna karczma, przy której stał też wiatrak.

• **SIKORZYCE** – Sikorschitz – 1329; Sikorschitz – 1329; Czichorschitz, Meisendorff – 1349; Sykorcicz – 1351; Sykorsicz – 1365; Meysendorf; Meysindorf – od 1370; Mehendorf – XVI w.; Meesendorf – 1795, 1830; Mesendorf – 1826; Baudis – Meesendorf – 1928, do 1945.

Wieś Sikorzyce wzmiankowana po raz pierwszy w 1329 r., kiedy to Peter Synesel, posiadający też włości w Budziszowie, przekazał swe dobra allodialne w Sikorzycach żonie i dzieciom. W 1335 r. wymieniany jako właściciel Sikorzyc Petrus von Lubusch, w 1331 r. Nikolaus Dlugosch, a w 1364 r. Paul Sagenoz, który zapisał synom Thomasowi i Konradowi 4 łany sikorzyckiego majątku. Następnie posiadłość przeszła ponownie w posiadanie rodziny Dlugosch (Dlugoss), ponieważ w 1401 r. Peter Dlugoss, przekazał swemu bratu Simonowi 1/3 folwarku w Sikorzycach.

Prawdopodobnie do poł. XVIII w. nastąpiło własnościowe połączenie ciężących ku sobie majątków ziemskich w Sikorzycach i Budziszowie, bowiem od 1747 r. i w 1795 r. właścicielem obu tych dóbr był tajny radca baron Georg Benjamin von Arnold, który w 1766 r. odziedziczył też jako jedyny spadkobierca dobra w Dolnych Ramułtowicach (*Nieder Romolkwitz*). W Sikorzycach ulokowano siedzibę pańską, w Budziszowie zarząd dóbr. W 1830 r. obie majątności należały do rotmistrza von Münchow, który w 1832 r. sprzedał posiadłość Ludwigowi von Heinen. Następnie poprzez koligacje rodzinne przeszły w ręce rodziny von Wilamowitz – Möllendorf, w której posiadaniu pozostawały do 1945 r. Dnia 7. kwietnia 1867 r. Otokar von Wilamowitz – Möllendorf, przekazał w spadku Sikorzyce i zapewne Budziszów swojej córce księżnej Helenie Waldersee (1850 - †1917), żonie wiceadmirała Franza Waldersee († 1903), która wraz z mężem osiadła w Sikorzycach w 1889 r. Po bezpotomnej śmierci księżnej, oba majątki odziedziczył major Hugo von Wilamowitz – Möllendorf, ich ostatni właściciel przed 1945 r. Zarządcami dóbr byli inspektorzy Hammer i Nagler.

W 1873 r. dobra ziemskie w Sikorzycach obejmowały 877 mórg, w tym 654 morgi ziemi uprawnej, 44 ha łąk i 178 ha lasu. W latach 1886-1937 majątek zajmował powierzchnię 240/226 ha (od 1926 r.), z 166/182 ha gruntów ornych, 11/7 ha łąk i 37/45 ha lasu; park wzmiankowany od 1902 r. liczył 6,5 ha. Do 1898 r. w folwarku hodowano bydło krowy i owce (380 sztuk); następnie skupiono się na hodowli cieląt. Przy folwarku był też leśniczy, ogrodnik i kowal.

Po 1945 r. majątek został rozparcelowany.

W 1795 r. w Sikorzycach oprócz dużego założenia rezydencjonalnego z okazałym pałacem, ozdobnymi ogrodami i folwarkiem znajdowało się 8 gospodarstw zagrodników omłockowych oraz karczma, kuźnia i młyn po południowej stronie drogi, na wschodnim skraju wsi. Osadę zamieszkiwało 93 osoby. Dane statystyczne z 1845 r. podają, że była we wsi gorzelnia z browarem, wiatrak oraz 21 domów i 173 mieszkańców, w tym 50 katolików, 7 rzemieślników i handlarz. Ludność katolicka uczęszczała na nabożeństwa do kościoła w Wilkowie Średzkim, przynależnego do parafii w Chmielowie. Ludność wyznania ewangelickiego należała do parafii w Rakoszykach.



Od 1928 r. Sikorzycy stanowiły jedną jednostkę administracyjną z sąsiednim Budziszowem. Połączone wsie zajmowały w 1936 r. obszar 519 ha i liczyły w 1934 r. – 313; w 1939 r. – 284; a w 1941 r. 306 mieszkańców. W Sikorzycach było 10 gospodarstw o powierzchni ok. 3-15 ha oraz rzeźnik, i sklep.

### **Rozwój i analiza układu przestrzennego miejscowości**

Wieś Sikorzycy była pierwotnie niewielką, ulicową osadą przyfolwarczną, założoną na zakolu drogi prowadzącej do sąsiedniego Budziszowa. Obecny zasięg zabudowanego terenu wsi niewiele się różni od zasięgu nowożytnego siedliska. Skromna zabudowa wiejska skupiona jest wokół rozwidlenia drogi, z trójkątnym placem pośrodku, na którym umieszczono współczesną kapliczkę.

Na północ od zabudowy osady, po wschodniej stronie drogi znajduje się relikw z zespołu folwarcznego z parkiem krajobrazowo-naturalistycznym. Zespół ten o charakterze rezydencjonalnym był historycznie elementem zdecydowanie dominującym w układzie przestrzennym wsi.

Na południe od Sikorzycy założony został w 2 poł. XIX w. cmentarz ewangelicki.

• **SOBKOWICE** – *Zopkendorf* – 1300; *Sobcowicz* – 1318; *Zobcowicz* – 1328; *Czobkowicz* – 1360; *Zopkendorf* – 1795; *Wilkau* – *Zopkendorf* – 1928, do 1945.

Wieś Sobkowice wzmiankowana po raz pierwszy w 1231 r., w spisie czynszów płaconych szpitalowi św. Ducha we Wrocławiu. W 1329 i 1337 r. dziesięciny z Sobkowic otrzymywała parafia w Kostomłotach.

W 1328 r. wymieniony Andreas Radagk, który przeniósł swoje prawo własności na Hanco von Seidlitz. W 1342 r. wzmiankowany Heinrich Sobcowicz.

W 1353 r. wieś obejmowała obszar 13 łanów, z czego 2 łany należały do sołtysa; pół łana stanowiło widmut należny plebanowi w Wilkowie, a następnie w Chmielowie – po przeniesieniu tam parafii w 1654 r.

W 1533 r. odnotowany w źródłach Wenzel Grützenschreiber z Sobkowic, który sprzedał dwie marki czynszu z dóbr rycerskich w Illnicy i Ramułtowicach, mieszczaninowi wrocławskiemu Hansowi Brockendorf.

W 1795 r. dobra rycerskie w Sobkowicach znajdowały się w posiadaniu Friedricha Wilhelma von Seidlitz (1730 - †1796), *Landrata* powiatu średzkiego w l. 1780-1796, którego płyta nagrobna znajduje się w kościele w Wilkowie Średzkim. W 1830 i 1845 r. należały do pana Unverricht. Następnie zakupione zostały podobnie jak sąsiedni Wilków Średzki przez producenta sukna Henryka Leopolda Schöllera (1792-1884) pochodzącego z Düren z Rheinlandu, który w połowie XIX w. skupował na Śląsku liczne posiadłości ziemskie. Ten zaś przekazał obie majątności w Sobkowicach i Wilkowie Średzkim swemu wnukowi Arnoldowi Schöller (1847-1923) z Düren, wymienianemu jako właściciel obu dóbr od 1873 r. W latach 1886-1922 w księgach adresowych odnotowany obok Arnolda Schöller jako drugi właściciel Carl Skene z Wrocławia. W 1923 r. obie posiadłości odziedziczyły dzieci Arnolda Schöller i w ich posiadaniu pozostawały do 1945 r.

W 1873 r. posiadłość w Sobkowicach, dzierżawiona przez Schandera z Wilkowa, liczyła 665 mórg, w tym 589 mórg ziemi ornej, 42 morgi łąk i 25 mórg lasu. W l. 1886-94 obejmowała obszar 170 hektarów, w tym 147 gruntów ornych, 11 ha łąk, 7 ha lasu. Folwark zajmował powierzchnię 5 ha. Hodowano bydło i owce (300 sztuk); uprawiano buraki cukrowe, zboże i ziemniaki.

Od 1898 r. do 1937 r. powierzchnia obu dóbr ziemskich w Sobkowicach i Wilkowie Średzkim podawana była w księgach adresowych wspólnie i zajmowała obszar 603/615 ha, w tym 537/557 gruntów ornych, 31/33 ha łąk 7/17 ha lasu i 7 ha łąziny. Oba folwarki znajdowały powierzchnię 23 ha. Właściciele bywali w majątku sporadycznie, zarządzali nim inspektorzy Amhaus, Höxer z Wilkowa i Hugo Peschke.

Po 1945 r. majątek został przekształcony w Zakład Rolny i należał do PGR w Rakoszycach.

W 1795 r. oprócz folwarku z siedzibą pańską, znajdowały się we wsi 3 gospodarstwa wolnych i 8 gospodarstw zagrodników omłockowych oraz 4 inne domostwa i karczma. Łącznie były to 20 zagrody, zamieszkałe przez 136 osób, wśród których był rzeźnik. W 1830 r. wieś liczyła 183 mieszkańców (w tym 35 katolików). W 1845 r. oprócz siedziby pańskiej, zabudowa obejmowała 24 domy, zamieszkałe przez 168 osób, z których 40 było katolikami. Uczestniczyli oni w nabożeństwach w kościele filialnym w Wilkowie Średzkim należącym do parafii w Chmielowie. Ludność ewangelicka należała do parafii w Piotrowicach.

Od 1928 r. Sobkowice stanowiły jedną jednostkę administracyjną z sąsiednim Wilkowem Średzkim. Połączone wsie zajmowały obszar 733 ha i liczyły w 1934 r. – 514; w 1941 r. – 530 mieszkańców.

Przed 1945 r. w Sobkowicach było 12 gospodarstw, z czego trzy o powierzchni od 4 do 8 ha, kuźnia przy rozstaju dróg oraz gospoda należąca do Klosego.

### **Rozwój i analiza układu przestrzennego miejscowości**

Wieś Sobkowice jest niewielką, typową, osadą przyfolwarczną o układzie południkowym, założoną wzdłuż drogi prowadzącej na północ do zespołu folwarcznego, a równoległej do drogi prowadzącej z Pełcznicy do sąsiedniego Wilkowa Średzkiego. Na południowym skraju wsi, przy rozwidleniu dróg, znajdowała się kuźnia (po zachodniej stronie drogi do Samsonowic) – obecnie nie zachowana. Obecny zasięg terytorialny wsi nie różni się od zasięgu nowożytnego siedliska. Układ zagród wiejskich dość regularny, z domami mieszkalnymi ustawionymi szczytowo do drogi. Historyczne domy mieszkalne i budynki gospodarcze w przeważającej części jednokondygnacyjne, kryte ceramicznymi dachami dwuspadowymi o symetrycznych połączeniach. Przykładem takiej zabudowy z 1 poł. XIX w. jest dom mieszkalny nr 2 – obecnie niezamieszkały i w bardzo złym stanie technicznym.

• **SZYMANOWICE** – *Simonis villa* – 1301; *Symmachin* – 1344, 1345; *Symachowicz* – 1361; *Schimmachin* – 1396; *Schimbach* – 1508; *Schonbach* – 1559; *Schönbach* – 1795, do 1945.

Szymanowice wzmiankowano po raz pierwszy w 1301 r. jako *Simonis villa*. W 1409 r. znajdowały się w nich dobra rycerskie liczące 10 łanów. Do wojny trzydziestoletniej osada wymieniana była jako majątność ziemską. W 1721 r. wzmiankowano istnienie we wsi 2 gospodarstw kmiecych.

W 1795 r. majątek ziemski w Szymanowicach należał barona Stillfrieda, przed którym jego właścicielem był pan von Haupt. W 1830 i 1845 znajdował się w posiadaniu Biebracha, w 1873 r. porucznika Pätzolda, a od 1880 barona Friedricha Wilhelma zu Limburg Strium z Piotrowic i zarządzany był przez tamtejszych inspektorów: Paula Marx i Knoblocha.

W 1873 r. majątność zajmowała powierzchnię 743 mórg, w tym 703 morgi ziemi uprawnej i 40 mórg łąk. W latach 1886-1930 dobra obejmowały 190/195 ha, z 180/174 ha gruntów ornych i 10 ha łąk. Między rokiem 1891, a 1894 powiększeniu uległ folwark, którego powierzchnia wzrosła z 5 ha do 10 ha. Wówczas także dokupiono 3 ha lasu. Po przejęciu i przyłączeniu dóbr w Szymanowicach do posiadłości ziemskiej w Piotrowicach, utraciły one posiadaną wcześniej rangę siedziby pańskiej. W 1927 r. majątek w Szymanowicach został rozparcelowany na 13 gospodarstw o powierzchni od 7,5 do 15 ha. Po 1945 r. folwark pozostał w rękach prywatnych.

W 1795 r. w Szymanowicach oprócz pałacu z folwarkiem znajdowały się 2 gospodarstwa wolnych zagrodników, 9 gospodarstw zagrodników omłockowych oraz 4 inne domostwa i karczma. Łącznie zagród było 18 i 117 mieszkańców. W 1830 r. wieś liczyła 20 domów, zamieszkałych przez 153 osób, w tym 65 ewangelików. W 1845 r. ilość domostw nie zmieniła się zwiększyła się natomiast liczebność mieszkańców do 175 osób, wśród których było 79 ewangelików oraz 11 rzemieślników i handlarzy. Ponadto we wsi funkcjonowały kierat oraz browar i gorzelnia (wzmiankowane też w 1830 r.). Ludność wyznania katolickiego uczestniczyła w nabożeństwach w kościele w Siemidrożycach, ewangelicy należeli do parafii w Piotrowicach.

W 1862 r. w Szymanowicach znajdowało się 11 małych gospodarstw chłopskich zajmujących powierzchnię 115 mórg. W 1893 r. liczba ludności wynosiła 178 osób, w tym 101 katolików i 77 ewangelików. W 1936 r. obszar wsi zajmował 230 ha; przed 1945 r. było w niej 10 gospodarstw o powierzchni od 2 do 4 ha. W 1934 i 1941 r. Szymanowice liczyły 135; w 1939 r. 155 mieszkańców. Była we wsi gospoda, kowal i sklep oraz stelmach pracujący w majątku.

### **Rozwój i analiza układu przestrzennego miejscowości**

Wieś Szymanowice była pierwotnie niewielką, ulicową osadą przyfolwarczną, założoną przy drodze prowadzącej z Pełcznicy do sąsiednich Siemidrożyc. Na północny-wschód od zabudowy osady, usytuowany jest duży zespół folwarczny, z drogą dojazdową od południa, będącą odgałęzieniem drogi wiejskiej. Obecny zasięg zabudowanego terenu Szymanowic niewiele różni się od zasięgu nowożytnego siedliska. W 1826 r. na terenie przynależnym do folwarku znajdował się o połowę mniejszy zespół zabudowy gospodarczej niż obecnie i w 1936 r. Budynki skupione były wokół prostokątnego dziedzińca, a w jego pld.-wsch. narożu usytuowany był wolnostojący budynek posadowiony ukośnie, który mógł być wzmiankowanym wcześniej

pałacem. Budynek ten nie zachował się, a majdan folwarczny powiększono w kierunku północnym między rokiem 1891, a 1894 na co wskazują dane w księgach adresowych.

Zabudowa wiejska Siemidrożyc jest bardzo skromna, ponieważ wieś była typową osadą przyfolwarczną. Większość budynków ustawiona względem drogi kalenicowo, przeważają budynki mieszkalno-gospodarcze.

• **ŚWIDNICA POLSKA** – Zvidniza – 1245; Swidnitz – 1303; Polnisch Swidnitz – 1322; Czechina – 1255; Tschechin – 1351; Schweinitz Polnisch – 1795; Polnisch Schweinitz, Schweinitz bei Kanth – do 1945.

Nazwa miejscowości pojawia się po raz pierwszy w źródłach w dokumencie papieża Innocentego IV z 9 sierpnia 1245 r., zatwierdzającym posiadłości biskupstwa wrocławskiego. Miejscowość wzmiankowana jest następnie w kolejnych dokumentach – w 1303 i 1322 r. Z dokumentu z 1322 r. wynika, że dziesięcinę z pól położonych pomiędzy Świdnicą Polską i Wilkowem klasztorowi św. Wincentego we Wrocławiu płaciła pani Bogusława, wdowa po hrabim Mathiasie von Wylcowicz. W 1348 r. biskup wrocławski pozyskał prawo wyższego sądownictwa we wsi. Według kolejnego dokumentu z 1348 r. dziesięcinę uiszczal Mag. Martinus, do którego należała cała „*Mensalgut Swidnitz*”. Kolejno wieś wzmiankowana była w latach 1353, 1427 i 1435 r. W 1353 r. do wsi należały 32 łany, z czego 3 do sołtysa, 3 do proboszcza a reszta do 226 kmieci płacących czynsze. W 1446 r. miejscowość ta miała zostać sprzedana przez biskupa Konrada wrocławskiemu mieszczaninowi Janowi Eichbergowi.

W Świdnicy Polskiej znaczne dobra ziemskie należały do kapituły wrocławskiej aż do czasu sekularyzacji majątków kościelnych w 1810 r.

Pierwsze wzmianki o kościele pochodzą z dokumentu z 1329 r., w którym miał zostać wymieniony kościół parafialny w Świdnicy Polskiej i proboszcz Heinrich. W rejestrze dziesięcin Galharda de Cercheribus z 1335 r. wzmiankowany był w miejscowości kościół parafialny należący do dekanatu średzkiego. Obecny kościół wzniesiony został w 1749 r. w miejscu dawnego kościoła drewnianego. W opisie wsi Zimmermanna z 1795 r. wymieniony został we wsi katolicki kościół filialny z domem parafialnym. W latach 1830 i 1845 odnotowany został katolicki kościół o randze parafialnego z widmutem. Nad kościołem sprawowany był patronat królewski i arcybiskupi.

W 1795 r. wieś należała do kapituły katedralnej, znajdowała się tu szkoła, karczma, 1 wolne dobro, 9 zagród kmiecyh, 9 gospodarstw wolnych zagrodników, 5 chałupniczych, 8 innych domów i wiatrak, w sumie 36 domostw, miejscowość liczyła 219 mieszkańców. W 1830 r. odnotowano 41 domów, wolne sołectwo i wiatrak, 313 mieszkańców, w tym 8 wyznania ewangelickiego, katolicką szkołę z jednym nauczycielem. W 1845 r. wieś liczyła nadal 41 domów na 25 posesjach, znajdowało się tu dziedziczne sołectwo, należące do barona von Willamowitz-Möllendorf i jego żony z Budziszowa, 8 dóbr kmiecyh, 11 wolnych (niezabudowanych) posesji, karczma, kuźnia, dom pasterski i wiatrak. Miejscowość zamieszkiwało 326 osób, w tym 20 wyznania ewangelickiego, 8 rzemieślników i 3 handlarzy.

Dobra ziemskie, należące do sołectwa zostały przyłączone do dóbr rycerskich w Budziszowie i pozostawały w posiadaniu rodziny von Wilamowitz-Möllendorf. Przy sołectwie pozostał areał 78,5 ha. W księgach adresowych z lat 1891-94 jako właściciel sołectwa dziedzicznego nr 1 odnotowany został Hermann Wiesner. W 1898 r. właścicielem był Hugo Siegert, natomiast w latach 1902-37 Paul Schulz. Do sołectwa należała aleja wiśniowa założona wzdłuż dawnej drogi powiatowej.

W 1906 r. wieś liczyła 315 mieszkańców. 31 marca 1938 r. Świdnica Polska i Czechy, będące dotychczas odrębnymi wsiami, zostały połączone w jedną gminę wiejską. W 1941 r. miejscowość liczyła 462 mieszkańców. Przed 1945 r. w Świdnicy Polskiej znajdowały się ponadto dwie gospody, jedna ze sklepem z artykułami spożywczymi, druga – z dużą salą taneczną.

## Rozwój i analiza układu przestrzennego miejscowości

Wieś została założona na osi północ-południe, przez wieś przebiega droga Środa Śląska – Kąty Wrocławskie. W Świdnicy Polskiej łączą się również drogi prowadzące z Budziszowa, Sikorzyc, Szymanowic i Czech.

Zasięg siedliska o wrzecionowatym kształcie widoczny na mapie topograficznej z 1826 r. w zasadzie utrzymany został do dzisiaj. Prawdopodobnie pierwotnie była to wieś ulicowa z niewielkim nawsiem, w którego centrum zlokalizowany był kościół otoczony cmentarzem. Być może układ średniowieczny został przekształcony w okresie nowożytnym, gdy powstawały okazałe zespoły zabudowań w zachodniej części wsi. Zapewne wówczas została przeprowadzona bezpośrednio przy zagrodach obecna główna droga na osi północ-południe, styczna do drogi o nieregularnym przebiegu, obiegającej nawsie od strony zachodniej.

W zabudowie wiejskiej wyróżnia się przede wszystkim zagroda sołecka, obecnie nr 3 z domem mieszkalnym wzniesionym zapewne w 2 poł. XVIII w. i rozbudowanym ok. poł. XIX w. oraz zabudową gospodarczą wokół czworobocznego dziedzińca z 3 i 4 ćw. XIX w. Budynek mieszkalny nosi cechy architektury barokowej, z dachem mansardowym oraz płytkim ryzalitem zakończonym trójkątnym naczółkiem na osi elewacji wschodniej. Przy drodze przed posesją wystawiony został krzyż z 1816 r. Kolejnym wyróżniającym się budynkiem to sąsiedni dom mieszkalny nr 5 wzniesiony około 1850 r. z charakterystyczną dla budownictwa tego czasu artykulacją elewacji pilastrami wielkiego porządku oraz arkadowymi niszami, w których pierwotnie wejście do budynku. Kolejne okazałe zagrody to nr 7 z domem mieszkalnym z bramą przejazdową z 4 ćw. XIX w. oraz nr 9. We wschodniej części miejscowości do znaczących należy gospodarstwo nr 13.

• **WICHRÓW** – Wytherow – 1267; Wicherow – 1315; Primo Wicherow – 1360; Wycherow – 1390; Weicherau – 1795.

Najstarsza wzmianka o wsi pochodzi z 1267 r., kiedy to szpital trędowatych we Wrocławiu otrzymał od biskupa wrocławskiego Tomasza prawo pobierania dziesięciny z Wichrowa (*Wytherow*). Kolejne informacje o miejscowości pochodzą już z dokumentów XIV-wiecznych. W dokumencie klasztoru lubiąskiego z 27 stycznia 1315 r. jako świadek wymieniony został Hermann, sołtys z wsi określonej jako *Wicherow* – dokument ten regulował zobowiązania niejakiego Siffrida von Baruth, pana na Osieku względem klasztoru.

W 1354 r. do Wichrowa należało 29 tzw. małych łanów i kolejne 3 łany pół. W rejestrze dziesięcin proboszcza z Kostomłotów Michaela Sedel, do którego należał kościół w Wichrowie z 1435 r. podane zostało, że w Wichrowie było 13 gospodarzy z 22 i ½ łanami pół. Zgodnie z rejestrem dziesięcin z 1517 r. w Wichrowie było 16 gospodarzy a areał liczył 31 łanów.

Kościół w Wichrowie wzmiankowany był w 1435 r. W okresie reformacji kościół przez kilkadziesiąt lat pełnił funkcję świątyni ewangelickiej. Mocno zniszczony w czasie wojny trzydziestoletniej. Był to obiekt murowany, bliski ruiny. Był to kościół murowany z cegły z przyporą łukową; dach kryty był słomą, sufit i podłoga zgniłe, a drewniana wieża z dwoma dzwonami zwalona. W kościele znajdował się ołtarz z wizerunkiem Ukrzyżowanego Chrystusa; tabernakulum z żelazną kratą znajdowało się w murze za ołtarzem.

Od 1703 r. do 1810 r. prawo patronatu nad kościołem miało opactwo benedyktynów z Legnickiego Pola. Obecna, barokowa świątynia wybudowana została w 1755 r. Około 1800 r. reperowany był dach.

W latach 1755-1944 kościół pełnił rangę filialnej świątyni parafii w Osieku. Obecnie jest kościołem filialnym parafii w Kostomłotach.

Pierwsza wzmianka o szkole katolickiej w Wichrowie pochodzi z 1782 r. Wówczas do szkoły uczęszczało 24 dzieci. Szkoła była dwuizbowa z jednym nauczycielem. W 1825 r. podjęto starania o wybudowanie nowej szkoły. Stara szkoła usytuowana była po północnej stronie kościoła. Nowy budynek postawiono po stronie wschodniej, w 1828 r.

Pierwsze informacje o dobrach w Wichrowie pochodzą z dokumentu z 13 listopada 1351 r., w którym potwierdzone zostały prawa rycerza Heinricha de Swyn do tutejszych posiadłości. Z 1435 r. pochodzi wzmianka o dobrach, których właścicielem był pan z Wichrowa – Johann Swen. On to wówczas sprzedał kapitulę katedralnej we Wrocławiu roczny czynsz z Wichrowa. W 1510 r. w dokumencie biskupa wrocławskiego z 21 czerwca zostało potwierdzone, że niejaki Wenzel von Schweinichen przekazał Heinzowi

i Mertenowi Schnorrbein wieś i majątek w Wichrowie, a jeśli ci nie pozostawią spadkobierców, majątek miałby zostać przekazany na brata Jerzego Schnorrbeina.

Z protokołu biskupa Neandra z wizytacji kościoła w Wichrowie z 31 sierpnia 1666 r. wynika, że miejscowość wówczas była w posiadaniu wdowy po rycerzu von Seidlitz.

O dobrach wiadomo następnie, że 25 czerwca 1701 r. Filip Hermann Ernst sprzedał dobro i siedzibę rycerską wraz z wszelkimi przynależnościami (m.in. folwark, gospodę, młyn i owczarnię) Rudolfowi von Seydlitz za 18 000 talarów. Nowy właściciel był też właścicielem majątków w Jarosławiu i Stróży.

Dnia 13 grudnia 1703 r. Wichrów wraz z innymi dobrami należącymi do poważnie zadłużonego klasztoru w Legnickim Polu został zakupiony przez opata klasztoru benedyktynów w Braumowie Othmara Zinke. Majątek należał do opactwa benedyktynów do sekularyzacji dóbr kościelnych w 1810 r.

Do 1849 r. majątek w Wichrowie był domeną królewską. Wówczas powierzchnia zabudowy dworskiej wynosiła 5 morgów. W tym roku dużą część majątku zakupił niejaki Hersel, wzmiankowany w księgach adresowych jeszcze w 1873 r. W 1886 r. majątkiem zarządzali jego spadkobiercy (zapewne była to jego córka Mathilde, po mężu Schwanke), która przekazała majątek w dzierżawę swojemu zięciowi Paulowi Thammowi. Od 1891 r. jako współwłaściciel figurował radca prawny Theodolinde Grosch z Wołowa; dzierżawcą nadal był Paul Tamm. W 1894 r. współwłaścicielami byli Clara Thamm z domu Schwanke i Theodoline Grosch ze Strassburga, dzierżawcą Paul Thamm, natomiast w latach 1898-1909 Paul i Clara Thamm z domu Schwanke oraz R. Grosch. Jeszcze w 1898 r. dobra były dzierżawione przez Paula Tamm. Do 1912 r. jako właściciele figurowali Clara Tham i D. Grosch z Baden-Baden.

W 1912 r. majątek zakupił Fritz Pucher (wzmiankowany w księgach adresowych do 1937 r.); jego sym był natomiast ostatnim właścicielem dóbr.

Od lat 80. XIX w. do majątku należało 147 ha pól (następnie powiększono areał o 10 ha), w tym 6 ha zajmowała zabudowa folwarczna, w 1894 r. wspomniany został staw, a od 1930 r. – park. W folwarku hodowano konie, bydło i owce, od lat 20. również trzodę chlewną. Prowadzono uprawę pszenicy i buraków cukrowych, a następnie również jęczmienia.

W 1795 r. we wsi należącej do klasztoru w Legnickim Polu obok pańskiego folwarku i katolickiego kościoła filialnego istniała szkoła, karczma, wiatrak i kuźnia. Znajdowało się tu 10 gospodarstw należących do kmieci, 3 – do wolnych i 8 – do zagrodników omłockowych, 24 inne budynki, w sumie 49 domostw. Wieś liczyła 259 mieszkańców, wśród których był gorzelnik i czterech tkaczy lnu. Do miejscowości należała *Sträßkretscham* – była to karczma położona samodzielnie, przy której znajdowały się dwie zagrody wiejskie. W 1830 r. w królewskiej już wsi znajdowały się 53 domy, wieś zamieszkiwało 335 mieszkańców, w tym 35 ewangelików, znajdował się tu wiatrak, browar, gorzelnia i karczma. W 1845 liczba domów wzrosła do 56, wieś liczyła 384 mieszkańców (w tym 50 wyznania ewangelickiego należący od 1836 r. do parafii w Mieczkowie), wymieniono ponadto m.in. 5 warsztatów tkackich, 9 innych warsztatów rzemieślniczych oraz 4 handlarzy. Do miejscowości nadal należała położona niedaleko miejscowości karczma.

W 1906 r. wieś liczyła 299 mieszkańców, w 1941 r. – 253.

### **Rozwój i analiza układu przestrzennego miejscowości**

Wichrów jest wsią ulicową, rozciągniętą wzdłuż osi wschód-zachód. W układzie przestrzennym miejscowości zauważa się podział na wschodnią część wsi z wyodrębnionym wrzecionowatym nawsiem oraz na część zachodnią z rozległym założeniem folwarcznym.

Zachowany jest zasięg historycznego siedliska wsi oraz układ przestrzenny miejscowości z wyodrębnionym nawsiem i stawem w centrum wsi.

W środkowej części nawsia – w obszarze najstarszej części miejscowości znajduje się zespół kościoła z cmentarzem otoczonym murem z łupka. Po wschodniej stronie kościoła znajdowała się posesja szkoły katolickiej. Do nawsia przylega od strony zachodniej staw – zarysem zbliżony do trójkąta.

W zabudowie miejscowości przeważa skromna zabudowa zagrodowa. W części środkowej miejscowości, po północnej stronie nawsia i bliżej założenia folwarcznego wyróżniają się bardziej okazałe zagrody z budynkiem mieszkalnym usytuowanym szczytowo względem dróg oraz zabudową gospodarczą

wzniesioną wokół czworobocznego podwórza – wzdłuż jego trzech lub czterech boków – są to okazałe zapewne dawne kmiece zagrody nr 9, 14, 16, 45.

Przy głównej drodze, po jej północnej stronie, na wysokości głównego wjazdu na folwark znajduje się współcześnie zaaranżowany skwer obsadzony tujami, na którym pomnik z napisem: „*Pomnik pamięci terroru hitlerowskiego – pracownicy państwowych gospodarstw rolnych*”. Na północno-zachodnim skraju wsi – powojenna zabudowa wielorodzinna dla pracowników dawnego gospodarstwa rolnego, kolidująca w wiejskim krajobrazie miejscowości z zabudową zagrodową oraz malowniczym założeniem folwarku.

W pewnej odległości na wschód od miejscowości znajduje się założony po 1945 r. cmentarz, na rzucie zbliżonym do kwadratu, z centralną aleją lipową prowadzącą od bramy cmentarza do krzyża.

• **WILKÓW ŚREDZKI** – *Wilkow* – 1305; *Wylcowicz* - 1322; *Wilcow* – 1325; *Wilkow* – 1353; *Wilkau* – 1795; *Wilkau* – *Zopkendorf* – 1928, do 1945.

Wieś Wilków wzmiankowana po raz pierwszy w 1305 r. z powodu skargi wniesionej do biskupa wrocławskiego, przez Bruna prokuratora klasztoru św. Wincentego we Wrocławiu na Zeschibora, który odmawiał płacenia dziesięciny ze swych dóbr rycerskich (allodium). W 1322 r. wymieniona Bogusława, wdowa po grafie Mathiasie z *Wylcowicz*.

W 1329 r. w Wilkowie znajdowało się 15 zagród kmieci czynszowych i karczma, W 1353 r. obszar wisi obejmował 28 łanów, z czego 11 należało do dóbr rycerskich, a 2 łany stanowiły widmut parafii.

Istnienie kościoła parafialnego w Wilkowie Średzkim potwierdzone zostało po raz pierwszy w 1325 r., kiedy to odnotowany został proboszcz Sydilmannus, w spisie danin składanych klasztorowi św. Wincentego we Wrocławiu. W dobie reformacji świątynia przejęta przez protestantów, zwrócona została katolikom w 1654 r. jako kościół filialny należący do parafii w Chmielowie. Był to zapewne obecny kościół wzniesiony ok. 1400 r., zmodernizowany następnie na przełomie XIX/XX w.

W XIV w. właścicielami dóbr rycerskich w Wilkowie byli Pasco Radac i Heinemann Rhadag oraz Mikołaj Czobtow. W 1400 r. Henryk i Mikołaj Segemar sprzedali czynsz z połowy tutejszego folwarku wikariuszowi katedry wrocławskiej Mikołajowi Himdorffowi. W 1589 r. majątność należała do pana Gruttschreiber († przed 1581). W 1581 r. dobra tytułem zastawu przeszły w posiadanie mieszczan wrocławskich Sebastiana Helbig i Hansa Thielisch. W 1583 r. kupione zostały przez braci von Schellendorf od ich ówczesnego właściciela Ehrhardta von Kienheim. W 1604 r. majątność ziemską w Wilkowie należała do wdowy po panu Schieferdecker, a ta sprzedała ją Georgowi Pförtner. W 1662 r. dobra pozostawały w posiadaniu kolejnej wdowy, która wniosła je przed 1668 r. w wianie swemu mężowi panu Clausnitz. Następnie w 1704 r. Judyta Rosina von Clausnitz, jako jedyna sukcesorka po śmierci męża Ernesta Friedricha von Clausnitz przekazała dobra rycerskie w Wilkowie Średzkim jako darowiznę kolegium jezuickiemu we Wrocławiu wraz z posiadłościami w Jugowcu, Wojczycach i Radeczu. Po sekularyzacji zakonu na Śląsku w 1776 r., dobra w Wilkowie podobnie jak reszta majątności jezuitów, zostały włączone do śląskiego funduszu szkolnego, który przekazany został w zarząd powołanej w tym celu Generalnej Administracji Szkolnej, działającej pod nadzorem królewskiej kamery wojenno-domenalnej we Wrocławiu. Posiadłość ziemską w Wilkowie podobnie jak i inne, została zapewne puszczone w dzierżawę. W 1788 r. majątek zakupił Franz Carl von der Osten, wzmiankowany jako właściciel także w 1795 r. W 1830 r. dobra należały do wdowy Bies, a w 1845 r. do spadkobierców najwyższego urzędnika kameralnego Braunescha. Następnie zakupione zostały podobnie jak sąsiednie Sobkowice przez producenta sukna Henryka Leopolda Schöllera (1792-†1884) pochodzącego z Düren z Rheinlandu, który w połowie XIX w. skupował na Śląsku liczne posiadłości ziemskie. Ten zaś przekazał majątność w Wilkowie Średzkim i Sobkowicach swemu wnukowi Arnoldowi Schöller (1847-†1923) z Düren, wymienianemu jako właściciel obu dóbr od 1873 r. W latach 1886-1922 w księgach adresowych odnotowany obok Arnolda Schöller jako drugi właściciel Carl Skene z Wrocławia. W 1923 r. obie posiadłości odziedziczyły dzieci Arnolda Schöller i w ich posiadaniu pozostawały do 1945 r.

W 1873 r. posiadłość ziemską w Wilkowie, dzierżawiona przez Schandera, liczyła 1700 mórg, w tym 1567 mórg ziemi ornej, 110 mórg łąk i 23 morgi lasu. W l. 1886-94 obejmowała obszar 434 hektarów, w tym 390/396 gruntów ornych, 26/29 ha łąk i 6 ha lasu. Folwark zajmował powierzchnię 3 ha, z mleczarnią

produkującą głównie masło i sery typu Camembert. Hodowano bydło, krowy mleczne (70 sztuk) i świnie; uprawiano buraki cukrowe, zboże i ziemniaki.

Od 1898 r. do 1937 r. powierzchnia obu dóbr ziemskich w Wilkowie Średzkim i Sobkowicach podawana była w księgach adresowych wspólnie i zajmowała obszar 603/615 ha, w tym 537/557 gruntów ornych, 31/33 ha łąk 7/17 ha lasu i 7 ha łąziny. Oba folwarki znajdowały powierzchnię 23 ha. Właściciele bywali w majątku sporadycznie, zarządzali nim inspektorzy Amhaus, Höxer z Wilkowa i Hugo Peschke.

Po 1945 r. majątek został przekształcony w Zakład Rolny i należał do PGR w Rakoszycach.

W 1788 i 1795 r. oprócz pańskiego folwarku i kościoła filialnego, znajdowały się we wsi 4 gospodarstwa wolnych i 14 gospodarstw zagrodników omłockowych oraz 4 inne domostwa i karczma. Łącznie wieś liczyła 26 zagród i 190 mieszkańców. W 1830 r. wzmiankowano siedzibę pańską, 53 domy i 349 mieszkańców (w tym 109 ewangelików), symultaniczną szkołę katolicką obsługiwaną przez nauczyciela z Chmielowa, wiatrak oraz przynależną do wsi kolonię Wnorów (*Karlsberg*). W 1845 r. odnotowano oprócz siedziby pańskiej, szkoły i wiatraka, 56 domów oraz 417 mieszkańców, wśród których było 117 ewangelików, 11 rzemieślników i 6 handlarzy. Jako przynależne do Wilkowa wymieniano Sobkowice i kolonię Wnorów. Ludność ewangelicka należała do parafii w Piotrowicach. W 1876 r. wzniesiono nową szkołę katolicką.

W 1938 r. erygowano w Wilkowie szkołę ewangelicką, w której jednak po powołaniu nauczyciela do wojska, uczył nauczyciel ze szkoły katolickiej. Wybudowano ją wg projektu z 1935 r. autorstwa Huberta Jantke z Trzebnicy. Budynek szkoły zniszczony został w 1945 r., w l. 50. XX w. na jego fundamentach wybudowano obecny dom mieszkalny nr 5.

Od 1928 r. Wilków Średzki stanowił jedną jednostkę administracyjną z sąsiednimi Sobkowicami. Połączone wsie zajmowały w 1936 r. obszar 733 ha i liczyły w 1934 r. – 514; w 1939 r. – 532; a w 1941 r. – 530 mieszkańców. We Wnorowie w ww. latach mieszkały 43 osoby.

Przed 1945 r. we wsi było 12 gospodarstw, gospoda z salą taneczną i punkt pocztowy, a także kowal, cieśla, piekarz i rzeźnik.

### **Rozwój i analiza układu przestrzennego miejscowości**

Wieś Wilków Średzki jest wsią ulicową o układzie południkowym z wykształconym przed 1826 r. dużym nawsiem w centralnej i północnej części, założoną wzdłuż drogi prowadzącej z Pełcznicy do Świdnicy Polskiej. Drogi ujmujące nawsie od wschodu i zachodu – w jej północnej części o nawierzchni ziemnej.

W południowej części nawsia, w rozwidleniu dróg, znajduje się założenie kościoła filialnego z cmentarzem, przy którym na płd.-wsch. od nawsia i po wschodniej stronie drogi usytuowany jest okazały zespół folwarczny, któremu towarzyszył od południa duży teren użytkowany prawdopodobnie jako ogrody gospodarcze, widoczny na mapach topograficznych z 1826 i 1932 r.

Układ zagród wiejskich dość nieregularny; zabudowa skromna; niewiele z nich z budynkami skupionymi wokół regularnych podwórz.

Na wschód od wsi, po południowej stronie drogi prowadzącej do kolonii Wnorów oddalonej o ok. 3 km, zlokalizowany jest cmentarz komunalny (wspólny dla ewangelików i katolików) – ob. parafialny.

• **WILKÓW ŚREDZKI – PRZYSIÓLEK WNORÓW** – *Carlsberg* – 1826; *Karlsberg* – 1830, 1845, do 1945.

Wnorów jest przysiółkiem wsi Wilków Średzki, położonym od niej ok. 3 km na płn.-wsch., przy lokalnej drodze prowadzącej do Lisowic.

Kolonia wzmiankowana w 1830 i 1845 r., założona została w l ćw. XIX w. Informacje o niej są bardzo skąpe. Wiadomo, że nie należała do dóbr ziemskich w Wilkowie Średzkim, a przed 1945 r. jej zabudowę tworzyło 5 gospodarstw. W 1934 i 1941 r. kolonia liczyła 43 mieszkańców.

### **Rozwój i analiza układu przestrzennego miejscowości**

Wnorów jest niewielką osadą, ze skromną, historyczną zabudową z XIX/XX w. zgrupowaną w trzech skupiskach wzdłuż drogi, uzupełnioną budynkami współczesnymi. Nie tworzy regularnego układu przestrzennego. Przeważają budynki I-kondygnacyjne, nakryte ceramicznymi dachami dwuspadowymi.

• **ZABŁOTO** – *Zabloto, Sablote locatio theutonicorum* – 1240; *Sablath* – 1795; od 1939 – Gräbendorf.

Najwcześniejsze informacje o miejscowości łączą się z postacią Piora Włostowica, który w 1240 r. podarował opatowi wrocławskiego klasztoru premonstratensów św. Wincentego bardzo bogate dobra w Kostomłotach (*Kotskin*) i w Zabłociu.

Kolejne wzmianki o wsi pochodzą z 1308 r., kiedy to Johannowi von Mollendorf i Mathiasowi von Mulheim przedłużone zostało książęce prawo do wsi *Zabuloth*. W 1309 r. otrzymali oni także sołectwo. W 1319 r. Mulheim został jedynym panem we wsi, jednak 2 lata później zrzekł się on wszelkich swoich praw do Zabłota na rzecz klasztoru. Następnie wiadomo, że w 1336 r. niejaki Żyd Salda z Wrocławia miał posiadłość ziemską w gminie *Sabloth* w wysokości 25 i pół marki kapitału. W 1353 r. Zabłocie liczyło 35 mieszkańców.

Wieś do 1810 r. należała do klasztoru św. Wincentego we Wrocławiu.

W 1795 r. znajdowała się tu karczma, 15 gospodarstw kmiecych, 4 należące do zagrodników omłockowych, 7 chałupniczych, 8 innych, łącznie 35 posesji. Wieś zamieszkiwało 179 mieszkańców, wśród nich byli rzemieślnicy: gorzelnik, tkacz lnu, kowal.

Po sekularyzacji dóbr kościelnych zniesiona została zależność wsi względem klasztoru. Odtąd pańszczyzna i płatności miały być odprowadzane do dominium w Ujowie, którego właścicielem w 1830 r. był radca ziemski von Woikowsky, a następnie (co najmniej do 1845 r.) najwyższy urzędnik kameralny F. Schaubé, który kupił dobra w Ujowie, Czechach, Kostomłotach i Zabociu za 43 000 talarów.

W 1830 r. wieś liczyła 54 domy, wiatrak i gorzelnia znajdowało się tu wolne sołectwo, mieszkało 333 osób, w tym 5 ewangelików. W 1845 r. wieś liczyła 61 domów zamieszkiwało ją 420 osób, w tym 6 mieszkańców wyznania ewangelickiego, znajdowało się tu 7 warsztatów rzemieślniczych, a wśród mieszkańców było 4 handlarzy.

Sołectwo dziedziczne (określane w księgach adresowych pod nr 1), z areałem 70 ha pól w 1891 r. należało do wdowy Johann Steinig, w latach 1894-1902 – do jej spadkobierców, w latach 1905-1926 do Roberta Steiniga, natomiast w latach 1930-37 do jego spadkobierców.

Szkoła w Zabłociu prawdopodobnie istniała już przed wojną trzydziestoletnią, gdyż w 1612 r. pojawia się informacja o nauczycielu dzieci z Zabłota. W 1847 r. wzniesiono tu budynek szkolny.

Zabłoto w 1906 r. liczyło 420, a w 1941 r. – 360 mieszkańców. Katolicy należeli do parafii w Kostomłotach, natomiast ludność wyznania ewangelickiego do parafii w Piersnie.

### **Rozwój i analiza układu przestrzennego miejscowości**

Zabłoto to wieś ulicowa, założona wzdłuż drogi Środa Śląska-Kostomłoty, na osi północ południe. W obrębie całego historycznego siedliska wyodrębnione jest wydłużone, wąskie nawsie poprzecinane wąskimi przechodami. W obrębie historycznego siedliska miejscowości zachowana jest niemal kompletna zabytkowa zabudowa.

W układzie przestrzennym wsi wyróżniają się duże, kmiece zagrody, zgrupowane po wschodniej stronie nawsia oraz po jego części zachodniej, w południowej części wsi. Tu też, przy zagrodzie nr 36 i 37 wzniesiona została kaplica o formach neogotyckich. Zabudowa zagrodowa wznoszona była wokół obszernych, czworobocznych dziedzińców. Charakterystyczne dla okazałych zagród w Zabłociu są wznoszone od strony drogi wiejskiej pełne mury graniczne ze słupami bramnymi. W obrębie nawsia powstawały mniej okazałe zagrody, na mniejszych parcelach.

Nie zachowały się istotne dla krajobrazu wsi wiatraki, z których jeden stał przy drodze do prowadzącej do Kozikowa, a drugi przy drodze do Jakubkowic.

Na południe od historycznego siedliska wsi powstaje współczesna zabudowa jednorodzinna



### 5.3. Charakterystyka zasobów kulturowych gminy<sup>3</sup>

W myśl ustawy za zabytki nieruchome uznaje się krajobraz kulturowy, układy urbanistyczne, ruralistyczne, zespoły budowlane, dzieła architektury i budownictwa, dzieła budownictwa obronnego, obiekty techniki, cmentarze, parki, ogrody i inne formy zaprojektowanej zieleni, miejsca upamiętniające wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji.

#### • HISTORYCZNE UKŁADY PRZESTRZENNE MIEJSCOWOŚCI

Większość wsi w Gminie Kostomłoty posiada metrykę średniowieczną. Zasięg siedlisk wsi (obszarów zabudowy zagrodowej) w większości wykształcony został do końca XVIII w. i od tego czasu nie uległ poważniejszym zmianom.

Rozwój wielu miejscowości był ściśle związany z ośrodkami klasztorными: z klasztorem cystersów w Lubiążu (Bogdanów, Godków), klasztorem benedyktynów w Legnickim Polu (Wichrów), klasztorem benedyktynów a później premonstratensów św. Wincentego we Wrocławiu (Jenkowice, Kostomłoty, Mieczków, Zabłoto), klasztorem benedyktynek z Lubomierza (Osiek) czy z wrocławską kapitułą katedralną (Samsonowice). Wsie te stanowiły własność klasztorną do czasu sekularyzacji majątków kościelnych w 1810 r. Zależności te znalazły swoje odzwierciedlenie w strukturze gospodarstw, a następnie w charakterze zabudowy wsi. W tych miejscowościach mogła rozwinąć się bowiem duża własność kmiecia, co wpłynęło na okazałą zabudowę bogatych gospodarstw.

W układach przestrzennych miejscowości zaznacza się dość wyraźny podział na niewielkie osady przyfolwarczne, które zlokalizowane są w północno-wschodniej części gminy oraz duże, dawne kmiecie wsie na jej południowo-zachodnim obszarze. Wśród tych pierwszych przeważają niewielkie układy jednodrożne z zespołami folwarcznymi. We wsiach, które w przeszłości związane były z ośrodkami klasztorными, wykształciły się układy ulicowe z wydłużonym nawisem i regularnie rozmieszczonymi okazałymi zagrodami. Wyjątkiem jest Bogdanów, gdzie znajdowała się prepozytura cystersów lubiąskich z folwarkiem. W Kostomłotach natomiast wykształcił się układ przestrzenny z placem targowym. Jest to jedyna miejscowość gminy, która posiadała w przeszłości prawa miejskie.

Oprócz samodzielnych miejscowości w obszarze gminy znajdują się zakładane w okresie nowożytnym folwarki polne (Godków-Osieczyna, Karczyce-Pustynka, zlikwidowany folwark Piersno-Kozików) oraz kolonia (Wilków Średzki-Wnorów).

#### • ZABYTKI SAKRALNE

Wśród najcenniejszych zabytków Gminy Kostomłoty znajdują się przede wszystkim obiekty sakralne. Są to liczne, wzniesione w średniowieczu kościoły (świątynie w Chmielowie, Karczycach, Kostomłotach, Mieczkowie, Paździornie, Piersnie, Piotrowicach, Wichrowie, Wilkowie Średzkim). Zależnie od struktury wyznaniowej wsi, niektóre kościoły pełniły od czasów reformacji funkcję kościołów ewangelickich. Świątynie otoczone są przykościelnymi cmentarzami, których graniczne mury stanowią istotny element w krajobrazach wsi.

Wśród obiektów sakralnych wspomnieć należy również o kościołach wybudowanych w XVIII w. (kościół w Godkowie, w Siemidroźycach oraz w Świdnicy Polskiej). W XIX w. wzniesiona została kaplica w Bogdanowie, w miejscu świątyni średniowiecznej – kościół w Osieku oraz kościół w Ramułtowicach projektu C.J.B. Lüdecke. Na uwagę zasługują również zbory ewangelickie – kościół w Mieczkowie, wzniesiony w miejscu wcześniejszego Bethausu, zbor ewangelicki w Piotrowicach oraz kaplica staroluterańska w Piersnie.

Przy niektórych zespołach kościelnych zachowały się zagrody plebańskie (Kostomłoty, Osiek, Piersno, Piotrowice, Świdnica Polska) oraz budynki szkół wyznaniowych.

W krajobrazie kulturowym Gminy Kostomłoty istotne znaczenie mają krzyże pokutne, krzyże oraz kapliczki i rzeźby przydrożne. W dwóch wsiach zachowały się kolumny maryjne – wystawione na głównym

<sup>3</sup> Gminny program opieki nad zabytkami gminy Kostomłoty na lata 2013-2017

dziedzińcu folwarcznym w Bogdanowie z 1778 r. oraz przy dawnym głównym skrzyżowaniu w Osieku (XVII/XVIII w.). Okazałe krzyże wotywnie znajdują się w Kostomłotach i Świdnicy Polskiej, pomniki św. Jana Nepomucena – w Kostomłotach, Osieku, Świdnicy Polskiej i Piotrowicach, natomiast skromne kapliczki słupowe – w Paździornie i Ramułowicach. Na obszarze gminy zachowała się niespotykana duża ilość krzyży pokutnych. Można je odnaleźć w Bogdanowie, Kostomłotach, Piotrowicach, Samborzu, Sobkowicach, Świdnicy Polskiej i Wichrowie. Są one wmurowane w mury cmentarzy przykościelnych, eksponowane samodzielnie lub adaptowane na kapliczki (Samborz). Wielką stratą jest zaginięcie w stosunkowo niedawnym czasie krzyża pokutnego w Karczycach. Elementem, który powinien organizować główną przestrzeń publiczną w Kostomłotach jest zachowany średniowieczny przęgierz.

#### • CMENTARZE I TERENY POCMENTARNE

W obrębie gminy zachowały się też liczne wiejskie, pierwotnie ewangelickie lub symultaniczne cmentarze, lokalizowane poza siedliskami wsi, czasem z reliktnymi dawnymi nagrobkami. Często są to nekropolie nadal czynne; spośród zamkniętych na uwagę zasługują wymagające bieżących prac pielęgnacyjnych miejsca pocmentarne w Sikorzycach i Godkowie. Zadbania wymaga położony na skraju lasu cmentarz w Karczycach. Wyjątkowo interesującym obiektem jest użytkowany nadal dawny cmentarz ewangelicki w Mieczkowie z prowadzącą do niego od strony kościoła bramą i aleją. Wyjątkiem na terenie gminy jest mauzoleum rodowe właścicieli dóbr w Piotrowicach, urządzone w parku krajobrazowym, z grobowcem w formie piramidy.

W wielu miejscowościach zachowały się także pomniki poległych mieszkańców wsi w I wojnie światowej, a w Mieczkowie – kolumna poświęcona poległym w wojnie 1870-71.

#### • SIEDZIBY I ZAŁOŻENIA REZYDENCJONALNE

Odrębną grupę obiektów zabytkowych stanowią założenia rezydencjonalne. Spośród dawnych siedzib szlacheckich wyróżniają się skalą i okazałością następujące założenia: w Piotrowicach z okazałym folwarkiem (pałac nie zachowany) i rozległym parkiem krajobrazowym, gdzie jako element urządzenia parkowego zaadaptowano grodzisko, w Bogdanowie (siedziba majoratu dóbr, pałac nie zachowany) z rozległym parkiem krajobrazowym, w Jarząbkowicach z pałacem wzniesionym ok. 1700 r. i gruntownie zmodernizowanym w 1890 r. oraz parkiem, w Lisowicach z otoczonym fosą i parkiem dworem wzniesionym w 2 poł. XVI w., a następnie przebudowanym ok. 1760 r. i ok. 1920 r. W Chmielowie zachował się pałac z XVIII w., natomiast w Karczycach pałac wzniesiony w k. XIX w. znacznie przebudowany w XX w. i zaadaptowany na szkołę podstawową. Mocno przebudowana została dawna siedziba pańska w Stoszowie (dawna część wsi Piersno), wyburzona duża część folwarku przy XVIII-wiecznym pałacu w Samborzu. W Siemidrożycach zachowała się ruina dworu z 1853 r. Wyróżnić tu można także zespół pałacowo-parkowy z folwarkiem w Piotrowicach (wpisany do rejestru zabytków), w którym jednak obiektu folwarczne powinny zostać wyremontowane.

Wyjątkiem jest natomiast założenie folwarczne w Wichrowie z willą właścicieli dóbr, z ok. 1915 r. Siedziby szlacheckie i pałace nie zachowały się w Sikorzycach, Jakubkowicach, Ramułowicach, Paździornie i Szymanowicach. Skromniejsze założenia folwarczne związane były z siedzibami zarządców dóbr – w Budziszowie, w Piersnie, Sobkowicach i Wilkowie Średzkim. Podobnie dość skromne były wspomniane powyżej folwarki polne.

Stan zachowania dawnych zespołów nie jest zadawalający. Przykładem udanej adaptacji zespołu pałacowego do nowych funkcji jest założenie w Lisowicach i park w Ramułowicach. Problemem jest utrzymanie zabudowy dużych dawnych folwarków oraz rewaloryzacja założeń parkowych. Większość zespołów jest użytkowana i dość zadbaną.

## • ZABUDOWA WSI

Większość zabudowy wiejskiej pochodzi z około połowy i z 2 połowy XIX w. Do dziś czytelna jest różnica pomiędzy skromną zabudową dawnych osad przyfolwarcznych a bogatą zabudową dawnych gospodarstw kmiecych. Najbardziej okazała zabudowa kmiecia zachowała się w Kostomłotach, Mieczkowie, Osieku i Świdnicy Polskiej. W zabudowie tych wsi przeważają układy zagród w kształcie podkowy z domem mieszkalnym ustawionym szczytowo, drugim, służebnym domem mieszkalnym oraz zabudową gospodarczą usytuowaną wokół czworobocznego dziedzińca. W gminie dominująca jest zabudowa murowana, ale zachowały się jeszcze nieliczne przykłady zabudowy gospodarczej wzniesionej w konstrukcji szachulcowej. W krajobrazie wsi wyróżniają się też świadczące o ogromnych ambicjach okazałe domy mieszkalne bogatych gospodarzy dochodzące do trzech kondygnacji (Miechków), często nakryte dachami mansardowymi lub naczółkowymi, o elewacjach dekorowanych pilastrami wielkiego porządku.

Wśród zabudowy wiejskiej zwracają uwagę dawne zagrody sołeckie – zachowane w Czechach, Godkowie, Samborzu i Świdnicy Polskiej oraz zagroda wójta w Osieku. W krajobrazie gminy wyróżniają się również położone nad ciekami młyny wodne (w Bogdanowie młyn należący do folwarku, w Osieku i Piotrowicach – adaptowany później na potrzeby pracowników cukrowni) oraz młyńska zagroda w Piersnie z niezachowanym wiatrakiem, dom właściciela rzeźni w Bogdanowie oraz dawne gospody. Zabytkowe obiekty związane z przemysłem rolnym – to zabudowania cukrowni w Piotrowicach oraz mleczarni w Kostomłotach i Mieczkowie.

## • OBIEKTY INŻYNIERYJNE

Przez obszar Gminy Kostomłoty przebiega odcinek autostrady A4 należący do dawnej sieci autostrad łączącej wschodnie tereny Niemiec z Berlinem. Wrocławski odcinek autostrady został otwarty 27 września 1936 r.

## 5.4. Zabytki objęte prawnymi formami ochrony

### 5.4.1. Zabytki nieruchome wpisane do rejestru zabytków

Na terenie Gminy Kostomłoty znajdują się 42 zabytki nieruchome wpisane do rejestru zabytków, w tym 9 stanowisk archeologicznych (Tabela nr 1). Są to jedne z najcenniejszych elementów krajobrazu kulturowego na terenie gminy. Obiekty te objęte są wszelkimi rygorami prawnymi wynikającymi z treści odpowiednich aktów prawnych, w tym przede wszystkim – rygorami ochrony konserwatorskiej wynikającymi z przepisów ustawy. Wszelkie działania podejmowane przy tego typu obiektach wymagają pisemnego pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków.

**Tabela nr 1. Zabytki nieruchome wpisane do rejestru zabytków na terenie Gminy Kostomłoty**

LP.	MIEJSCOWOŚĆ	OBIEKT	ADRES	NR	REJESTR ZABYTEKÓW	DATA REJESTRU
1	Bogdanów	Kościół fil. MB Anielskiej			A/5886	2013.08.19
2	Budziszów	Zespół folwarczny:			A/3768/720/W	1996.05.29
3	Chmielów	Kościół fil. św. Marcina			A/1161/1652	1966.05.07
4	Chmielów	Pałac		42	A/3769/487/W	1981.03.13
5	Godków	Kościół fil. 7 Bolesci NMP, d. kaplica mszalna			A/6058	2017.09.20
6	Jarząbkowice	Pałac		20	A/3770/433/W	1979.03.07
7	Jarząbkowice	Park pałacowy			A/3770/433/W	1979.03.07

8	Karczyce	Kościół fil. Podwyższenia Krzyża Św.			A/1162/1661	1966.05.07
9	Kostomłoty	Historyczne założenie urbanistyczne			A/3771/399/W	1978.09.30
10	Kostomłoty	Kościół par. Podwyższenia Krzyża Św.	skwer Jana Pawła II		A/1163/1659	1966.05.07
11	Kostomłoty	Cmentarz katolicki	skwer Jana Pawła II		301/A/1-2/ 04	2004.04.21
12	Kostomłoty	Mur cmentarza z bramami i kapliczką	skwer Jana Pawła II		301/A/1-2/ 05	2004.04.21
13	Lisowice	Zespół dworsko-parkowy z folwarkiem:		14-16	A/3772/722/W	1996.07.25
14	Lisowice	Dwór otoczony fosą		14	A/3772/722/W	1996.07.25
15	Lisowice	Park dworski z reliktnami grobowca oraz d. ogrody użytkowe			A/3772/722/W	1996.07.25
16	Mieczków	Kościół św. Andrzeja Boboli			A/1164/1660	1966.05.07
17	Mieczków	D. kościół ewangelicki, ob. magazyn		37	A/3962//658/W	1991.11.15
18	Osiek	Kościół fil. Wniebowzięcia NMP			A/1054	2008.04.18
19	Paździorno	Kościół fil. św. Apostołów Piotra i Pawła			A/748	2006.04.12
20	Piersno	Kościół fil. św. Michała Archanioła			A/1467	2009.12.14
21	Piotrowice	Kościół par. św. Katarzyny			A/1165/1663	1966.05.07
22	Piotrowice	D. kościół ewangelicki			A/1166/657/W	1991.09.18
23	Piotrowice	Zespół pałacowo-parkowy z folwarkiem:			A/3773/688/1-3/W	1993.07.26
24	Piotrowice	Oranżeria (ruina)		52	A/3773/688/1-3/W	1993.07.26
25	Piotrowice	Dom ogrodnika			A/3773/688/1-3/W	1993.07.26
26	Piotrowice	Zabudowania folwarczne:			A/3773/688/1-3/W	1993.07.26
27	Piotrowice	Park pałacowy z grobowcem i obeliskiem			A/3773/688/1-3/W	1993.07.26
28	Ramułtowice	Kościół par. Św. Anny			A/5988	2016.01.22
29	Ramułtowice	Park dworski			A/3774/386/W	1977.03.29
30	Ramułtowice	Park dworski			A/3775/387/W	1977.03.17
31	Świdnica Polska	Kościół par. św. Jadwigi			A/1168/1666	1966.05.07

32	Wichrów	Kościół fil. Narodzenia NMP			A/972	2006.09.20
33	Wilków Średzki	Kościół fil. św. Mateusza			A/1169/1668	1966.05.07
STANOWISKA ARCHEOLOGICZNE						
LP.	MIEJSCOWOŚĆ, AZP, NR STANOWISKA	FUNKCJA	KULTURA	CHRONOLOGIA	REJESTR ZABYTKÓW	DATA REJESTRU
34	Karczyce AZP 80-26 11/87	Ślad osadnictwa Osada Osada Osada	KPL Przeworska	Neolit Okres wędrówek ludów faza D Pradzieje Późne średniowiecze	32/Arch/1178/613/87	1987-03-17
35	Karczyce AZP 80-26 13/89	Ślad osadnictwa Osada Osada  Osada	Łużycka Przeworska	Neolit Okres halsztacki Okres wpływów rzymskich-okres wędrówek ludów faza C-D Wczesne średniowiecze XI- XII wiek	33/Arch/1179/614/87	1987-03-17
36	Jarząbkowice AZP 80-26 10/112	śląd osadnictwa gródek stożkowaty		pradzieje XIV-XV w.	10/Arch/2000	2000-11-06
37	Osiek 6 (brak AZP)	cmentarzysko ciałopalne	przedłużycka- łużycka	II ep.brązu, halsztat	36/576/Arch/1971	1971-11-05
38	Osiek 7 (brak AZP)	cmentarzysko szkieletowe		wczesne średniowiecze VII w n.e. - 1 poł. XIII w.	37/745/Arch/1974	1974-12-14
39	Bogdanów 2 (brak AZP)	grodzisko średniowieczne		XIII w. - XIV w.	20/285/Arch/1967	1967-06-08
40	Paździorno AZP 81-25 1/2	grodzisko			38/184/Arch/1966	1966-02-24
41	Piotrowice AZP 81-25 4/7	grodzisko		średniowiecze	39/84/Arch/1965 260/Arch	1965-01-20 1967-01-14
42	Zabłoto AZP 81-24 5/2	cmentarzysko			47/595/Arch/1972	1972-04-10

#### 5.4.2. Zabytki ruchome wpisane do rejestru zabytków

Zabytki ruchome to przede wszystkim obiekty wchodzące w skład wyposażenia kościołów i kaplic. Zasoby sztuki sakralnej obejmują wszystkie kategorie zabytków: malarstwo, rzeźbę oraz rzemiosło artystyczne z całym jego zróżnicowaniem (złotnictwo, sprzęty stolarskie, tkaniny, szkło, witrażownictwo, ludwisarstwo). Zabytki ruchome to również elementy wystroju budowli, posiadające cechy indywidualnych wytworów artystycznych lub rzemieślniczych. Należą do nich m.in.: rzeźby, płaskorzeźby, polichromie naścienne lub stropowe, mozaiki, sztukaterie i różnego rodzaju detal architektoniczny. Za zabytki ruchome uznaje się także obiekty małej architektury, wykazujące wysoki poziom warsztatu artystycznego lub rzemieślniczego, dokumentujący historyczne trendy, np.: rzeźby ogrodowe, pomniki, obeliski, słupy, krzyże i kapliczki przydrożne, nagrobki.

Najcenniejsze zabytki ruchome z terenu Gminy Kostomłoty wpisane zostały do rejestru zabytków ruchomych (Tabela nr 2). Do rejestru zabytków ruchomych województwa dolnośląskiego został wpisany wystrój i wyposażenie kościołów w Chmielowie, Paździornie, Piotrowicach, Świdnicy Polskiej, Wichrowie i Wilkowie Średzkim (6 zespołów obiektów). Jeden obiekt – krzyż pokutny w Karczycach uważa się za zaginiony.

Ze względów bezpieczeństwa nie publikuje się szczegółowych danych dotyczących tych obiektów. Informacje można uzyskać w Wojewódzkim Urzędzie Ochrony Zabytków we Wrocławiu.

**Tabela nr 2. Zabytki ruchome wpisane do rejestru zabytków na terenie Gminy Kostomłoty**

LP.	OBIEKT ZABYTKOWY	NUMER I DATA DECYZJI O WPISIE DO REJESTRU ZABYTKÓW
<b>CHMIELÓW</b>		
1	wyposażenie kościoła filialnego pw. św. Marcina	nr rej. 247/B/03/1-24 z dnia 17.02.2003 r.
<b>KARCZYCE</b>		
2	krzyż pokutny – obiekt zaginiony	nr rej. 256/470 z dnia 12.02.1982 r.
<b>KOSTOMŁOTY</b>		
3	krzyż wotywny, przy kościele parafialnym pw. Podwyższenia Krzyża Św., skwer im. Jana Pawła II	nr rej. 250/443 z dnia 12.02. 1982 r.
4	krzyż pokutny, przy kościele parafialnym pw. Podwyższenia Krzyża Św., skwer im. Jana Pawła II	nr rej. 252/535 z dnia 30.07.1985 r.
5	krzyż pokutny, przy ul. Średzkiej 22	nr rej. 251/469 z dnia 12.02.1982 r.
6	pręgierz, Rynek	nr rej. 253/544 z dnia 31.07. 1985 r.,
<b>PAŹDZIORNO</b>		
7	wyposażenie kościoła filialnego pw. śś. Apostołów Piotra i Pawła	nr rej. 4/B/00/1-30 z dnia 10.01.2000 r.
<b>PIOTROWICE</b>		
8	wyposażenie kościoła parafialnego pw. św. Katarzyny oraz jego dekoracja architektoniczna	nr rej. 212/B/02/1-61 z dnia 15.11.2002 r.
9	figura św. Jana Nepomucena, przy kościele parafialnym pw. św. Katarzyny	nr rej. 255/534 z dnia 30.07.1985 r.
10	pięć granitowych krzyży pokutnych w murze ogrodzeniowym zespołu pałacowego	nr rej. 254/468/1-5 z dnia 12.02.1982 r
<b>SAMBORZ</b>		
11	krzyż pokutny	nr rej. 258/472 z dnia 12.02.1982 r.,
<b>SOBKOWICE</b>		
12	krzyż pokutny	nr rej. 257/471 z dnia 12.02.1982 r.
<b>ŚWIDNICA POLSKA</b>		
13	wyposażenie kościoła parafialnego pw. św. Jadwigi	nr rej. 242/B/03/1-30 z dnia 12.02.2003 r.
14	krzyż pokutny	nr rej. 261/537 z dnia 30.07.1985 r.
15	figura św. Jana Nepomucena	nr rej. 259/531 z dnia 29.07.1985 r
16	krucyfiks, przy nr 3	nr rej. 260/532 z dnia 29.07.1985 r.
<b>WICHRÓW</b>		
17	wyposażenie kościoła filialnego pw. Narodzenia Najświętszej Marii Panny	nr rej. 262/564 z dnia 30.12.1989 r.
<b>WILKÓW ŚREDZKI</b>		
18	wyposażenie kościoła filialnego pw. św. Mateusza	nr rej. 243/B/03/1-15 z dnia 12.02.2003 r.

### 5.4.3. Miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego

Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami wraz z aktami wykonawczymi określa przedmiot, formy i zasady ochrony zabytków i opieki nad nimi. Ustawa o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym wraz z aktami prawnymi określa procedurę sporządzania i zakres merytoryczny miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego. Obie te ustawy wraz z w/w aktami dają narzędzie ochrony zabytków – miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego (MPZP). Ustawy te stanowią także podstawę uczestnictwa Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w procedurze sporządzania miejscowych planów.

Ochrona dziedzictwa kulturowego i zabytków w MPZP dotyczy nie tylko konkretnych obiektów i obszarów zabytkowych, lecz także wszelkich aspektów zagospodarowania przestrzennego ustalanego w planie dla całego obszaru opracowania.

Zgodnie z treścią art. 18 i art. 19 ustawy ochronę zabytków i opiekę nad zabytkami uwzględnia się m.in. przy sporządzaniu MPZP. W planach w szczególności:

1. uwzględnia się ustalenia krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami;
2. określa się rozwiązania niezbędne do zapobiegania zagrożeniom dla zabytków, zapewnienia im ochrony przy realizacji inwestycji oraz przywracania zabytków do jak najlepszego stanu;
3. ustala się przeznaczenie i zasady zagospodarowania terenu uwzględniające opiekę nad zabytkami;
4. uwzględnia się ochronę:
  - zabytków nieruchomości wpisanych do rejestru i ich otoczenia,
  - innych zabytków nieruchomości, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków,
  - parków kulturowych;
5. uwzględnia się ustalenia gminnego programu opieki nad zabytkami;
6. w zależności od potrzeb, ustala się strefy ochrony konserwatorskiej obejmujące obszary, na których obowiązują określone ustaleniami planu ograniczenia, zakazy i nakazy, mające na celu ochronę znajdujących się na tym obszarze zabytków.

Zgodnie z powyższym, miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego Gminy Kostomłoty jako akty prawa miejscowego stanowią podstawę planowania przestrzennego. Mają one wiążące nadrzędne znaczenie dla gospodarki nieruchomościami. W obowiązujących planach wyznaczono szczególne zasady zagospodarowania terenu wynikające z potrzeb ochrony środowiska kulturowego. Ustalenia te powinny sprzyjać ochronie otoczenia zabytków przed zbyt intensywną działalnością gospodarczą oraz umożliwić uniknięcie inwestycji, które mogłyby zubożyć krajobraz kulturowy.

Poniżej, w Tabeli nr 3, przedstawiono spis obowiązujących miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego Gminy Kostomłoty.

**Tabela nr 3. Spis obowiązujących miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego Gminy Kostomłoty**

LP.	NAZWA	POW. (HA)	DATA UCHWAŁY	DZIENNIK	UCHWAŁA
1	w sprawie uchwalenia zmiany miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego gminy Kostomłoty zatwierdzonego uchwałą nr VII/30/90 Rady Gminy w Kostomłotach z dnia 26 września 1990r. która obejmuje obszar działki o numerze ewidencyjnym 330 we wsi Piersno z przeznaczeniem na eksploatację złóż kopalin pospolitych.	128	1999-11-23	Województwa Dolnośląskiego nr 1, poz. 10 z 2000-01-11	XII/80/99
2	w sprawie uchwalenia zmiany miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego gminy Kostomłoty zatwierdzonego uchwałą nr VII/30/90 Rady Gminy w Kostomłotach z dnia 26 września 1990 r., która obejmuje obszar działek o numerach ewidencyjnych 33/1,34,36, 37/2, cz. dz.70, cz. dz.74/1, cz.dz.73 we wsi Siemidrożyce z przeznaczeniem na eksploatację złóż kopalin pospolitych	9.2	1999-11-23	Województwa Dolnośląskiego nr 1, poz. 11 z 2000-01-11	XII/81/99
3	w sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego gminy Kostomłoty obejmującego obszar działek o numerach ewidencyjnych 202/1 i 202/2 we wsi Piotrowice z przeznaczeniem na tereny produkcyjno- usługowe i handlowe	0.2	2000-02-18	Województwa Dolnośląskiego nr 13, poz. 245 z 2000-04-14	XVI/112/00
4	w sprawie uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego obejmującego obszar części działki nr 330 we wsi PIERSNO wraz z sąsiadującymi drogami z przeznaczeniem na zakład utylizacji odpadów komunalnych	14.5	2001-12-14	Województwa Dolnośląskiego nr 9, poz. 248 z 2002-01-29	XXXVIII/239/01
5	w sprawie zmiany w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego gminy Kostomłoty, dla terenu położonego w Lisowicach, obręb Chmielów, w granicach oznaczonych na rysunku planu stanowiącym załącznik graficzny do uchwały.	76.7	2002-02-22	Województwa Dolnośląskiego nr 41, poz. 1108 z 2002-04-17	XL/248/02
6	w sprawie uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego terenów położonych w północno-wschodniej części wsi Kostomłoty	87.2	2005-02-25	Województwa Dolnośląskiego nr 57, poz. 1242 z 2005-03-30	XXV/131/05
7	w sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego terenów wsi Wichrów oraz terenów położonych w południowej części wsi Kostomłoty	557	2007-11-27	Województwa Dolnośląskiego nr 34, poz. 470 z 2008-02-13	XV/65/07
8	w sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego gminy Kostomłoty dla terenu położonego we wsi Lisowice	4.1	2010-10-26	Województwa Dolnośląskiego nr 246, poz. 4153 z 2010-12-24	LVII/322/10



9	w sprawie uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego gminy Kostomłoty obejmującego zabytkowy park wraz z zespołem folwarcznym w miejscowości Ramułtowie	12	2011-01-31	Województwa Dolnośląskiego nr 50, poz. 670 z 2011-03-02	VI/27/11
10	w sprawie zmiany miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego terenów wsi Wichrów oraz terenów położonych w południowej części wsi Kostomłoty dla działki nr 485/3, AM-2, obręb Kostomłoty	1	2011-05-31	Województwa Dolnośląskiego nr 156, poz. 2677 z 2011-07-26	X/66/11
11	w sprawie uchwalenia zmiany „miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego terenów wsi Wichrów oraz terenów położonych w południowej części wsi Kostomłoty” dla części działek nr 122/5, 121/3, 120/8, AM-1, obręb Wichrów	0.7	2011-11-29	Województwa Dolnośląskiego, poz. 132 z 2012-01-16	XVII/98/11
12	w sprawie zmiany miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego terenów wsi Wichrów oraz terenów położonych w południowej części wsi Kostomłoty dla lokalizacji farmy wiatrowej wraz z niezbędną infrastrukturą	378.4	2011-09-27	Województwa Dolnośląskiego nr 267, poz. 5081 z 2011-12-19	XIII/82/11
13	w sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego gminy Kostomłoty dla działek nr 230, 241/1, 241/2, 241/3 oraz dla części działki nr 219 AM-3 obręb Kostomłoty	5.5	2012-08-01	Województwa Dolnośląskiego, poz. 3064 z 2012-09-05	XXVI/132/12
14	w sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego gminy Kostomłoty dla części działek nr 230, 241/1, 241/2, 241/3, AM-3 obręb Kostomłoty	0.5	2014-01-28	Województwa Dolnośląskiego, poz. 645 z 2014-02-11	XLV/251/14
15	w sprawie uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego gminy Kostomłoty dla obszaru położonego w obrębie Godków	51.3	2014-09-30	Województwa Dolnośląskiego, poz. 4750 z 2014-11-10	LII/306/14
16	w sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego dla obszarów położonych w obrębie Siemidrożyce	5.5	2015-12-29	Województwa Dolnośląskiego, poz. 132 z 2016-01-11	XVII/92/15
17	w sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego dla obszarów położonych w obrębie Jakubkowie	17.7	2015-12-29	Województwa Dolnośląskiego, poz. 133 z 2016-01-11	XVII/93/15
18	w sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego gminy Kostomłoty obejmującego zabytkowy park wraz z zespołem folwarcznym w miejscowości Ramułtowie w granicach działki nr 40, obręb Ramułtowie	0	2015-12-29	Województwa Dolnośląskiego, poz. 134 z 2016-01-11	XVII/94/15
19	w sprawie uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego gminy Kostomłoty dla obszaru położonego w obrębie Zabłoto	481.5	2016-01-26	Województwa Dolnośląskiego, poz. 1989 z 2016-04-13	XVIII/100/16

20	w sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego gminy Kostomłoty dla terenów położonych w obrębach Bogdanów, Godków, Kostomłoty, Paździorno, Piotrowice, przewidzianych pod lokalizację farmy wiatrowej wraz z niezbędną infrastrukturą	705.3	2016-03-16	Województwa Dolnośląskiego, poz. 1594 z 2016-03-25	XXI/117/16
21	w sprawie uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego gminy Kostomłoty dla obszaru położonego w obrębie Osieck	926.3	2016-03-16	Województwa Dolnośląskiego, poz. 3005 z 2016-06-28	XXI/115/16
22	w sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego dla obszaru linii elektroenergetycznej 110 kV relacji Przybków – Klecina	12.2	2016-09-06	Województwa Dolnośląskiego, poz. 4205 z 2016-09-14	XXVI/165/16
23	w sprawie uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego dla terenu położonego w północno – zachodniej, centralnej i południowej części wsi Kostomłoty	156	2016-09-06	Województwa Dolnośląskiego, poz. 5164 z 2016-11-17	XXVI/166/16
24	w sprawie uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego gminy Kostomłoty dla obszaru położonego w obrębie Bogdanów	465.8	2017-04-28	Województwa Dolnośląskiego, poz. 2390 z 2017-05-11	XXXVIII/226/17
25	w sprawie uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego dla istniejących cmentarzy położonych w obrębach Jakubkowice i Samborz wraz z sąsiadującymi obszarami	36	2017-05-30	Województwa Dolnośląskiego, poz. 2850 z 2017-06-13	XXXIX/234/17
26	w sprawie uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego gminy Kostomłoty dla obszaru położonego w obrębie Szymanowice	192.8	2017-06-27	Województwa Dolnośląskiego, poz. 3191 z 2017-07-11	XL/240/17
27	w sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego gminy Kostomłoty dla obszaru położonego w obrębie Samsonowice	138.5	2017-06-27	Województwa Dolnośląskiego, poz. 3192 z 2017-07-11	XL/241/17
28	w sprawie uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego gminy Kostomłoty dla obszaru położonego w obrębie Piotrowice i Paździorno	1385.3	2017-09-12	Województwa Dolnośląskiego, poz. 3999 z 2017-10-02	XLI/257/17
29	w sprawie uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego gminy Kostomłoty dla obszaru położonego w obrębie Budziszów, Ramułtowice, Karczyce, Jarząbkowice oraz Chmielów	2863.1	2017-10-30	Województwa Dolnośląskiego, poz. 4753 z 2017-11-16	XLIII/265/17
30	w sprawie uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego gminy Kostomłoty dla obszaru położonego w obrębie Mieczków	689.8	2018-01-31	Województwa Dolnośląskiego, poz. 687 z 2019-02-12	XLVI/285/18
31	w sprawie uchwalenia zmiany miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego dla obszaru położonego w obrębie Godków - zmiana nr 1	11.2	2018-12-28	Województwa Dolnośląskiego, poz. 264 z 2019-01-10	III/22/18

32	w sprawie uchwalenia zmiany miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego terenów wsi Wichrów oraz terenów położonych w południowej części wsi Kostomłoty dla działek 120/5 i 118/3, obręb Wichrów	0.3	2019-03-26	Województwa Dolnośląskiego, poz. 2299 z 2019-04-05	VI/56/19
33	w sprawie uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego gminy Kostomłoty dla terenów sportowo-rekreacyjnych zlokalizowanych w miejscowościach Jakubkowice, Siemidrożycze i Sobkowice	2.7	2019-03-26	Województwa Dolnośląskiego, poz. 2300 z 2019-04-05	VI/57/19
34	w sprawie uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego dla terenu położonego w obrębie Jenkowice	404.7	2019-03-26	Województwa Dolnośląskiego, poz. 2301 z 2019-04-05	VI/59/19
35	w sprawie uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego dla terenu położonego w obrębie Samborz	553.5	2019-03-26	Województwa Dolnośląskiego, poz. 2436 z 2019-04-10	VI/60/19
36	w sprawie uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego dla terenu położonego w obrębie Piersno	964.4	2019-05-29	Województwa Dolnośląskiego, poz. 3728 z 2019-06-11	VIII/68/19
37	w sprawie uchwalenia zmiany miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego terenów położonych w północno-wschodniej części wsi Kostomłoty - zmiana nr 1	7.7	2019-05-29	Województwa Dolnośląskiego, poz. 3729 z 2019-06-11	VIII/69/19
38	w sprawie uchwalenia zmiany miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego terenów wsi Wichrów oraz terenów położonych w południowej części wsi Kostomłoty, dla działek 128/6 i 128/7, obręb Wichrów	1.3	2019-07-29	Województwa Dolnośląskiego, poz. 4762 z 2019-08-02	XI/84/19
39	w sprawie uchwalenia zmiany miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego gminy Kostomłoty dla obszaru położonego w obrębie Osiek	12.5	2019-09-24	Województwa Dolnośląskiego, poz. 5752 z 2019-10-07	XIII/96/19
40	w sprawie uchwalenia zmiany miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego gminy Kostomłoty dla obszaru położonego w obrębie Osiek dla działki nr 248/1 obręb Osiek	0.3	2019-11-26	Województwa Dolnośląskiego, poz. 6937 z 2019-12-02	XVI/122/19
41	w sprawie uchwalenia zmiany miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego terenów wsi Wichrów oraz terenów położonych w południowej części wsi Kostomłoty, dla działek 245 i 62/12, obręb Wichrów	2.1	2019-12-30	Województwa Dolnośląskiego, poz. 507 z 2020-01-16	XVIII/134/19
42	w sprawie uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego gminy Kostomłoty dla obszaru obejmującego wsie Czechy i Świdnicę Polską, obręb Świdnica Polska	787.4	2021-05-14	Województwa Dolnośląskiego, poz. 2502 z 2021-05-24	XXXIV/277/21
43	w sprawie uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego gminy Kostomłoty dla obszaru obejmującego wsie Wilków Średzki i Sobkowice, obręb Wilków Średzki	784.9	2021-05-14	Województwa Dolnośląskiego, poz. 2503 z 2021-05-24	XXXIV/278/21

## 5.5. Zabytki w gminnej ewidencji zabytków

Do obowiązków samorządu lokalnego należy ochrona zabytków, które znajdują się na terenie gminy. Zadania te precyzuje art. 4 ustawy. Gminy mają dbać między innymi o: „zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwale zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie” oraz zapobiegać „zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków”. Do obowiązków nałożonych przez ustawę na gminę należy: „uwzględnienie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska”, czemu ma służyć gminna ewidencja zabytków.

W gminnej ewidencji zabytków powinny być ujęte:

- 1) zabytki nieruchome wpisane do rejestru;
- 2) inne zabytki nieruchome znajdujące się w wojewódzkiej ewidencji zabytków;
- 3) inne zabytki nieruchome wyznaczone przez wójta (burmistrza, prezydenta miasta) w porozumieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków.

Szczegółowe wytyczne na temat opracowania i prowadzenia gminnej ewidencji zabytków zostały określone w Rozporządzeniu Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 26 maja 2011 r. w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem (Dz. U. z 2011 r. Nr 113, poz. 661) oraz Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 10 września 2019 r. zmieniające ww. rozporządzenie.

Konsekwencją ujęcia obiektów lub obszarów niewpisanych do rejestru zabytków w gminnej ewidencji zabytków jest obowiązek uzgodnienia z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków planowanych przy nich działań za pośrednictwem właściwego organu gminy lub organu administracji architektoniczno-budowlanej. Uzgodnienia z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków w odniesieniu do w/w ustawy obiektów prowadzone są na etapie wydania decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego (art. 53. ust. 4 pkt 2, art. 60 ust. 1 ustawy z dnia 27 marca 2003 r.) oraz na etapie wydania decyzji o pozwoleniu na budowę lub rozbiórkę obiektu budowlanego (art. 39 ust. 3 ustawy z dnia 7 lipca 1994 r. – Prawo budowlane). Ponadto właściciele lub posiadacze zabytków ujętych w gminnej ewidencji zabytków mają obowiązek zawiadomienia Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków o wszelkich zagrożeniach, niekorzystnych zmianach oraz o zmianie stanu prawnego zabytku. Mają też obowiązek uczestniczenia w kosztach badań archeologicznych prowadzonych na swoim terenie.

Zawiadomienie o zamiarze włączenia karty adresowej zabytku, o sporządzeniu nowej karty adresowej zabytku albo o zamiarze wyłączenia karty adresowej zabytku z gminnej ewidencji zabytków umieszcza się na stronie podmiotowej Biuletynu Informacji Publicznej do czasu zamieszczenia informacji odpowiednio o włączeniu karty adresowej zabytku, o włączeniu nowej karty adresowej zabytku do gminnej ewidencji zabytków albo o wyłączeniu karty adresowej zabytku z gminnej ewidencji zabytków. Ponadto organ wykonawczy gminy o zamiarze włączenia karty adresowej zabytku do gminnej ewidencji zabytków, o sporządzeniu nowej karty adresowej zabytku albo o zamiarze wyłączenia karty adresowej zabytku z gminnej ewidencji zabytków zawiadamia właściciela lub posiadacza zabytku albo nieruchomości lub rzeczy ruchomej, która przestała być zabytkiem, na co najmniej 14 dni przed planowanym terminem włączenia karty adresowej zabytku do gminnej ewidencji zabytków albo wyłączenia tej karty z gminnej ewidencji zabytków.

Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami zmieniona w 2010 r. istotnie wzmacnia rangę gminnej ewidencji zabytków, poprzez między innymi obowiązek uzgadniania z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków projektów decyzji o ustaleniu o warunków zabudowy i zagospodarowania terenu (WZIZT) oraz projektów budowlanych dotyczących obiektów ujętych między innymi w gminnej ewidencji zabytków.

Zgodnie z art. 21 ustawy podstawą do sporządzania programów opieki jest gminna ewidencja zabytków.

Gminna ewidencja zabytków Gminy Kostomłoty została opracowana w 2012 r., przyjęta Zarządzeniem nr 127/2015 Wójta Gminy Kostomłoty z dnia 30 października 2015 r. Spis obiektów ujętych w GEZ zawiera Załącznik nr 1. Ewidencja jest dokumentem otwartym – powinna być stale weryfikowana i aktualizowana.

#### • ZABYTKI ARCHEOLOGICZNE

Teren gminy Kostomłoty nie został przebadany archeologicznie w sposób kompleksowy, np. w ramach weryfikacyjno-poszukiwawczych badań powierzchniowych Archeologicznego Zdjęcia Polski. Informacje o stanowiskach w Piersnie, częściowo Osieku czy Bogdanowie pochodzą z przekazów archiwalnych. W związku z tym odtwarzanie pradziejów gminy może ich obraz nieco fałszować. Poszerzaniu wiedzy na temat prehistorii Kostomłotów bez wątpienia sprzyjają badania wykopaliskowe prowadzone przy okazji różnych inwestycji gminnych i o zasięgu bardziej ogólnym (autostrady).

Stanowiska archeologiczne zarejestrowane w Gminie Kostomłoty reprezentują różne typy ze względu na formę, funkcję i chronologię. Ze względu na formę można obiekty te podzielić na płaskie i posiadające własną formę krajobrazową, przy czym do drugiej grupy w wypadku Kostomłotów należą tylko grodziska. Jeśli chodzi o funkcję, mamy do czynienia głównie ze śladami osadnictwa (kilka fragmentów ceramiki bądź pojedyncze narzędzie np. siekierka czy toporek), osadami, cmentarzyskami ciałopalnymi i szkieletowymi oraz grodziskami czyli pozostałościami obiektów obronnych.

Można przypuszczać, że teren Gminy Kostomłoty był odwiedzany przez grupy ludzkie (myśliwi i zbieracze) już w paleolicie czy późniejszym od niego mezolicie. Na północ od Kostomłotów odkryto liczne ślady obozowisk schyłkowo-paleolitycznych i mezolitycznych, np. w Głosce, gm. Miękinia (st. 1/18 i 2/19) oraz w Brodnie, gm. Środa Śląska (st. 2/11, 3/12, 10/19 i 11/20). Mamy natomiast pewność co do osadnictwa w okresie neolitu (ok. 5400 do 2100 p.n.e.). W Chmielowie (st. 5/75) odkryto pozostałości najstarszej neolitycznej kultury w Polsce czyli kultury ceramiki wstęgowej rytej (KCWR), zaś w Karczycach (st. 11/87) datowane na środkowy neolit relikty kultury pucharów lejkowatych (KPL), natomiast w Kostomłotach (st. 2/39) nieco młodsze stanowisko kultury amfor kulistych. Kolejna epoka tzn. epoka brązu (2300/2200 lat p.n.e. do ok. 700 lat p.n.e.) jest już znacznie lepiej reprezentowana, szczególnie na stanowiskach kultury łużyckiej, która trwała aż po epokę żelaza (okres halsztacki). Nieco mniej śladów pozostawiła po sobie ludność kultury przeworskiej (II wiek p.n.e. do połowy V wieku n.e.). Wyrażna intensyfikacja procesów osadniczych nastąpiła już we wczesnym średniowieczu, a szczególnego tempa nabrała w późnym średniowieczu czyli od 2 połowy XIII w. Można to wiązać z procesem kolonizacyjnym. W związku z tym prawie wszystkie miejscowości objęto strefą „OW” – obserwacji archeologicznej (w granicach ich nowożytnych siedlisk) jako wsie o średniowiecznej proveniencji. Należy zwrócić w tym miejscu uwagę na średniowieczne krzyże pokutne, których kilkanaście zachowało się na terenie gminy. Krzyże występują pojedynczo, być może in situ oraz w skupiskach po kilka (np. w murze okalającym kościół).<sup>4</sup>

#### ZASADY OCHRONY STANOWISK ARCHEOLOGICZNYCH

Poszczególne zasady ochrony stanowisk archeologicznych są doprecyzowane w procesie formułowania ustaleń miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, z uwzględnieniem indywidualnej specyfiki danego stanowiska archeologicznego oraz przy rozpoznaniu możliwych dla niego zagrożeń. Przepisy te należy ująć w postaci nakazów, zakazów, dopuszczeń i ograniczeń w użytkowaniu terenów, zgodnie z wytycznymi rozporządzenia Ministra Infrastruktury z dnia 26 sierpnia 2003 r. w sprawie wymaganego zakresu projektu miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego (Dz. U. z 2003 r. nr 164, poz. 1587). Ponadto zapisy planu muszą spełniać wymogi norm prawnych ustalone w Rozporządzeniu Prezesa Rady Ministrów z dnia 20 czerwca 2002 r. w sprawie „Zasad techniki prawodawczej” (t. j. Dz. U. z 2016 r. poz. 283).

<sup>4</sup> Studium wartości kulturowych gminy Kostomłoty

Realizacja wszelkich inwestycji na obszarach zidentyfikowanych stanowisk archeologicznych wymaga pozwolenia organu ochrony zabytków oraz zapewnienia badań archeologicznych, w zakresie wyznaczonym przez Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków – art. 31. ustawy.

Zgodnie z art. 36 ust. 1 pkt. 12 ustawy prowadzenie poszukiwań zabytków może się odbywać na podstawie pozwolenia Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków. Znalazcy przedmiotu, co do którego istnieje przypuszczenie, że jest zabytkiem, jest obowiązany wstrzymać wszelkie roboty mogące uszkodzić lub zniszczyć odkryty przedmiot; zabezpieczyć, przy użyciu dostępnych środków, ten przedmiot i miejsce jego odkrycia; niezwłocznie zawiadomić o tym właściwego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, a jeśli nie jest to możliwe, właściwego wójta (burmistrza, prezydenta miasta).

W przypadku kolizji z wszystkimi stanowiskami archeologicznymi należy wprowadzić zapisy umożliwiające przeprowadzenie niezbędnych badań archeologicznych zagrożonych zniszczeniem, na które należy uzyskać pozwolenie od wojewódzkiego konserwatora zabytków.

## 6. Ocena stanu dziedzictwa kulturowego gminy – analiza SWOT

Analiza SWOT stanowi jedną z najpopularniejszych technik analitycznych, pozwalających na porządkowanie informacji oraz diagnozowanie sytuacji wspólnoty samorządowej w konkretnym aspekcie. Stanowi użyteczną pomoc przy dokonywaniu oceny zasobów i otoczenia danej jednostki samorządu terytorialnego, ułatwia też identyfikację problemów i określenie priorytetów rozwoju. Jej nazwa to skrót od pierwszych liter angielskich słów, stanowiących jednocześnie pola przyporządkowania czynników mogących mieć wpływ na powodzenie planu strategicznego – silne strony, słabe strony, szanse i zagrożenia.

Czynniki rozwoju podzielić można – ze względu na ich pochodzenie – na wewnętrzne, na które społeczność lokalna ma wpływ (silne i słabe strony), oraz na czynniki zewnętrzne – umiejscowione w bliższym i dalszym otoczeniu jednostki (szanse i zagrożenia), na które społeczność lokalna nie ma bezpośredniego wpływu. Jednocześnie czynniki te można podzielić według kryterium charakteru wpływu na społeczność lokalną, dzięki czemu wyróżnić można czynniki: pozytywne, czyli atuty i szanse, oraz negatywne, czyli słabości i zagrożenia.

W Tabeli nr 4 zostały przedstawione silne i słabe strony oraz szanse i zagrożenia dotyczące zasobu zabytkowego, warunków dla realizacji działań w zakresie inicjowania, wspierania, koordynowania badań i prac budowlanych w odniesieniu do nieruchomości zabytkowych, jak również upowszechniania i promowania dziedzictwa materialnego i niematerialnego dla rozwoju Gminy Kostomłoty.

**Tabela nr 4. Analiza SWOT**

<b>CZYNNIKI WEWNĘTRZNE I ZEWNĘTRZNE MAJĄCE WPŁYW NA DZIEDZICTWO KULTUROWE GMINY KOSTOMŁOTY</b>	
<b>SILNE STRONY</b>	<b>SŁABE STRONY</b>
<ul style="list-style-type: none"> <li>• zachowane historyczne układy ruralistyczne wsi;</li> <li>• obiekty sakralne o wysokiej wartości;</li> <li>• opracowana gminna ewidencja zabytków;</li> <li>• miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego obejmujące ochroną obiekty zabytkowe;</li> <li>• aktywnie działający Gminny Ośrodek Kultury w Kostomłotach zajmujący się organizacją i szerzeniem kultury w gminie;</li> <li>• dobre zaplecze dla rozwoju turystyki (szlak św. Jakuba, szlak granitu, sejmik bociani, park</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>• niewystarczająca sieć szlaków pieszych, rowerowych;</li> <li>• słabo rozwinięta baza noclegowa do obsługi ruchu turystycznego;</li> <li>• stan zachowania obiektów na terenach wiejskich ujętych w gminnej ewidencji zabytków;</li> <li>• zaniedbane istniejące tereny zielone (w tym zabytkowe parki dworskie);</li> <li>• niewystarczające oznaczenie i promocja walorów zabytkowych, np. poprzez tablice informacyjne;</li> <li>• słaba oferta turystyczna bazująca na lokalnych</li> </ul>

<p>Piotrowice, Sikorzyce, Ramułowice);</p> <ul style="list-style-type: none"> <li>• obowiązująca uchwała dotycząca zasad udzielania dotacji z budżetu Gminy Kostomłoty na dofinansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków;</li> <li>• systematyczna ochrona zabytków poprzez udzielanie co roku dotacji na prace konserwatorskie lub roboty budowlane;</li> <li>• korzystne położenie gminy względem głównych szlaków komunikacyjnych: autostrada A4;</li> <li>• gmina należy do Stowarzyszenia LGD „Szlakiem Granitu”.</li> </ul>	<p>walorach.</p>
<b>SZANSE</b>	<b>ZAGROŻENIA</b>
<ul style="list-style-type: none"> <li>• wzrastająca liczba właściwie przeprowadzanych prac remontowo-budowlanych przez prywatnych właścicieli obiektów zabytkowych;</li> <li>• występowanie obiektów i zespołów zabytkowych mogących zainteresować potencjalnych turystów;</li> <li>• dynamicznie rozwijająca się działalność kulturalna;</li> <li>• zwiększający się napływ turystów;</li> <li>• rozwój szlaków turystycznych opartych na dziedzictwie kulturowym;</li> <li>• kreowanie nowych obszarów i produktów turystycznych w oparciu o atrakcyjny sposób zagospodarowania obiektów zabytkowych;</li> <li>• systematyczne opracowywanie aktualizacji dokumentów na poziomie gminy;</li> <li>• rosnąca rola samorządu włączającego się w sferę ochrony dziedzictwa;</li> <li>• wprowadzenie i egzekwowanie polityki ochrony walorów środowiska naturalnego i kształtowania przestrzennego;</li> <li>• możliwość wsparcia finansowego z różnych źródeł, w tym ze środków Unii Europejskiej;</li> <li>• wzrost dotacji na prace z zakresu ochrony i opieki nad zabytkami, w tym na prace konserwatorskie i obiekty ujęte w gminnej ewidencji zabytków.</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>• brak realnych systematycznych zachęt dla prywatnych inwestycji w zabytki;</li> <li>• pogarszający się stan techniczny niektórych obiektów zabytkowych na terenie gminy;</li> <li>• bardzo wysokie koszty remontów obiektów zabytkowych;</li> <li>• wzrastający ruch samochodowy na autostradzie A4, drodze krajowej nr 5 i powiązanych z nimi drogach na terenie gminy;</li> <li>• zanik tradycji i tożsamości lokalnej, związany ze zmianą stylu życia;</li> <li>• brak zdefiniowanych programów operacyjnych oraz zakresów wsparcia dla przyszłej perspektywy finansowej Unii Europejskiej (na lata 2021-2027);</li> <li>• działania inwestycyjne prowadzone m.in. przez prywatnych właścicieli obiektów, w których interes indywidualny inwestora jest przedkładany nad dobro społeczne, tj. dobro zabytku;</li> <li>• niedostosowanie sposobu użytkowania niektórych obiektów zabytkowych do ich charakteru.</li> </ul>

## 7. Założenia programowe oraz zasady oceny realizacji Gminnego programu opieki nad zabytkami

Ustawa określa główne cele GPOnZ, do których należą:

- włączenie problemów ochrony zabytków do systemu zadań strategicznych, wynikających z koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju,
- uwzględnienie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej,
- zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania,
- wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego,
- podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami,
- określenie warunków współpracy w właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków,
- podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

Niniejszy GPOnZ jest programem kierunkowym, uwzględniającym także założenia ogólnych planów i opracowań strategicznych, dotyczących rozwoju społeczno-gospodarczego Gminy Kostomłoty. GPOnZ wyznacza w zamierzeniu cele, których realizacja powinna doprowadzić poprawy zabytków oraz wpłynąć w przyszłości na wzmocnienie wizerunku gminy. Wyznaczone kierunki działań oraz zadania są kontynuacją działań określonych w Gminnym programie opieki nad zabytkami na lata 2014-2017. Zostały one sformułowane w perspektywie wieloletniej i wykraczają często poza czteroletni okres obowiązywania GPOnZ. Możliwy jest podział realizacji zadań na podokresy w powiązaniu z ustawowym obowiązkiem złożenia po 2 latach przez władze gminy sprawozdania z częściowego wykonania GPOnZ. Wykonanie takiego sprawozdania, powinno być poprzedzone oceną poziomu realizacji GPOnZ, która powinna uwzględniać: wykonanie zadań, które zostały przyjęte do realizacji w czteroletnim okresie obowiązywania GPOnZ oraz efektywność ich wykonania. Sposób weryfikacji zadań został ujęty w ostatniej kolumnie w Tabeli nr 5.

**Tabela nr 5. Kierunki działań i zadania w zakresie ochrony zabytków**

<b>KIERUNEK DZIAŁANIA I: Konsekwentne i planowe realizowanie zadań kompetencyjnych samorządu dotyczących opieki nad zabytkami.</b>		
<b>LP.</b>	<b>ZADANIE</b>	<b>SPOSÓB WERYFIKACJI</b>
<b>1</b>	Opracowanie oraz okresowa aktualizacja Planu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych.	Czy opracowano Plan i wykonywano aktualizację
<b>2</b>	Zadania dla gminnej ewidencji zabytków: 1. Zakładanie nowych kart adresowych dla zabytków dotychczas nierozpoznanych i nieuwzględnionych w ewidencji, a istotnych dla obrazu dziedzictwa kulturowego na terenie gminy. 2. Systematyczne uzupełnianie kart adresowych o uzyskane nowe dane i aktualizowaną w przypadku zmian w wyniku rozbiórek i remontów dokumentację fotograficzną. 3. Skreślenia z ewidencji obiektów nieistniejących oraz takich, które utraciły cechy zabytkowe w wyniku modernizacji. Wszelkie działania przy obiektach ujętych w gminnej ewidencji zabytków wymagają opiniowania, uzgodnienia z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków.	Ilość przeprowadzonych aktualizacji, czy dodano/usunięto obiekt z ewidencji, czy przyjęto zmianę zarządzeniem dla gminnej ewidencji zabytków
<b>3</b>	Uaktualnienie Planów Odnowy Miejscowości – dokumentów pozwalających na podjęcie starań o dofinansowanie projektów związanych z inwestycjami.	Czy i jakie plany uaktualniono
<b>4</b>	Uaktualnienie uchwały w sprawie określenia zasad udzielania dotacji na sfinansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków o obiekty ujęte	Czy uchwała została zaktualizowana



	w gminnej ewidencji zabytków.	
<b>KIERUNEK DZIAŁANIA II: Sprawne i nowoczesne zarządzanie zasobem dziedzictwa kulturowego.</b>		
<b>LP.</b>	<b>ZADANIE</b>	<b>SPOSÓB WERYFIKACJI</b>
1	Prowadzenie prac remontowo-konserwatorskich przy obiektach zabytkowych stanowiących własność Gminy Kostomłoty.	Ilość podjętych/zaplanowanych prac, dla jakich obiektów, wysokość zaplanowanych/poniesionych środków na ten cel
2	Remont folwarku w Piotrowicach przy ul. Fatimskiej.	
3	Rewitalizacja rynku w Kostomłotach, w pierwszym etapie wykonanie projektu na zagospodarowanie rynku.	
4	Kontrola stanu technicznego zabytków, których właścicielem jest Gmina Kostomłoty i sporządzenie oceny stanu ich zachowania. Przede wszystkim przy obiektach własnościowych wpisanych do rejestru zabytków: – Budziszów – oficyna mieszkalna nr 12 a i 12 b z przylegającymi budynkami gospodarczymi w zespole folwarcznym, – Budziszów – teren ogrodów gospodarczych w zespole folwarcznym, – Ramułowice – park naturalistyczny (dawne Ramułowice-Ilnica), gmina jest właścicielem działki 234/17.	Ilość dokonanych kontroli, dla ilu obiektów, wyniki kontroli, ocena stanu zachowania obiektów
5	Ochrona istniejącej sieci osadniczej oraz obszarów przestrzeni publicznej zgodnie z zapisami w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego.	Jakie działania podjęto, w jakim zakresie
6	Przeciwdziałanie niszczeniu stanowisk archeologicznych – przestrzeganie konieczności wymagania przy wydawaniu zezwoleń na budowę opinii bądź zezwoleń Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.	Czy były konieczne interwencje, jakie działania zrealizowano, z kim współpracowano
7	Doradztwo w postępowaniach związanych z pozyskaniem funduszy zewnętrznych.	Jakie działania podjęto, czy złożono wnioski, na jaki cel, czy pozyskano fundusze, na jaki cel i ile
8	Współorganizacja lub uczestnictwo w szkoleniach dotyczących procedur prawnych związanych z finansowaniem zabytków, konserwacji, możliwości sposobów aplikowania o środki na zabytki.	Forma współpracy przy szkoleniach, jakie szkolenia zorganizowano, czego dotyczyły, kto brał w nich udział – ilość osób
9	Uzgodnienie wspólnych działań związanych z uświadamianiem prawnym właścicieli obiektów zabytkowych, jak i uczestnictwo w dokonywanych przez Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków wizjach i przeglądach obiektów zabytkowych.	Jakie działania zaplanowano/podjęto, ilość wizji/przeglądów, dla jakich obiektów
<b>KIERUNEK DZIAŁANIA II: Rewaloryzacja dziedzictwa kulturowego gminy jako ważny czynnik rozwoju społeczno-gospodarczego.</b>		
<b>LP.</b>	<b>ZADANIE</b>	<b>SPOSÓB WERYFIKACJI</b>
1	Systematyczne rozpowszechnianie wiedzy o szlakach kulturowych promujących zabytki na terenie regionu.	Forma rozpowszechniania wiedzy, o jakich obiektach, sprawozdania ze zorganizowanych rajdów, imprez itp., ilość osób biorących udział, jakich obiektów zabytkowych dotyczyły
2	Prowadzenie prac porządkowo-pielęgnacyjnych na zabytkowych cmentarzach.	Gdzie i jakie prace przeprowadzono, przy jakich obiektach, kto brał w nich udział
3	Prowadzenie bieżących prac pielęgnacyjnych, porządkowych i zabezpieczających na terenie zabytkowych założen zielonych, będących własnością gminną oraz przy założeniach zielonych w obszarach chronionych strefami ochrony konserwatorskiej.	Jakie działania podjęto, w jakim zakresie, przy jakich obiektach, wartość poniesionych środków

<b>KIERUNEK DZIAŁANIA II: Działania edukacyjne skierowane do społeczności lokalnych w celu budowania tożsamości kulturowej oraz promocja zewnętrzna wartości kulturowych regionu.</b>		
<b>LP.</b>	<b>ZADANIE</b>	<b>SPOSÓB WERYFIKACJI</b>
1	Dążenie do organizacji imprez dotyczących rocznic historycznych oraz innych wraz z kontynuowaniem dotychczas organizowanych.	Jakie imprezy zaplanowano/zorganizowano, czego dotyczyły, kto brał w nich udział, ilość uczestników, z kim organizowano
2	Wykorzystanie w działaniach promocyjnych Gminy Kostomłoty walorów kulturowych przy współpracy z organizacjami i fundacjami.	Jakie działania zaplanowano/zrealizowano, czego dotyczyły, kto brał w nich udział, ilość osób, wysokość poniesionych środków, forma współpracy
3	Organizacja wystaw plenerowych promujących kulturę i dziedzictwo kulturowe w przestrzeniach publicznych na terenie Gminy Kostomłoty.	
4	Wspieranie imprez kulturalnych, popularyzujących dziedzictwo kulturowe gminy: – organizowanie we współpracy z sołtysami corocznych festynów promujących dziedzictwo kulturowe oraz tradycje związane z dożynkami i kiermaszami bożonarodzeniowymi, – organizowanie rajdów młodzieżowych, – organizowanie spotkań z ciekawymi ludźmi, – uczestnictwo Urzędu Gminy oraz właścicieli zabytków z terenu gminy w obchodach Europejskich Dni Dziedzictwa.	
5	Organizacja konkursów w szkołach dotyczących tematyki lokalnego dziedzictwa kulturowego.	Ilość zorganizowanych konkursów, ich zakres, gdzie się odbywały, czego dotyczyły, kto brał udział
6	Przygotowanie tablic informacyjnych w pobliżu grodzisk zlokalizowanych na terenie gminy (takie działania promocyjne stosowane są w wypadku wielu dolnośląskich stanowisk o własnej formie krajobrazowej). Przeniesienie granitowej tablicy z Bogdanowa (obecnie w sąsiedztwie sztucznej wyspy na stawie) we właściwe miejsce.	Czy i ile tablic ustawiono, wartość poniesionych środków
7	Dofinansowanie szkolnych konkursów wiedzy o zabytkach gminy oraz wycieczek szkolnych, których celem jest poznawanie zabytków gminy.	Jakie konkursy dofinansowano, w jakiej wysokości, z kim współpracowano
8	Promocja w środkach masowego przekazu dziedzictwa kulturowego Gminy Kostomłoty oraz tematyki związanej z ochroną zabytków.	Jakie działania zaplanowano/zrealizowano, czego dotyczyły, kto brał w nich udział, wysokość poniesionych środków

## 8. Instrumentarium realizacji Gminnego programu opieki nad zabytkami

GPOnZ realizowany będzie poprzez wykonanie wskazanych zadań, na rzecz osiągnięcia przyjętych kierunków działań. Podstawę instrumentarium stanowią obowiązujące przepisy prawa oraz zawarte w nich regulacje. Regulacje te dotyczą instrumentów ekonomiczno-prawnych, społecznych oraz finansów publicznych. Zakłada się, że zadania określone w niniejszym GPOnZ będą wykonywane za pomocą następujących instrumentów:

• **instrumenty prawne**, wynikające z obowiązujących przepisów prawnych:

- wpis do rejestru zabytków,
- decyzje administracyjne z zakresu ochrony i opieki nad zabytkami wojewódzkiego konserwatora zabytków,
- ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami,
- ustawa o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym,
- ustawa Prawo budowlane,
- ustawa Prawo ochrony środowiska,
- ustawa o ochronie przyrody,
- ustawa o gospodarce nieruchomościami,
- ustawa o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej,
- ustawa o zmianie niektórych ustaw w związku ze wzmocnieniem narzędzi ochrony krajobrazu;

• **instrumenty finansowe:**

- finansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków,
- korzystanie z programów uwzględniających finansowanie z funduszy europejskich oraz dotacje, subwencje,
- współpraca pomiędzy podmiotami publicznymi a sektorem prywatnym w ramach „Partnerstwa publiczno-prywatnego” (PPP);

• **instrumenty społeczne:**

- prowadzenie działań z zakresu współpracy i współdziałania z właścicielami oraz użytkownikami zabytków (władzami kościelnymi i parafiami, osobami fizycznymi), a także edukacja i informacja odnośnie dziedzictwa kulturowego Gminy Kostomłoty),
- edukacja kulturowa,
- pozyskanie poparcia społecznego na rzecz ochrony środowiska kulturowego,
- współdziałanie z organizacjami społecznymi;

• **instrumenty koordynacji:**

- realizacja projektów i programów Gminy Kostomłoty dotyczących ochrony dziedzictwa kulturowego gminy (np. strategia rozwoju gminy, plany rozwoju lokalnego, programy ochrony środowiska przyrodniczego, koncepcje, plany rewitalizacji),
- współpraca z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków,
- współpraca z sąsiednimi samorządami w celu wypracowania wspólnej polityki ochrony środowiska kulturowego i przyrodniczego;

• **instrumenty kontrolne:**

- aktualizacja i weryfikacja gminnej ewidencji zabytków,
- oceny zmian w zagospodarowaniu przestrzennym Gminy Kostomłoty,
- sporządzanie co dwa lata sprawozdania z realizacji GPOnZ oraz aktualizacja GPOnZ związana z ustawowym czteroletnim okresem obowiązywania,

- monitorowanie stanu zachowania i funkcjonowania środowiska kulturowego,
- prowadzenie stałej obserwacji procesów i zjawisk istotnych z punktu widzenia realizacji GPOnZ.

## 9. Źródła finansowania Gminnego programu opieki nad zabytkami

Zgodnie z obowiązującą ustawą dbałość o zabytek polega między innymi na zapewnieniu warunków do dokumentowania zabytku, popularyzacji wiedzy o nim, prowadzeniu prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych oraz utrzymaniu zabytku i jego otoczenia w jak najlepszym stanie. Finansowanie tych działań jest obowiązkiem nie tylko właściciela zabytku, lecz także każdego podmiotu mającego tytuł prawny do zabytku, a więc trwałych zarządców, użytkowników wieczystych. Dla jednostki samorządu terytorialnego posiadającej tego rodzaju tytuł prawny do obiektu, opieka nad zabytkiem jest zadaniem własnym. Ochrona zabytków i opieka nad nimi, a także wszelkie działania związane ze zmianą ich funkcji w przestrzeni publicznej oraz ich popularyzacją i udostępnianiem społecznym, mogą być finansowane z różnych źródeł w zależności od typu działań.

Niniejszy rozdział wskazuje możliwości w zakresie pozyskiwania dodatkowych środków ze źródeł pozabudżetowych. Ważne jest, by władze gminy z własnej inicjatywy podjęły próbę wygospodarowania w budżecie środków przeznaczonych na realizację zapisów GPOnZ. Tym bardziej, że znaczna część źródeł zewnętrznych wymaga zapewnienia wkładu własnego w finansowanych przez nie projektach. Główny obowiązek związany z opieką, ochroną oraz finansowaniem wszelkich prac konserwatorskich lub robót budowlanych, spoczywa na właścicielach i użytkownikach obiektów zabytkowych.

Źródła zewnętrznego finansowania można podzielić następująco:

### • źródła krajowe:

- dotacje Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego,
- dotacje wojewódzkiego konserwatora zabytków,
- dotacje samorządu województwa,
- dotacje powiatowe,
- dotacje gminne,
- Fundusz Termomodernizacji i Remontów,
- Wojewódzki Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej,
- Narodowy Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej,
- programy operacyjne Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego,
- promesa Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego,
- fundusze od fundacji,
- Narodowy Fundusz Ochrony Zabytków,
- Fundusz Kościelny.

### • źródła pozostałe:

- źródła unijne.

## 9.1. Dotacje

Zgodnie z ustawą dotacja może zostać udzielona osobie fizycznej, jednostce samorządu terytorialnego lub innej jednostce organizacyjnej będącej właścicielem bądź posiadaczem zabytku wpisanego do rejestru lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków. Dotacja udzielana jest na wykonanie prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych, planowanych do przeprowadzenia w roku złożenia wniosku lub następnym, bądź na zasadzie refundacji poniesionych już nakładów przed upływem 3 lat po wykonaniu prac.

Art. 77 ustawy określa szczegółowo wykaz działań, które mogą podlegać dofinansowaniu. Dotacja na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane może obejmować wyłącznie nakłady konieczne poniesione na przeprowadzenie następujących działań:

- sporządzenie ekspertyz technicznych i konserwatorskich,
- przeprowadzenie badań konserwatorskich lub architektonicznych,
- wykonanie dokumentacji konserwatorskiej,
- opracowanie programu prac konserwatorskich i restauratorskich,
- wykonanie projektu budowlanego zgodnie z przepisami Prawa budowlanego,
- sporządzenie projektu odtworzenia kompozycji wnętrz,
- zabezpieczenie, zachowanie i utrwalenie substancji zabytku,
- stabilizację konstrukcyjną części składowych zabytku lub ich odtworzenie w zakresie niezbędnym dla zachowania tego zabytku,
- odnowienie lub uzupełnienie tynków i okładzin architektonicznych albo ich całkowite odtworzenie, z uwzględnieniem charakterystycznej dla tego zabytku kolorystyki,
- odtworzenie zniszczonej przynależności zabytku, jeżeli odtworzenie to nie przekracza 50% oryginalnej substancji tej przynależności,
- odnowienie lub całkowite odtworzenie okien, w tym ościeżnic i okiennic, zewnętrznych odrzwi i drzwi, więźby dachowej, pokrycia dachowego, rynien i rur spustowych,
- modernizację instalacji elektrycznej w zabytkach drewnianych lub w zabytkach, które posiadają oryginalne, wykonane z drewna części składowe i przynależności,
- wykonanie izolacji przeciwwilgociowej,
- uzupełnianie narysów ziemnych dzieł architektury obronnej oraz zabytków archeologicznych nieruchomych o własnych formach krajobrazowych,
- działania zmierzające do wyeksponowania istniejących, oryginalnych elementów zabytkowego układu parku lub ogrodu,
- zakup materiałów konserwatorskich i budowlanych, niezbędnych do wykonania prac i robót przy zabytku wpisanym do rejestru lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków,
- zakup i montaż instalacji przeciwłamaniowej oraz przeciwpożarowej i odgromowej.

Standardowo dotacja udzielana jest w wysokości do 50% nakładów koniecznych na wykonanie powyższych działań. Natomiast wysokość dotacji może zostać zwiększona, nawet do 100% nakładów koniecznych, w wypadku jeżeli:

- zabytek posiada wyjątkową wartość historyczną, artystyczną lub naukową,
- wymaga przeprowadzenia złożonych pod względem, technologicznym prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych,
- stan zachowania zabytku wymaga niezwłocznego podjęcia prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych.

Jednocześnie łączna kwota dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków, udzielonych przez ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, wojewódzkiego konserwatora zabytków bądź

organ stanowiący gminy, powiatu lub samorządu województwa, nie może przekraczać wysokości 100% nakładów koniecznych na wykonanie tych prac lub robót.

• **Dotacje z Dolnośląskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków** – co roku Dolnośląski Wojewódzki Konserwator Zabytków we Wrocławiu przyjmuje Zarządzenie w sprawie: udzielania przez Dolnośląskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków we Wrocławiu dotacji celowych z budżetu państwa na dofinansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytkach ruchomych i nieruchomości wpisanych do rejestru zabytków. Wniosek składa się:

- 1) do dnia 30 czerwca, w którym dana dotacja ma być udzielona, w przypadku dofinansowania prac przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, które zostały przeprowadzone w okresie 3 lat poprzedzających rok złożenia wniosku,
- 2) do dnia 28 lutego roku, w którym dotacja celowa ma być udzielona w przypadku dofinansowania prac przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, które zostaną przeprowadzone w roku złożenia wniosku.

• **Dotacje wojewódzkie i powiatowe**

Dofinansowanie prac przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków lub znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków odbywa się na podstawie art. 81 ustawy oraz na podstawie uchwały Sejmiku Województwa/Powiatu w sprawie trybu i zasad przyznawania dotacji celowej na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy tym zabytku.

**Dotacje z budżetu Województwa Dolnośląskiego** – Samorząd Województwa Dolnośląskiego udziela dotacji na prace konserwatorskie i budowlane w złożonych wniosków. Zasady i tryb udzielania dotacji określa uchwała nr XXVIII/788/12 Sejmiku Województwa Dolnośląskiego z dnia 8 listopada 2012 r. w sprawie określenia zasad udzielania dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków, znajdujących się na obszarze województwa dolnośląskiego wraz ze zmianą przyjęta w uchwale nr XVIII/466/16 z dnia 28 stycznia 2016 r.

**Dotacje z budżetu powiatu średzkiego** – zasady udzielania dotacji określa Uchwała nr XXXVIII/290/2018 Rady Powiatu Gliwickiego z dnia 26 kwietnia 2018 r. w sprawie określenia zasad udzielania dotacji z budżetu Powiatu Gliwickiego na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków.

• **Dotacje gminne**

Zgodnie z art. 81 ustawy oraz zgodnie z ustawą z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym, dofinansowanie na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków może być udzielone przez organ stanowiący gminy, na zasadach określonych w podjętej przez ten organ uchwale. Dla jednostki samorządu terytorialnego, posiadającej tytuł prawny do obiektu, opieka nad zabytkiem jest ponadto jej zadaniem własnym. Zasady i tryb postępowania o udzielenie dotacji z budżetu gminy na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków określa odpowiednia uchwała podjęta przez radę gminy.

**Dotacje z budżetu Gminy Kostomłoty** – reguluje uchwała nr XXIX/238/20 Rady Gminy Kostomłoty z dnia 22 grudnia 2020 r. w sprawie zasad udzielania dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków. Wnioski o udzielenie dotacji rozpatruje Wójt Gminy Kostomłoty. Wnioski o udzielenie dotacji należy składać do dnia 30 września każdego roku kalendarzowego poprzedzającego rok udzielenia dotacji. O dacie złożenia wniosku decyduje data wpływu do Urzędu Gminy Kostomłoty. Wnioski składa się osobno na każdy zabytek, na który ma być udzielona dotacja.

Dotacja może być udzielona osobom fizycznym, osobom prawnym lub jednostkom organizacyjnym, które posiadają tytuł prawny do zabytku wpisanego do rejestru zabytku, wynikający z prawa własności, użytkowania wieczystego, ograniczonego prawa rzeczowego lub stosunku zobowiązaniowego.

Wnioski podlegają sprawdzeniu pod względem formalnym w terminie 14 dni od dnia ich złożenia. Dotacje, na wniosek Wójta Gminy Kostomłoty przyznaje Rada Gminy Kostomłoty w formie uchwały.

Poniżej, w Tabeli nr 6, przedstawiono szczegółowe dane dotyczące dotacji udzielonych z budżetu Gminy Kostomłoty na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków w latach 2018-2021 udzielone z budżetu Gminy Kostomłoty.

KWOTA DOTACJI	ROK UDZIELENIA
54 900,00 zł	2018
60 000,00 zł	2019
90 000,00 zł	2020
190 000,00 zł	2021
<b>Razem</b>	<b>394 900,00 zł</b>

**Tabela nr 6. Dotacje udzielone z budżetu Gminy Kostomłoty na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków w latach 2018-2021 udzielone z budżetu Gminy Kostomłoty**

2018 r.			
LP.	DOTOWANY	NAZWA ZADANIA	KWOTA DOTACJI
1	Parafia Rzymskokatolicka pw. Podwyższenia Krzyża Świętego ul. 1 Maja 26, 55-311 Kostomłoty	Konserwacja i restauracja obrazu „Wniebowzięcie NMP” z ołtarza głównego kościoła pw. Narodzenia N.M.P. w Wichrowie	10 000,00 zł
2	Parafia Rzymsko – Katolicka p. w. św. Anny Ramułtowie 34, 55-311 Kostomłoty	Remont wieży, więźby dachowej i wymiana pokrycia dachowego na budynku kościoła filialnego pw. św. Marcina w Chmielowie – zakup materiałów	10 000,00 zł
3	Parafia Rzymskokatolicka pw. Podwyższenia Krzyża Świętego ul. 1 Maja 26, 55-311 Kostomłoty	Zabezpieczenie, zachowanie i utrwalenie substancji zabytku polegające na odtworzeniu nawierzchni na terenie przy kościele Parafialnym Podwyższenia Krzyża Świętego w Kostomłotach	10 000,00 zł
4	Rzymskokatolicka Parafia p.w. św. Jadwigi Świdnica Polska 22, 55-311 Kostomłoty	Konserwacja trzech stacji drogi krzyżowej (II, III, IV) w kościele parafialnym pw. św. Jadwigi w Świdnicy Polskiej	10 000,00 zł
5	Rzymskokatolicka Parafia p.w. św. Jadwigi Świdnica Polska 22, 55-311 Kostomłoty	Malowanie sklepienia prezbiterium w kościele filialnym pw. św. Mateusza w Wilkowie Średzkim	4 900,00 zł
6	Parafia Rzymskokatolicka pw. św. Anny Ramułtowie 34, 55-311 Kostomłoty	Renowacja elewacji kościoła pw. Podwyższenia Krzyża Świętego w Karczycach	10 000,00 zł
<b>RAZEM</b>			<b>54 900,00 zł</b>
2019 r.			
LP.	DOTOWANY	NAZWA ZADANIA	KWOTA DOTACJI
1	Parafia Rzymskokatolicka pw. Podwyższenia Krzyża Świętego ul. 1 Maja 26, 55-311 Kostomłoty	Konserwacja i restauracja ramy ołtarzowej do obrazu „Wniebowzięcie NMP” z ołtarza głównego kościoła pw. Narodzenia N.M.P. w Wichrowie	10 000,00 zł
2	Parafia Rzymskokatolicka pw. Podwyższenia Krzyża Świętego ul. 1 Maja 26,	Konserwacja i restauracja obrazu „Serca Jezusa” w kościele parafialnym pw. Podwyższenia Krzyża Świętego	10 000,00 zł

	55-311 Kostomłoty	w Kostomłotach	
3	Rzymskokatolicka Parafia pw. św. Jadwigi Świdnica Polska 22, 55-311 Kostomłoty	Konserwacja trzech stacji drogi krzyżowej (V, VI, VII) w kościele parafialnym pw. św. Jadwigi w Świdnicy Polskiej	10 000,00 zł
4	Parafia Rzymskokatolicka pw. św. Anny Ramułowice 34, 55-311 Kostomłoty	Zakup materiałów na wykonanie fumigacji wewnątrz i więźby dachowej kościoła parafialnego w Ramułowicach.	10 000,00 zł
5	Parafia Rzymskokatolicka pw. św. Anny Ramułowice 34, 55-311 Kostomłoty	Wymiana stolarki w otworach okiennych wieży kościoła pw. św. Marcina w Chmielowie - zakup materiałów.	10 000,00 zł
6	Parafia Rzymskokatolicka pw. św. Katarzyny Piotrowice 62 55-311 Kostomłoty	Prace konserwatorskie zabytkowej części ołtarza głównego i obrazu świętych w kościele filialnym pw. św. Piotra i Pawła w Paździornie. Etap I.	10 000,00 zł
<b>RAZEM</b>			<b>60 000,00 zł</b>
<b>2020 r.</b>			
LP.	DOTOWANY	NAZWA ZADANIA	KWOTA DOTACJI
1	Parafia Rzymskokatolicka pw. Podwyższenia Krzyża Świętego ul. 1 Maja 26, 55-311 Kostomłoty	Konserwacja i restauracja obrazów stacji drogi krzyżowej (Etap I: Stacja I i II) znajdujących się w kościele pw. Podwyższenia Krzyża Świętego w Kostomłotach	10 000,00 zł
2	Parafia Rzymskokatolicka pw. Podwyższenia Krzyża Świętego ul. 1 Maja 26, 55-311 Kostomłoty	Konserwacja i restauracja obrazów stacji drogi krzyżowej (Etap I: Stacja I i II) znajdujących się w kościele pw. Najświętszej Maryi Panny w Wichrowie	10 000,00 zł
3	Rzymskokatolicka Parafia pw. św. Jadwigi Świdnica Polska 22, 55-311 Kostomłoty	Konserwacja trzech stacji drogi krzyżowej (VII, IX, XII) w kościele parafialnym pw. św. Jadwigi w Świdnicy Polskiej	10 000,00 zł
4	Parafia Rzymskokatolicka pw. św. Anny Ramułowice 34, 55-311 Kostomłoty	Konserwacja i restauracja dwóch obrazów olejnych z 1891 r. – „Wniebowstąpienie Chrystusa” i „Zwiastowanie” w kościele filialnym pw. Podwyższenia Krzyża Świętego w Karczycach.	10 000,00 zł
5	Parafia Rzymskokatolicka pw. św. Anny Ramułowice 34, 55-311 Kostomłoty	Wykonanie zabiegu fumigacji wewnątrz i więźby dachowej kościoła parafialnego w Ramułowicach	10 000,00 zł
6	Parafia Rzymskokatolicka pw. św. Katarzyny Piotrowice 62 55-311 Kostomłoty	Prace konserwatorskie ołtarza głównego w kościele filialnym pw. św. Piotra i Pawła w Paździornie, Etap II	10 000,00 zł
7	Parafia Rzymsko-Katolicka pw. Świętych Apostołów Szymona i Judy Tadeusza Gościsław 43, 55-340 Udanin	Wymiana podłogi na chórach w Kościele pw. św. Andrzeja Boboli w Mieczkowie	10 000,00 zł
8	Parafia Rzymsko-Katolicka pw. Świętych Apostołów Szymona i Judy Tadeusza Gościsław 43, 55-340 Udanin	Renowacja zabytkowych organów w kościele pw. Wniebowzięcia NMP w Osieku	10 000,00 zł



<b>9</b>	Rzymskokatolicka Parafia św. Marcina w Kulinie Kulin 39, 55-300 Środa Śląska	Wymiana kuli wraz z jej osadzeniem w zwieńczeniu wieży kościoła oraz wymiana rynien i rury spustowej przy dachu wieży Kościoła Filialnego p.w. św. Michała Archanioła w Piersnie	10 000,00 zł
<b>RAZEM</b>			<b>90 000,00 zł</b>
<b>2021 r.</b>			
<b>LP.</b>	<b>DOTOWANY</b>	<b>NAZWA ZADANIA</b>	<b>KWOTA DOTACJI</b>
<b>1</b>	Parafia Rzymskokatolicka p.w. Podwyższenia Krzyża Świętego ul. 1 Maja 26, 55-311 Kostomłoty	Konserwacja i restauracja obrazów stacji drogi krzyżowej (Etap II: Stacja XI i XII) znajdujących się w kościele p.w. Podwyższenia Krzyża Świętego w Kostomłotach,	10 000,00 zł
<b>2</b>	Parafia Rzymskokatolicka p.w. Podwyższenia Krzyża Świętego ul. 1 Maja 26, 55-311 Kostomłoty	Konserwacja i restauracja obrazów stacji drogi krzyżowej (Etap II: Stacja III i IV) znajdujących się w kościele p.w. Narodzenia Najświętszej Maryi Panny w Wichrowie,	10 000,00 zł
<b>3</b>	Rzymskokatolicka Parafia p.w. św. Jadwigi Świdnica Polska 22, 55-311 Kostomłoty	Konserwacja dwóch stacji drogi krzyżowej (X, XI) w kościele parafialnym p.w. św. Jadwigi w Świdnicy Polskiej	10 000,00 zł
<b>4</b>	Parafia Rzymskokatolicka p.w. św. Anny Ramułtowice 34, 55-311 Kostomłoty	Kompleksowy remont hełmu wieży kościoła filialnego p.w. św. Marcina w Chmielowie.	120 000,00 zł przyznana ale jeszcze nie udzielona ksiądz czeka na dotację z Urzędu Marszałkowskiego
<b>5</b>	Parafia Rzymskokatolicka p.w. św. Katarzyny Piotrowice 62 55-311 Kostomłoty	Wykonanie konserwacji i restauracji zabytkowego krzyża w kościele filialnym p.w. św. Apostołów Piotra i Pawła w Paździornie	10 000,00 zł
<b>6</b>	Parafia Rzymsko-Katolicka p.w. Świętych Apostołów Szymona i Judy Tadeusza Gościsław 43, 55-340 Udanin	Wymiana schodów biegnących na emporę wraz z balustradami w kościele filialnym p.w. św. Andrzeja Boboli w Mieczkowie	10 000,00 zł
<b>7</b>	Parafia Rzymsko-Katolicka p.w. Świętych Apostołów Szymona i Judy Tadeusza Gościsław 43, 55-340 Udanin	Rekonstrukcja mieszków wyrównawczych oraz prace rekonstrukcyjne wiatrownic w instrumencie organowym znajdującym się w kościele p.w. Wniebowzięcia NMP w Osieku	10 000,00 zł
<b>8</b>	Rzymskokatolicka Parafia św. Marcina w Kulinie Kulin 39, 55-300 Środa Śląska	Sfinansowanie dokumentacji projektowej remontu elewacji i wieży (malowanie) kościoła p.w. św. Michała Archanioła w Piersnie	10 000,00 zł
<b>RAZEM</b>			<b>190 000,00 zł</b>

## 9.2. Źródła zewnętrznego finansowania – krajowe

### • Konkurs „Zabytek Zadbane”

„Zabytek Zadbane” jest corocznym konkursem ogłaszanym przez Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego. Nadzór nad konkursem sprawuje Generalny Konserwator Zabytków.

Konkurs skierowany jest do właścicieli, posiadaczy i zarządców zabytkowych obiektów wpisanych do rejestru zabytków. Jego celem jest promocja opieki nad zabytkami i upowszechnianie najlepszych wzorów właściwego utrzymania i zagospodarowania obiektów. Charakter edukacyjny konkursu polega na popularyzacji wiedzy dotyczącej właściwego postępowania z zabytkami architektury podczas ich użytkowania oraz w trakcie przeprowadzanych remontów.

Obiekty można zgłaszać w 6 kategoriach:

- utrwalenie wartości zabytkowej obiektu,
- rewaloryzacja przestrzeni kulturowej i krajobrazu (w tym założenia dworskie i pałacowe),
- adaptacja obiektów zabytkowych,
- architektura i budownictwo drewniane,
- architektura przemysłowa i budownictwo inżynieryjne,
- kategoria specjalna: właściwe użytkowanie i stała opieka nad zabytkiem.

### • Fundusz Termomodernizacji i Remontów

Celem rządowego programu wsparcia remontów i termomodernizacji jest poprawa stanu technicznego istniejących zasobów mieszkaniowych, ze szczególnym uwzględnieniem ich termomodernizacji. Z programu mogą skorzystać właściciele zasobów mieszkaniowych (gminy, spółdzielnie mieszkaniowe, właściciele mieszkań zakładowych i prywatni właściciele). Jego beneficjentami są także osoby mieszkające w budynkach objętych programem, gdyż poprawia się komfort zamieszkiwania z jednoczesnym zmniejszeniem opłat za energię cieplną.

Program realizowany na podstawie ustawy o wspieraniu termomodernizacji i remontów, obejmuje dwa główne moduły – wsparcie przedsięwzięć termomodernizacyjnych i wsparcie przedsięwzięć remontowych. Wprowadza on także dodatkowe wsparcie dla właścicieli budynków mieszkalnych objętych w przeszłości czynszem regulowanym. Wsparcie jest udzielane w postaci tzw. premii, czyli spłaty części kredytu wykorzystanego na realizację przedsięwzięcia. Spłata jest dokonywana ze środków Funduszu Termomodernizacji i Remontów, obsługiwanego przez Bank Gospodarstwa Krajowego i zasilanego ze środków budżetu państwa.

### • Narodowy Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej (NFOŚiGW)

Narodowy Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej (NFOŚiGW) jest głównym źródłem finansowania w Polsce inwestycji proekologicznych. Wraz z wojewódzkimi funduszami ochrony środowiska i gospodarki wodnej NFOŚiGW tworzy system funduszy ekologicznych.

W ramach NFOŚiGW realizowane są projekty termomodernizacji zabytkowych budynków. Remonty termomodernizacyjne przyczynią się do redukcji zużycia energii pierwotnej i końcowej oraz spowodują obniżenie kosztów zużycia energii elektrycznej i ciepłej. Dodatkowo prace remontowe będą miały również walor konserwatorski, gdyż zostaną przeprowadzone w obiektach zabytkowych, cennych dla kultury narodowej.

### • Program Kultura – Interwencje

Organizatorem Programu Kultura – Interwencje jest Narodowe Centrum Kultury. Celem strategicznym Programu jest tworzenie warunków dla wzmacniania tożsamości i uczestnictwa w kulturze na poziomie regionalnym, lokalnym i krajowym poprzez finansowe wsparcie realizacji projektów upowszechniających dorobek kultury i zwiększających obecność kultury w życiu społecznym.

Koncepcja programu została oparta na założeniu, że uczestnictwo w kulturze sprzyja podnoszeniu kompetencji społeczeństwa, tworzeniu warunków do rozwijania aktywności twórczej i przygotowaniu obywateli do aktywnego udziału w różnych formach życia społecznego. O wsparcie w ramach programu Kultura – Interwencje mogą ubiegać się zarówno samorządowe instytucje kultury (z wyłączeniem instytucji współprowadzonych przez Ministra oraz jednostki samorządu terytorialnego), jak i organizacje pozarządowe.

### • Finansowanie z fundacji

Kolejną możliwością pozyskiwania funduszy zewnętrznych jest finansowanie pochodzące z fundacji. Można tu wymienić np. fundacje bankowe, Fundację LOTTO Milion Marzeń, Fundację Polska Miedź – KGHM, Fundację PGNiG, Fundację Orange.

### • Narodowy Fundusz Ochrony Zabytków

Dnia 1 stycznia 2018 r. weszły w życie przepisy ustawy z dnia 22 czerwca 2017 r. o zmianie ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, tworzące Narodowy Fundusz Ochrony Zabytków jako państwowy fundusz celowy. To jest pierwsze pozabudżetowe źródło ich finansowania. Fundusz początkowo zasilony zostanie z kar administracyjnych oraz nawiązek orzekanych przez sądy za przestępstwa popełniane przeciwko zabytkom. Nowelizacja zakłada wprowadzenie administracyjnych kar pieniężnych w miejsce grzywien wyznaczanych wskutek postępowań w sprawach o wykroczenia. Grzywny, które były zasądzone przez sądy, były rażąco niskie. Niektórym opłacało się więc niszczyć zabytek, a grzywnę wpisać np. w koszty inwestycyjne. Kary administracyjne są nakładane przez wojewódzkich konserwatorów od 1 stycznia 2018 r.

Narodowy Fundusz Ochrony Zabytków pozwoli na szybkie dofinansowanie zabytków uszkodzonych, np. wskutek katastrof, jak powódzie czy pożary. Dodatkowe pieniądze pozwolą na pilne ratowanie zabytków, jak naprawę uszkodzonego dachu, rynien czy powybijanych okien. Środkami Funduszu dysponuje Generalny Konserwator Zabytków, działający w imieniu Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego.

### • Fundusz Kościelny

Fundusz Kościelny został powołany na mocy art. 8 ustawy z dnia 20 marca 1950 r. o przejęciu przez Państwo dóbr martwej ręki, poręczeniu proboszczom posiadania gospodarstw rolnych i utworzeniu Funduszu Kościelnego (Dz. U. Nr 9 poz. 87 z późn. zm.) jako forma rekompensaty dla kościołów za przejęte przez Państwo nieruchomości ziemskie.

Kościelne osoby prawne mogą ubiegać się o przyznanie dotacji z Funduszu Kościelnego na konserwację i remonty obiektów sakralnych i kościelnych o wartości zabytkowej w znaczeniu nadanym przez aktualne ustawodawstwo.

Szczegółowe informacje dotyczące zasad postępowania przy udzielaniu dotacji z Funduszu Kościelnego ogłasza Minister Spraw Wewnętrznych i Administracji na stronie internetowej Ministerstwa Spraw Wewnętrznych i Administracji, zwanego dalej „MSWiA”.

### 9.2.1. Programy operacyjne Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego

Jednym z najważniejszych źródeł finansowania zadań związanych z ochroną i opieką zabytków są środki budżetu państwa będące w dyspozycji Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego, który corocznie ogłasza stosowne konkursy.

#### • Program Ministra Kultury, Dziedzictwa Narodowego i Ochrona Zabytków

Strategicznym celem programu jest zachowanie materialnego dziedzictwa kulturowego, realizowane poprzez konserwację i rewaloryzację zabytków nieruchomych i ruchomych oraz ich udostępnianie na cele publiczne.

W ramach Programu można ubiegać się o dofinansowanie następujących rodzajów zadań:

- 1) prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków planowanych do przeprowadzenia w roku udzielenia dofinansowania;
- 2) prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków planowanych do przeprowadzenia w roku udzielenia dofinansowania dla zabytków wpisanych na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO oraz uznanych za Pomnik Historii (dotyczy wpisów indywidualnych oraz obszarowych);
- 3) prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków przeprowadzonych w okresie trzech lat poprzedzających rok złożenia wniosku (po wykonaniu wszystkich prac lub robót określonych w pozwoleniu wydanym przez wojewódzkiego konserwatora zabytków);
- 4) prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków przeprowadzonych w okresie trzech lat poprzedzających rok złożenia wniosku (po wykonaniu wszystkich prac lub robót określonych w pozwoleniu wydanym przez wojewódzkiego konserwatora zabytków) dla zabytków wpisanych na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO oraz uznanych za Pomnik Historii (dotyczy wpisów indywidualnych oraz obszarowych).

Do programu nie kwalifikują się zadania, które są współfinansowane ze środków europejskich.

O dofinansowanie w ramach programu mogą ubiegać się podmioty prawa polskiego, osoby fizyczne, jednostki samorządu terytorialnego lub inne jednostki organizacyjne, będące właścicielem lub posiadaczem zabytku wpisanego do rejestru albo posiadające taki zabytek w trwałym zarządzie.

#### • Program „Infrastruktura kultury”

Celem programu jest poprawa warunków funkcjonowania instytucji i obiektów kultury. Przedmiotem dofinansowania mogą być modernizacje i remonty obiektów przeznaczonych na działalność kulturalną i edukacyjną, w zakresie kultury oraz przygotowanie dokumentacji technicznej do inwestycji.

#### • Dotacje Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego na badania archeologiczne

Celem programu jest ochrona dziedzictwa archeologicznego poprzez wspieranie kluczowych dla tego obszaru zadań, obejmujących niedestrukcyjne rozpoznanie i dokumentację zasobów dziedzictwa archeologicznego oraz opracowanie i publikację wyników przeprowadzonych badań archeologicznych.

W ramach programu można ubiegać się o dofinansowanie następujących rodzajów zadań służących ochronie dziedzictwa archeologicznego na terenie Rzeczypospolitej Polskiej, realizowanych zgodnie z obowiązującymi przepisami w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami:

- 1) niedestrukcyjne rozpoznanie i dokumentacja zasobów dziedzictwa archeologicznego z wykorzystaniem metod tradycyjnych i nowoczesnych, m.in. badań powierzchniowych, prospekcji podwodnej, badań geofizycznych, prospekcji lotniczej, skaningu laserowego;
- 2) opracowanie, wraz z obowiązkową publikacją książkową, wyników przeprowadzonych badań archeologicznych, w tym analiza i konserwacja pozyskanych w ramach tych badań zabytków.

### **9.3. Źródła zewnętrznego finansowania – pozostałe**

Poza podstawowymi źródłami finansowania jakimi są środki publiczne pochodzące z budżetu państwa oraz budżetów samorządów, finansowanie ochrony zabytków może odbywać się również przy znaczącym udziale funduszy pochodzących z Unii Europejskiej. W 2020 r. skończył się okres obowiązywania funduszy europejskich. Obecnie trwają prace nad konkretnymi programami w nowej perspektywie finansowej na lata 2021-2027 z funduszy Unii Europejskiej.

## **10. Podsumowanie**

Gmina Kostomłoty sprawnie zarządza i sprawuje opiekę nad obiektami zabytkowymi na terenie gminy. Zadanie to realizowane są między innymi poprzez sporządzanie dokumentu, który wytacza kierunki działania w tym obszarze, tj. Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami Gminy Kostomłoty.

Ważnym elementem GPOnZ jest rozwój i promocja walorów turystycznych gminy, z wykorzystaniem w tym celu obiektów zabytkowych, bogactwa przyrody oraz regionalnej tradycji. Dokument akcentuje rolę miasta w zachowaniu unikatowych cech obiektów zabytkowych oraz lokalnej specyfiki budowlanej poprzez uwzględnianie w planach zagospodarowania przestrzennego zagadnień związanych z ochroną zabytków.

Ponadto wysoka aktywność instytucji kultury jest niezwykle istotnym elementem realizacji zadań edukacyjnych w zakresie zachowania dziedzictwa kulturowego. Oferta tych placówek jest bardzo atrakcyjna, systematycznie zmieniana i uzupełniana, dzięki czemu licznie przyciągają odbiorców, edukując i promując lokalne dziedzictwo.

GPOnZ podkreśla rolę całej społeczności lokalnej – właścicieli i użytkowników obiektów zabytkowych, organizacji pozarządowych, jednostek organizacyjnych gminy, władz samorządowych oraz wszystkich mieszkańców w zachowaniu miejscowego dziedzictwa kulturowego.

## 11. Bibliografia

1. Konstytucja RP (Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r.).
2. Ustawa z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym.
3. Ustawa z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym.
4. Ustawa z dnia 7 lipca 1994 r. – Prawo budowlane.
5. Ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 r. – Prawo ochrony środowiska.
6. Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody.
7. Ustawa z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami.
8. Ustawa z dnia 25 października 1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej.
9. Ustawa z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie.
10. Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 2 sierpnia 2018 r. w sprawie prowadzenia prac konserwatorskich, prac restauratorskich i badań konserwatorskich przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków albo na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz robót budowlanych, badań architektonicznych i innych działań przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, a także badań archeologicznych i poszukiwań zabytków.
11. Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 26 maja 2011 r. w sprawie prowadzenie rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem.
12. Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 16 sierpnia 2017 r. w sprawie dotacji celowej na prace konserwatorskie lub restauratorskie przy zabytku wpisanym na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków.
13. Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 12 maja 2004 r. w sprawie odznaki „Za opiekę nad zabytkami”.
14. Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 25 sierpnia 2004 r. w sprawie organizacji i sposobu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych.
15. Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 9 lutego 2004 r. w sprawie wzoru znaku informacyjnego umieszczanego na zabytkach nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków
16. Rozporządzeniu Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 18 kwietnia 2011 r. w sprawie wywozu zabytków za granicę.
17. Rozporządzeniu Ministra Kultury z dnia 1 kwietnia 2004 r. w sprawie nagród za odkrycie lub znalezienie zabytków archeologicznych.
18. Zasady ochrony zabytków znajdujących się w muzeach i bibliotekach zostały określone w:
19. Ustawa z dnia 21 listopada 1996 r. o muzeach.
20. Ustawa z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach.
21. [www.gov.pl](http://www.gov.pl).
22. <https://isap.sejm.gov.pl/>.
23. Materiały udostępnione przez Urząd Gminy w Kostomłotach.
24. Materiały udostępnione przez Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków we Wrocławiu.
25. Gminny program opieki nad zabytkami gminy Kostomłoty na lata 2013-2017, autorzy opracowania: Bogna Oszczanowska, Donata Trenkler, wrzesień 2013 r.
26. Studium wartości kulturowych gminy Kostomłoty, 2010 r.
27. A. Dobrzyniecki, P. Oszczanowski, Gmina Kostomłoty, [w:] Katalog Zabytków Sztuki w Polsce, Seria Nowa, Powiat Średzki, pod red. E. Kołaczkiwicz, Wrocław 2006-2013 [w druku, mps PAN Warszawa];
28. Zabytki sztuki w Polsce. Śląsk, red. S. Brzezicki, Ch. Nielsen, G. Grajewski, D. Popp, Wrocław 2006.
29. [www.kostomloty.pl](http://www.kostomloty.pl)

## 12. Spis tabel

1. Tabela nr 1. Zabytki nieruchome wpisane do rejestru zabytków w Gminie Kostomłoty.
2. Tabela nr 2. Zabytki ruchome wpisane do rejestru zabytków w Gminie Kostomłoty.
3. Tabela nr 3. Spis obowiązujących miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego Gminy Kostomłoty.
4. Tabela nr 4. Analiza SWOT.
5. Tabela nr 5. Kierunki działań i zadania w zakresie ochrony zabytków.
6. Tabela nr 6. Dotacje udzielone z budżetu Gminy Kostomłoty na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków w latach 2018-2021 udzielone z budżetu Gminy Kostomłoty.

## 13. Załączniki

### Załącznik nr 1. Wykaz obiektów ujętych w Gminnej Ewidencji Zabytków gminy Kostomłoty do Zarządzenia nr 127/2015 Wójta Gminy Kostomłoty z dnia 30 października 2015 r.

#### BOGDANÓW

Historyczny układ ruralistyczny wsi wraz z nawarstwieniami archeologicznymi

Kościół filialny p.w. Matki Bożej Anielskiej, mur., ok. 1840 r. [WEZ]

Cmentarz komunalny, obecnie nieczynny przy kościele filialnym p.w. Matki Bożej Anielskiej, zał. 2 ćw. XIX w. [WEZ]

Mur ceglany z bramą przy kościele filialnym p.w. Matki Bożej Anielskiej, kam., ok. poł. XIX w. pocz. XX w. [WEZ]

Szkoła ewangelicka, obecnie dom mieszkalny nr 32, mur., pocz. XX w.

Zespół pałacowo-parkowy z folwarkiem [WEZ]:

Oficyna mieszkalna nr 33, mur., 3 ćw. XIX w. [WEZ]

Oficyna mieszkalna nr 36 (dom zarządcy?), mur., 3 ćw. XIX w. [WEZ]

Obora i oficyna mieszkalna nr 37, mur., 3 ćw. XIX w. [WEZ]

Oficyna mieszkalna nr 41, mur., 1901 r. [WEZ]

Oficyna mieszkalna nr 42, mur., pocz. XX w. [WEZ]

Oficyna mieszkalna nr 43, mur., 4 ćw. XIX w. [WEZ]

Obora I, mur., 3 ćw. XIX w. [WEZ]

Obora, II, mur., 3 ćw. XIX w. [WEZ]

Stodoła I, mur., 3 ćw. XIX w. [WEZ]

Stajnia, obecnie obora z oficyną, mur., 3 ćw. XIX w., pocz. XX w. [WEZ]

Stajnia i spichlerz, mur., 3/4 ćw. XIX w. [WEZ]

Zespół młyna, nr 44, 45:

Dom mieszkalny nr 44, mur., 3 ćw. XIX w.

Dom mieszkalny nr 45, mur., 3 ćw. XIX w.

Dom mieszkalny, obecnie budynek gospodarczy, mur., 3 ćw. XIX w.

Brama północna, mur., ok. 1875 r. [WEZ]

Mur graniczny, mur., 2 poł. XIX w. [WEZ]

Park, zał. po 1864 r., k. XIX w. [WEZ]

Gospoda (*Gasthof zur Linde* należąca do niejakiego Hoffmanna, w 1945 r. – określona jako *Gastwirtschaft von August Thönelt*), obecnie dom mieszkalny nr 3, mur., ok. 1870 r.

Dom mieszkalny nr 6, mur., k. XIX w.

Dom mieszkalny w zagrodzie nr 8, mur., 4 ćw. XIX w.

Budynek gospodarczy w zagrodzie nr 8, mur., 4 ćw. XIX w.

Stodoła w zagrodzie nr 8, mur., 4 ćw. XIX w.

Dom mieszkalny nr 25, mur., ok. poł. XIX w.  
Budynek gospodarczy przy domu mieszkalnym nr 25, mur., 4 ćw. XIX w.

Zagroda 26, dawna rzeźnia i wytwórnia wędlin *Polleschner's Fleischerei und Würstfabrik*

Dom mieszkalny nr 26, mur., XVIII w., ok. poł. XIX w.  
Budynek gospodarczy I, mur., ok. poł. XIX w.  
Budynek gospodarczy II, mur., ok. poł. XIX w.

Dom mieszkalny nr 39, mur., 3 ćw. XIX w.

## BUDZISZÓW

Historyczny układ ruralistyczny wsi wraz z nawarstwieniami archeologicznymi

Zespół folwarczny

*Nr rejestru A/3768/720/W z dnia 29.05.1996 r.*

*Zespół wpisany do rejestru zabytków w granicach działek: nr 77/1 AM-1, 77/2 AM-1, 77/3 AM-1. W uzasadnieniu wpisu wymienione następujące obiekty objęte ochroną prawną: dwór (dom zarządcy dóbr), spichlerz; stodoła I; budynek mieszkalny; ciąg zabudowy gospodarczej z oborą; stodoła II; obszar ogrodów użytkowych.*

Dom zarządcy dóbr, mur., 4 ćw. XIX w. na zrębie XVIII w., po 1725 r. (?), przebud. na pocz. XX w. i współcześnie [WEZ]

*Nr rej. A/3768/720/W z dn. 29.05.1996 r. (w decyzji o wpisie do rejestru zabytków określony jako dwór (dom zarządcy dóbr))*

Oficina mieszkalna nr 12 a i 12 b z przylegającymi budynkami gospodarczymi, mur., 3 ćw. XIX w. [WEZ]

*Nr rej. A/3768/720/W z dn. 29.05.1996 r.*

Stajnia - obora, mur., 3 ćw. XIX w. [WEZ]

*Nr rej. A/3768/720/W z dn. 29.05.1996 r. (w decyzji o wpisie do rejestru zabytków określona jako ciąg zabudowy gospodarczej z oborą)*

Spichlerz, mur., 2 poł. XIX w. [WEZ]

*Nr rej. A/3768/720/W z dn. 29.05.1996 r.*

Stodoła I, mur., 4 ćw. XIX w. [WEZ]

*Nr rej. A/3768/720/W z dn. 29.05.1996 r.*

Stodoła II, mur., pocz. XX w. [WEZ]

*Nr rej. A/3768/720/W z dn. 29.05.1996 r.*

Teren ogrodów gospodarczych

*Nr rej. A/3768/720/W z dn. 29.05.1996 r.*

Szkoła ewangelicka – ob. dom mieszkalny nr 16, mur., 1898 r. wg proj. Fr. Töplera z 1897 r.

Zagroda nr 1

Dom mieszkalny nr 1, mur., 3 ćw. XIX w.

Budynek gospodarczo-inwentarski, mur., 4 ćw. XIX w.

Stodoła, mur., 3 ćw. XIX w.

Stodoła, szach., 3 ćw. XIX w.

Dom mieszkalny nr 3, mur., XIX/XX

## CHMIELÓW

Historyczny układ ruralistyczny wsi wraz z nawarstwieniami archeologicznymi

Kościół filialny p.w. św. Marcina, mur., ok. 1500 r., przebud. 1728 r., remont. ok. 1880 r., l. 1993-1994 i 2000 r. [WEZ]

*Nr rej. A/1161/1652 z dnia 7.05.1966 r.*

Cmentarz przykościelny, zał. ok. 1500 r., przekształcony między 1826, a 1936 r. [WEZ]

Mur cmentarny, kam., pocz. XVI – XIX w. [WEZ]

Cmentarz katolicki – obecnie parafialny, zał. w 2 poł. XIX w. [WEZ]

Cmentarz ewangelicki, zał. w 1 ćw. XIX w. [WEZ]

Kaplica cmentarna, mur., 2 poł. XIX w.



**Zespół pałacowo-folwarczny:**

- Pałac nr 42, mur., k. XVIII w., przebud. na pocz. XX w. [WEZ]  
*Nr rej. 487/W z dn. 13.03.1981*
- Oficyna mieszkalna nr 39, mur., 3 ćw. XIX w. [WEZ]
- Spichlerz, mur., 4 ćw. XIX w. [WEZ]
- Obora, mur., 3 ćw. XIX w. [WEZ]
- Stajnia, mur., 3 ćw. XIX w. [WEZ]
- Stodoła I, mur., 3 ćw. XIX w. [WEZ]
- Stodoła II, mur., 3 ćw. XIX w. [WEZ]
- Łącznik, mur., 4 ćw. XIX w.
- Teren parku z relikdami nasadzeń, zał. 2 poł. XIX w. [WEZ]
- Mur graniczny z bramą wjazdową, mur., 4 ćw. XIX w. [WEZ]
- Oficyna mieszkalna nr 41, mur., 4 ćw. XIX w. [WEZ]
- Dom mieszkalny nr 40, mur., 4 ćw. XIX w. [WEZ]
- Owczarnia nr 38, mur., 4 ćw. XIX w. [WEZ]

**Zagroda nr 9**

- Budynek mieszkalno-gospodarczy nr 9, mur., XIX/XX w., przebud. po 1945 r.
- Budynek gospodarczy, obecnie dom mieszkalny, mur., XIX/XX w., przebud. 2010 r.

**CZECHY**

Historyczny układ ruralistyczny wsi wraz z nawarstwieniami archeologicznymi

Zespół zabudowań dawnego dobra lennego (później wolnego), obecnie zagroda nr 11

- Dom mieszkalny nr 11, mur., XVIII w. (?), pocz. XX w.
- Obora, mur., 3 ćw. XIX w.
- Stodoła, mur., 4 ćw. XIX w.

**Zagroda nr 1**

- Dom mieszkalny nr 1, mur., 3 ćw. XIX w.
- Budynek gospodarczo-inwentarski I, mur., 4 ćw. XIX w.
- Budynek gospodarczo-inwentarski II, mur., 4 ćw. XIX w.
- Stodoła, mur.-szach, 4 ćw. XIX w.

Sołectwo, obecnie dom mieszkalny nr 12, mur., 1 poł. XIX w

**GODKÓW**

Historyczny układ ruralistyczny wsi wraz z nawarstwieniami archeologicznymi

Kościół filialny p.w. Siedmiu Boleści Najświętszej Marii Panny, mur., XVIII w. (?) [WEZ]

Teren dawnego cmentarza komunalnego, zał. 2 poł. XIX w. [WEZ]

Dom mieszkalny nr 8, mur., ok. poł. XIX w.

**Zagroda nr 10**

- Dom mieszkalno-gospodarczy nr 10, mur., 3 ćw. XIX w.
- Stodoła, mur., 3 ćw. XIX w.
- Budynek inwentarsko-gospodarczy, mur., 3 ćw. XIX w.

Dom mieszkalno-gospodarczy w zagrodzie nr 11, mur., 3 ćw. XIX w.

Stodoła w zagrodzie nr 11, mur., 4 ćw. XIX w.

Dom mieszkalny nr 12, mur., 3 ćw. XIX w.

**Zagroda nr 19**

- Dom mieszkalny nr 19, mur., 3 ćw. XIX w.
- Brama, mur., 4 ćw. XIX w.

Dom mieszkalny nr 22, mur., 4 ćw. XIX w.

**GODKÓW – PRZYSIÓŁEK OSIECZYNA**

Dom zarządcy folwarku, obecnie budynek mieszkalny nr 1, mur., ok. poł. XIX w., pocz. XX w.

**JAKUBKOWICE**

Historyczny układ ruralistyczny wsi wraz z nawarstwieniami archeologicznymi

Cmentarz komunalny, obecnie parafialny, zał. 2 poł. XIX w.

Zespół pałacowo-parkowy z folwarkiem

Oficyna mieszkalna nr 13, mur., l. 40. XIX w. [WEZ]

Oficyna mieszkalna nr 14, mur., 3/4 ćw. XIX w. [WEZ]

Oficyna mieszkalna i stajnia, nr 15, mur., 3/4 ćw. XIX w. [WEZ]

Oficyna mieszkalna nr 16, mur., 4 ćw. XIX w. [WEZ]

Oficyna mieszkalna nr 17, mur., ok. 1900 r. [WEZ]

Oficyna mieszkalna nr 37, mur., ok. 1900 r. [WEZ]

Oficyna mieszkalna nr 38, mur., ok. 1900 r. [WEZ]

Oficyna, obecnie ruina, obok nr 17, mur., 2 ćw. XIX w. [WEZ]

Owczarnia, mur., 3/4 ćw. XIX w. [WEZ]

Stajnia, mur., 3/4 ćw. XIX w. [WEZ]

Stodoła I, mur., 1830 r. (?), ok. 1900 r. [WEZ]

Obora, obecnie ruina, mur., ok. poł. XIX w. [WEZ]

Stodoła II, mur., ok. poł. XIX w. [WEZ]

Gorzelnia z kominem, mur., ok. poł. XIX w. [WEZ]

Warsztaty, mur., 4 ćw. XIX w. [WEZ]

Mur graniczny oraz słupy bramne wjazdu na dziedziniec północny, mur.-kam., ok. poł. XIX w.

Teren parku z relikdami nasadzeń, zał. 1 poł. XIX w.

Dom mieszkalny nr 9, mur.-szach., ok. poł. XIX w.

Dom mieszkalny nr 23, mur., 3 ćw. XIX w.

Zagroda nr 28

Dom mieszkalny nr 28, mur., 1819 r.

Budynek gospodarczo-inwentarski, mur., 3 ćw. XIX w.

Budynek gospodarczy, mur., 3 ćw. XIX w.

Dom mieszkalny nr 33, mur., ok. poł. XIX w.

**JARZĄBKOWICE**

Historyczny układ ruralistyczny wsi wraz z nawarstwieniami archeologicznymi

Cmentarz ewangelicki, zał. 2 poł. XIX w. [WEZ]

Zespół pałacowo-parkowy z folwarkiem:

Pałac nr 20, mur., ok. 1700, gruntownie przebud. i zmodernizowany w 1890 r. [WEZ]

*Nr rej. A/3770/433/W z dnia 7.03.1979 r.*

Dom zarządcy dóbr nr 21, mur., ok. 1800 r., przebud. w 2 poł. XX w. [WEZ].

Oficyna mieszkalna nr 19, mur., ok. 1875 r. [WEZ]

Stajnia z częścią mieszkalną nr 22, mur., 3 ćw. XIX w., nadbud. ok. 1900 r. [WEZ]

Kuźnia, stolarnia – ob. dom mieszkalny, mur., 1 ćw. XX w. [WEZ]

Obora I, mur., 3 ćw. XIX w. [WEZ]

Obora II, mur., 3 ćw. XIX w., przebud. w l. 60. XX w. [WEZ]

Spichlerz, mur., 4 ćw. XIX w. [WEZ]

Stodoła, mur., 1885 r. [WEZ]

Park, zał. w l. 1905-1909 [WEZ]

*Nr A/3770/433/W z dnia 7.03.1979 r.*

*(do rejestru zabytków wpisany park w granicach działek nr 95/2 i 95/3 oraz części działki 95/4)*

Oficyna mieszkalna nr 18, mur., ok. 1900 r. [WEZ]

Dom mieszkalny nr 4, mur., 3 ćw. XIX w.

Dom mieszkalny nr 15, mur., 3 ćw. XIX w.

### **JENKOWICE**

Historyczny układ ruralistyczny wsi wraz z nawarstwieniami archeologicznymi

Dom mieszkalny z kuźnią nr 2, mur., 1 poł. XIX w.

Dom mieszkalny nr 3, mur., 4 ćw. XIX w.

Zagroda nr 5

Dom mieszkalno-gospodarczy nr 5, mur., 3 ćw. XIX w.

Budynek gospodarczy, mur. 3 ćw. XIX w.

Brama, mur., 4 ćw. XIX w.

Zagroda nr 8

Dom mieszkalny nr 8, mur., 3/4 ćw. XIX w.

Budynek gospodarczy I, mur. 3 ćw. XIX w.

Budynek gospodarczy II, mur. 3 ćw. XIX w.

Stodoła, mur.-szach., 4 ćw. XIX w.

Dom mieszkalny w zagrodzie nr 9, mur., 4 ćw. XIX w.

Budynek gospodarczy w zagrodzie nr 9, mur. 4 ćw. XIX w.

Budynek gospodarczy, przy nr 10, mur. 3/4 ćw. XIX w.

Dom mieszkalny nr 11, mur., 2 poł. XIX w.

Dom mieszkalny nr 20, mur., 2 poł. XIX w.

Dom mieszkalny nr 21, mur., 2 poł. XIX w.

Stodoła, przy domu mieszkalnym nr 21, mur.-szach., k. XIX w.

Dom mieszkalny nr 22, mur., 3 ćw. XIX w.

Stodoła, przy domu mieszkalnym nr 22, mur., 4 ćw. XIX w.

Zagroda nr 23

Dom mieszkalny nr 23, mur., 3 ćw. XIX w.

Budynek gospodarczy I, mur., 3 ćw. XIX w.

Budynek gospodarczy II, mur., 3 ćw. XIX w.

Budynek gospodarczy III, mur., 3 ćw. XIX w.

Dom mieszkalno-gospodarczy w zagrodzie nr 25, mur., 3 ćw. XIX w.

Stodoła, w zagrodzie nr 25, mur., k. XIX w.

### **KARCZYCE**

Historyczny układ ruralistyczny wsi wraz z nawarstwieniami archeologicznymi

Kościół filialny p.w. Podwyższenia Krzyża Św., mur., ok. 1500 r., przebud. ok. 1600 r., zmodernizowany w l. 1880-1881; remont. 1965, 1992, l. 1995/96 i 1999 r. [WEZ]

*Nr rej. A/1162/1661 z dnia 7.05.1966 r.*

Cmentarz przykościelny, zał. ok. 1500 r., przekształcony w l. 1880-1881 [WEZ]

Ogrodzenie cmentarza, kam.-mur., pocz. XVI – l. 1880-1881. [WEZ]

Zespół pałacowo-parkowy z folwarkiem:

Pałac nr 12 – ob. Szkoła Podstawowa, mur., k. XIX w., przebud. w XX w.

Oficyna mieszkalna nr 8, mur., 4 ćw. XIX w. [WEZ]

Oficyna mieszkalna nr 9/10, mur., 4 ćw. XIX w. [WEZ]

Spichlerz – ob. dom mieszkalny nr 11, mur., 1 poł. XIX w. [WEZ]

Obora - stajnia – ob. Ośrodek Bankietowo-Konferencyjny w Karczycach nr 31a, mur., ok. poł. XIX w. [WEZ]

Owczarnia, mur., 4 ćw. XIX w. [WEZ]

Stodoła I, mur., 3 ćw. XIX w. [WEZ]

Teren parku z relikdami nasadzeń, zał. w 2 poł. XIX w.

Mur graniczny oraz mur wygradzający park z majdanu folwarcznego, mur., 2 poł. XIX w.

**Zagroda nr 3**

Dom mieszkalny nr 3, mur., 3 ćw. XIX w.  
Obora z bramą przejazdową, mur., 3 ćw. XIX w.  
Stodoła, mur., 3 ćw. XIX w.

**KARCZYCE – PRZYSIÓLEK PUSTYNKA**

Historyczny układ ruralistyczny przysiółka wraz z nawarstwieniami archeologicznymi

**KOSTOMŁOTY**

Historyczne założenie urbanistyczne

*Nr rej. A/3771/399/W z 30. 09.1978 r. oraz postanowienie DWKZ nr 1288/08 (WRiD-ES-6001-10/08) z dnia 10.10.2008 r.*

*Granica obszaru objętego wpisem do rejestru zabytków biegnie od północy wzdłuż drogi nr 56 od pn.-zach. naroża działki 38/1, do zach. granicy dz. nr 66; zach. i pn. granicą dz. nr 67, dalej przecina ulicę Średzką, biegnie pd. granicą dz. nr 85, następnie pn. granicą użytku „B” dz. nr 87, dalej prowadzi na tej samej wysokości przez dz. nr 88, biegnie pn. granicą dz. nr 89/2, 92, przez drogę - dz. nr 94, dochodzi do ul. Szpitalnej i biegnie wzdłuż jej pn. granicy, przecina ul. Szpitalną na wysokości dz. 312/2. Granica wschodnia biegnie wzdłuż zachodniej ulicy drogi, dz. nr 298. Granicę południową stanowi pn. granica drogi, dz. nr 509/1. Granica zachodnia biegnie wzdłuż wsch. granicy drogi nr 426/1, przez ul. 1-go Maja (dz. nr 528), wzdłuż zach. granicy dz. nr 38/1 do drogi, nr dz. 56.*

Historyczny układ ruralistyczny wsi wraz z nawarstwieniami archeologicznymi

Kościół parafialny p.w. Podwyższenia Krzyża Św., skwer im. Jana Pawła II, mur., wzm. 1201 r., wzn. poł. XIV w., ok. 1550 r., l. 1582–1585, l. 1818–19; 1849 r., 1867 r., 1880 r., ok. 1881 r., (1909?) 1911 r., remont. l. 1959–60, 1970 r., 1997 r. [WEZ]

*Nr rej. A/1163/1659 z dn. 7.05.1966 r.*

Cmentarz przykościelny przy kościele parafialnym p.w. Podwyższenia Krzyża Św., skwer im. Jana Pawła II, zał. XIII w.(?), 1893 r. [WEZ]

*Nr rej. 301/A/1-2/04 z dn. 21.04.2004 r.*

*(do rejestru zabytków wpisany cmentarz przykościelny z murem, położony na działce nr 328 wraz z działką )*

Mur cmentarny z bramami i kapliczką przy kościele parafialnym p.w. Podwyższenia Krzyża Św., skwer im. Jana Pawła II, kam.-ceg., 1582 r., 1 ćw. XVII w., 1819 r., 1893 r. [WEZ]

*Nr rej. 301/A/1-2/04 z dn. 21.04.2004 r.*

*(do rejestru zabytków wpisany cmentarz przykościelny z murem, położony na działce nr 328 wraz z działką )*

**ul. Krótka**

Dom mieszkalny, ul. Krótka 1, mur., k. XIX w.

Dom mieszkalny, ul. Krótka 3, mur., k. XIX w.

Dom mieszkalno-gospodarczy, ul. Krótka 4, mur., k. XIX w.

Dom mieszkalny, ul. Krótka 5, mur., ok. poł. XIX w.

Dom mieszkalny, ul. Krótka 6, mur., 3 ćw. XIX w.

Zespół mleczarni, u zbiegu ul. Krótkiej i Wąskiej

Budynek administracyjno-biurowy, obecnie budynek nieużytkowany, u zbiegu ul. Krótkiej i Wąskiej, mur., 1902 r.

Komin, mur., 1902 r.

**ul. 1 Maja**

Zagroda, ul. 1 Maja 3, 4

Dom mieszkalny, ul. 1 Maja 3, mur., 3 ćw. XIX w., pocz. XX w.

Dom mieszkalny, ul. 1 Maja 4, mur., 3 ćw. XIX w., pocz. XX w.

Stodoła, mur.-szach., 3 ćw. XIX w.

Brama wjazdowa oraz fragment ogrodzenia, mur., 3 ćw. XIX w.

Budynek mieszkalny, obecnie Posterunek Policji w Kostomłotach, ul. 1 Maja 8, mur., ok. 1920 r.

Zagroda, ul. 1 Maja 9, 10

Dom mieszkalno-gospodarczy, ul. 1 Maja 9, mur., 3 ćw. XIX w.

Dom mieszkalny, ul. 1 Maja 10, mur., 3 ćw. XIX w., pocz. XX w.  
Budynek gospodarczy, przy ul. 1 Maja 10, mur., 3 ćw. XIX w.  
Stodoła, mur.-szach., 3 ćw. XIX w.

Dom mieszkalny, ul. 1 Maja 13, mur., ok. 1850 r.  
Stodoła przy domu mieszkalnym, ul. 1 Maja 13, mur., k. XIX w.

Zagroda, ul. 1 Maja 14, 15

Dom mieszkalny, ul. 1 Maja 14, mur., 3 ćw. XIX w.  
Dom mieszkalny, ul. 1 Maja 15, mur., ok. 1850 r.  
Budynek gospodarczy I, ul. 1 Maja, przy 14, mur., 3 ćw. XIX w.  
Budynek gospodarczy II, ul. 1 Maja, przy 15, mur., 3 ćw. XIX w.  
Stodoła, mur., 3 ćw. XIX w.

Dom mieszkalny, ul. 1 Maja 17, mur., 3 ćw. XIX w.

Dom mieszkalny w zagrodzie, ul. 1 Maja 20, mur., 3 ćw. XIX w.  
Budynek inwentarsko-gospodarczy w zagrodzie, ul. 1 Maja 20, mur., 3 ćw. XIX w.  
Stodoła w zagrodzie, ul. 1 Maja 20, mur., 4 ćw. XIX w.

Dom mieszkalny, ul. 1 Maja 21, mur., 3 ćw. XIX w.

Zagroda, ul. 1 Maja 22, 23

Dom mieszkalny, ul. 1 Maja 22, mur., 3 ćw. XIX w.  
Dom mieszkalny, ul. 1 Maja 23, mur., 3 ćw. XIX w.  
Budynek gospodarczo-inwentarski, ul. 1 Maja, przy 23, mur., 4 ćw. XIX w.  
Stodoła, mur., 4 ćw. XIX w.

Zagroda plebańska, ul. 1 Maja 26, ul. Średzka 1

Plebania parafii rzymskokatolickiej p.w. Podwyższenia Krzyża Św. w Kostomłotach, ul. 1 Maja 26, mur., 2 ćw. XVIII w. (?), przebudowa 1907 r., remont. 2011 r.  
Stajnia, obecnie budynek gospodarczy, ul. 1 Maja 26, mur., 1861 r.  
Stodoła, obecnie budynek gospodarczy, ul. Średzka 1, mur, 1858 r., przebud. po 1945 r.  
Ogrodzenie oraz brama, ul. 1 Maja 26, mur, 1909 r.

Aleja, ul. 1 Maja, wzdłuż ulicy, po północnej stronie, pomiędzy zagrodami nr 18 i 23, zał. 3 ćw. XIX w.  
ul. Polna

Dom mieszkalny, ul. Polna 1, mur., 3 ćw. XIX w.

Dom mieszkalno-gospodarczy, ul. Polna 2, mur., 3 ćw. XIX w.

Rynek

Zagroda, Rynek 1, 2

Dom mieszkalny, Rynek 1, mur., 3 ćw. XIX w.  
Budynek inwentarsko-gospodarczy I, Rynek, przy 1, mur., 3 ćw. XIX w.  
Budynek inwentarsko-gospodarczy II, mur., 3 ćw. XIX w.  
Stodoła, mur., 4 ćw. XIX w.

Zagroda, Rynek 4, 5

Dom mieszkalny, Rynek 4, mur., ok. 1800 r., pocz. XX w.  
Dom mieszkalny, Rynek 5, mur., ok. 1860 r., 4 ćw. XIX w.  
Budynek inwentarsko-gospodarczy, mur., 3 ćw. XIX w.  
Stodoła, mur., 4 ćw. XIX w.  
Brama z odcinkiem muru granicznego, mur., 4 ćw. XIX w.

Zagroda, Rynek 6

Dom mieszkalny, Rynek 6, mur., ok. 1800 r., ok. 1915-20 r.  
Ciąg budynków inwentarsko-gospodarczych, mur., 3 ćw. XIX w, pocz. XX w.  
Stajnia, mur., 3 ćw. XIX w.

Dom mieszkalny, Rynek 7, mur., ok. 1800 r., ok. poł. XIX w.  
Budynek inwentarski, przy domu mieszkalnym, Rynek 7, mur., ok. 1850 r.  
Stodoła, przy domu mieszkalnym, Rynek 7, mur., k. XIX w.

Dom mieszkalny (piekarnia), Rynek 8, mur., 4 ćw. XIX w.

Dom mieszkalny, Rynek 9, mur., 3 ćw. XIX w.

Dom mieszkalny, Rynek 10, mur., 1 poł. XIX w., po 1945 r.

Browar, obecnie dom mieszkalny, Rynek 12, mur., 3 ćw. XIX w.

Dom mieszkalny, Rynek 13, mur., 4 ćw. XIX w.

Dom mieszkalny, Rynek 14, mur., 4 ćw. XIX w.

Dom mieszkalny, Rynek 15, mur., 4 ćw. XIX w.

Gospoda, obecnie hotel z restauracją „Stary Ratusz”, Rynek 22, mur., k. XVII w. (?) – piwnice, poł. XIX w., XIX/XX w., l. 30 XX w. [WEZ]

Dom mieszkalny, Rynek 23, mur., 4 ćw. XIX w.

Dom mieszkalny, Rynek 24, mur., 4 ćw. XIX w.

Dom mieszkalny, Rynek 25, mur., 4 ćw. XIX w.

ul. Szpitalna

Zagroda, ul. Szpitalna 9

Dom mieszkalny, ul. Szpitalna 9, mur., 3 ćw. XIX w., XX w.

Budynek gospodarczy I, mur., 3 ćw. XIX w.

Budynek gospodarczy II, mur., 3 ćw. XIX w.

Budynek inwentarsko-gospodarczy, mur., 3 ćw. XIX w.

Stodoła, mur., k. XIX w.

Dom mieszkalny, ul. Szpitalna 10, mur., ok. poł. XIX w.

Zespół szpitala sióstr borromeuszek, obecnie Zakład Usług Medycznych w Kostomłotach, ul. Szpitalna 13

Szpital sióstr borromeuszek, obecnie Zakład Usług Medycznych w Kostomłotach, ul. Szpitalna 13, mur., 1896 r., przebudowany ok. 1930 r., remont. 2010 r.

Kostnica, mur., ok. 1896 r.

Budynek gospodarczy, mur., ok. 1896 r.

ul. Ślężna

Siedziba Urzędu Gminy Kostomłoty, ul. Ślężna 2, mur., ok. 1925 r.

ul. Średzka

Zagroda, Średzka 1, zob. hasło: Zagroda plebańska, ul. 1 Maja 26

Sołectwo, obecnie zagroda, ul. Średzka 2

Dom mieszkalny, ul. Średzka 2, mur., ok. 1850 r., XX w.

Budynek inwentarsko-gospodarczy I, mur., 4 ćw. XIX w.

Budynek inwentarsko-gospodarczy II, mur., 4 ćw. XIX w.

Stodoła I, mur., 4 ćw. XIX w.

Stodoła II, mur., 4 ćw. XIX w.

Zagroda, ul. Średzka 4

Dom mieszkalny, ul. Średzka 4, mur., 3 ćw. XIX w.

Budynek gospodarczy I, mur., 4 ćw. XIX w.

Budynek gospodarczy II, mur., 4 ćw. XIX w.

Budynek gospodarczy III, mur., 4 ćw. XIX w.

Dom mieszkalny, ul. Średzka 6, mur., 3 ćw. XIX w.

Dom mieszkalny, ul. Średzka 7, mur., 3 ćw. XIX w.

Dom mieszkalny, ul. Średzka 19, mur., 3 ćw. XIX w.

Zagroda, ul. Średzka 22

Dom mieszkalny, ul. Średzka 22, mur., 3 ćw. XIX w.

Budynek inwentarsko-gospodarczy I, mur., 4 ćw. XIX w.

Budynek inwentarsko-gospodarczy II, mur., 4 ćw. XIX w.  
Stodoła, mur., 4 ćw. XIX w.

Dom mieszkalny, ul. Średzka 23, mur., 3 ćw. XIX w.

Dom mieszkalny, ul. Średzka 24, mur., 3 ćw. XIX w.

Dom mieszkalny, ul. Średzka 25, mur., 3 ćw. XIX w.

ul. Wrocławska

Urząd pocztowy, ul. Wrocławska 3, mur., 1902 r.

Dom mieszkalny, ul. Wrocławska 15, mur., ok. 1915 r.

Dom mieszkalny, ul. Wrocławska 16, mur., k. XIX w.

## LISOWICE

Historyczny układ ruralistyczny wsi wraz z nawarstwieniami archeologicznymi

Zespół dworsko-parkowy z folwarkiem i terenem ogrodów użytkowych:

*Nr rej. A/3768/722/W z dnia 25.07.1996 r*

*Zespół wpisany do rejestru zabytków w granicach działek: nr 263/3 AM-2, 263/9 AM-2, 263/13 AM-2 o łącznej powierzchni 3,3345 ha. W uzasadnieniu wpisu wymienione następujące obiekty objęte ochroną prawną: dwór otoczony fosą, oficyna mieszkalna I, obora, chlewnia, stajnia, oficyna mieszkalna II, spichlerz (następnie wykreślony z rejestru zabytków decyzją Ministra Kultury z dnia 25.06.2002); park; obszar ogrodów użytkowych.*

Dwór nr 14 otoczony fosą, mur., 2 poł. XVI w., przebud. ok. 1760, ok. 1920 i w 1969 r.; zmodernizowany w l. 2003-2005. [WEZ]

*Nr rej. A/3768/722/W z dn. 25.07.1996 r.*

Most nad fosą, mur., 2 poł. XIX w.

Oficyna mieszkalna nr 15, mur., ok. poł. XIX w., przebud. w 4 ćw. XIX w. (*w decyzji o wpisie do rejestru zabytków określona jako oficyna I*) [WEZ]

*Nr rej. A/3768/722/W z dn. 25.07.1996 r.*

Oficyna mieszkalna nr 16, mur., ok. poł. XIX w. (*w decyzji o wpisie do rejestru zabytków określona jako oficyna II*) [WEZ]

*Nr rej. A/3768/ 722/W z dn. 25.07.1996 r.*

Obora, mur. 3 ćw. XIX w. [WEZ]

*Nr rej. A/3768/722/W z dn. 25.07.1996 r.*

Chlewnia – ob. łącznik, mur., 4 ćw. XIX w. [WEZ]

*Nr rej. A/3768/722/W z dn. 25.07.1996 r.*

Stajnia, mur., ok. poł. XIX w. [WEZ]

*Nr rej. A/3768/722/W z dn. 25.07.1996 r.*

Park z reliktem grobowca, zał. 2 poł. XIX w. [WEZ]

*Nr rej. A/3768/722/W z dn. 25.07.1996 r.*

Obszar ogrodów użytkowych

*Nr rej. A/3768/ 722/W z dn. 25.07.1996 r.*

Mur ogradzający park od zachodu, mur., 2 poł. XIX w.

Dom mieszkalny nr 1, mur., 2 poł. XIX w.

Dom mieszkalny nr 4, mur., 2 poł. XIX w., przebud. w l. 90. XX w.

## MIECZKÓW

Historyczny układ ruralistyczny wsi wraz z nawarstwieniami archeologicznymi

Kościół filialny p.w. św. Andrzeja Boboli, mur., wzm. 1335 r., wzn. ok. 1500 r., przebud. ok. poł. XVII w., 1915 r., 1927 r., remont. 1980, 1988, 1994. [WEZ]

*Nr rej. A/1164/1660 z dn. 07.05.1966 r.*

Cmentarz przykościelny, zał. XIV w. [WEZ]

Mur cmentarny, kam., XVI-XX w. [WEZ]

Kościół ewangelicki, obecnie magazyn, mur., nr 37, 1867 r., opuszczony po 1948 r. [WEZ]

Nr rej. A/3962/658/W z dn. 15.11.1991 r.

(obiekt wpisany do rejestru zabytków w granicach działki nr 31/2)

Cmentarz ewangelicki, obecnie rzymskokatolicki parafialny, zał. 1886 r. [WEZ]

Kaplica, mur., ok. 1920 r. [WEZ]

Ogrodzenie oraz brama prowadząca na cmentarz, mur., ok. 1886 r. [WEZ]

Aleja wzdłuż drogi prowadzącej na cmentarz, zał. ok. 1886 r. [WEZ]

Szkoła ewangelicka, obecnie Szkoła Podstawowa w Mieczkowie, nr 14, mur., projekt 1926 r., 1928 r., rozbud. ok. 1980 r.

Zespół mleczarni, obecnie budynki mieszkalne nr 3, 4

Budynek administracyjny mleczarni, obecnie budynek mieszkalny, nr 3, mur., 1905 r.

Budynek mieszkalno-gospodarczy mleczarni, obecnie budynek mieszkalny nr 4, mur., 1905 r.

Dom mieszkalny nr 5, mur., ok. 1905 r.

Dom mieszkalny nr 7, mur., ok. 1860 r.

Zagroda nr 8, 8a

Dom mieszkalny nr 8, mur., 3 ćw. XIX w.

Dom mieszkalny nr 8a, mur., 3 ćw. XIX w.

Budynek inwentarski, mur., 3 ćw. XIX w.

Stodoła, mur., 3 ćw. XIX w.

Zagroda nr 9

Dom mieszkalny nr 9, mur., 3 ćw. XIX w.

Budynek inwentarski, mur., 3 ćw. XIX w.

Budynek gospodarczy, mur., 3 ćw. XIX w.

Stodoła, mur., 4 ćw. XIX w.

Dom mieszkalny nr 10, mur., 3 ćw. XIX w.

Zagroda nr 13

Dom mieszkalny nr 13, mur., 3 ćw. XIX w.

Budynek gospodarczy, mur., 3 ćw. XIX w.

Budynek inwentarski, mur., 3 ćw. XIX w.

Stodoła, mur., 3 ćw. XIX w.

Zagroda nr 18

Dom mieszkalny nr 18, mur., 3 ćw. XIX w.

Dom mieszkalno-gospodarczy, przy nr 18, mur., 3 ćw. XIX w.

Budynek gospodarczy I, mur., 3 ćw. XIX w.

Budynek gospodarczy II, mur., 3 ćw. XIX w.

Stodoła z wozownią, mur., 3 ćw. XIX w.

Brama, mur., 3 ćw. XIX w.

Willa nr 20, mur., ok. 1915 r.

Mur graniczny z bramą przy willi nr 20, mur., ok. 1915 r.

Dom mieszkalny nr 25, mur., ok. 1915 r.

Dom mieszkalny nr 26, mur., 3 ćw. XIX w.

Zagroda nr 27

Dom mieszkalny nr 27, mur., 3 ćw. XIX w.

Budynek gospodarczy I, mur., 3 ćw. XIX w.

Budynek gospodarczy II, mur., 3 ćw. XIX w.

Stodoła, mur., 3 ćw. XIX w.

Brama, mur., 3 ćw. XIX w.

Zagroda nr 34

Dom mieszkalny nr 34, mur., 3 ćw. XIX w.



Budynek inwentarski, mur., 3 ćw. XIX w.  
Stodoła, mur. 4 ćw. XIX w.

#### Zagroda nr 38

Dom mieszkalno-gospodarczy nr 38, mur., 1908 r.  
Budynek gospodarczy I, mur., 3 ćw. XIX w.  
Budynek gospodarczy II, mur., 3 ćw. XIX w.  
Stodoła, przy nr 38, mur., 3 ćw. XIX w.

#### Zagroda nr 40

Dom mieszkalny nr 40, mur., ok. 1915 r.  
Dom mieszkalno-gospodarczy I, mur., 3 ćw. XIX w.  
Dom mieszkalno-gospodarczy II, mur., 3 ćw. XIX w.  
Mur graniczny, mur., k. XIX w.

Dom mieszkalny nr 42, mur., ok. 1860 r.

Dom mieszkalny nr 43, mur., ok. 1860 r.

#### Zagroda nr 44, 45

willa nr 44, mur., ok. 1920 r.  
Dom mieszkalno-gospodarczy nr 45, mur., 3 ćw. XIX w.  
Stajnia i stodoła, mur., 3 ćw. XIX w.  
Ogrodenie z bramą, mur., 3 ćw. XIX w.  
Dom mieszkalny nr 47, mur., ok. 1860 r..  
Suszarnia buraków cukrowych, obecnie hala fabryczna, mur., l. 30. XX w.

### **OSIEK**

Historyczny układ ruralistyczny wsi wraz z nawarstwieniami archeologicznymi

Kościół filialny p.w. Wniebowzięcia Najświętszej Marii Panny, mur., 1877-79 [WEZ]

*Nr rej. A/1054 z dn. 18.04.2008 r. (wpisany do rejestru zabytków kościół położony na działce nr 224, AM-4, w granicach murów obwodowych)*

Cmentarz przykościelny, zał. XIV w., XIX w. [WEZ]

Mur cmentarny z kaplicami i bramami, XIV-XX w. [WEZ]

Kaplica, obok nr 61, mur., 1847 r.

#### Zagroda plebańska, obecnie zagroda nr 19

Dom mieszkalny nr 19, mur.-szach., ok. poł. XIX w.  
Budynek gospodarczy, mur., 3 ćw. XIX w.  
Stodoła, mur., 1890 r. (?).  
Mur graniczny z bramą, 4 ćw. XIX w.  
Szpaler wzdłuż wsch. odcinka muru granicznego, 4 ćw. XIX w.

Szkoła katolicka, obecnie siedziba Gminnej Biblioteki Publicznej Kostomłoty, Filia nr 1 w Osieku, nr 15, mur., ok. 1840 r., rozbud. 1962 r.

Mur graniczny przy nr 15, mur.-kam., ok. poł. XIX w.

Dom mieszkalno-gospodarczy nr 2 w zagrodzie nr 2, 3, mur., 4 ćw. XIX w.

Dom mieszkalny nr 3 w zagrodzie nr 2, 3, mur., 3 ćw. XIX w.

Dom mieszkalny nr 4, mur., ok. poł. XIX w.

Dom mieszkalny nr 5, mur., ok. poł. XIX w.

Stodoła, przy nr 6, mur., 4 ćw. XIX w.

#### Zagroda nr 8

Budynek inwentarsko-gospodarczy, mur., 4 ćw. XIX w.  
Stodoła I, mur., 4 ćw. XIX w.  
Stodoła II, mur., 4 ćw. XIX w.

## Zagroda nr 11, 12

- Dom mieszkalny nr 11, mur., 4 ćw. XIX w.
- Dom mieszkalno-gospodarczy nr 12, mur., 4 ćw. XIX w.
- Budynek inwentarski, przy nr 11, mur., 3 ćw. XIX w.
- Stodoła, przy nr 11, 12, mur., 3 ćw. XIX w.

Dom mieszkalny nr 13, mur., 3 ćw. XIX w.

Zagroda z gospodą i gorzelnią (*Oder's Gasthaus und Brennerem*), obecnie zagroda nr 17

- Gospoda, obecnie dom mieszkalny nr 17, mur., ok. 1850 r.
- Budynek inwentarski, mur., 3 ćw. XIX w.
- Stodoła, mur., 3 ćw. XIX w.
- Komin gorzelni, 3 ćw. XIX w.

Dom mieszkalny nr 25, mur., ok. poł. XIX w.

## Zagroda nr 27, 28

- Dom mieszkalny nr 27, mur., 4 ćw. XIX w.
- Dom mieszkalny nr 28, mur., 4 ćw. XIX w.
- Budynek inwentarski, przy nr 27, mur., 4 ćw. XIX w.
- Budynek gospodarczy, przy nr 28, mur., 4 ćw. XIX w.
- Stodoła, mur., 4 ćw. XIX w.

Dom mieszkalny nr 30, mur., 3 ćw. XIX w.

Budynek gospodarczy, przy nr 30, mur., 3 ćw. XIX w.

Dom mieszkalny nr 31, mur., 3 ćw. XIX w.

Budynek gospodarczy, przy nr 31, mur., 4 ćw. XIX w.

Dom mieszkalny nr 32, mur., 3 ćw. XIX w.

Dom mieszkalny nr 33, mur., 3 ćw. XIX w.

Dom mieszkalny nr 35, mur., 3 ćw. XIX w.

## Zagroda nr 39, 40

- Dom mieszkalny nr 39, mur., 4 ćw. XIX w.
- Dom mieszkalny nr 40, mur., 4 ćw. XIX w.
- Budynek gospodarczy I, przy nr 39, mur., 4 ćw. XIX w.
- Budynek gospodarczy II, przy nr 40, mur., 4 ćw. XIX w.

Dom mieszkalny nr 54, mur., 3 ćw. XIX w.

## Szpaler wzdłuż wschodniego odcinka muru granicznego posesji 57

Dom mieszkalno-gospodarczy nr 59, mur., 3 ćw. XIX w.

Dom mieszkalny w zagrodzie nr 60, mur., ok. 1850 r.

Budynek gospodarczy w zagrodzie nr 60, mur., 3/4 ćw. XIX w.

## Zagroda nr 61, 62

- Dom mieszkalny nr 61, mur., 3 ćw. XIX w.
- Dom mieszkalny nr 62, mur., ok. 1850 r.
- Budynek gospodarczy I, przy nr 61, mur., 3 ćw. XIX w.
- Budynek gospodarczy II, przy nr 62, mur., 4 ćw. XIX w.
- Stodoła, mur., 4 ćw. XIX w.

Zagroda nr 63, 64 (*Villa Alfred Scholz*)

- Dom mieszkalny nr 63, mur., XIX/XX w.
- Dom mieszkalny nr 64, mur., ok. 1850 r.
- Budynek gospodarczy, przy nr 63, mur., 3 ćw. XIX w.
- Brama, mur., XIX/XX w.

Dom mieszkalny w zagrodzie nr 66, mur., ok. poł. XIX w., przeb. ok. 2008 r.

Stodoła w zagrodzie nr 66, mur., 4 ćw. XIX w.

Zajazd (*Hein's Gasthaus*), obecnie budynek mieszkalny z restauracją nr 68, mur., k. XIX w.

Dom mieszkalno-gospodarczy w zagrodzie nr 70, mur., ok. poł. XIX w.

Stodoła w zagrodzie nr 70, mur., 4 ćw. XIX w.

Dom mieszkalno-gospodarczy nr 72 w zagrodzie nr 72, 73, mur., 4 ćw. XIX w.

Dom mieszkalny nr 73 w zagrodzie nr 72, 73, mur., 3 ćw. XIX w.

Obora z wozownią w zagrodzie nr 72, 73, mur., 3 ćw. XIX w.

Zagroda nr 78

Dom mieszkalny nr 78, mur., ok. 1800 r., rozbud. 3 ćw. XIX w.

Stajnia z wozownią, mur., 3 ćw. XIX w.

Budynek gospodarczy, mur., 3 ćw. XIX w.

Brama, mur., k., XIX w.

Dom mieszkalny w zagrodzie nr 80, mur., 4 ćw. XIX w.

Budynek inwentarski z wozownią w zagrodzie nr 80, mur., 4 ćw. XIX w.

Dom mieszkalny nr 81, mur., 4 ćw. XIX w.

Dom mieszkalny nr 82, mur., 3 ćw. XIX w.

Zagroda nr 84

Dom mieszkalny nr 84, mur., 3 ćw. XIX w.

Obora, mur. 3 ćw. XIX w.

Budynek gospodarczy I, mur., 3 ćw. XIX w.

Budynek gospodarczy II, mur., 4 ćw. XIX w.

Stodoła, mur. 4 ćw. XIX w.

Szpaler lipowy, wzdłuż wiejskiej drogi, od posesji nr 7 na zachód, zał. XIX/XX w.

## PAŹDZIORNO

Historyczny układ ruralistyczny wsi wraz z nawarstwieniami archeologicznymi

Kościół filialny p.w. śś. Apostołów Piotra i Pawła, mur., wzm. 1329 r., na średniowiecznych fundamentach (ok. 1419 r.), wzn. ok. 1750 r., przebud. 1813 r. i 1880 r., remont. 1974 r., 1980 r. [WEZ]

*Nr rej. A/748 z dn. 12.04.2006 r.*

*(wpisany do rejestru zabytków kościół położony na działce nr 177, AM-I w granicach murów obwodowych)*

Cmentarz przykościelny, zał. XIV w. [WEZ]

Mur cmentarny, kam., XV-XX w. [WEZ]

Zespół pałacowo-parkowy z folwarkiem:

Oficyna mieszkalna nr 56, mur., l. 30. XX w.

Oficyna mieszkalna nr 57, mur., pocz. XX w.

Oficyna mieszkalna nr 58, mur., ok. 1880 r.

Oficyna mieszkalna nr 59, mur., 4 ćw. XIX w.

Obora z wozownią, mur., ok. 1880 r.

Obora i stodoła, mur., ok. 1850 r.

Relikty muru granicznego z bramami, mur., l. 80. XIX w.

Park, zał. l. 80. XIX w.

Dom mieszkalny nr 7 (dawna szkoła katolicka?), mur., k. XIX w.

Dom mieszkalny nr 10, mur., pocz. XX w.

Dom mieszkalny nr 26, mur., ok. poł. XIX w.

Dom mieszkalny nr 43, mur., ok. poł. XIX w.

## PIERSNO

Piersno - Historyczny układ ruralistyczny wraz z nawarstwieniami archeologicznymi

Stoszów - Historyczny układ ruralistyczny wraz z nawarstwieniami archeologicznymi

Kościół filialny p.w. św. Michała Archanioła, mur., wzm. 1335 r., ok. 1500 r., przeb. ok. 1750 r., odbudowany 1848 r., przebud. 1895 r., remont. 1981, 1991, 2005 r. [WEZ]

Nr rej. A/1467 z dn. 12.04.2006 r.

*(wpisany do rejestru zabytków kościół położony na działce nr 182 w granicach murów obwodowych z wyłączeniem współczesnej dobudówki)*

Cmentarz przykościelny, zał. XIV w. [WEZ]

Mur cmentarny, mur.-kam., XVI–XX w. [WEZ]

Brama muru cmentarnego, mur., kam.-ceg., ok. 1600 r. [WEZ]

Cmentarz ewangelicki, obecnie rzymskokatolicki parafialny, zał. 2 poł. XIX w. [WEZ]

Kaplica na cmentarzu ewangelickim, obecnie rzymskokatolickim parafialnym, mur., k. XIX w.

Plebania ewangelicka, obecnie Powiatowy Ośrodek Wsparcia, Środowiskowy Dom Samopomocy. Filia w Piersnie, nr 8, mur., 1852 r., rozbud. 1923 r.

Kaplica staroluterańska (?), obecnie nie użytkowana, przy nr 61, mur., ok. 1850 r.

Zespół pałacowo-parkowy z folwarkiem w Stoszowie:

Pałac nr 42, mur., ok. 1860 r. [WEZ]

Oficyna mieszkalna nr 37/38, mur., 1864 r. [WEZ]

Oficyna mieszkalna nr 39, mur., 4 ćw. XIX w. [WEZ]

Oficyna nr 40 – piekarnia, obecnie ruina, mur., pocz. 3 ćw. XIX w., 4 ćw. XIX w. [WEZ]

Dom ogrodnika nr 41, mur., 3 ćw. XIX w., po 2000 r. [WEZ]

Oficyna mieszkalna nr 43, mur., 3/4 ćw. XIX w. [WEZ]

Oficyna mieszkalno-gospodarcza nr 44, mur., k. lat 30. XX w. [WEZ]

Oficyna mieszkalno-gospodarcza nr 45, mur., k. lat 30. XX w. [WEZ]

Oficyna mieszkalno-gospodarcza nr 46, mur., k. lat 30. XX w. [WEZ]

Owczarnia, następnie stajnia, przy nr 43, mur., 3/4 ćw. XIX w. [WEZ]

Obora – spichlerz, mur., 4 ćw. XIX w. [WEZ]

Obora, mur., 4 ćw. XIX w. [WEZ]

Stajnia, mur., 4 ćw. XIX w. [WEZ]

Stodoła I, mur., 4 ćw. XIX w. [WEZ]

Stodoła II, obecnie ruina, mur., 4 ćw. XIX w. [WEZ]

Wozownia I, przy nr 39, mur., 3 ćw. XIX w. [WEZ]

Wozownia II, przy nr 39, mur., 3 ćw. XIX w. [WEZ]

Wozownia III, mur., 4 ćw. XIX w. [WEZ]

Stolarnia, przy nr 39, mur., 3 ćw. XIX w. [WEZ]

Powozownia i magazyn uprzęży, obecnie ruina, 3 ćw. XIX w., l. 50. XX w. [WEZ]

Kuźnia, mur., l. 60. XIX w. [WEZ]

Park, zał. ok. poł. XIX w. [WEZ]

Zespół folwarczny w Piersnie:

Oficyna mieszkalna nr 25, mur., 4 ćw. XIX w.

Spichlerz, mur., 4 ćw. XIX w.

Budynek inwentarski I, 4 ćw. XIX w.

Budynek inwentarski II, mur., 4 ćw. XIX w.

Zagroda nr 5

Dom mieszkalny nr 5, mur., 1854 r.

Dom mieszkalno-gospodarczy przy nr 5, mur., 3 ćw. XIX w.

Obora, mur., 3 ćw. XIX w.

Stodoła, mur., 4 ćw. XIX w.

Gospoda, obecnie dom mieszkalny nr 11, mur., ok. poł. XIX w.

Budynek gospodarczy, obecnie remiza przy domu mieszkalnym nr 11, ok. poł. XIX w.

Zagroda nr 16

Dom mieszkalny nr 16, mur., ok. poł. XIX w.

Obora i spichlerz, mur., pocz. XX w.

Stodoła I, mur.-szach., 4 ćw. XIX w.

Stodoła II, mur., 4 ćw. XIX w.

**Zagroda nr 20, 21**

Dom mieszkalny nr 20, mur., 3 ćw. XIX w.  
Dom mieszkalny nr 21, mur., 3 ćw. XIX w.  
Budynek gospodarczo-inwentarski, mur., 4 ćw. XIX w.  
Stodoła, mur., 4 ćw. XIX w.

Dom mieszkalny nr 22, mur., pocz. XX w.

Dom mieszkalny nr 35, mur., 3 ćw. XIX w., pocz. XX w.  
Stodoła przy domu mieszkalnym nr 35, mur.-szach., 4 ćw. XIX w.

Młyn, obecnie dom mieszkalny nr 36, mur., ok. poł. XIX w.

Budynek mieszkalny nr 53, mur., k. XIX w.

**Zagroda nr 57**

Dom mieszkalny nr 57, mur., ok. poł. XIX w.  
Budynek gospodarczo-inwentarski, mur., 4 ćw. XIX w.  
Stodoła, mur., 4 ćw. XIX w.

Dom mieszkalny nr 61, mur., 3 ćw. XIX w.

Dom mieszkalny w zagrodzie nr 64, mur., 4 ćw. XIX w.  
Budynek gospodarczo-inwentarski w zagrodzie nr 64, mur., 4 ćw. XIX w.  
Stodoła w zagrodzie nr 64, mur., 4 ćw. XIX w., 1925 r.?

**Zagroda nr 66, 67**

Dom mieszkalno-gospodarczy nr 67, mur., 4 ćw. XIX w.  
Budynek gospodarczy z bramą przejazdową, mur., 4 ćw. XIX w.  
Stodoła, mur.-szach., 4 ćw. XIX w.

Dom mieszkalny w zagrodzie nr 70, mur., ok. poł. XIX w.  
Budynek gospodarczo-inwentarski w zagrodzie nr 70, mur., 3 ćw. XIX w.

**Zagroda nr 71**

Dom mieszkalny nr 71, mur., ok. poł. XIX w.  
Budynek gospodarczo-inwentarski, mur., 4 ćw. XIX w.  
Budynek gospodarczy z bramą przejazdową, mur., 4 ćw. XIX w.  
Stodoła, mur., 4 ćw. XIX w.

**PIOTROWICE**

Historyczny układ ruralistyczny wsi wraz z nawarstwieniami archeologicznymi

Kościół parafialny p.w. św. Katarzyny, mur., 2 poł. XV w., przebud. 1753 r., 1855 r., remont. 1961, 1969, 1972, 1998 r. [WEZ], dz. nr 149 – ul. Fatimska 7

*Nr rej. A/1165/1663 z dnia 7.05.1966 r.*

Cmentarz przykościelny, zał. 2 poł. XV w. [WEZ]

Mur cmentarny, mur., 2 poł. XV w. XVIII w., XIX w., remont. 1975 r.

Zespół zabudowań plebanii przy kościele parafialnym p.w. św. Katarzyny:

Budynek plebanii (dawny nr 62) ul. Fatimska 5, mur., 4 ćw. XIX w., modernizowany w 1906 r.  
Budynek inwentarsko – gospodarczy, mur., 3 ćw. XIX w.  
Stodoła, mur., 3 ćw. XIX w.

Kościół ewangelicki, mur. l. 1832-33 [WEZ]

*Nr rej. A/1166/657/W z dnia 18.09.1991 r.*

*(do rejestru zabytków wpisany kościół ewangelicki w granicach działki nr 135/2) ul. Główna 78*

Cmentarz ewangelicki, obecnie parafialny, zał. 1841 r. [WEZ]

Kaplica grobowa hrabiów zu Limburg-Strium, mur., po 1925 r.

Zespół pałacowo-parkowy z folwarkiem:

*Nr rej. A/3773/688/1-3/W z dnia 26.07.1993 r.*

Zespół pałacowo-parkowy z folwarkiem wpisany do rejestru zabytków w granicach działek: nr 507/1, 508/1, 619/361, 620/362, 626, 627, 628.

W uzasadnieniu wpisu wymienione następujące obiekty objęte ochroną prawną: 1. oranżeria; 2. zabudowania folwarczne: neogotycka portiernia nr 54/4 z wieżą i krenelażem, oficyna mieszkalno-gospodarcza nr 56, obora ze sklepieniem wspartym na granitowych kolumnach, obora-kuźnia z żaglastymi i kolebkowymi sklepieniami, dwie bramy wjazdowe; 3. park krajobrazowy z relikdami barokowego ogrodu, grobowcem właścicieli majątku i położoną na południe od parku polaną z obeliskiem upamiętniającym dzieje dóbr.

Park krajobrazowy, zał. k. XVIII w. – ok. 1828 r., przekształcony 2 poł. XIX w. [WEZ]

Nr rej. A/3773/688/1-3/W z dnia 26.07.1993 r.

Cmentarz rodowy hrabiów zu Limburg-Strium z grobowcem w kształcie piramidy, zał. l. 60. XIX w. [WEZ]

Nr rej. A/3773/688/1-3/W z dnia 26.07.1993 r.

Grobowiec rodowy hrabiów zu Limburg-Strium w kształcie piramidy, kam., przed 1887 r. [WEZ]

Nr rej. A/3773/688/1-3/W z dnia 26.07.1993 r.

Oranżeria, obecnie w częściowej ruinie (dawny nr 52) ul. Główna 62, mur., 1795 r., spalona w 1958 r. [WEZ]

Nr rej. A/3773/688/1-3/W z dnia 26.07.1993 r.

Dom ogrodnika, mur., 4 ćw. XIX w. (?) [WEZ]

Obelisk upamiętniający dzieje dóbr, wystawiony 1792 r., przekształcony 1868 r.

Nr rej. A/3773/688/1-3/W z dnia 26.07.1993 r.

#### Zespół folwarczny

Dom zarządcy dóbr (dawny nr 57) ul. Fatimska 11D, mur., k. XIX w. [WEZ]

Oficyna mieszkalna z piekarnią (dawny nr 53) ul. Fatimska 11C, mur., XIX/XX w. [WEZ]

Oficyna mieszkalna (dawny nr 54) ul. Fatimska 11B, mur., 4 ćw. XIX w. [WEZ]

Oficyna mieszkalna (dawny nr 55) ul. Fatimska 11, mur., 4 ćw. XIX [WEZ]

Stajnia koni wyjazdowych, obecnie dom mieszkalny (dawny nr 56) ul. Fatimska 11A, mur., 3 ćw. XIX w. [WEZ]

Nr rej. A/3773/688/1-3/W z dnia 26.07.1993 r.

(w uzasadnieniu decyzji nazwana – oficyna mieszkalno-gospodarcza nr 56)

Stajnia z częścią mieszkalną, mur., w 4 ćw. XIX w. [WEZ]

Owczarnia z częścią mieszkalną, mur., w 4 ćw. XIX w. [WEZ]

Spichlerz, mur., 4 ćw. XIX w. [WEZ]

Obora opasów wołowych – przekształcona na owczarnię, mur., l. 60. XIX w., przebud. po 1945 r. [WEZ]

Nr rej. A/3773/688/1-3/W z dnia 26.07.1993 r.

(w uzasadnieniu decyzji nazwana – obora ze sklepieniem wspartym na granitowych kolumnach)

Obora krów mlecznych z pomieszczeniem mleczarni i kuźnią, mur., l. 60. XIX w., rozbud. 4 ćw. XIX w. o dwa pomieszczenia od pld.; kuźnia w pln. części budynku [WEZ]

Nr rej. A/3773/688/1-3/W z dnia 26.07.1993 r.

(w uzasadnieniu decyzji nazwana – obora-kuźnia)

Stodoła, mur., ok. poł. XIX w. [WEZ]

Stodoła – przekształcona na owczarnię I, mur., l. 70. XIX w.; przebud. po 1945 r. [WEZ]

Stodoła – przekształcona na owczarnię II, mur., 4 ćw. XIX w., przebud. po 1945 r. [WEZ]

Wozownia, mur., k. XIX w. [WEZ]

Brama północna, mur., 1798 r., remontowana w 1973 lub 1976 r. [WEZ]

Nr rej. A/3773/688/1-3/W z dnia 26.07.1993 r.

Budynek bramny (dawny nr 54/4) ul. Fatimska 11B, mur., l. 60. XIX w. [WEZ]

Nr rej. A/3773/688/1-3/W z dnia 26.07.1993 r.

(w uzasadnieniu decyzji nazwany – neogotycka portiernia (dawny nr 54/4) ul. Fatimska 11B, z wieżą i krenelażem)

Brama południowa, mur., w l. 20., 30. XVIII w. [WEZ]

Nr rej. A/3773/688/1-3/W z dnia 26.07.1993 r.

Mur ogrodzeniowy, mur., 2 poł. XIX w. [WEZ]

Dom leśnika, obecnie dom mieszkalny (dawny nr 65) ul. Fatimska 14, mur., pocz. XX w. [WEZ]

Powozownia, obecnie budynek gospodarczy, mur., 4 ćw. XIX w. [WEZ]

Browar, obecnie dom mieszkalny (dawny nr 64) ul. Fatimska 9, mur., l. 60. XIX w. [WEZ]

- Dom dziesięciopokojowy, obecnie Zespół szkolno-przedszkolny „Nasza Szkoła” (dawny nr 31) ul. Główna 65, mur., ok. 1930 r., pierwotnie pełnił zapewne funkcję oficyny mieszkalnej dla pracowników majątku ziemskiego.
- Szkoła katolicka, obecnie dom mieszkalny (dawny nr 68) ul. Fatimska 6, mur., 1784 r., rozbud. 1818 i 1829 r. Budynek gospodarczy przy szkole katolickiej, obecnie domu mieszkalnym (dawny nr 68) ul. Fatimska 6, mur., 2 ćw. XIX w.
- Szkoła ewangelicka, obecnie dom mieszkalny (dawny nr 42) ul. Główna 81, mur., 1825 r., przebud. w l. 30. XX w.
- Dom mieszkalny (dawny nr 1) ul. Główna 1, mur., 3 ćw. XIX w.
- Dom mieszkalny w zagrodzie (dawny nr 2) ul. Główna 9, mur., ok. 1850 r.  
Budynek gospodarczo-inwentarski w zagrodzie (dawny nr 2) ul. Główna 9, mur., ok. 1850 r.  
Stodoła w zagrodzie (dawny nr 2) ul. Główna 9, mur., ok. 1850 r.
- Dom mieszkalny (dawny nr 3) ul. Główna 11, mur., 3 ćw. XIX w.
- Dom mieszkalny (dawny nr 15) ul. Główna 29, mur., XIX w., przebud. po 1945 r.
- Dom mieszkalny w zagrodzie (dawny nr 17) ul. Główna 33, mur., 3 ćw. XIX w.  
Budynek gospodarczo-inwentarski w zagrodzie (dawny nr 17) ul. Główna 33, mur., 3 ćw. XIX w.  
Stodoła w zagrodzie (dawny nr 17) ul. Główna 33, mur., 3 ćw. XIX w.
- Dom mieszkalny (dawny nr 26) ul. Główna 57, mur., XIX/XX w.
- Dom mieszkalny (dawny nr 27) ul. Główna 59, mur., 4 ćw. XIX w., rozbud. pocz. XX w.
- Dom mieszkalny w zagrodzie (dawny nr 28) ul. Główna 61, mur., 3 ćw. XIX w.  
Budynek mieszkalno-inwentarski w zagrodzie (dawny nr 28) ul. Główna 61, mur., 3 ćw. XIX w.
- Dom mieszkalny (dawny nr 39) ul. Główna 75, mur., 1835 r.(?), ok. 1920 r.
- Dom mieszkalny (dawny nr 41) ul. Główna 79, mur., 4 ćw. XIX w., przebud. l. 30. XX w.
- Dom mieszkalny (dawny nr 47) ul. Główna 74, mur., k. XIX w.
- Dom mieszkalny (dawny nr 48) ul. Główna 72, mur., k. XIX w.
- Budynek gospodarczy między domami mieszkalnymi nr (dawny nr 47) ul. Główna 74 i (dawny nr 48) ul. Główna 72, mur., ok. poł. XVIII w. (?), przebud. 2 poł. XIX w.
- Dom mieszkalny (dawny nr 49) ul. Główna 70, budynkiem gospodarczym, mur., 4 ćw. XIX w.  
Budynek gospodarczy przy domu mieszkalnym (dawny nr 49) ul. Główna 70, mur., 4 ćw. XIX w.
- Dom mieszkalny (dawny nr 69) ul. Fatimska 4, mur., k. XIX w.; w budynku przed 1945 r. mieściła się gospoda
- Stodoła w zagrodzie (dawny nr 70) ul. Fatimska 2, mur.-szach., 1 poł. XIX w.
- Zagroda (dawny nr 102) ul. Główna 30  
Dom mieszkalny (dawny nr 102) ul. Główna 30, mur., 3 ćw. XIX w.  
Budynek inwentarski, mur., 3 ćw. XIX w.  
Obora, mur., 3 ćw. XIX w.  
Stodoła, mur., 3 ćw. XIX w.
- Dom mieszkalny (dawny nr 105) ul. Główna 24, mur., 3 ćw. XIX w.
- Zagroda (dawny nr 106) ul. Główna 22A  
Dom mieszkalny (dawny nr 106) ul. Główna 22A, mur., w l. 40. XIX w.  
Obora z wozownią, mur., 3 ćw. XIX w.  
Stodoła, mur., 3 ćw. XIX w.
- Zagroda (dawny nr 110) ul. Główna 14  
Dom mieszkalny (dawny nr 110) ul. Główna 14, mur., 3 ćw. XIX w.  
Obora, mur., 4 ćw. XIX w.  
Wozownia z częścią inwentarską, mur., 4 ćw. XIX w.  
Stodoła, mur., 4 ćw. XIX w.

Zagroda (dawny nr 112) ul. Główna 10

Dom mieszkalny (dawny nr 112) ul. Główna 10, mur., 3 ćw. XIX w.  
Obora, mur., 3 ćw. XIX w.  
Stodoła, mur., 4 ćw. XIX w.

Zagroda (dawny nr 114) ul. Główna 6

Dom mieszkalny (dawny nr 114) ul. Główna 6, mur., 3 ćw. XIX w.  
Wozownia ze spichlerzem, mur., 3 ćw. XIX w.  
Obora, mur., 3 ćw. XIX w., przebud. w 4 ćw. XIX w.  
Stodoła, mur., 4 ćw. XIX w.  
Budynek gospodarczy, mur., 4 ćw. XIX w.

Cukrownia „*Gräfllich-Limburg-Strium'sche-Zuckerfabrik*”, obecnie częściowo użytkowana na cele handlowo-usługowe, mur., 1852 r., modernizowana 1927, 1935 i po 1945 r.

Główny budynek produkcyjny z kominem i przylegającym reliktem wieży wodnej (?), mur., 1852, modernizowany i rozbud. l. 20., 30. XX w. i po 1945 r.  
Hala krajalnic i warsztatów, mur., 1927 r.  
Suszarnia paszy z wysłoków (?), mur., w 1935 r.  
Budynek produkcyjny, mur., l. 30. XX w.  
Dwa budynki wagi samochodowej, mur., l. 30. XX w.  
Dom mieszkalny (dawny nr 45a) ul. Fabryczna 14, mur., 1852 r.  
Dom mieszkalny (dawny nr 45b) ul. Fabryczna 16, mur., 1852 r.

Młyn – dawniej *Lazarmühle* – następnie budynki mieszkalne dla pracowników cukrowni „*Gräfllich-Limburg-Strium'sche-Zuckerfabrik*”, obecnie dom mieszkalny (dawny nr 44) ul. Mostowa 1, budynek mieszkalno-gospodarczy (dawny nr 43) ul. Mostowa 2 oraz budynek gospodarczy.

Młyn z częścią mieszkalną, obecnie dom mieszkalny (dawny nr 44) ul. Mostowa 1, mur., 1852 r. zapewne z wykorzystaniem wcześniejszych reliktyw.  
Budynek mieszkalno-gospodarczy (dawny nr 43) ul. Mostowa 2, mur. 1852 r.  
Budynek gospodarczy, mur., ok. 1852 r.

## RAMULTOWICE

Historyczny układ ruralistyczny wsi wraz z nawarstwieniami archeologicznymi

Kościół parafialny p.w. św. Anny, mur., l. 1870-1873; remont. w 1902, 1925 r. i w l. 2001/2002  
Cmentarz przykościelny, zał. ok. 1873 r., powiększony po 1993 r. [WEZ]

### *Ramultowice Górne (Ober Romolkwitz)*

Zespół pałacowo-parkowy z folwarkiem

Dwór nr 34 (tzw. *alten Schloß*), następnie dom zarządcy – obecnie dom mieszkalny i Duszpasterstwo Parafii Rzymskokatolickiej p.w. św. Anny w Ramultowicach, mur., ok. 1820 r. [WEZ]  
Oficyna mieszkalna nr 39, mur., 4 ćw. [WEZ]  
Stajnia – ob. budynek mieszkalno-gospodarczy nr 42, mur., l. 70. XIX w. [WEZ]  
Stajnia – ob. dom mieszkalny nr 43, mur., l. 70. XIX w. [WEZ]  
Park krajobrazowy, zał. w l. 1820-1850, powiększony po 1865 r. [WEZ]  
*Nr rej. A/3774/386/W z dn. 29.03.1977 r.*  
Brama wjazdowa, filarowa, mur., 2 poł. XIX w.

### *Ramultowice Dolne (Nieder Romolkwitz)*

Zespół folwarczny

Piekarnia – ob. dom mieszkalny nr 35, mur., pocz. XX w. (po 1905 r.) [WEZ]  
Oficyna mieszkalna nr 36/37/38, mur., pocz. XX w. (po 1905 r.) [WEZ]  
Obora, mur., pocz. XX w. (po 1905 r.) [WEZ]  
Stodoła I, mur., pocz. XX w. (po 1905 r.) [WEZ]  
Stodoła II, mur., pocz. XX w. (po 1905 r.) [WEZ]

### *Ramultowice – Ilnica (Illnisch)*

Zespół folwarczny z parkiem

Dom zarządcy nr 31, mur., ok. poł. XIX w., całkowicie przebudowany po pożarze w l. 80. XX w. [WEZ]



Oficyna mieszkalna nr 30, mur., 4 ćw. XIX w. [WEZ]  
Oficyna mieszkalna nr 28/29, mur., 4 ćw. XIX w. [WEZ]  
Stajnia, mur., ok. poł. XIX w. [WEZ]  
Owczarnia, mur., 3 ćw. XIX w. [WEZ]  
Park naturalistyczny, zał. w l. 1870-1880 [WEZ]  
*Nr rej. A/3775/387/W z dnia 17.03.1977 r.*

Oficyna mieszkalna nr 20/21, mur., 1 ćw. XX w. [WEZ]  
Oficyna mieszkalna nr 22/23, mur., 1 ćw. XX w. [WEZ]  
Oficyna mieszkalna nr 24/25, mur., 1 ćw. XX w. [WEZ]

Dom zakonny zgromadzenia sióstr elżbietanek – ob. dom mieszkalny nr 45, mur., XIX/XX w.

Dom mieszkalny nr 4, mur., 3 ćw. XIX w.

Budynek mieszkalno-gospodarczy nr 11, mur., ok. poł. XIX w.

Budynek mieszkalno-gospodarczy nr 12, mur., ok. poł. XIX w., przebud. po 1945 r.

Budynek mieszkalno-gospodarczy nr 15, mur., ok. poł. XIX w.

Dom mieszkalny nr 16, mur., 4 ćw. XIX w.

Budynek mieszkalno-gospodarczy nr 17, mur., ok. poł. XIX w.

### **SAMBORZ**

Historyczny układ ruralistyczny wsi wraz z nawarstwieniami archeologicznymi

Cmentarz komunalny, obecnie parafialny, zał. ok. poł. XIX w. [WEZ]

Zespół pałacowy z folwarkiem:

Pałac nr 21, mur., 2 poł. XVIII w., ok. 1896 r., zmodernizowany około 1920 i 1980 r.

Budynek inwentarski, mur., 4 ćw. XIX w.

Mur graniczny i fragmenty ogrodzenia, mur., XIX-XX w.

Gospoda „*Gasthof und Ausspannung zur Kaisereiche*”, obecnie budynek mieszkalno-usługowy nr 6, mur., ok. 1900 r.

Dom mieszkalny nr 8, mur., pocz. XX w.

Dom mieszkalno-gospodarczy w zespole zabudowań dawnego sołectwa, obecnie zagrodzie nr 23, mur., ok. poł. XIX w.

Budynek gospodarczy w zespole zabudowań dawnego sołectwa, obecnie zagrodzie nr 23, mur., ok. poł. XIX w.  
Mur graniczny oraz słupy bramne w zespole zabudowań dawnego sołectwa, obecnie zagrodzie nr 23, mur., 2 poł. XIX w.

Budynek gospodarczy (dawna kuźnia) przy domu mieszkalnym nr 24 mur., pocz. XX w.

Dom mieszkalno-gospodarczy nr 25, mur., pocz. XX w.

Dom mieszkalny w zagrodzie nr 26, mur., 3 ćw. XIX w.

Słupy bramne w zagrodzie nr 26, mur., 2 poł. XIX w.

### **SAMSONOWICE**

Historyczny układ ruralistyczny wsi wraz z nawarstwieniami archeologicznymi

Dom mieszkalny w zagrodzie nr 1, mur., 3 ćw. XIX w.

Stodoła w zagrodzie nr 1, mur., 3 ćw. XIX w.

Dom mieszkalny nr 7, mur., 4 ćw. XIX w.

Zagroda nr 10, 11

Dom mieszkalny nr 10,11, mur., 3 ćw. XIX w.

Budynek inwentarski, mur., 3 ćw. XIX w.

Obora, mur., 3 ćw. XIX w.

Stodoła, mur., 3 ćw. XIX w.

Dom mieszkalny nr 13, mur., 3 ćw. XIX w.

Dom mieszkalny nr 14,15, mur., 4 ćw. XIX w.

Zagroda nr 16

Dom mieszkalny nr 16, mur., 3 ćw. XIX w.

Budynek inwentarski, mur., 3 ćw. XIX w.

Obora, mur., 3 ćw. XIX w.

Stodoła, szach., 3 ćw. XIX w.

### **SIEMIDROŻYCE**

Historyczny układ ruralistyczny wsi wraz z nawarstwieniami archeologicznymi

Kościół filialny p.w. św. Bartłomieja mur., 1797 r., w miejscu drewnianej świątyni z ok. 1330 r., rozbud. w l. 1902-1903 o partię prezbiterium.

Cmentarz przykościelny, zał. ok. 1330 r., przekształcony w 1797 r. [WEZ]

Mur cmentarny, mur., 1797 r. (?), z płd. częścią kamienną z ok. 1918 r.

Zespół folwarczny z ruiną dworu:

Dwór – ob. w ruinie, mur., 1853 r. [WEZ]

Dom zarządcy dóbr nr 21, mur., 4 ćw. XIX w., przebud. po 1945 r. [WEZ]

Oficyna mieszkalna nr 23, mur., 1850 r. [WEZ]

Obora – stajnia z częścią mieszkalną nr 24 – obecnie częściowo w ruinie, mur., 1850 r. [WEZ]

Oficyna mieszkalna nr 25, mur., 4 ćw. XIX w. [WEZ]

Budynek inwentarski (chlew), mur., 2 poł. XIX w. [WEZ]

Dom mieszkalny nr 7, mur., ok. 1915 r.

### **SIKORZYCE**

Historyczny układ ruralistyczny wsi wraz z nawarstwieniami archeologicznymi

Cmentarz ewangelicki, zał. 2 poł. XIX w. [WEZ]

Zespół folwarczny z parkiem

Oficyna mieszkalna nr 11, mur., 4 ćw. XIX w.

Oficyna mieszkalna nr 12, mur., 4 ćw. XIX w.

Obora, mur., 4 ćw. XIX w.

Spichlerz, mur., 4 ćw. XIX w.

Park, zał. 1 ćw. XIX w., przekształcony l. 60. XIX w. i ok. 1900 r. [WEZ]

Mauzoleum księcia Franza Waldersee i innych członków rodu, 1903 r., w lesie na płn.-zach. od wsi [WEZ]

### **SOBKOWICE**

Historyczny układ ruralistyczny wsi wraz z nawarstwieniami archeologicznymi

Zespół folwarczny z terenem ogrodów:

Dom zarządcy dóbr otoczony fosą nr 22, mur., 3 ćw. XIX w., z wykorzystaniem reliktyw XVI-wiecznych [WEZ]

Most nad fosą, kam., 2 poł. XVI w.

Oficyna mieszkalna nr 21 a i b, mur., 3 ćw. XIX w. [WEZ]

Oficyna mieszkalna, mur., 3 ćw. XIX w. [WEZ] – budynek w ruinie

Owczarnia, mur., 3 ćw. XIX w. [WEZ]

Stajnia, mur., 3 ćw. XIX w. [WEZ]

Stodoła I, mur., 3 ćw. XIX w. [WEZ]

Stodoła II, mur., 3 ćw. XIX w. [WEZ]

Teren ogrodów gospodarczych, zał. XIX w.

Mur ogrodzeniowy zachowany częściowo, mur., 2 poł. XIX w.

Dom mieszkalny nr 2, mur., 1 poł. XIX w.

**SZYMANOWICE**

Historyczny układ ruralistyczny wsi wraz z nawarstwieniami archeologicznymi

Zespół folwarczny:

- Oficyna mieszkalna nr 16, mur., 4 ćw. XIX w. [WEZ]
- Oficyna mieszkalna nr 19, mur., 4 ćw. XIX w. [WEZ]
- Oficyna mieszkalna nr 20 i obora, mur., 4 ćw. XIX w. [WEZ]
- Oficyna mieszkalna nr 21 i stajnia, mur., 3 ćw. XIX w. [WEZ]
- Oficyna mieszkalna nr 26a i b, mur., 4 ćw. XIX w. [WEZ]
- Oficyna mieszkalna nr 27, mur., 4 ćw. XIX w., przebud. po 1945 r. [WEZ]
- Spichlerz – ob. dom mieszkalny nr 17, mur. 4 ćw. XIX w. [WEZ]
- Stajnia, mur., 4 ćw. XIX w., przebud. XX w. [WEZ]
- Obora I, mur., 3 ćw. XIX w. [WEZ]
- Obora II, mur., 4 ćw. XIX w. [WEZ]
- Obora ze stodołą I, mur., 4 ćw. XIX w. [WEZ]
- Obora ze stodołą II, mur., 4 ćw. XIX w. [WEZ]
- Stodoła I, mur., 3 ćw. XIX w. [WEZ]
- Stodoła II, drew., 1935 r. [WEZ]
- Stodoła III, drew., 1935 r. [WEZ]

**ŚWIDNICA POLSKA**

Historyczny układ ruralistyczny wsi wraz z nawarstwieniami archeologicznymi

Kościół parafialny p.w. św. Jadwigi, mur., 1749 r., rozbud. 1885 r., remont. w latach 1972, 1975, 1979, 1983, 1992, 1998. [WEZ]

*Nr rej. A/1168/1666 z dn. 07.05.1966 r.*

Cmentarz przykościelny, zał. poł. XVIII w. [WEZ]

Mur cmentarny, mur., poł. XVIII w. [WEZ]

Zagroda plebańska nr 22

- Plebania nr 22, mur., ok. 1900-1910 r.
- Budynek gospodarczy, mur., 3 ćw. XIX w.
- Stodoła, mur., 3 ćw. XIX w.
- Ogrodzenie z bramą, mur.-ceg., pocz. XX w.

Kaplica p.w. św. Józefa Robotnika, przy nr 7, mur., w licu muru granicznego posesji, pocz. XX w., odbudowana w 1980 r.

Szkoła katolicka, obecnie Rejonowy Urząd Pocztowy, mur. 1875 r., przebud. 1935 lub 1937 r. i po 1945 r.

Budynek gospodarczy przy szkole katolickiej, obecnie Rejonowym Urzędzie Poczтовым, mur. ok. 1875 r.

Dom mieszkalny nr 1, mur., k. XIX w.

Budynek gospodarczy przy domu mieszkalnym nr 1, mur., k. XIX w.

Dom mieszkalny nr 2, mur. k. XIX w.

Budynek gospodarczy przy domu mieszkalnym nr 2, mur., k. XIX w.

Sołectwo, obecnie zagroda nr 3

- Dom mieszkalny nr 3., mur., 2 poł. XVIII w. (?), ok. poł. XIX w.
- Budynek gospodarczo-inwentarski, mur., 4 ćw. XIX w.
- Spichlerz, mur., 4 ćw. XIX w.
- Budynek gospodarczy, mur., 4 ćw. XIX w.
- Budynek inwentarski, mur., 4 ćw. XIX w.

Dom mieszkalny nr 5., mur., ok. poł. XIX w.

Budynek gospodarczy przy domu mieszkalnym nr 5, mur., 3 ćw. XIX w.

Budynek gospodarczy przy domu mieszkalnym nr 5, mur., 3 ćw. XIX w.

Dom mieszkalny nr 6, mur. 4 ćw. XIX w., przebud. po 1945 r.

Budynek gospodarczy przy domu mieszkalnym nr 6, mur., 4 ćw. XIX w., przebud. po 1945 r.

## Zagroda nr 7

Dom mieszkalny z bramą przejazdową nr 7., mur., 4 ćw. XIX w.  
Budynek gospodarczo-inwentarski, przy nr 7, mur., 4 ćw. XIX w.  
Stodoła, mur., przy nr 7, 4 ćw. XIX w.

Dom mieszkalny nr 8, mur. 4 ćw. XIX w.  
Budynek gospodarczy przy domu mieszkalnym nr 8, mur., 4 ćw. XIX w.

## Zagroda nr 9

Dom mieszkalny nr 9, mur., 4 ćw. XIX w., przebud. po 1945 r.  
Budynek mieszkalno-gospodarczy, mur., 4 ćw. XIX w.  
Budynek inwentarski, mur., 4 ćw. XIX w.  
Stodoła, mur., 4 ćw. XIX w.

Dom mieszkalny nr 11, mur., 4 ćw. XIX w., przebud. po 1945 r.

Dom mieszkalny nr 12, mur., XIX/XX w.  
Budynek gospodarczy przy domu mieszkalnym nr 12, mur., pocz. XX w.

## Zagroda nr 13

Dom mieszkalny nr 13, mur., ok. poł. XIX w., przebud. po 1945 r.  
Budynek gospodarczo-inwentarski, mur., 4 ćw. XIX w., przebud. po 1945 r.  
Budynek gospodarczy, mur., 4 ćw. XIX w.  
Mur graniczny z bramą, mur., 4 ćw. XIX w.

Dom mieszkalny nr 14, mur., k. XIX w., przebud. po 1945 r.

Dom mieszkalno-gospodarczy nr 15, mur., k. XIX w., przebud. po 1945 r.  
Stodoła przy domu mieszkalno-gospodarczym nr 15, mur., 4 ćw. XIX w.

## Zagroda nr 16

Dom mieszkalny nr 16, mur., XIX/XX w.  
Budynek gospodarczy, mur., XIX/XX w.  
Budynek gospodarczy, mur., XIX/XX w.

Dom mieszkalny nr 17, mur., pocz. XX w.  
Budynek gospodarczy przy domu mieszkalnym nr 17, mur., pocz. XX w.

Dom mieszkalny nr 18, mur., 4 ćw. XIX w.

Dom mieszkalny nr 19, mur., 3 ćw. XIX w.  
Budynek gospodarczo-inwentarski przy domu mieszkalnym nr 19, mur., 4 ćw. XIX w.  
Stodoła przy domu mieszkalnym nr 19, mur., 4 ćw. XIX w.

Dom mieszkalny nr 20, mur., 1 ćw. XX w., przebud. po 1945 r.

Dom mieszkalny nr 21, mur., 1 ćw. XX w., przebud. po 1945 r.

Dom mieszkalny nr 24, w zagrodzie nr 24, 25, mur., 4 ćw. XIX w., przebud. po 1945 r.  
Dom mieszkalny nr 25, w zagrodzie nr 24, 25, mur., 1 ćw. XX w.  
Budynek gospodarczy w zagrodzie nr 24, 25, mur., 4 ćw. XIX w.  
Budynek gospodarczy w zagrodzie nr 24, 25, mur., 1 ćw. XX w.  
Stodoła w zagrodzie nr 24, 25, mur., 4 ćw. XIX w.

Dom mieszkalny nr 26, mur., 1 ćw. XX w.

Dom mieszkalny nr 27, mur., 4 ćw. XIX w.  
Budynek gospodarczy przy domu mieszkalnym nr 27, mur., 4 ćw. XIX w.  
Stodoła przy domu mieszkalnym nr 27, mur., 4 ćw. XIX w.

Dom mieszkalny nr 29, mur., ok. 1920 r.  
Budynek gospodarczy przy domu mieszkalnym nr 29, mur., pocz. XX w.

Dom mieszkalny nr 30, mur., pocz. XX w., przebud. po 1945 r.

Dom mieszkalno-gospodarczy nr 31, mur., k. XIX w., przebud. po 1945 r.

Budynek gospodarczy przy domu mieszkalno-gospodarczym nr 31, mur., k. XIX w.  
Dom mieszkalny nr 32, mur., pocz. XX w.  
Budynek gospodarczy przy domu mieszkalnym nr 32, mur., pocz. XX w.  
Dom mieszkalny nr 33 (dawny sklep)., mur., 4 ćw. XIX w.  
Dom mieszkalny nr 37, mur., XIX/XX w.  
Dom mieszkalny nr 40, mur., pocz. XX w.  
Dom mieszkalny nr 41, mur., pocz. XX w., przebud. po 1945 r.  
Budynek gospodarczy przy domu mieszkalnym nr 41, mur., pocz. XX w.  
Cmentarz na południe od wsi, zał. po 1936 r. [WEZ]

## WICHRÓW

Historyczny układ ruralistyczny wsi wraz z nawarstwieniami archeologicznymi

Kościół filialny p.w. Narodzenia Najświętszej Marii Panny, wzm. 1435 r., wzn. XV w., ok. 1750 r., 1850 r. [WEZ]

*Nr rej. A/972 z dn. 20.09.2006 r.*

*(wpisany do rejestru zabytków kościół położony na działce nr 96 AM-1 w granicach murów obwodowych)*

Cmentarz przykościelny, zał. XV w. [WEZ]

Mur cmentarny z bramą, mur., kam., XV-XX w. [WEZ]

Zespół willowy z folwarkiem, nr 18-22 [WEZ]

Willi, tzw. *Pucher-Villa*, mur., ok. 1915 r. [WEZ]

Stajnia i powozownia, oficyna mieszkalna, obecnie budynek mieszkalny nr 19, mur., ok. 1920 r. [WEZ]

Oficyna mieszkalna nr 20, mur., 3 ćw. XIX w. [WEZ]

Oficyna i kuźnia, obecnie budynek mieszkalny nr 21, mur., 3 ćw. XIX w., 4 ćw. XIX w. [WEZ]

Oficyna mieszkalna nr 22, mur., ok. poł. XIX w. [WEZ]

Obora i mleczarnia, obok nr 22, mur., 3 ćw. XIX w. [WEZ]

Stodoła i świnia, przy nr 21, mur., 3 ćw. XIX w. [WEZ]

Stajnia i spichlerz, przy nr 21, mur., 3 ćw. XIX w. [WEZ]

Dom mieszkalny nr 1, mur., k. XIX w.

Dom mieszkalny nr 8, mur., 3 ćw. XIX w.

Zagroda nr 9

Dom mieszkalny nr 9, mur., ok. poł. XIX w.

Obora, mur., 4 ćw. XIX w.

Budynek gospodarczy z wozownią, mur., 3 ćw. XIX w.

Stodoła, mur., 4 ćw. XIX w.

Dom mieszkalny ze stodołą nr 11, mur., 3 ćw. XIX w.

Stodoła przy domu mieszkalnym nr 11, mur., 3 ćw. XIX w.

Dom mieszkalny w zagrodzie nr 14, mur., ok. 1850 r.

Budynek gospodarczy w zagrodzie nr 14, mur. 3 ćw. XIX w.

Dom mieszkalny nr 24, 25, mur., 4 ćw. XIX w.

Dom mieszkalny nr 27, mur., 3 ćw. XIX w.

Dom mieszkalny nr 29, mur., ok. 1850 r.

Dom mieszkalno-gospodarczy nr 39, mur., ok. poł. XIX w.

Dom mieszkalno-gospodarczy nr 43, mur., ok. poł. XIX w.

Zagroda nr 45

Dom mieszkalny nr 45, mur., ok. poł. XIX w.

Budynek gospodarczy, mur., 4 ćw. XIX w.

Stodoła, mur., 4 ćw. XIX w.

**Zagroda nr 46**

Dom mieszkalno-gospodarczy nr 46, mur., 3 ćw. XIX w.  
Budynek gospodarczy I, mur., 3 ćw. XIX w.  
Budynek gospodarczy II, mur., 3 ćw. XIX w.  
Stodoła, przy nr 16, mur., 4 ćw. XIX w.  
Brama, mur., k. XIX w.

Szpaler lipowy wzdłuż drogi wiejskiej, zał. XIX/XX w.

**WILKÓW ŚREDZKI**

Historyczny układ ruralistyczny wsi wraz z nawarstwieniami archeologicznymi

Kościół filialny p.w. św. Mateusza, mur., ok. 1400 r., modernizowany XIX/XX w., remont. l. 1976-1978 i 1998 r. [WEZ]

*Nr rej. A/1169/1668 z dnia 7.05.1966 r.*

Cmentarz przykościelny, zał. ok. 1400 r. [WEZ]

Mur cmentarny, mur., pocz. XV – XIX w. [WEZ]

Cmentarz symultaniczny (wspólny dla katolików i ewangelików), obecnie parafialny, zał. w 1 ćw. XX w. [WEZ]

Zespół folwarczny z zadrzewieniem parkowym

Dom zarządcy dóbr nr 11, mur., pocz. XIX w., przebud. k. XIX w. i na pocz. XX w. [WEZ]

Oficyna mieszkalna nr 8, mur., 4 ćw. XIX w. [WEZ]

Oficyna mieszkalna nr 9, mur., 3 ćw. XIX w. [WEZ]

Oficyna mieszkalna nr 10, mur., 1898 r. [WEZ]

Spichlerz I, mur., 3 ćw. XIX w. [WEZ]

Spichlerz II, mur., 3 ćw. XIX w. [WEZ]

Obora I, mur., 4 ćw. XIX w. [WEZ]

Obora II, mur., 3 ćw. XIX w. [WEZ]

Obora III, mur., 3 ćw. XIX w. [WEZ]

Obora IV, mur., 4 ćw. XIX w. [WEZ]

Obora V z kuźnią, mur., 4 ćw. XIX w. [WEZ]

Stodoła, mur., 4 ćw. XIX w. [WEZ]

Zadrzewienie parkowe, zał. pocz. XX w. [WEZ]

Mur graniczny zachowany częściowo, mur., 2 poł. XIX w.

Oficyna mieszkalna nr 12, mur., 4 ćw. XIX w. [WEZ] (poza zespołem)

Oficyna mieszkalna nr 6, mur., l. 1900-1920 [WEZ] (poza zespołem)

Oficyna mieszkalna nr 7, mur., l. 1900-1920 [WEZ] (poza zespołem)

Szkoła – ob. Klub Profilaktyki Środowiskowej w Wilkowie nr 18, mur., 1876 r.

Dom mieszkalny nr 3, mur., 2 poł. XIX w.

Dom mieszkalny nr 13, mur., XIX/XX w., przebud. po 1945 r.

Stodoła przy domu mieszkalnym nr 13, mur., k. XIX w.

Dom mieszkalny nr 14, mur., XIX/XX w., przebud. po 1945 r.

Dom mieszkalny nr 15, mur., 4 ćw. XIX w.

Stodoła przy domu mieszkalnym nr 15, mur. 4 ćw. XIX w.

Dom mieszkalny nr 19, mur., 2 poł. XIX w.

Dom mieszkalny nr 20, mur., 4 ćw. XIX w.

Dom mieszkalny nr 25, mur., pocz. XX w.

Dom mieszkalny nr 26, mur., ok. poł. XIX w.

Dom mieszkalny nr 30, mur., XIX/XX w., przebud. po 1945 r.

Budynek gospodarczy przy domu mieszkalnym nr 30, mur., pocz. XX w.

Dom mieszkalny nr 32, mur., 4 ćw. XIX w.

Budynek gospodarczy przy domu mieszkalnym nr 32, mur., 4 ćw. XIX w.

Dom mieszkalny nr 36, mur., l. 30. XX w.

Dom mieszkalny nr 38, mur., XIX/XX w., przebud. po 1945 r.

### **WILKÓW ŚREDZKI – PRZYSIÓŁEK WNORÓW**

Historyczny układ ruralistyczny przysiółka wraz z nawarstwieniami archeologicznymi

Dom mieszkalny nr 1, mur., l. 20. XX w.

Dom mieszkalny nr 2, mur., 1. ćw. XX w.

Budynek gospodarczy przy domu mieszkalnym nr 2, mur., 1 ćw. XX w.

Dom mieszkalny nr 8, mur., k. XIX w.

### **ZABŁOTO**

Historyczny układ ruralistyczny wsi wraz z nawarstwieniami archeologicznymi

Kaplica p.w. Najświętszej Rodziny, mur., ok. 1890 r. [WEZ]

Zagroda nr 1

Dom mieszkalny nr 1, mur., ok. 1880 r.

Budynek gospodarczy, mur., 4 ćw. XIX w.

Obora, mur., 4 ćw. XIX w.

Stodoła, mur., 4 ćw. XIX w.

Mur graniczny z bramą, mur., 4 ćw. XIX w.

Dom mieszkalny nr 2, mur., k. XIX w.

Zagroda nr 4

Dom mieszkalny nr 4, mur., 4 ćw. XIX w.

Budynek gospodarczy, mur., 4 ćw. XIX w.

Budynek gospodarczy, mur., 4 ćw. XIX w.

Stodoła, mur., 4 ćw. XIX w.

Mur graniczny z bramą, mur., 4 ćw. XIX w.

Zagroda nr 5

Dom mieszkalny nr 5, mur., 3 ćw. XIX w., rozbud. k. XX w.

Budynek inwentarski, mur., 4 ćw. XIX w.

Obora, mur., 4 ćw. XIX w.

Stodoła, mur., 3 ćw. XIX w.

Mur graniczny z bramą, mur., 4 ćw. XIX w.

Zagroda nr 6

Dom mieszkalny nr 6, mur., 1 poł. XIX w.

Obora, mur., 3 ćw. XIX w.

Stodoła i budynek inwentarski, mur., 3 ćw. XIX w.

Stodoła, mur., 3 ćw. XIX w.

Mur graniczny, mur., 4 ćw. XIX w.

Gospoda, obecnie budynek mieszkalny nr 8, mur., 3 ćw. XIX w.

Budynek inwentarski, przy gospodzie, obecnie domu mieszkalnym nr 8, mur., k. XIX w.

Stodoła, przy gospodzie, obecnie domu mieszkalnym nr 8, mur.-szach., 4 ćw. XIX w.

Zagroda nr 11, 12

Dom mieszkalny nr 12, mur., 3 ćw. XIX w.

Dom mieszkalny nr 11, mur., 4 ćw. XIX w.

Budynek gospodarczy, mur., 3 ćw. XIX w.

Stodoła, mur., 4 ćw. XIX w.

Dom mieszkalny nr 20, mur., 3 ćw. XIX w.

Dom mieszkalny w zagrodzie nr 21, mur., ok. 1860 r.

Budynek gospodarczy, w zagrodzie nr 21, mur. 4 ćw. XIX w.  
Budynek gospodarczy, w zagrodzie nr 21, mur. 4 ćw. XIX w.

#### Zagroda nr 22

Dom mieszkalno-gospodarczy nr 22, mur., 1 poł. XIX w.  
Budynek inwentarski, mur., k. XIX w.  
Stodoła, mur., k. XIX w.  
Brama, mur., k. XIX w.

Dom mieszkalny nr 25, mur., 3 ćw. XIX w.

Dom mieszkalno-gospodarczy nr 28, mur., ok. poł. XIX w.

Dom mieszkalny w zagrodzie nr 30, w okresie powojennym użytkowany jako punkt biblioteczny, mur., l. 40. XIX w.

Budynek gospodarczy w zagrodzie nr 30, mur., ok. poł. XIX w.

Budynek gospodarczy w zagrodzie nr 30, mur., ok. poł. XIX w.

#### Zagroda nr 33

Dom mieszkalny nr 33, mur., ok. poł. XIX w., 4 ćw. XIX w.  
Budynek inwentarski, mur., 4 ćw. XIX w.  
Obora, mur., 4 ćw. XIX w.  
Stodoła, mur., 4 ćw. XIX w.  
Brama, mur., 4 ćw. XIX w.

#### Zagroda nr 35

Dom mieszkalny nr 35, mur., ok. poł. XIX w.  
Budynek gospodarczy, mur., 4 ćw. poł. XIX w.  
Stodoła I, mur., k. XIX w.  
Stodoła II, mur.-szach., 4 ćw. XIX w.  
Brama, mur., 4 ćw. XIX w.

#### Zagroda nr 36, 37

Dom mieszkalny nr 36, mur., ok. poł. XIX w.  
Dom mieszkalny nr 37, mur., ok. poł. XIX w.  
Budynek inwentarski, mur. 4 ćw. poł. XIX w.  
Obora, mur., 3 ćw. XIX w.  
Stodoła, mur., 4 ćw. XIX w.

Gospoda *Wolf's Gasthaus*, obecnie dom mieszkalny nr 44, mur., ok. poł. XIX w.

### **AUTOSTRADA A4**

#### Zespół wiaduktów na autostradzie

- I. Wiadukt ponad autostradą A4 w osi drogi pomiędzy miejscowościami Stróża Górna i Piotrowice
- II. Wiadukt ponad autostradą A4 w osi drogi prowadzącej z miejscowości Piotrowice w kierunku pół
- III. Wiadukt ponad autostradą A4 w osi drogi pomiędzy miejscowościami Piotrowice i Paździorno
- IV. Wiadukt ponad autostradą A4 w osi drogi pomiędzy miejscowościami Kostomłoty i Paździorno
- V. Wiadukt ponad autostradą A4 w osi drogi pomiędzy miejscowościami Kostomłoty i Osiek
- VI. Wiadukt ponad autostradą A4 w osi drogi pomiędzy miejscowościami Kostomłoty i Wichrów
- VII. Wiadukt ponad autostradą A4 w osi drogi pomiędzy miejscowościami Samborz i Wichrów
- VIII. Wiadukt ponad autostradą A4 w osi drogi pomiędzy miejscowościami Samborz i Mieczków



### Załącznik nr 2. Gminna Ewidencja Zabytków gminy Kostomłoty - wykaz stanowisk archeologicznych BOGDANÓW

Obszar AZP	Numer stanowiska w msc.	Numer stanowiska na obszarze	Funkcja	Kultura	Chronologia	Rejestr/MPZP
82-24	1	30	Ślad osadnictwa Ślad osadnictwa Osada Osada Nieokreślona	Przeworska	Pradzieje Okres wpływów rzymskich Wczesne średniowiecze XI-XII wiek Późne średniowiecze Nieokreślona	
2 (brak AZP)			Grodzisko		Późne średniowiecze XIII-XIV wiek	Rejestr C - 20/285/Arch/1967 z dnia 8.06.1967
3 (brak AZP)			Cmentarzysko szkieletowe		Nieokreślona	
4 (brak AZP)			Cmentarzysko szkieletowe		Nieokreślona	

### BUDZISZÓW

Obszar AZP	Numer stanowiska w msc.	Numer stanowiska na obszarze	Funkcja	Kultura	Chronologia	Rejestr/MPZP
80-25	1 BL	6	Ślad osadnictwa		Epoka kamienia	
80-25	2 BL	7	Cmentarzysko ciałopalne		Nieokreślona	
80-25	3	17	Osada		Późne średniowiecze	
80-25	4	18	Osada		Późne średniowiecze	
80-25	5	19	Osada		Późne średniowiecze	

### CHMIELÓW

Obszar AZP	Numer stanowiska w msc.	Numer stanowiska na obszarze	Funkcja	Kultura	Chronologia	Rejestr/MPZP
80-26	1	71	Ślad osadnictwa Osada Ślad osadnictwa	Łużycka	Neolit Pradzieje Epoka brązu-okres halsztacki	
81-26	1	4	Osada		Wczesne średniowiecze	
80-26	2	72	Ślad osadnictwa Ślad osadnictwa		Neolit Epoka brązu-okres halsztacki	
80-26	3 BL	73	Cmentarzysko ciałopalne	Łużycka	Epoka brązu	
80-26	4 BL	74	Ślad osadnictwa	Przeworska	Okres wpływów rzymskich	
5 (brak AZP)			Kościół filialny p.w. św. Marcina wraz z cmentarzem		Od 1500 roku	Rejestr A - A/1161/1652 z dnia 7.05.1966

### CZECHY

Obszar AZP	Numer stanowiska w msc.	Numer stanowiska na obszarze	Funkcja	Kultura	Chronologia	Rejestr/MPZP
80-25	1 BL	3	Osada		Nieokreślona	

### GODKÓW

Obszar AZP	Numer stanowiska w msc.	Numer stanowiska na obszarze	Funkcja	Kultura	Chronologia	Rejestr/MPZP
82-24	1	31	Osada		Późne średniowiecze	
2 (brak AZP)			Kościół filialny p.w. Siedmiu Boleści Najświętszej Marii Panny		Od XVIII wieku	

**JAKUBKOWICE**

Obszar AZP	Numer stanowiska w msc.	Numer stanowiska na obszarze	Funkcja	Kultura	Chronologia	Rejestr/MZPZ
81-25	1 BL	1	Ślad osadnictwa		Neolit?	
81-25	2	25	Osada		Późne średniowiecze	
81-25	3	26	Osada		Pradzieje	

**JARZĄBKOWICE**

Obszar AZP	Numer stanowiska w msc.	Numer stanowiska na obszarze	Funkcja	Kultura	Chronologia	Rejestr/MPZP
80-26	1	103	Cmentarzysko ciałopalne		V okres epoki brązu - okres halszacki	
80-26	2	104	Ślad osadnictwa		Neolit	
80-26	3 BL	105	Ślad osadnictwa		Neolit	
80-26	4 BL	106	Ślad osadnictwa		Neolit	
80-26	5 BL	107	Cmentarzysko ciałopalne		IV-V okres epoki brązu	
80-26	7	109	Ślad osadnictwa Ślad osadnictwa		Pradzieje Wczesne średniowiecze	
80-26	8	110	Ślad osadnictwa Ślad osadnictwa		Okres przedrzymski Wczesne średniowiecze	
80-26	9	111	Ślad osadnictwa		Pradzieje	
80-26	10	112	Ślad osadnictwa Grodzisko stożkowate		Pradzieje Późne średniowiecze XIV-XV wiek	Rejestr C - 10/Arch/2000 z dnia 6.11.2000
11 (brak AZP)			Pałac		Ok. 1700 roku, przebudowany w 1890	Rejestr A – A/3770/433/W z dnia 7.03.1979

**JENKOWICE**

Obszar AZP	Numer stanowiska w msc.	Numer stanowiska na obszarze	Funkcja	Kultura	Chronologia	Rejestr/MPZP
1 (brak AZP)			Cmentarzysko ciałopalne		II okres epoki brązu-okres halszacki: kultura przedłużycka, kultura łużycka	Uchwała nr VI/25/11 Rady Gminy Kostomłoty z 31.01.2011 w sprawie uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego gminy Kostomłoty dla terenów położonych w obrębach Jenkowiec, Kostomłoty, Piersno, Samborz, Zabłoto przewidzianych pod lokalizację siłowni wiatrowych wraz z niezbędną infrastrukturą.

**KARCZYCE**

Obszar AZP	Numer stanowiska w msc.	Numer stanowiska na obszarze	Funkcja	Kultura	Chronologia	Rejestr/MPZP
80-26	1 BL	77	Ślad osadnictwa Ślad osadnictwa	Przeworska	Neolit Okres wpływów rzymskich	
80-26	2 BL	78	Ślad osadnictwa Ślad osadnictwa	Łużycka	Okres halszacki Późne średniowiecze	
80-26	3 BL	79	Ślad osadnictwa		Neolit	
79-25	4	80	Ślad osadnictwa Ślad osadnictwa Osada	Łużycka	Pradzieje Późne średniowiecze	
80-26	5	81	Krzyż pokutny		Późne średniowiecze	
80-26	6	82	Osada	Przeworska	Okres wpływów rzymskich	
80-26	7	83	Ślad osadnictwa Ślad osadnictwa Osada		Pradzieje Wczesne średniowiecze X-XIII wiek Późne średniowiecze XIV-XV wiek	
80-26	8	84	Ślad osadnictwa Osada Osada Osada	Łużycka Przeworska	Neolit Pradzieje Okres wpływów rzymskich faza B-C	
80-26	9	85	Ślad osadnictwa Ślad osadnictwa Ślad osadnictwa	Łużycka Przeworska	Okres wpływów rzymskich Pradzieje	

			Ślad osadnictwa		Wczesne średniowiecze XI-XII wiek	
80-26	10	86	Ślad osadnictwa Osada		Wczesne średniowiecze XI-XII wiek Późne średniowiecze XIV wiek	
80-26	11	87	Ślad osadnictwa Osada Osada Osada	KPL Przeworska	Neolit Okres wędrówek ludów faza D Pradzieje Późne średniowiecze	Rejestr C - 32/Arch/1178/613/87 z dnia 17.03.1987
80-26	12	88	Ślad osadnictwa Ślad osadnictwa		Pradzieje Wczesne średniowiecze	
80-26	13	89	Ślad osadnictwa Osada Osada Osada	Łużycka Przeworska	Neolit Okres halsztacki Okres wpływów rzymskich-okres wędrówek ludów faza C-D Wczesne średniowiecze XI-XII wiek	Rejestr C - 33/Arch/1179/614/87 z dnia 17.03.1987
80-25	14	25	Osada		Późne średniowiecze	
80-25	15	26	Osada Osada		Wczesne średniowiecze XI-XII wiek Późne średniowiecze	
79-25	16	17	Nieokreślona		Okres halsztacki	
79-25	17	76	Osada		Późne średniowiecze	
79-25	18	77	Osada		Późne średniowiecze	
79-25	19	78	Osada Osada		Wczesne średniowiecze Późne średniowiecze	
20 (brak AZP)			Kościół filialny p.w. Podwyższenia Krzyża Świętego wraz z cmentarzem		Od ok. 1500	Rejestr A – A/1162/1661 z dnia 7.05.1966 - kościół

**KOSTOMŁOTY**

Obszar AZP	Numer stanowiska w msc.	Numer stanowiska na obszarze	Funkcja	Kultura	Chronologia	Rejestr/MPZP
81-24	1	33	Ślad osadnictwa Ślad osadnictwa Ślad osadnictwa Osada? Ślad osadnictwa	Łużycka	Epoka kamienia Epoka brązu-okres halsztacki Pradzieje Wczesne średniowiecze Późne średniowiecze	Uchwała nr VI/25/11 Rady Gminy Kostomłoty z 31.01.2011 w sprawie uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego gminy Kostomłoty dla terenów położonych w obrębach Jenkowice, Kostomłoty, Piersno, Samborz, Zabłoto przewidzianych pod lokalizację siłowni wiatrowych wraz z niezbędną infrastrukturą.  Uchwała nr VI/26/11 Rady Gminy Kostomłoty z dnia 31.01.2011 w sprawie uchwalenia „zmiany miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego terenów wsi Wichrów oraz terenów położonych w południowej części wsi Kostomłoty” dla lokalizacji elektrowni wiatrowych wraz z niezbędną infrastrukturą
81-24	2	39	Ślad osadnictwa Osada? Osada? Ślad osadnictwa Ślad osadnictwa	KAK Łużycka	Neolit Epoka brązu Pradzieje Wczesne średniowiecze X-XIII wiek Późne średniowiecze	Uchwała nr VI/25/11 Rady Gminy Kostomłoty z 31.01.2011 w sprawie uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego gminy Kostomłoty dla terenów położonych w obrębach Jenkowice, Kostomłoty, Piersno, Samborz, Zabłoto przewidzianych pod lokalizację siłowni wiatrowych wraz z niezbędną infrastrukturą  Uchwała nr VI/26/11 Rady Gminy Kostomłoty z dnia 31.01.2011 w sprawie uchwalenia „zmiany miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego terenów wsi Wichrów oraz terenów położonych w południowej części wsi Kostomłoty” dla lokalizacji elektrowni wiatrowych wraz z niezbędną infrastrukturą
81-24	3	21	Osada?		Epoka kamienia	
81-24	4	23	Osada?	Łużycka	Epoka brązu-okres halsztacki	
81-24	5 BL	25	Ślad osadnictwa		Epoka kamienia	
81-24	6	11	Ślad osadnictwa		Późne średniowiecze	
81-24	7	12	Ślad osadnictwa Ślad osadnictwa Ślad osadnictwa		Pradzieje Późne średniowiecze Okres nowożytny	Uchwała nr XXV/131/05 Rady Gminy w Kostomłotach z dnia 25.02.2005 w sprawie uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego terenów położonych w północno-wschodniej części wsi Kostomłoty.
81-24	8	13	Osada		Pradzieje	Uchwała nr XXV/131/05 Rady Gminy w Kostomłotach z dnia 25.02.2005 w sprawie

						uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego terenów położonych w północno-wschodniej części wsi Kostomłoty.
81-24	9	14	Ślad osadnictwa	Łużycka	Epoka brązu-okres halsztacki	Uchwała nr XXV/131/05 Rady Gminy w Kostomłotach z dnia 25.02.2005 w sprawie uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego terenów położonych w północno-wschodniej części wsi Kostomłoty.
81-24	10	15	Ślad osadnictwa Osada?		Pradzieje Późne średniowiecze-okres nowożytny	Uchwała nr XXV/131/05 Rady Gminy w Kostomłotach z dnia 25.02.2005 w sprawie uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego terenów położonych w północno-wschodniej części wsi Kostomłoty.
81-24	11	16	Ślad osadnictwa		Pradzieje	Uchwała nr XXV/131/05 Rady Gminy w Kostomłotach z dnia 25.02.2005 w sprawie uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego terenów położonych w północno-wschodniej części wsi Kostomłoty.
81-24	12	17	Ślad osadnictwa Osada? Osada? Osada? Osada?	Łużycka Przeworska	Epoka kamienia Epoka brązu-okres halsztacki Okres wpływów rzymskich Pradzieje Późne średniowiecze	Uchwała nr XXV/131/05 Rady Gminy w Kostomłotach z dnia 25.02.2005 w sprawie uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego terenów położonych w północno-wschodniej części wsi Kostomłoty.
81-24	13	18	Ślad osadnictwa Ślad osadnictwa		Pradzieje Późne średniowiecze	
81-24	14	19	Ślad osadnictwa Ślad osadnictwa		Pradzieje Późne średniowiecze	
81-24	15	20	Ślad osadnictwa		Epoka kamienia	
81-24	16	22	Ślad osadnictwa		Późne średniowiecze	
81-24	17	24	Ślad osadnictwa		Późne średniowiecze	
81-24	18	26	Osada? Ślad osadnictwa		Pradzieje Późne średniowiecze-okres nowożytny	
81-24	19	27	Ślad osadnictwa Ślad osadnictwa		Pradzieje Późne średniowiecze	
81-24	20	28	Ślad osadnictwa Ślad osadnictwa		Pradzieje Późne średniowiecze	Uchwała nr VI/25/11 Rady Gminy Kostomłoty z 31.01.2011 w sprawie uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego gminy Kostomłoty dla terenów położonych w obrębach Jenkowice, Kostomłoty, Piersno, Samborz, Zabłoto przewidzianych pod lokalizację siłowni wiatrowych wraz z niezbędną infrastrukturą.
81-24	21	29	Ślad osadnictwa Ślad osadnictwa	KCWR	Neolit Pradzieje	Uchwała nr VI/25/11 Rady Gminy Kostomłoty z 31.01.2011 w sprawie uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego gminy Kostomłoty dla terenów położonych w obrębach Jenkowice, Kostomłoty, Piersno, Samborz, Zabłoto przewidzianych pod lokalizację siłowni wiatrowych wraz z niezbędną infrastrukturą.
81-24	25	34	Osada Osada? Ślad osadnictwa Ślad osadnictwa	Łużycka	Epoka brązu-okres halsztacki Pradzieje Wczesne średniowiecze X-XIII wiek Późne średniowiecze	Uchwała nr VI/25/11 Rady Gminy Kostomłoty z 31.01.2011 w sprawie uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego gminy Kostomłoty dla terenów położonych w obrębach Jenkowice, Kostomłoty, Piersno, Samborz, Zabłoto przewidzianych pod lokalizację siłowni wiatrowych wraz z niezbędną infrastrukturą.
81-24	26	35	Ślad osadnictwa Ślad osadnictwa Ślad osadnictwa	KAK?	Neolit Pradzieje Nieokreślona	Uchwała nr VI/25/11 Rady Gminy Kostomłoty z 31.01.2011 w sprawie uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego gminy Kostomłoty dla terenów położonych w obrębach Jenkowice, Kostomłoty, Piersno, Samborz, Zabłoto przewidzianych pod lokalizację siłowni wiatrowych wraz z niezbędną infrastrukturą.
81-24	27	36	Osada Osada Osada Ślad osadnictwa Osada Ślad osadnictwa	KCWR Unietycka Łużycka Przeworska	Neolit Wczesna epoka brązu Epoka brązu - okres halsztacki Okres wpływów rzymskich Wczesne średniowiecze Późne średniowiecze	<i>Przed scaleniem stanowisk:</i> 22/30 - ślad osadnictwa, epoka kamienia; ślad osadnictwa, pradzieje; 23/31 - ślad osadnictwa kultury przeworskiej OWR; ślad osadnictwa, pradzieje; ślad osadnictwa, późne średniowiecze; 24/32 - osada kultury łużyckiej, epoka brązu-okres halsztacki; osada, pradzieje; osada późne średniowiecze; 27/36 - ślad osadnictwa, OWR; ślad osadnictwa - wczesne średniowiecze X-XIII wiek; ślad osadnictwa, późne średniowiecze; 32/45 - ślad osadnictwa, pradzieje; osada?, wczesne średniowiecze X-XIII wiek; ślad osadnictwa, późne średniowiecze.  Uchwała nr XV/65/07 Rady Gminy Kostomłoty z dnia 27.11.2007 w sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego terenów wsi Wichrów oraz

						<p>terenów położonych w południowej części wsi Kostomłoty.</p> <p>Uchwała nr VI/25/11 Rady Gminy Kostomłoty z 31.01.2011 w sprawie uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego gminy Kostomłoty dla terenów położonych w obrębach Jenkowice, Kostomłoty, Piersno, Samborz, Zabłoto przewidzianych pod lokalizację siłowni wiatrowych wraz z niezbędną infrastrukturą.</p> <p>Uchwała nr VI/26/11 Rady Gminy Kostomłoty z dnia 31.01.2011 w sprawie uchwalenia „zmiany miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego terenów wsi Wichrów oraz terenów położonych w południowej części wsi Kostomłoty” dla lokalizacji elektrowni wiatrowych wraz z niezbędną infrastrukturą</p>
<b>Po badaniach autostradowych w 2005 roku powstała nowa karta KESA. W porozumieniu z WUOZ połączono w jedno (27/36) stanowiska nr 22/30, 23/31, 24/32, 27/36 oraz 32/45. Wyznaczono również nowy zasięg obiektu. Niestety nie uwzględniono stanowiska Kostomłoty 33/46, które również znalazło się w obrębie poszerzonego stanowiska nr 27/36.</b>						
81-24	28	37	Ślad osadnictwa Osada? Ślad osadnictwa	Łużycka	Epoka kamienia Epoka brązu-okres halsztacki Pradzieje	Uchwała nr VI/25/11 Rady Gminy Kostomłoty z 31.01.2011 w sprawie uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego gminy Kostomłoty dla terenów położonych w obrębach Jenkowice, Kostomłoty, Piersno, Samborz, Zabłoto przewidzianych pod lokalizację siłowni wiatrowych wraz z niezbędną infrastrukturą.
81-24	29	38	Ślad osadnictwa		Późne średniowiecze	Uchwała nr VI/25/11 Rady Gminy Kostomłoty z 31.01.2011 w sprawie uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego gminy Kostomłoty dla terenów położonych w obrębach Jenkowice, Kostomłoty, Piersno, Samborz, Zabłoto przewidzianych pod lokalizację siłowni wiatrowych wraz z niezbędną infrastrukturą.
81-24	30	40	Ślad osadnictwa Ślad osadnictwa		Pradzieje Późne średniowiecze	Uchwała nr VI/25/11 Rady Gminy Kostomłoty z 31.01.2011 w sprawie uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego gminy Kostomłoty dla terenów położonych w obrębach Jenkowice, Kostomłoty, Piersno, Samborz, Zabłoto przewidzianych pod lokalizację siłowni wiatrowych wraz z niezbędną infrastrukturą.
81-24	31	41	Ślad osadnictwa		Późne średniowiecze	Uchwała nr VI/25/11 Rady Gminy Kostomłoty z 31.01.2011 w sprawie uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego gminy Kostomłoty dla terenów położonych w obrębach Jenkowice, Kostomłoty, Piersno, Samborz, Zabłoto przewidzianych pod lokalizację siłowni wiatrowych wraz z niezbędną infrastrukturą.  Uchwała nr VI/26/11 Rady Gminy Kostomłoty z dnia 31.01.2011 w sprawie uchwalenia „zmiany miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego terenów wsi Wichrów oraz terenów położonych w południowej części wsi Kostomłoty” dla lokalizacji elektrowni wiatrowych wraz z niezbędną infrastrukturą
81-24	34	47	Ślad osadnictwa Osada? Ślad osadnictwa		Pradzieje Wczesne średniowiecze X-XIII wiek Późne średniowiecze	Uchwała nr XV/65/07 Rady Gminy Kostomłoty z dnia 27.11.2007 w sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego terenów wsi Wichrów oraz terenów położonych w południowej części wsi Kostomłoty.
81-24	35	50	Ślad osadnictwa		Epoka kamienia	Uchwała nr XV/65/07 Rady Gminy Kostomłoty z dnia 27.11.2007 w sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego terenów wsi Wichrów oraz terenów położonych w południowej części wsi Kostomłoty.
81-24	36	51	Ślad osadnictwa Ślad osadnictwa		Pradzieje Późne średniowiecze	Uchwała nr XV/65/07 Rady Gminy Kostomłoty z dnia 27.11.2007 w sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego terenów wsi Wichrów oraz terenów położonych w południowej części wsi Kostomłoty.
81-24	37	52	Ślad osadnictwa		Pradzieje	
38 (brak AZP)			Osada		Epoka brązu/okres halsztacki	
39 (brak AZP)			Kościół p.w. Podwyższenia Krzyża Świętego (dawniej p.w. św. Gotarda) wraz z cmentarzem		Od połowy XIV wieku, cmentarz od XVI wieku	Rejestr A – A/1163/1659 z 7.05.1966 - kościół, 301/A/1-2/04 z 21.04.2004 - cmentarz

**LISOWICE**

Obszar AZP	Numer stanowiska w msc.	Numer stanowiska na obszarze	Funkcja	Kultura	Chronologia	Rejestr/MPZP
80-26	5	75	Ślad osadnictwa Ślad osadnictwa	KCWR	Neolit Pradzieje	
80-26	6	76	Grodzisko stożkowe		Późne średniowiecze XIV-XV wiek	Uchwała nr LVII/322/10 Rady Gminy Kostomłoty z dnia 26.10.2010 w sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego gminy Kostomłoty dla terenu położonego we wsi Lisowice.
80-26	7	114	Ślad osadnictwa Ślad osadnictwa		Pradzieje Średniowiecze	

**MIECZKÓW**

Obszar AZP	Numer stanowiska w msc.	Numer stanowiska na obszarze	Funkcja	Kultura	Chronologia	Rejestr/MPZP
81-24	1	58	Ślad osadnictwa		Późne średniowiecze	
81-24	2	61	Ślad osadnictwa Ślad osadnictwa		Pradzieje Późne średniowiecze	
81-24	3	62	Ślad osadnictwa Ślad osadnictwa Ślad osadnictwa Ślad osadnictwa		Epoka kamienia Okres wpływów rzymskich Pradzieje Późne średniowiecze	
81-24	4	63	Ślad osadnictwa Ślad osadnictwa Ślad osadnictwa		Pradzieje Wczesne średniowiecze Późne średniowiecze	
81-24	5	64	Ślad osadnictwa Osada?		Pradzieje Późne średniowiecze	
81-24	6	65	Osada? Ślad osadnictwa	Łużycka	Epoka brązu-okres halsztacki Późne średniowiecze	
7 (brak AZP)			Kościół filialny p.w. św. Andrzeja Boboli wraz z cmentarzem		Ok. 1500 - kościół XVI wiek - cmentarz	Rejestr A – A/1164/1660 z 7.-5.1966 - kościół

**OSIEK**

Obszar AZP	Numer stanowiska w msc.	Numer stanowiska na obszarze	Funkcja	Kultura	Chronologia	Rejestr/Uwagi
81-24	1	59	Ślad osadnictwa Ślad osadnictwa		Pradzieje Późne średniowiecze	
81-24	2	60	Osada		Późne średniowiecze-okres nowożytny	
3 (brak AZP)			Cmentarzysko	Łużycka		
82-24	4	32	Osada		Późne średniowiecze	
82-24	5	33	Osada		Późne średniowiecze	
6 (brak AZP)			Cmentarzysko	Łużycka	IX-VIII wiek p.n.e.	Rejestr C - 36/576/Arch/1971 z dnia 5.11.1971
7 (brak AZP)			Cmentarzysko		Wczesne średniowiecze X/XI-XIII wiek	Rejestr C - 37/745/Arch/1974 z dnia 14.12.1974

**PAŹDZIORNO**

Obszar AZP	Numer stanowiska w msc.	Numer stanowiska na obszarze	Funkcja	Kultura	Chronologia	Rejestr/MPZP
81-25	1	2	Grodzisko		Średniowiecze	Rejestr C - 38/184/Arch/1966 z dnia 24.02.1966
81-25	2	3	Cmentarzysko ciałopalne		II okres epoki brązu-okres halsztacki	
81-25	3	27	Osada		Późne średniowiecze	
81-25	4	28	Osada		Późne średniowiecze	
81-25	5	29	Ślad osadnictwa Osada	Łużycka	Neolit? Epoka brązu	

81-25	6	30	Ślad osadnictwa Osada Osada	Łużycka	Neolit? Epoka brązu Pradzieje	
81-24	7	53	Osada?		Pradzieje	
81-25	8	62	Cmentarzysko	Łużycka	V okres epoki brązu-okres halsztacki	W porozumieniu z DWKZ zmieniono numer stanowiska z 7/62 na 8/62 (6.03.2008).
81-24	9	54	Ślad osadnictwa Osada? Ślad osadnictwa Ślad osadnictwa		Epoka kamienia Pradzieje Późne średniowiecze Nieokreślona	W porozumieniu z DWKZ zmieniono numer stanowiska z 8/54 na 9/54 (6.03.2008).
81-25	10	63	Osada Osada		Wczesne średniowiecze Późne średniowiecze	W porozumieniu z DWKZ zmieniono numer stanowiska z 8/63 na 10/63 (6.03.2008).
81-24	11	55	Ślad osadnictwa Ślad osadnictwa		Pradzieje Późne średniowiecze	W porozumieniu z DWKZ zmieniono numer stanowiska z 9/55 na 11/55 (6.03.2008).
81-24	12	56	Ślad osadnictwa		Pradzieje	W porozumieniu z DWKZ zmieniono numer stanowiska z 10/56 na 12/56 (6.03.2008).
81-24	13	57	Osada?		Późne średniowiecze-okres nowożytny	W porozumieniu z DWKZ zmieniono numer stanowiska z 11/57 na 13/57 (6.03.2008).
81-25	14	67	Osada Osada Ślad osadnictwa Osada	Przeworska Przeworska	Okres wpływów rzymskich Okres wpływów rzymskich późny Późne średniowiecze Okres nowożytny (renesans)	Błędny numer stanowiska 9/64 zmieniono po konsultacji z WUOZ na 14/67 (5.04.2006).
15 (brak AZP)			Kościół filialny p.w. śś. Apostołów Piotra i Pawła wraz z cmentarzem		Od XV wieku	Rejestr A – A/748 z 12.04.2006 - kościół  Uchwała nr XXXI/201/01 Rady Gminy w Kostomłotach w sprawie uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego w gminie Kostomłoty, obręb Październo przeznaczony pod rozbudowę cmentarza.

**PIERSNO**

Obszar AZP	Numer stanowiska w msc.	Numer stanowiska na obszarze	Funkcja	Kultura	Chronologia	Rejestr/MPZP
1 (brak AZP)			Osada Ślad osadnictwa	Łużycka Przeworska		
2 (brak AZP)			Grodzisko ?		Późne średniowiecze	
3 (brak AZP)			Kościół filialny p.w. św. Michała Archanioła wraz z cmentarzem		Od 1 połowy XIV wieku – kościół Od XVI wieku - cmentarz	Rejestr A – A/1467 z 14.02.2009 - kościół

**PIOTROWICE**

Obszar AZP	Numer stanowiska w msc.	Numer stanowiska na obszarze	Funkcja	Kultura	Chronologia	Rejestr/MPZP
81-25	1	4	Ślad osadnictwa		Epoka kamienia	
81-25	3	6	Wał ziemny?		Pradzieje	
81-25	2	5	Osada Ślad osadnictwa Ślad osadnictwa	Łużycka	II okres epoki brązu-okres halsztacki  Pradzieje	
81-25	4	7	Grodzisko		Średniowiecze	Rejestr C - 84/Arch z dnia 20.01.1965, 260/Arch z dnia 14.01.1967
81-25	5	8	Osada Osada Ślad osadnictwa		II okres epoki brązu-okres halsztacki Pradzieje Wczesne średniowiecze	
81-25	6 BL	9	Ślad osadnictwa		Epoka kamienia	
81-25	7 BL	10	Ślad osadnictwa		Średniowiecze	
81-25	8 BL	11	Osada?		Epoka brązu	
81-25	9 BL	12	Osada		Wczesne średniowiecze	
81-25	10	31	Osada Osada		Pradzieje Wczesne średniowiecze XI-XII wiek	
81-25	11	32	Osada	Łużycka	Epoka brązu	
81-25	12	33	Ślad osadnictwa Osada	Łużycka	Neolit	

			Ślad osadnictwa Osada Osada Osada		Okres wpływów rzymskich Pradzieje Wczesne średniowiecze Późne średniowiecze	
81-25	13	34	Ślad osadnictwa Osada	Łużycka	Późne średniowiecze	
81-25	14	35	Osada		Późne średniowiecze	
81-25	15	36	Osada		Późne średniowiecze	
81-25	16	37	Osada	Łużycka	Epoka brązu	
81-25	17	38	Osada		Pradzieje	
81-25	18	59	Ślad osadnictwa Ślad osadnictwa		Pradzieje Późne średniowiecze	
81-25	19	60	Osada Ślad osadnictwa Ślad osadnictwa Ślad osadnictwa	Przeworska	Okres wpływów rzymskich faza C Pradzieje Późne średniowiecze Nieokreślona	
81-25	20	61	Osada Osada Osada  Ślad osadnictwa	Łużycka Przeworska Przeworska	Okres halsztacki Okres wpływów rzymskich Okres wpływów rzymskich faza C-D Późne średniowiecze	
81-25	21	65	Osada	Przeworska	Okres wpływów rzymskich	
81-25	22	66	Ślad osadnictwa Osada	Przeworska	Epoka kamienia Okres wpływów rzymskich	
81-25	23	64	Mogiła zbiorowa		II wojna światowa	
24 (brak AZP)			Kościół p.w. św. Katarzyny		Od 2 połowy XV wieku	Rejestr A – A/1165/1663 z 7.05.1966

**RAMUŁTOWICE**

Obszar AZP	Numer stanowiska w msc.	Numer stanowiska na obszarze	Funkcja	Kultura	Chronologia	Rejestr/MPZP
80-25	1	8	Ślad osadnictwa		Epoka kamienia	
80-25	2	9	Ślad osadnictwa		Epoka kamienia	
80-25	3	20	Osada		Późne średniowiecze	
80-25	4	21	Ślad osadnictwa Osada		Wczesne średniowiecze XI-XII wiek Późne średniowiecze	
80-25	5	22	Osada		Późne średniowiecze	
80-25	6	23	Osada		Późne średniowiecze	
80-25	7	24	Osada		Wczesne średniowiecze	

**SAMBORZ**

Obszar AZP	Numer stanowiska w msc.	Numer stanowiska na obszarze	Funkcja	Kultura	Chronologia	Rejestr/MPZP
1 (brak AZP)			Cmentarzysko ciałopalne		Młodszy okres przedrzymski, okres wpływów rzymskich, okres wędrówek ludów I wiek p.n.e. - V wiek n.e.	Uchwała nr VI/25/11 Rady Gminy Kostomłoty z 31.01.2011 w sprawie uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego gminy Kostomłoty dla terenów położonych w obrębach Jenkowice, Kostomłoty, Piersno, Samborz, Zabłoto przewidzianych pod lokalizację siłowni wiatrowych wraz z niezbędną infrastrukturą.
2 (brak AZP)			Cmentarzysko ciałopalne		II okres epoki brązu – okres halsztacki: kultura przedłużycka, kultura łużycka	Uchwała nr VI/25/11 Rady Gminy Kostomłoty z 31.01.2011 w sprawie uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego gminy Kostomłoty dla terenów położonych w obrębach Jenkowice, Kostomłoty, Piersno, Samborz, Zabłoto przewidzianych pod lokalizację siłowni wiatrowych wraz z niezbędną infrastrukturą.
3 (brak AZP)			Cmentarzysko ciałopalne		Epoka kamienia – I okres epoki brązu	Uchwała nr VI/25/11 Rady Gminy Kostomłoty z 31.01.2011 w sprawie uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego gminy Kostomłoty dla terenów położonych w obrębach Jenkowice, Kostomłoty, Piersno, Samborz, Zabłoto przewidzianych pod lokalizację siłowni wiatrowych wraz z niezbędną infrastrukturą.
4 (brak AZP)			Cmentarzysko ciałopalne		II okres epoki brązu – okres halsztacki: kultura przedłużycka, kultura łużycka	Uchwała nr VI/25/11 Rady Gminy Kostomłoty z 31.01.2011 w sprawie uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego gminy Kostomłoty dla terenów położonych w obrębach Jenkowice, Kostomłoty, Piersno, Samborz, Zabłoto



				przewidzianych pod lokalizację siłowni wiatrowych wraz z niezbędną infrastrukturą.
5 (brak AZP)	Cmentarzysko ciałopalne		Epoka kamienia – I okres epoki brązu	Uchwała nr VI/25/11 Rady Gminy Kostomłoty z 31.01.2011 w sprawie uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego gminy Kostomłoty dla terenów położonych w obrębach Jenkowice, Kostomłoty, Piersno, Samborz, Zabłoto przewidzianych pod lokalizację siłowni wiatrowych wraz z niezbędną infrastrukturą.

**SAMSONOWICE**

Obszar AZP	Numer stanowiska w msc.	Numer stanowiska na obszarze	Funkcja	Kultura	Chronologia	Rejestr/MPZP
81-25	1	51	Ślad osadnictwa		Epoka kamienia	
81-25	2	52	Osada Osada		Pradzieje Późne średniowiecze	

**SIEMIDROŻYCE**

Obszar AZP	Numer stanowiska w msc.	Numer stanowiska na obszarze	Funkcja	Kultura	Chronologia	Rejestr/MPZP
81-25	1	13	Osada Osada Osada	Przeworska	II okres epoki brązu-okres halsztacki Okres wpływów rzymskich Wczesne średniowiecze	
81-25	2	14	Osada Osada		Okres wpływów rzymskich Wczesne średniowiecze	
81-25	3	15	Cmentarzysko ciałopalne		Epoka kamienia-I okres epoki brązu	
81-25	4	16	Cmentarzysko ciałopalne		Epoka kamienia-I okres epoki brązu	
81-25	5	17	Ślad osadnictwa Osada	Łużycka	Neolit Okres halsztacki	
81-25	6 BL	18	Skarb		Okres wpływów rzymskich	
81-25	7	68	Osada		Średniowiecze 2 połowa XII – początek XIII wieku	
8 (brak AZP)			Kościół filialny p.w. św. Bartłomieja wraz z cmentarzem przykościelnym wzniesiony na miejscu średniowiecznej świątyni i cmentarza		1330 rok - dawny kościół i cmentarz 1797 rok - obecny kościół i cmentarz	

**SOBKOWICE**

Obszar AZP	Numer stanowiska w msc.	Numer stanowiska na obszarze	Funkcja	Kultura	Chronologia	Rejestr/MPZP
81-25	1	45	Osada		Późne średniowiecze	
81-25	2	46	Ślad osadnictwa Osada	Przeworska	Pradzieje Okres wpływów rzymskich późny	
3 (brak AZP)			Relikty dawnej siedziby pańskiej otoczonej fosą z mostem (od XIX wieku dom zarządcy dóbr)		Od XVI wieku Obecny dom zarządcy - XIX wiek	

**SZYMANOWICE**

Obszar AZP	Numer stanowiska w msc.	Numer stanowiska na obszarze	Funkcja	Kultura	Chronologia	Rejestr/MPZP
81-25	1	19	Znalezisko luźne		Epoka kamienia	
81-25	2	20	Cmentarzysko ciałopalne		II okres epoki brązu-okres halsztacki	
81-25	3	21	Cmentarzysko ciałopalne		Epoka kamienia-I okres epoki brązu	
81-25	4 BL	22	Skarb		Okres wpływów rzymskich	
81-25	5	39	Osada		Późne średniowiecze	
81-25	6	40	Osada Osada	Łużycka?	Późne średniowiecze	
81-25	7	41	Osada Ślad osadnictwa	Łużycka	Epoka brązu-okres halsztacki Późne średniowiecze	
81-25	8	42	Osada Osada		Pradzieje Wczesne średniowiecze X-XI wiek	

**ŚWIDNICA POLSKA**

Obszar AZP	Numer stanowiska w msc.	Numer stanowiska na obszarze	Funkcja	Kultura	Chronologia	Rejestr/MPZP
80-25	1 BL	4	Ślad osadnictwa Ślad osadnictwa		Epoka brązu Okres wpływów rzymskich	
80-25	2 BL	5	Ślad osadnictwa Ślad osadnictwa		Okres wędrówek ludów Wczesne średniowiecze	
80-25	3	27	Ślad osadnictwa osada		Wczesne średniowiecze X-XI wiek Późne średniowiecze	
80-25	4	28	Ślad osadnictwa Osada Ślad osadnictwa		Epoka kamienia Wczesne średniowiecze Późne średniowiecze	
80-25	5	30	Osada		Późne średniowiecze	
80-25	6	31	Osada		Późne średniowiecze	
80-25	7	32	Osada Ślad osadnictwa Ślad osadnictwa	KPL	Neolit Pradzieje Późne średniowiecze	
80-25	8	29	Osada		Późne średniowiecze	
80-25	10	16	Osada		Późne średniowiecze	<b>błędnie przypisane do Rakoszyc</b>

**WICHRÓW**

Obszar AZP	Numer stanowiska w msc.	Numer stanowiska na obszarze	Funkcja	Kultura	Chronologia	Rejestr/MPZP
81-24	1	49	Cmentarzysko ciałopalne		IV okres epoki brązu	Uchwała nr XV/65/07 Rady Gminy Kostomłoty z dnia 27.11.2007 w sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego terenów wsi Wichrów oraz terenów położonych w południowej części wsi Kostomłoty.
81-24	2	43	Ślad osadnictwa Ślad osadnictwa Osada? Ślad osadnictwa	Łużycka Przeworska	Neolit Epoka brązu-okres halsztacki Okres wpływów rzymskich Późne średniowiecze	Uchwała nr XV/65/07 Rady Gminy Kostomłoty z dnia 27.11.2007 w sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego terenów wsi Wichrów oraz terenów położonych w południowej części wsi Kostomłoty.
81-24	3	48	Ślad osadnictwa		Późne średniowiecze	Uchwała nr XV/65/07 Rady Gminy Kostomłoty z dnia 27.11.2007 w sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego terenów wsi Wichrów oraz terenów położonych w południowej części wsi Kostomłoty.
81-24	4	44	Ślad osadnictwa Ślad osadnictwa		Epoka kamienia Pradzieje	Uchwała nr XV/65/07 Rady Gminy Kostomłoty z dnia 27.11.2007 w sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego terenów wsi Wichrów oraz terenów położonych w południowej części wsi Kostomłoty.
81-24	5	42	Ślad osadnictwa		Późne średniowiecze	
6 (brak AZP)			Kościół filialny p.w. Narodzenia		Od XV wieku	Rejestr A – A/972 z

	Najświętszej Marii Panny wraz z cmentarzem (w murze cmentarnym krzyże pokutne)			20.09.2006 - kościół
				Uchwała nr XV/65/07 Rady Gminy Kostomłoty z dnia 27.11.2007 w sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego terenów wsi Wichrów oraz terenów położonych w południowej części wsi Kostomłoty.

**WILKÓW ŚREDZKI**

Obszar AZP	Numer stanowiska w msc.	Numer stanowiska na obszarze	Funkcja	Kultura	Chronologia	Rejestr/MPZP
80-25	1 BL	10	Skarb		Wczesne średniowiecze XI wiek	
80-25	2 BL	11	Ślad osadnictwa		Epoka kamienia	
80-25	3 BL	12	Ślad osadnictwa		Epoka kamienia	
80-25	4	33	Ślad osadnictwa		Epoka kamienia	
80-25	5	34	Ślad osadnictwa		Pradzieje	
81-25	6	43	Ślad osadnictwa Ślad osadnictwa	Łużycka	Późne średniowiecze	
81-25	7	44	Osada Ślad osadnictwa Ślad osadnictwa Ślad osadnictwa	Łużycka	Pradzieje Wczesne średniowiecze Późne średniowiecze	
8 (brak AZP)			Kościół filialny p.w. św. Mateusza wraz z cmentarzem		Od. ok. 1400 roku	Rejestr A – A/1169/1668 z 7.05.1966 - kościół

**ZABŁOTO**

Obszar AZP	Numer stanowiska w msc.	Numer stanowiska na obszarze	Funkcja	Kultura	Chronologia	Rejestr/MPZP
81-24	1	10	Cmentarzysko ciałopalne Ślad osadnictwa	Łużycka	Epoka brązu-okres halsztacki Pradzieje	
81-24	2	1	Ślad osadnictwa Osada? Osada? Ślad osadnictwa Osada?	KPL? Łużycka Przeworska	Neolit Epoka brązu-okres halsztacki Okres lateński Pradzieje Wczesne średniowiecze X-XIII wiek	W porozumieniu z DWKZ zmieniono numer stanowiska z 4/1 na 2/1 (6.03.2008).  Uchwała nr VI/25/11 Rady Gminy Kostomłoty z 31.01.2011 w sprawie uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego gminy Kostomłoty dla terenów położonych w obrębach Jenkowiec, Kostomłoty, Piersno, Samborz, Zabłoto przewidzianych pod lokalizację siłowni wiatrowych wraz z niezbędną infrastrukturą.
81-24	3	9	Cmentarzysko szkieletowe Ślad osadnictwa Ślad osadnictwa Ślad osadnictwa	Łużycka Przeworska	I okres epoki brązu  Epoka brązu Okres wpływów rzymskich Pradzieje	W porozumieniu z DWKZ zmieniono numer stanowiska z 6/9 na 3/9 (6.03.2008).
81-24	4	3	Osada Osada? Ślad osadnictwa	Łużycka	Okres halsztacki Pradzieje Późne średniowiecze	W porozumieniu z DWKZ zmieniono numer stanowiska z 7/3 na 4/3 (6.03.2008).  Uchwała nr VI/25/11 Rady Gminy Kostomłoty z 31.01.2011 w sprawie uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego gminy Kostomłoty dla terenów położonych w obrębach Jenkowiec, Kostomłoty, Piersno, Samborz, Zabłoto przewidzianych pod lokalizację siłowni wiatrowych wraz z niezbędną infrastrukturą.
81-24	5	2	Cmentarzysko szkieletowe Osada? Osada? Ślad osadnictwa Ślad osadnictwa	Łużycka Przeworska	I okres epoki brązu  Okres halsztacki Okres lateński Okres wpływów rzymskich Wczesne średniowiecze X-XIII wiek	Rejestr C - 47/595/Arch/1972 z dnia 10.04.1972  Uchwała nr VI/25/11 Rady Gminy Kostomłoty z 31.01.2011 w sprawie uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego gminy Kostomłoty dla terenów położonych w obrębach Jenkowiec, Kostomłoty, Piersno, Samborz, Zabłoto przewidzianych pod lokalizację siłowni wiatrowych wraz z niezbędną infrastrukturą.
81-24	6	4	Osada? Osada? Ślad osadnictwa Ślad osadnictwa	Łużycka	Okres halsztacki Pradzieje Wczesne średniowiecze X-XIII wiek Późne średniowiecze	W porozumieniu z DWKZ zmieniono numer stanowiska z 8/4 na 6/4 (6.03.2008).
81-24	7	5	Ślad osadnictwa Ślad osadnictwa		Pradzieje Wczesne średniowiecze X-XIII wiek	W porozumieniu z DWKZ zmieniono numer stanowiska z 9/5 na 7/5 (6.03.2008).

			Ślad osadnictwa		Późne średniowiecze	Uchwała nr VI/25/11 Rady Gminy Kostomłoty z 31.01.2011 w sprawie uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego gminy Kostomłoty dla terenów położonych w obrębach Jenkowice, Kostomłoty, Piersno, Samborz, Zabłoto przewidzianych pod lokalizację siłowni wiatrowych wraz z niezbędną infrastrukturą.
81-24	8	6	Osada? Osada?	KCWR	Neolit Neolit	W porozumieniu z DWKZ zmieniono numer stanowiska z 10/6 na 8/6 (6.03.2008).  Uchwała nr VI/25/11 Rady Gminy Kostomłoty z 31.01.2011 w sprawie uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego gminy Kostomłoty dla terenów położonych w obrębach Jenkowice, Kostomłoty, Piersno, Samborz, Zabłoto przewidzianych pod lokalizację siłowni wiatrowych wraz z niezbędną infrastrukturą.
81-24	9	7	Osada? Ślad osadnictwa	Przeworska	Okres lateński-okres wpływów rzymskich Pradzieje	W porozumieniu z DWKZ zmieniono numer stanowiska z 11/7 na 9/7 (6.03.2008).
81-24	10	8	Ślad osadnictwa Ślad osadnictwa Ślad osadnictwa		Epoka brązu: kultura łużycka Pradzieje Wczesne średniowiecze X-XIII wiek	W porozumieniu z DWKZ zmieniono numer stanowiska z 12/8 na 10/8 (6.03.2008).
11 (brak AZP)			Cmentarzysko ciałopalne		II okres epoki brązu – okres halsztacki: kultura przedłużycka, kultura łużycka	Uchwała nr VI/25/11 Rady Gminy Kostomłoty z 31.01.2011 w sprawie uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego gminy Kostomłoty dla terenów położonych w obrębach Jenkowice, Kostomłoty, Piersno, Samborz, Zabłoto przewidzianych pod lokalizację siłowni wiatrowych wraz z niezbędną infrastrukturą.

\*BL – stanowisko bez lokalizacji